

A pártállami időszakban Magyarországon ifjúságnevelő munkát lényegében csak a kommunista tömegszervezetek végezhettek. A társadalmi mozgalmak felszámolása, valamint az egyházüldözés megindulása után a fiataloknak szóló közösségi programok szervezése illegális tevékenységnek számított. Az üldöztetés, tiltás, diszkrimináció ellenére a korábbi közösségek élete nem szűnt meg az ország szovjetizálása után sem, de tevékenységüket csak a hatalom kutató szeme elől elrejtve végezhatték.

A kiadványban közölt esettanulmányok arra a kérdésre keresik a választ, hogy mi történt a cserkészekkel, illetve a vele rokon keresztény ifjúsági mozgalmakkal 1945 után. Az írások szerzői naplók, visszaemlékezések és a hatalmi szervek iratainak elemzése alapján elevenítik fel az egykori közösségek életét.

A legfrissebb kutatási eredményeket összegző írások alulnézetből mutatják be a szovjet típusú rendszer hazai működését. A felidézett történetek egyszerre szólnak a hagyományörzésről, egy sajátos ellenkultúra kialakulásáról, valamint a személyes és közösségi autonómiáért folyó küzdelemről.

ILLEGÁLIS IFJÚSÁGI MUNKA Cserkészközösségek a diktatúrában

„ILLEGÁLIS IFJÚSÁGI MUNKA”

CSERKÉSZKÖZÖSSÉGEK
A DIKTATÚRÁBAN

SZERKESZTETTE TABAJDI GÁBOR

„ILLEGÁLIS IFJÚSÁGI MUNKA”

Cserkészközösségek a diktatúrában

Szerkesztette TABAJDI GÁBOR

„ILLEGÁLIS IFJÚSÁGI MUNKA”

CSERKÉSZKÖZÖSSÉGEK
A DIKTATÚRÁBAN

SZERKESZTETTE TABAJDI GÁBOR

MAGYAR CSERKÉSZSZÖVETSÉG
BUDAPEST, 2017

A kiadvány megjelenését az 1956-os forradalom
és szabadságharc 60. évfordulójára létrehozott
Emlékbizottság támogatta

A kutatás eredményei elektronikus formában
megtekinthetők a katakomba.cserkesz.hu holnapon.

Kiadja a Magyar Cserkészszövetség
Olvasószerkesztő: Szigeti László István
Layout: Bogárdi Szabó Eszter
Grafikai tervezés, tördelés: Varga Júlia
Nyomdai kivitelezés: Print Volume Kft.

ISBN 978-963-8305-45-9

TARTALOM

SZABÓ MÁRTON	
Parázs a hamu alatt.	9
 TABAJDI GÁBOR	
„Illegális ifjúsági munka” (1945–1989)	11
 SOÓS VIKTOR ATTILA	
A Regnum Marianum ifjúságnevelő munkája	18
 FÖLDVÁRYNÉ KISS RÉKA	
Újrahasznosítás. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület elleni állambiztonsági eljárások	23
 SZVITEK ATTILA IMRE	
Evangélikus ifjúsági csoportok (1948–1989)	32
 LÉNÁRT ANDRÁS	
Zsidó cserkészek. A Vörösmarty cserkészcsapat a háború előtt és után	39
 SZEGŐ IVÁN MIKLÓS	
Az elitharc és a keresztény ifjúság 1945 után.	47
 RING ORSOLYA	
A cserkészlet felszámolása (1948)	56
 PAPANEK GÁBOR	
A piarista hagyományokat folytató Pilis cserkészcsapat	61
 SOÓS VIKTOR ATTILA	
A Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesületének üldözése.	66

VÁRDAI LEVENTE	
Katakombacserkészlet Pécssett	72
 PETES RÓBERT	
Bencés cserkészek a Rákosi-korszakban	79
 VÖRÖS GÉZA	
Cserkészként a hálózatban	84
 BIRÓ BENCE	
A cserkésztől a cserkészetiig. Bogár Károly és a miskolci (munkás)ifjúság. . . .	91
 SZEGŐ IVÁN MIKLÓS	
Keresztény egyetemisták a létező szocializmusban	97
 KISS GABRIELLA	
A magyar cserkészlet újjáéledése az 1956-os forradalom napjaiban	104
 CZAJLIK NÓRA	
Turistáskodás cserkészszellemben – Kölley György táborai	110
 ERDŐS KRISTÓF	
Református ifjúsági élet Pasaréten (1945–1970)	116
 PAPANEK GÁBOR	
Rozgonyi Gyurka „baráti köre”	126
 SOÓS VIKTOR ATTILA	
Ifjúsági vezetők „begyűjtése”(1961) A „Fekete Hollók”-ügy	132
 HÉVIZI SÁRA	
Az angliai magyar cserkészlet húsz éve (1950–1970)	138
 SZILÁGYI-KOVÁCS KATA	
A montreali magyar cserkészemigráció	145

KŐRÖSI ZSUZSANNA	
Cserkészutak 1945 után	154
 VÖRÖS GÉZA	
Regőczy István árvái	168
 ERDŐS KRISTÓF	
„Rézangyalok”. Egy ifjúsági kör állambiztonsági megfigyelése	176
 PETES RÓBERT	
Tanórán kívüli foglalkozások a pannonhalmi és a győri bencés gimnáziumban a Kádár-korszakban	184
 TABAJDI GÁBOR	
Kádár János és a keresztény ifjúság	189
 VÖRÖS GÉZA	
Cserkészek a titkosszolgálatok aktáiban.	197
 TABAJDI GÁBOR	
Az üldözött cserkészek emlékezete.	205
 BOKODY JÓZSEF	
Cserkészmartírok.	207
 A fényképek forrásai.	215

PARÁZS A HAMU ALATT

Parázs a hamu alatt. A cserkészek jól tudják, mit jelent a kifejezés. A tábortüzek után a hamuban megbúvó izzó fadarabok ezek, melyek gondos, aprólékos oltás után is elő-előbukkannak. Hiába kíséreljük meg különböző technikákkal a tűz eloltását, öntünk rá vizet, szórunk rá földet, vagy tapossuk bőszen a bakancsunkkal, a macacs és kitartó izzás a hamu megannyi átforgatása után is megmarad. De másképp is igaz ez, mert milyen jó, amikor az épp elalvó, vagy már kihűyni látszó őrtüzet könnyedén újra lángra tudjuk lobbantani.

A második cserkésztvény szerint „a cserkész híven teljesíti kötelességeit, melyekkel Istennek, hazájának és embertársainak tartozik”. Nem egyszerű feladat megérteni ezen kötelességeinket, és tökéletesen teljesíteni talán egy egész hitvalló életút során sem lehetséges. Éppen ezért az Útonjárás nehézségei közepette, súlyos kérdéseinkre választ keresve iránytűként szolgálhat mindaz, amiről az illegális ifjúsági közösségek vezetőinek, szervezőinek lankadatlan fáradozása, bátor áldozatvállalása tanúskodik. Hogy mi is volt ez? Talán az, hogy Istentől rendelt feladatunk van, és feladatunkat mindig ott, abban a helyzetben és abban az időben kell teljesítenünk, ahova éppen helyezettünk. Az „illegális ifjúsági munkát” végzők nem akartak hősök lenni, nem akartak mártírokká válni. Bátor, szorgalmas, kitartó munkát végeztek szerető szívvel, kötelességtudó értelmekkel és mély, belső elhívással. Hittek, tettek és imádkoztak azért, amiért a cserkészlet alapítója, Lord Baden Powell of Gilwell (cserkésznevének: Bi-Pi) is, hogy világunkban, közösségeinkben a jóakarát és a béke munkálkodjon.

Az „illegális ifjúsági munkát” végzők olyan politikai rendszerben, olyan körülmények között töltötték be hivatásukat, teljesítették

kötelességeiket, amikor nem lehettek azok, akik tehetségük, rátermettségük, hitük és elhívásuk szerint lehettek volna. Eltanácsolt tanárok, kirúgott egyetemisták, száműzött és üldözött papok, tömlöcbe vetett hitvallók, tönkretett és megfélemlített családok, szétbomlasztott közösségek, kényszermunkatáborba hurcolt elhívottak, kivégzett mártírok voltak.

Köszönettel és hálával tartozunk nekik, az őrállóknak, a bátor, kötelességeiket híven teljesítő cserkésztestvéreinknek, akik a diktatúra rémisztő és lélekpusztító, hazug és meghasonlásra kényszerítő valóságában megtartották és továbbadták a fiatal nemzedék számára hitünk értékrendjét és évezredek igazságát.

A szabad világban felnövekedett generáció számára nagy kincs és ajándék, hogy egy százéves múltra visszatekintő, a fiatalság jellemnevelésével foglalkozó mozgalom aktív és tevékeny tagjai lehetünk. Nagy kincs és ajándék az is, hogy mi szabadon, üldöztetés és vegzálás nélkül szervezhetünk és vezethetünk hitünknek és értékrendünknek megfelelő közösségeket.

Széchenyi István szavaival élve „Tiszteld a múltat, hogy érthesd a jelent, és munkálkodhass a jövőn.”

Reméljük, hogy az ebben a kötetben felvillantott események tovább buzdítják és lelkesítik a mai nemzedékeket hűségre és állhatatosságra, megértve mindazt, hogy Sík Sándor szavaival élve, minden időben a „Vezeték várai” biztosítják a megtartó és éltető Üzenetet. Indítson cselekvésre és erősítsen a cél, hogy a magyar cserkészlet 100 év múlva is hagyományaihoz és értékrendjéhez ragaszkodva végezhesse jellemnevelő feladatát.

Köszönjük az 1956-os Emlékbizottság támogatását, mely lehetővé tette a közös emlékezet formába öntését. Köszönjük a kutatásban

részt vevő munkacsoport tagjainak, fiatal lelkes cserkésztestvéreinknek közreműködését, valamint a komoly tudományos tapasztalattal rendelkező kutatók segítségét. Köszönjük továbbá a Magyar Cserkészszövetség elnökségének támogatását, valamint Tabajdi Gábor, a kutatás szakmai vezetőjének áldozatos szerkesztői fáradozását.

Hisszük, hogy ez a munka nem lezárja, hanem éppen elindítja és tovább lendíti a felidézett korszak kutatását, és elviszi a helyi közösségekhez a még élő kortanúk történeteit is.

Sík Sándor: Az acélember

(Ének a sürgőnypóznáról)

Áll, egyenesen, egymagán
Az acélember a hegy homlokán.

Széttárva karcsú, hosszú karjai,
A kábelek kígyóit tartani.

Nem görnyedez és nem erőlködik:
Áll és feszül és hordja terheit.

De hűvös feje túl a drótokon
Hosszan elnéz a nyúlós utakon.

Lát, embereket és országokat,
Bolond és keserű látásokat:

Az éhes ember néma ráncait,
Dokkok penészes árusáncait,
Országhatárok inga-táncait,

És hall, hazug és gyilkos hangokat:
Borhősöket, barátokat, bankokat,
És népgyűléseket és tankokat.

Az eszme önmagára-lázadását,
A forradalmak bárgyú körfutását,
Az örülések örök újulását.

A földgömb reng és ég a szemhatár.
Az acélember néz és konstatál.

Áll és szóttalan ég felé feszül:
Hordja a kábelt rendületlenül.

S ha olykor egy-egy holdas éjszakán
Ráül terhével a szörnyű magány,

S a látomások emlékeitől
Dereka már-már megroppanni dől:

Ilyenkor elég egy szempillantás:
A szomszéd hegyen másik óriás,

A harmadik ormon a harmadik
Hordozza látomása titkait.

Egy pillanat, egy közös rezzenés:
A három acélember összenéz.

Testvér – mondja az acélpillanat –
Tudom: gyengének lenni nem szabad.

Tudom, a mi törvényünk állani:
Mi vagyunk a Vezeték várai.

Nem tudjuk honnan, nem tudjuk kinek,
De rajtunk megyen át az Üzenet.

Az ismeretlen Igét hordja vállunk.
Bennünket ideállítottak. Állunk.

(Sík Sándor: Magányos virrasztó – 1936)

„ILLEGÁLIS IFJÚSÁGI MUNKA” (1945–1989)

A pártállami időszakban Magyarországon ifjúságnevelő munkát lényegében csak a kommunista tömegszervezetek végezhettek. A civil szféra felszámolása, valamint az egyház-üldözés megindulása után a fiataloknak szóló közösségi programok szervezése illegális tevékenységnek számított. Azonban az üldöztetés, tiltás, diszkrimináció ellenére a korábbi mozgalmak, közösségek élete nem szűnt meg az ország szovjetizálása után sem.

A kiadványunkban közölt esettanulmányok arra a kérdésre keresik a választ, hogy mi történt a cserkészettel, illetve a vele rokon keresztény ifjúsági mozgalmakkal 1945 után. Az összeállítás tanulmányai naplók, visszaemlékezések és a hatalmi szervek iratainak elemzése alapján elevenítik fel az egykori közösségek életét. A legfrissebb kutatási eredményeket összegző írások alulnézetből mutatják be a szovjet típusú rendszer hazai működését. A felidézett történetek egyszerre szólnak a hagyományőrzésről, egy sajátos ellenkultúra kialakulásáról, valamint a személyes és közösségi autonómiáért folytatott küzdelemről.

KÖZELÍTÉSEK

Kiadványunk elemzései szűk értelemben a magyarországi cserkészlet sajátos utó-, illetve előtörténetét érintik. Történeti vizsgálódásunk kezdetekor azt kívántuk megérteni, hogy az 1945 utáni rendszerváltás(oka)t követően, a diktatúra évtizedeiben mi maradt meg az egykori közösségekből, az ifjúsági mozgalom hagyományából. Egy másik időbeli perspektívából viszont a bemutatott folyamatok az 1990-es rendszerváltás idején újjáéledő cserkészlet előzményeként is olvashatók.

Kutatási programunk megfogalmazásakor nyilvánvalóvá vált, hogy a cserkészhagyományok 1948 utáni alakulása nem vizsgálható önmagában. Erre utal a korszakkal kapcsolatban gyakran emlegetett „búvópatak”-metafora is. A diktatórikus rendszer mindennapjaiban az egykori közösségek változatos formában maradhattak fenn. Egyrészt az egykori csapatok, őrsők mint turistaszakszervezetek, kórusok, hit-tancsoportok tevékenykedtek, vagy pusztán baráti társaságként éltek tovább. A közösségek

vezetői lehetőségeik szerint egyházi-ifjúsági csoportokat szerveztek. Másrészt az egykori cserkészvezetők munkahelyeiken (papként, tanárként, karnagyként, nevelőként, edzőként stb.) hasznosították azokat a módszereket, amelyeket cserkészként sajátítottak el, s alkalmasint valamit továbbadtak az egykori közösségek hagyományából, belső értékeiből is. E bonyolult és izgalmas folyamat feltérképezéséhez az intézmény-, illetve politikatörténeti megközelítéseken túlélve társadalom- és mentalitástörténeti elemzéseket tartottunk szükségesnek. Mikroszintű vizsgálódásaink reményeink szerint „alulnézetből” is megvilágíthatják az általános történelmi folyamatokat. A kommunista hatalomátvételt követően a nem rendszerkonform ifjúsági nevelőmunka „illegális” minősítése (jogi, politikai szempontból vagy a propaganda szintjén) az egész korszakban megmaradt. Az elemzések révén azonban feltárható a fogalom használatának, a tervszerűen végrehajtott ellenintézkedéseknek a dinamikája is. Ebből a nézőpontból elkülöníthető a hatalom 1945 utáni megszerzése, a tár-

sadalom átalakítása (szovjetizálása), a hatalom újbóli megragadása (az 1956-os forradalom utáni megtorlás), illetve a rendszer kereteinek fenntartása érdekében lefolytatott eljárások. Ezek a szakaszok, amint a kötet írásai mutatják, esetenként nem voltak szinkronban a nagy politikai fordulatokkal. A hatalomgyakorlás mindennapjai során az egyes intézkedések (hatalmi eljárások és propagandakampányok) is egybemosódtak. Ebben a légkörben a cserkész-hagyományok továbbélésének elsődleges közegei az egyházi (kis)közösségek voltak. Az egyes szereplők, résztvevők motivációi az eltérő kulturális minták (ellenállás, konspirálás, passzív rezisztencia stb.) mellett mélyen személyes (világnézeti, hitbeli) meggyőződésből származtak.

Mindezek alapján kibővített kutatómunkánk során a magyar cserkészmozgalom, illetve a keresztény ifjúsági mozgalmak 1945 és 1989 közti történetét vizsgáltuk. Kutatásunk során két alapvető kérdést tettünk fel: 1. Mi lett az egykori cserkészek sorsa a mozgalom második világháborút követő felszámolása után? 2. Miként maradt fenn, formálódott vagy alakult át a cserkészlet hagyománya a kommunista diktatúra (a szovjet típusú rendszer) magyarországi kiépülése után? A válaszokat elsősorban történeti „mélyfúrások”, esettanulmányok segítségével kerestük.

MÚLTKÉPEK

Az illegalitás időszakának viszonyaiból adódóan kevés egykorú dokumentum áll a kutatók rendelkezésére. A korabeli közösségek iratai csak kivételes esetekben maradtak fenn. Az elnyomás légkörében, az egymást követő megfélemlítési akciók, letartóztatási hullámok után az írott feljegyzések pusztai birtoklása is veszélyesnek számított. Az óvatosan érintkező, virágnyelven levelező csoportok általában csak a legszükségesebb információkat jegyezték le. A keletkező magániratok döntő többségét megsemmisítették.

A forrásfeltárás tehát ezen a területen is időigényes, bár korántsem reménytelen munka. A cserkészközösségek kártartikus pillanatai közé tartoztak azok az ünnepélyes alkalmak, amikor a rendszerváltás után az öregcserkészek vagy az emigrációban élő közösségek parancsnokai évtizedeken át titokban őrzött ereklyéket: egykori zászlókat, jelvényeket, naplókat adtak át a következő generációknak. A hagyomány (történetek, játékok, mindaz, amit „cserkészstudásnak” nevezhetünk) átadása azonban döntően szóbeli volt. Szerencsére ma már viszonylag nagy mennyiségű elbeszélt forrás áll a történészek rendelkezésére a korszakkal kapcsolatban. A visszaemlékezések nyugati kiadásban a rendszerváltás előtt is megjelenhettek, majd a szabaddá váló közéletben, a félelmek feloldódásával idehaza is sokan megoszthatták emlékeiket. Projektünk keretében felhasználtuk a közgyűjteményekben elérhető életinterjúkat, de több tucat új interjúval gyarapítottuk is a közelmúlt megismerését segítő közös ismeretanyagot.

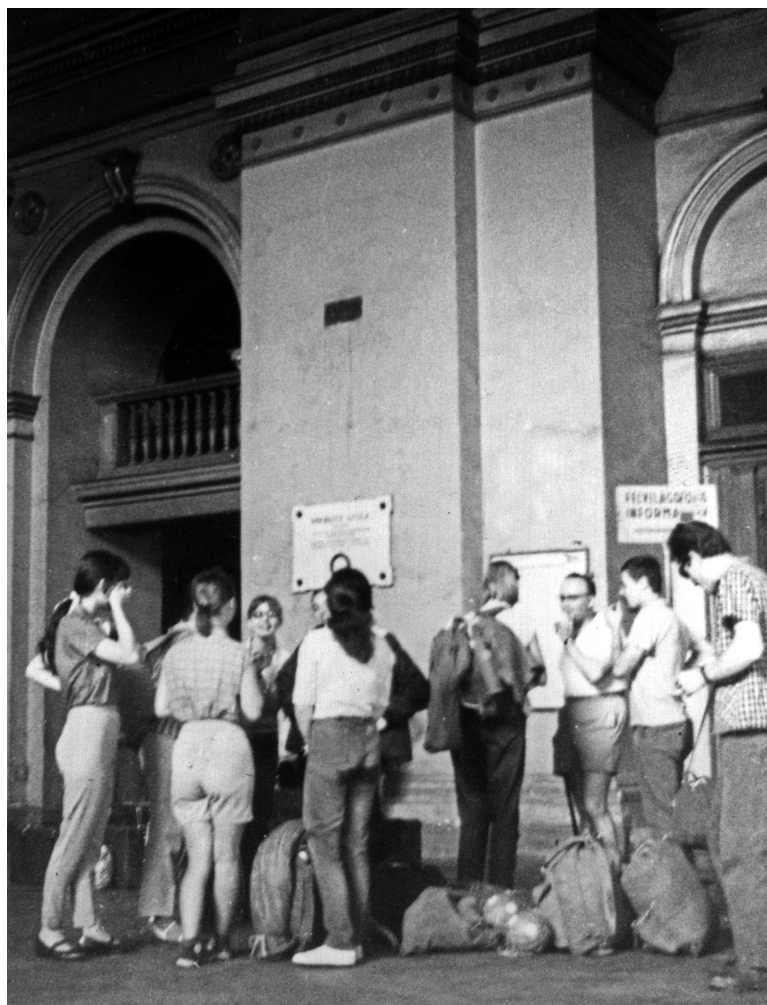
Az egykori közösségek belső életének és a hatalom velük kapcsolatos intézkedéseinek részletei az ezredfordulótól váltak alaposabban dokumentálhatóvá. Mindebben alapvető szerepet játszott az egykori pártállami szervek (mindenekelőtt a politikai rendőrség) iratainak kutathatóvá válása. 1990 után, a „levéltári forradalom” révén a történészek a politikatörténeti folyamatok rekonstruálására, a kádári elbeszélések felülírására törekedtek. A kutatási lehetőségek bővülésével a korszakkal kapcsolatos társadalomtörténeti, szociológiai és egyéb részdiszciplínák számtalan új megközelítési módot kínálnak napjainkban.

Közben az egyes közösségek szinte minden esetben hangsúlyosan foglalkoztak saját történetük (szóbeli) továbbadásával: legyen szó a Regnum Marianum csoportvezetőinek tanfolyamáról, a Patkolóról vagy a cserkészvezetőképzés táborairól (Dobszay, 1990). Ezek nyomtatott anyagai (miként számos hittankönyv) sok esetben csak a vasfüggönyön túl jelenhettek

meg, és különböző rejtett csatornákon kerülhetek a hazai olvasókhoz (Emődi, 1970). Kutatásunk során tehát egy olyan élő hagyományt vizsgáltunk, amelynek többségében (cserkészként) részesei is voltunk, illetve vagyunk. A történeti emlékezet fenntartásában alapvető szerepet játszott a magyar (cserkész)emigráció is (Bodnár, 1980). Jelenlegi munkánk „hozzáadott értékét” a jelenkor-történeti kutatások eredményeinek továbbgondolása, valamint új adatok és összefüggések feltárása jelenti. Ezzel egyszersmind egy nagyobb jelenkor-történeti trend részesei is lettünk. A keresztény kisközösségek története a közelmúltban olyan kutatási témává vált, amellyel kapcsolatban egyre gyorsuló ütemben jelennek meg a tudományos publikációk. Nagy örömünkre szolgált, hogy a témával legújabbban foglalkozó doktori disszertációk szerzői (Virág, 2013; Diera, 2015) is részesei lettek vállalkozásunknak.

Az egykori cserkészek életútját vizsgálva egyre több jelenség révén éreztük, hogy sorukban az egész 20. századi magyar történelem tükröződik. Az egyes személyes vagy család-történetek, illetve cserkészpályák feltárása során a politikai fordulatokkal terhelt, társadalmi krízisekkel sújtott magyar közelmúlt mutatkozott meg alulnézetből. Az üldöztetések, tragédiák, mártírtörténetek mellett a feltalált sorsok az emberi kitartás, hősiesség, szolidaritás példái is. Projektünkben mégsem közösségi drámákat vagy patetikus hőstörténeteket, hanem reális emberi sorsokat kívántunk bemutatni – amennyire ezt a történetírás eszközei lehetővé teszik, s a múlt (a múltra vonatkozó forrásaink) kritikai vizsgálata megengedi. Tudományos kutatásunk során a cserkészlet bűvópatakjait elméleti eszköztárral, szélesebb perspektívával, a jelenkor-történeti diskurzusba illesztve, visszakereshető állításokkal, tézisekkel, új forrásokat, kérdéseket felvetve vizsgáltuk.

A társadalom „alávetett” tagjai számára a cselekvési lehetőség, illetve a mozgástér a szovjet típusú rendszer kiépülése után gyorsan összeszűkülött, de nem épült le véglegesen. A kor-

A Regnum Marianum táborozó fiataljainak megfigyelése a Keleti pályaudvaron (1959)

szakkal kapcsolatos sematikus elképzelésekkel, egydimenziós leírásokkal szemben az ötvenes és hatvanas években autonóm (cserkész)közösségek működtek, a hetvenes–nyolcvanas évek kisközösségei pedig a kádári pangás évtizedeiben is formálták a korábbi hagyományokat. Sőt ezek a csoportok reagáltak a vasfüggönyön túlról érkező hatásokra, a világban zajló folyamatokra, a modernizáció kihívásaira is. A kisközösségek életének rekonstruálása tehát nemcsak a rendszer működésével, hanem az egyéni lehetőségekkel kapcsolatos kérdéseket is felvet. Igaz, a konkrét eseménytörténeten túl a cserkészhagyományok megragadása különösen nehéz feladat. Mi maradt meg az egykori módszerekből, játékokból, nevelési elvekből? Mi veszett el, és miért? Hogyan hatott a kor-

szak légköre az egykori cserkészek világlátására? Vizsgálódásunk előtt ezt a megéléstörténeti irányt is megnyitva bíztunk abban, hogy a nagy értelmező elbeszélések mellett az ilyen jellegű kutatómunka is eredményre vezethet.

ÉRTELMEZÉSEK

Kutatómunkánk során arra jutottunk, hogy ezen a területen is meghaladhatók a jelenkortörténet-írásban erős hagyományokkal rendelkező és egymással rivalizáló totalitárius és modernizációs (revizionista) paradigmák. A tanulmányainkban bemutatott folyamatok egyszerre szólnak az üldöztetés (megbélyegzés, bomlasztás) és a modernizáció (a modern világhoz való alkalmazkodás) problémáiról (Havasy, 1990). Elbeszéléseink ugyanakkor generációs történetek is. A vizsgált közösségek tagjai fiatalon (szocializációjuk során) meghatározó értékeket interiorizáltak. Így az egyes elemzések azt is körüljárják, hogy ezek az ifjúkori élmények, elvek miként maradtak meg egy ideologikusan ellenséges, hatalomtechnikai szempontból praktikus, de manipulatív környezetben. Az esettanulmányok tehát a „létező szocializmus” sajátos ellenkulturális jelenségeit is bemutatják.

A témánkkal kapcsolatos fő értelmezési kereteket legtovább és legmélyebben a politikatörténet uralta. A cserkészetet általánosságban a Horthy-korszakhoz köti a közemlékezet, amely leggyakrabban az árvalányhajas fiatalok, az 1933-as gödöllői dzsembori (cserkész-világtalálkozó) vagy éppen Teleki Pál miniszterelnök-főcserkész képét társítja a mozgalomhoz. Azonban az 1945 előtti mozgalom politikai színeke jóval összetettebb volt, mint azt a hazai nyilvánosságban évtizedekig terjesztett egydimenziós leírások sugallják. A korszakban a kezdeti idegenkedés az angolszász gyökerű mozgalomtól éppúgy kimutatható, mint a későbbi ütközések a levanteintézményekkel.

A szervezet demokratikus működésének foka területileg is különbözött, s eltérő lehetett az aktuális társadalmi közeg miatt is. A cserkészmozgalom 1945-ös újjászervezésekor a kommunista hatalmi politika a belső különbségeket kihasználva igyekezett tágítani a szervezet törésvonalait. Bár a mozgalom felszámolása után a cserkészetet egységesen megbélyegezték, a titkosszolgálati nyomozások, manipulatív intézkedések során a megosztásban rejlő lehetőségeket évtizedekig kihasználták.

A politikai rendőrség, az állampárt (MSZMP) központjában megfogalmazott politikai megrendelés szerint, a kiránduló, összetartó közösségeket antielitként kezelte. A titkosszolgálati megfigyelések révén az állambiztonság azt is rögzíthette, hogy a fennmaradó csoportokban folytatódtak a viták a cserkészet vállalható örökségéről. Az ismétlődően megfogalmazódó vádak (militarizmus, antiszemitizmus, irredentizmus) ellenére a kisközösségek vezetői az illegális életükben is keresték az egészséges nemzettudat, a demokratikus működés, a belső szabadság kialakításához szükséges pedagógiai programokat, illetve szervezési módszereket (Bulányi, 2015).

Pécsi katakombacserkészek tábora a Mecsekben (1955)

Pécsi katakombacserkészek portyája a Balaton-felvidéken (1958)

A kisközösségekben folyó ifjúsági nevelőmunka folyamatos maradt, így a cserkészlet élő hagyományként volt jelen a „létező szocializmus” évtizedeiben is (Ivasivka–Arató, 2006). Ugyanakkor további kérdésként merülhet fel, hogy mi volt ennek a sajátos szubkultúrának a súlya. A lehetséges válaszok forrásaként a cserkészmozgalom esetében (tízezres nagyságrendű) konkrét számadatok állnak rendelkezésre tanulmányainkban. Ugyanígy megismerhetők az egyházi ifjúsági szervezetek, illetve a hitoktatás létszámadatai, amelyeket egy idő után a pártállami apparátus vezetett a legprecízebben. A konkrét személyek, csoportok hatókörével kapcsolatos elemzéseket az egyes ügyek, eljárások folyamán rögzítették. Közülük talán az 1961-es „Fekete Hollók”-ügy alapján felvázolható, több száz nevet tartalmazó pertérkép, illetve kapcsolati háló a legbeszédesebb. A mennyiségi kérdések mellett a folyamatok értelmezésekor felvethetők a „minőségi” szempontok is. Talán nem véletlen, hogy a pártállami szervek a közösségek befolyását vizsgálva az országos adatgyűjtésen túl idővel leginkább erre koncentráltak. Az (ellenséges) elitnevelés vádjá, a rendszerváltozásra való felkészülés a hatvanas évektől a leggyakrabban hangoztatott szempont volt a hatalom részéről. Maguk a közösségek vezetői eltérően értelmezték szerepüket, különbözően látták tevékenységük

Kölley György táborozó fiataljairól készített megfigyelési fotó

legális bővítésének lehetőségeit. A megragadható motívumok skálája a vallási neveléstől a szocialista oktatást kiegészítő önképzésen át a közéleti felkészülésig ível.

A cserkészlet azonban elsősorban ifjúságnevelő mozgalom volt és maradt, mely sikereit nagyrészt korszerű pedagógiai programjának köszönhetette. Alapvető felismerései a kisközösségi munkáról, a természetközeli aktivitásról időtállóan bizonyultak. Ugyanakkor neveléstörténeti szempontból is érdekes lehet, hogy mennyiben változtak az egyes csoportok eszközei, gyakorlatai a diktatúra évtizedeiben. A fennmaradt forrásokban számos feljegyzés szól a korszerű eszközök használatáról. Miközben a fiatalok a hiánygazdaság körülményei között szerveztek programokat, táboroztak, túráztak, életükből nem maradtak ki a zenés, táncos összejevetelek, s a csoportos találkozásokon olykor már kazettáról hallgattak előadásokat, sőt egyes csoportok a hatvanas években amatőr filmfelvételeket is készítettek. Sokan ezekben a csoportokban találkozhattak modern filozófiai, pszichológiai vagy akár menedzsmentismeretekkel, továbbá a mindennapokban is alkalmazható szervezési modellekkel. Tehát

az értékelvű-konzervatív nevelési program az illegalitás éveiben is párosulhatott modern pedagógiai nevelési elvekkel vagy új technikai eszközök használatával.

Végő soron azonban a vezetők személyisége, elhivatottsága tűnik meghatározónak, valamint a közösségek összetartozása, amelyet az üldöztetés, a konspiráció csak erősített. Ezt a nyolcvanas évekre Kádár János is felismerte: nevezetes kifakadásában a falu szélén focizó fiatal papok tevékenységét ajánlotta a KISZ-aktivisták figyelmébe.

ÖSSZEFÜGGÉSEK

A tanulmányok megírását kísérő beszélgetések, egyeztetések, viták számos megközelítést, értelmezési lehetőséget hoztak felszínre. Tudományos szempontból talán ez a disputa a legfontosabb eredménye a projektnek. A szerzők többsége úgy látja, hogy kutatásunk egy olyan hagyománnyal foglalkozott, amelyet egyes kis-közösségek évtizedeken át ápoltak, ám napjainkban kevésbé része az általános közemlézetnek. Mint említettem, a tanulmányokban megragadott folyamatok ellenkulturális jelenségeként is vizsgálhatók. Az egykori közösségek élete nem helyezhető el pusztán a hagyományos egyháztörténelem keretei között, hiszen a személyes és közösségi autonómiáért folyó belső küzdelem minden intézményi struktúrával ütközött a pártállamban.

A kutatások nyomán felismert személyi összefüggések, az egyes csoportok azonosítása a vizsgálódások kézzelfogható eredményei közé tartoznak. Így sikerült feltárni a visszaemlékezésekben emlegetett olyan helyzeteket, amikor egykori cserkészek egy kihallgatási helyzet két oldalán (vallatóként és vallatottként) is jelen voltak. A titkosszolgálatokkal való rendszeres együttműködés (kollaboráció) különböző módzatai több esettanulmányban is szerepet kaptak. Az ügynökök szerepéről, a tőlük nyert ada-

tok minőségéről számos összefüggést mutatnak fel írásaink. A feldolgozott életinterjúk és korabeli folyamatok révén a kádárizmus megannyi vonása válik érzékelhetővé. Rainer M. János a korszakkal kapcsolatban publikált téziseihez kapcsolódva megállapíthatjuk, hogy a diktatúra mint létállapot meghatározta a földalatti cserkészek, egyházi közösségek életét is (Rainer, 2003).

Tanulmányaink adalékokkal szolgálnak a rendszer működéséről, a pártállami vezetők politikai elképzeléseiről is. Az egyes ügyek elemzéséből kirajzolódik, hogy meddig terjedtek a hatalom ellenőrzési mechanizmusai. A hatalmi szervek gondolkodásában a kulturális jelenségek terén a sokat emlegetett 3T (tiltás – tűrés – támogatás) mellett a centrum és a periféria megkülönböztetése is jól megragadható. A Balatonnál, a Mecsekben vagy a Bükkben szervezett táborokkal szemben érezhetően más erővel léptek fel, mint amikor fővárosi ifjúsági munkáról volt szó. Az illetékes szervek más-ként jártak el intézmények és autonóm közösségek (egyházi iskolák, helyi hittancsoportok, gyülekezetek vagy önálló [bázis]közösségek) esetében. A hatalom – önképe szerint – a kádári „szövetségi politikát” védelmezte, s legkésőbb a hetvenes években a „legális” egyházi intézményrendszer kiszámítható működésében volt érdekelt, ezért a szakadár egyházi csoportok, az állam által informálisan megszabott kereteken túllépő ifjúsági kezdeményezések ellen újult erővel lépett fel. A kádári hatalomnak ez a differenciált működése önmagában megoszthatta a közösségeket, de a bomlasztás számos illetékesnek (egyházügyi előadó, propagandista, titkosszolga) fő célkitűzése volt.

A szovjet típusú rendszer egygenerációnyi ideig létezett Magyarországon. Az 1945 utáni időszak cserkészei közül sokan megélték az 1989-es rendszerváltást. Így más hagyományokhoz, mozgalmakhoz hasonlóan a személyi folytonosság itt is vizsgálható. A cserkészlet sikere, az ifjúsági mozgalom 1989 utáni újrászervezése azonban nem csak a háború előtti fiatalok, a rendszerváltáskor a nyilvánosság elé

lépő öregcserkészek munkája. Az új generációk bekapcsolódását az évtizedeken át zajló vezetőképzés, önképzés alapozta meg.

KUTATÓMUNKÁNK

A kiadványban közölt tanulmányok megírását a téma elismert szakértői, különböző jelenkor-történeti műhelyek munkatársai, valamint társadalomtudományi tanulmányokat folytató fiatal kutatók vállalták. Külön örömünkre szolgált, hogy szerzőtársunknak tudhatjuk Papanek Gábort, aki maga is részese volt az ötvenes évek kisközösségi életének, így kutatóként személyes emlékeit is összevethette a fellelt levéltári iratokkal. Vele együtt számos kortanú, cserkésztestvérünk volt segítségünkre. Közös projektünk kiindulópontjául a Cserkészgyűjtemény vezetőjének, Bokody Józsefnek a diktatúra cserkészáldozatait bemutató összeállítása szolgált.

A kiadványban közölt írások számos esetben nagyobb kutatások megállapításainak tömör összegzései. A bemutatott folyamatok mélyebb rétegei iránt érdeklődőket az ajánló bibliográfia segítheti a további tájékozódásban. A szakirodalom mellett tematikus honlapunkat is jó szívvel ajánljuk az olvasók figyelmébe. Tanulmányainkat tudományos-ismeretterjesztő munkáknak szántuk. A számos veszéllyel járó moralizálás csapdáit elkerülve történeti folyamatokat, összefüggéseket kívántunk bemutatni. Szövegeinkben jeleztük a történeti megismerés (dokumentálhatóság) határait, interpretációs eszközeinket. Az illegalitás történeteire alapvető forrásul használt állambiztonsági dokumentumok kérdéskörének külön tanulmányt szenteltünk.

Projektünk, amelynek e nyomtatott kiadvány mellett online ismeretterjesztés és történeti interjúk készítése is a része, az 1956-os Emlékbizottság támogatásával valósult meg. A kutatási program kezdeményezése, kimun-

kálása és menedzselése Szabó Márton cserkésztestvérünk érdeme. A projekt gazdája a Magyar Cserkészszövetség lett. Beszélgetéseink és a levéltári kutatómunka háttérét az OSZK-1956-os Intézet biztosította. A rendelkezésre álló időben a cserkészethozsa szerint igyekeztünk jó munkát végezni. Miközben kutatásunk folytatásában és írásaink hasznosulásában reménykedünk, gazdagító olvasást és konstruktív beszélgetéseket kívánunk mindenkinek, aki összeállításunkba belelapoz.

IRODALOM:

- Bodnár Gábor: *A magyarországi cserkészethozsa története*, New Brunswick, 1980.
- Faragó Ferenc – Schanda Beáta (szerk.): *Bulányi György füveskönyve*, Budapest, BOKKE, 2015.
- Dobszay János: *Így vagy sehogy. Fejezetek a Regnum Marianum életéből*, Budapest, 1990.
- Emödi László: *A Regnum Marianum története*, Bécs, Magyar Egyházszociológiai Intézet, 1970.
- Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*, Budapest, 1990.
- Ivasivka Mátyás – Arató László: *Sziklatábor. A magyarországi katakombacserkészethozsa története. Visszaemlékezések és dokumentumok (1945–)1948–1988*, Budapest, Új Ember–Márton Áron, 2006.
- Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek*, L'Harmattan, Budapest, 2012.
- Rainer M. János: *Ötvenhat után*. Budapest, 1956-os Intézet, 2003.
- Virág András: *Hálózatok a cserkészethozsában – cserkészhálózatok*. Doktori disszertáció, Piliscsaba, 2013.
- Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. Doktori disszertáció, Budapest, 2015.

A REGNUM MARIANUM IFJÚSÁGNEVELŐ MUNKÁJA

A Regnum Marianum közösség esztergomi egyházmegyes katolikus papok, illetve hit-tanárok közösségeként indult a 19. század végén. Prohászka Ottokárnak, az esztergomi szeminárium akkori spirituálisának tanítványai közül kilencen a Pál utca 2. szám alatti VIII. kerületi házba költöztek. A szerzetességhez hasonló, de fogadalom nélküli közösségben éltek. Vezetőjük választott házfőnök volt. A közösség tagjait az motiválta, hogy megújítsák a hitoktatás gyakorlatát, és ne csak tananyagot adjanak át, hanem egész életre szóló nevelést, útmutatást, mintát adjanak a fiataloknak. Ugyanakkor a papi tevékenységet is meg akarták újítani, a nagyváros körülményeihez igazodó, de szent papi eszményt, életformát tűztek ki maguk elé.

Az ifjúsági munkára a „pesti Csikágóban”, az akkor külvárosnak számító VII. kerületi városrészben jó lehetőség teremtdött, mert ott nagy számban éltek szegény munkásgyermek-ek. Az atyák közössége 1900-ban elhagyta a Pál utcai házat, és bérbe vették a Damjanich utca 28. szám alatti épület második emeletét, ahol tíz rászoruló középiskolás fiú számára internátust alapítottak Néri Szent Fülöpről elnevezett Philippinum néven. Innen gyorsan – egy éven belül – továbbköltöztek a Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári megyés püspök által számukra megvett házba, a Damjanich utca 50. szám alá. Ezután vették fel a Regnum Marianum nevet. Ezek az intézmények közösséget nyújtottak az utcán céltalanul csavargó fiúknak, és a szabadidő céltudatos, tartalmas eltöltéséhez kínáltak alternatívát. A papi életüket, energiájukat a fiataloknak szentelő atyák minden munkájukat, pénzüket ennek az eszménynek a megvalósítására szentelték. A hivatalos alapításra 1902. szeptember 24-én került sor azért, hogy „a Szeplőtelen Fogantatásról nevezett kongregáció” néven Rómában bejegyezték a közösséget a Mária-kongregáció anyakönyvébe. 1903-ban az ifjúsági pasztoráció anyagi támogatására megalakították a Regnum Ma-

rianum Egyesületet. Ennek tevékenységéhez a pápai szociális enciklikák és a francia munkáspapok mozgalma adott útmutatást.

A cserkészlet magyarországi megjelenése után a Regnum az új pedagógiai módszer egyik első alkalmazójaként 1912-ben ott volt a Magyar Cserkészszövetség megalapításánál, s csapata az első ülésen sorsolással a hármas számot kapta. A regnumi atyák közül választott főparancsnok (később ifjúsági vezető) hangolta össze az ifjúsági munkát. A cserkészlet gyakorlati, a jellemre és a természet szeretetére összpontosító nevelési módszerét a Regnum Marianum a Mária-kongregáció vallásos és erkölcsi nevelésével ötvözte. A középiskolákból kikerült regnumi ifjak összefogására megalakították a Regnumi Egyetemi Szövetséget is.

1919-ben az esztergomi érsekség az erzsébetvárosi plébániából leválasztva megalapította a Magyarok Nagyasszonya-plébániát, melynek első plébánosa Shvoy Lajos regnumi házfőnök, káplánja pedig szintén a közösséghez tartozó Halász Pál lett. Shvoy kezdte építtetni a Regnum Marianum-templomot. 1921-ben bizottság alakult az építkezés segítésére. Kotsis Iván egyetemi tanár a Városliget szélére, a Damjanich utca tengelyére tervezte a délfranciás

neoromán stílusú templomot. A plébániának nagy előnye volt, hogy az ifjúság nevelésére szövetkezett hitoktatók tevékeny részt vállaltak munkájában. E kapcsolat a közbeszédben úgy tükröződött, hogy a templomot Nagy Regnumnak, a Damjanich utcai ház udvarán épített kápolnát pedig Kis Regnumnak nevezték. 1927-ben Shvoy Lajost székesfehérvári megyés püspökké nevezték ki, s utóda a plébánián már nem a regnumi közösségből került ki, így a közösség és a Regnum Marianum-plébánia elvált egymástól. 1931. június 14-én Serédi Jusztinián hercegprímás szentelte fel a templomot. A plébániahivatal a Damjanich utca 42. szám alatt volt.

A Regnum Marianum elsősorban a hittan-oktatáson, a cserkészfoglalkozásokon és a tízhúszezer példányban 1902-től havonta megjelenő *Zászlónk* című újságon keresztül fejtette ki tevékenységét. További lapjaik voltak a lányoknak szóló *Nagyasszonyunk* és a *Kis Pajtás*. 1920-ban elindították a *Zászlónk diákkönyvtára* című sorozatot. 1912-ben Krywald Ottó házfőnök elnökletével megalakult az Élet Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság. 1935-ben az esztergomi érsekség jóváhagyta a Regnum Marianum szokásait és szabályzatát, s biztosította, hogy az atyák döntése nélkül nem helyez el papot a házból. A Regnum Marianum a II. világháború folyamán lassan visszavonult a cserkészmozgalomból. A katolikus egyesületek feloszlatása 1946-ban és a szerzetesrendek működési engedélyének megvonása 1950-ben a Regnum Marianum közösségre nem vonatkozott, mert egyik kategóriába sem lehetett őket besorolni, az atyák pedig maguktól többszöri fenyegetésre sem voltak hajlandók feloszlalni a házközösséget. 1951. november 24-én elvették tőlük a házat, az atyákat plébániákra helyezték, de a közösség élete titokban, lakásokon és erdei kirándulásokon folytatódott. Ez felkeltette az ÁVH, majd az állambiztonság munkatársainak érdeklődését: már 1952-ben csoportdossziét (ÁBTL 3. 1. 5. O–11516 „Regnum”) nyitottak a közösség megfigyelésére.

1951-ben Rákosi Mátyás a Dózsa György úton építtetni kezdte a nagy felvonulási teret, és a Regnum Marianum-templomot lebontásra ítélték. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy a templomot az 1919-es kommün bukása után építették, és az ezért érzett hála gondolatát megörökítették az alapkövételénél és a benne elhelyezett dokumentumokban. A felrobbantott templomtól nem messze épült fel a Sztálin-szobor és a katonai felvonulások és egyéb politikai demonstrációk alkalmával használt dísztribün. A zsarnokság jelképévé vált szobrot 1956. október 23-án este, a forradalom nyitányaként döntötte le a pesti tömeg.

Az állambiztonsági szervek 1958-tól „Fekete Hollók” fedőnéven folytattak titkos nyomozást „klerikális államellenes szervezkedés” ügyében. Több egykori, illetve titokban tovább működő közösséget is megfigyeltek: a ciszterci, a piarista, a bencés és a jezsuita rend tagjai mellett a KIOE (Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete) és a KLOSZ (Katolikus Leányok Országos Szövetsége) egykori vezetőit, valamint papok által irányított közösségeket is. Többéves adatgyűjtés után, az ifjúsági munka elleni általános fellépés részeként került sor a Regnum elleni eljárásra.

Az első Regnum Marianum-per 1961. július 3. és 6. között volt, Fazekas Ferenc tanácselnök bíró vezetésével, a Fővárosi Bíróságon. A „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés” volt a vád. Az elsőfokú ítélet után, a Legfelsőbb Bíróság az 1961. augusztus 3–4-én megtartott tárgyalás során a következő ítéletet hozta: „az I. r. vádlottat, Werner Alajost 5 év 6 hónap; II. r. vádlottat, Tompa Nándort 4 év; III. r. vádlottat, Keglevich Istvánt 5 év; IV. r. vádlottat, Rózsavölgyi Lászlót 3 év 10 hónap; V. r. vádlottat, László Gábort 3

A Regnum Marianum táborba induló csoportja (megfigyelési fotó, 1959)

év; VI. r. vádlottat, Hagyó Józsefet 3 év 6 hónap; VII. r. vádlottat, Opálény Magdolnát 1 év 4 hónap; VIII. r. vádlottat, Orosz Ferencet 1 év 6 hónap”börtönre ítélte.

E Regnum-perrel párhuzamosan indították meg a „Keresztény Front” fedőnevű ügy realizálását, Havass Géza és társainak elítélését. Ennek során a regnumos Emődi Lászlót is elítélték. Az ítéletet 1961. június 14-én hirdették ki. A vádlottakat – Havass Gézát 5 év 6 hó, Merényi Gyulát 4 év 6 hó, Nobilis Gábort 4 év, Hontváry Miklóst 3 év 6 hó, dr. Gáldy Zoltánt 2 év 6 hó, Barlay Ödönt 8 év, dr. Ikvay Lászlót 6 év, Emődi Lászlót 7 év, Földi Endrét 6 év 6 hó, Lénárd Ödönt 7 év 6 hó, Tabódy Istvánt 12 év, Kölley Györgyöt pedig 3 év –börtönre ítélte a Fővárosi Bíróság.

A többéves börtönbüntetésre ítélt atyák, illetve a közösség más vezetői szabadulásuk után folytatták közösségsszervező munkájukat. Ennek következtében a hatalom ismét lesújtott rájuk. 1965. április 29. és május 21. között került sor a második Regnum-perre, amelynek vádlottjai, visszaesőként immár súlyosabb börtönbüntetéseket kaptak.

Bimbó István tanácselnök bíró és Radó Ilus (Schönherz Zoltánné) ügyész vezetésével rendezték meg a pert. Összeesküvésre irányuló büntett vádjával Emődi László I. rendű vádlottat 5 év, Keglevich István II. rendű vádlottat 5 év, Rózsavölgyi László III. rendű vádlottat 3 év 6 hónap, Thiry István IV. rendű vádlottat 3 év, Hagyó József V. rendű vádlottat 4 év, Werner Alajos VI. rendű vádlottat 2 év 6 hónap, Somogyi Sándor VII. rendű vádlottat 2 év 6 hónap szabadságvesztésre ítélte a bíróság. A Legfelsőbb Bíróság 1965. október 11. és november 1. napján megtartott fellebbezési tárgyalása során az Emődi László és társai ellen indított bűnügyben az „I. rendű vádlottat, Emődi Lászlót 5 év; II. rendű vádlottat, Keglevich Istvánt 5 év; III. rendű vádlottat, Rózsavölgyi Lászlót 3 év 6 hónap; IV. rendű vádlottat, Thiry Istvánt 3 év; V. rendű vádlottat, Hagyó Józsefet 4 év; VI. rendű vádlottat, Werner Alajost 1 év 6 hónap; VII. rendű vádlottat, Somogyi Sándort 2 év 6 hónap”börtönre ítélte. A közösséget azonban ez az eljárás sem törte meg. Ezzel idővel a politikai rendőrség mun-

katársai is szembesültek. A újjászerveződő csoportokat 1969 után az „Ellenállók” fedőnévű eljárás keretében figyelték meg. A nyomozás során összegyűjtött anyagok, illetve a felállított konstrukció alapján került sor a harmadik Regnum-perre, amelynek fő vádlottja Hagemann Frigyes volt.

Ez a per 1971. április 26. és május 31. között zajlott. A Fővárosi Bíróság, Bimbó István tanácselnök vezetésével, „összeesküvésben való részvétel” büntette vádjával Hagemann Frigyes I. rendű vádlottat 5 év, Túry Lajos II. rendű vádlottat 3 év 6 hónap, Somogyi Sándor III. rendű vádlottat 4 év, Katona István IV. rendű vádlottat 2 év 6 hónap szabadságvesztésre, egyesületi joggal való visszaélés büntette vádjával Duskár Balázs V. rendű vádlottat 10 hónapi, Hegyi Veronikát 6 hónapi, 3 év próbaidőre felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte. Fellebbezés után a Legfelsőbb Bíróság 1972. január 18. és 19. napján megtartott tárgyalása során a Hagemann Frigyes és társai ellen indított bűnügyben az „I. r. vádlottat, Hagemann Frigyest 5 év; II. r. vádlottat, Tury Lajost 3 év 6 hónap; III. r. vádlottat, Somogyi Sándort 4 év; V. r. vádlottat, Katona Istvánt 2 év 6 hónap; V. r. vádlottat, Duskár Balázst 10 hónap; VI. r. vádlottat, Hegyi Veronikát 6 hónap” börtönre ítélte.

A papokat és laikus csoportvezetőket a három koncepció perben összesen hatvannyolc és fél évi börtönbüntetésre ítélték, aminek nagy részét le is töltötték. A közösség vezetőinek és egyszerű tagjainak gyakran egyéb hátrányok is osztályrészül jutottak: munkahelyi elbocsátások, egyetemi felvételi elutasítások, papok elhelyezése kis, távoli plébániákra stb.

A Regnum Marianum tehát azon kevés közösség közé tartozott, amelyek az egész országban folyamatosan működtek. Az eljárások idején a közösség laikus vezetői tartották össze a csoportokat a szabadlábbon lévő atyák körül, és ennek során felelős partnereiké váltak. Lányok is bekapcsolódtak a regnumi közösségbe, és a csoportok felnőttként továbbra is együtt

maradtak. Így a Regnum Marianum átalakult papok és laikusok testvéri közösségévé. Az 1970-es évek elején több kisközösség, lelkiségi mozgalom alakult az országban, részben hazai, részben külföldi kezdeményezésre. A Regnum Marianum atyái javasolták a lelkiségi mozgalmak rendszeres találkozóját. Kemenes Gábor atya vett egy tanyát Borókáspusztán, s ott jöttek össze titokban. Később a rendőrségi megfigyelések miatt más helyeket kellett keresniük a rendszeres találkozókra, így a Szigetköz, Sárísáp, Budaörs lett az összejövetelek újabb helyszíne. 1971-től Sillye Jenő és gitáros ének-kara kezdett új stílusban énekelni a kismarosi templomban. A résztvevők létszáma miatt a találkozó helyszínét 1980-tól Nagymarosra kellett áttenni. Így kezdődött a májusi és októberi nagymarosi ifjúsági találkozók hagyománya. Ennek elindításában és fejlesztésében is komoly szerepet vállalt a Regnum Marianum. A rendőrség meg akarta akadályozni ezeket a találkozókat, de Lékai László esztergomi érseket sikerült meghívni Nagymarosra, s az ő részvétele után már csak megfigyelték a találkozót, és technikai akadályokat gördítettek elé, de nem tették lehetetlenné. Később az ország más vidékein is indultak hasonló ifjúsági találkozók. A częstochowai zarándoklatok vezetésében Bajcsy Lajos vállalt jelentős szere-

A városligeti Regnum Marianum templom

pet. 1980-tól Vargha Miklós Péter kezdte el a márianosztrai ifjúsági zárandoklatot évente, a május elseje körüli hétvégén. Az atyák sokszor tartottak lelkigyakorlatot egyházi iskolákban. Ezek során merült fel az igény hivatásgondozó lelkigyakorlatokra, amelyeket a hetvenes évek elején kezdtek tartani titokban Bajóton, ahol Balás Béla esztergomi egyházmegyes pap volt a plébános.

A Regnum Marianum közösség létszámának növekedésével együtt járt az igény írott szabályok megfogalmazására. Az atyák már az 1950-es években kidolgozták konstitúciójukat, amelyben leírták a Regnum Marianum életstílusát. 1983 és 1985 között *Tételeink* címmel rövid mondatokban fogalmazták meg a Regnum közösség alapvonalait. A csoportvezetők felelőssége idővel megnőtt, ezért több próbálkozás után 1982 januárjától megindult a Regnum vezetőképzője, a Patkoló, melynek híre a püspöki karhoz is eljutott. 1989-ben Gyulay Endre csanádi megyés püspök, ifjúsági referens felkérésére elindították az Országos Katolikus Ifjúsági Vezetőképzőt, a Hajszolót. 1989-ben a lelkeségi mozgalmak országos konferenciáját zömében a Regnum Marianum szervezte. Itt Paskai László bíboros kijelentette, hogy az egyházi mozgalmak az egyház részei, és kizárólag a püspöki kar felel értük. 1991 júliusában, ötvenéves üldöztetés után először az egész Regnum Marianum közösség számára tartották meg a zánkai nagytábort, melyen ezeregyszázan vettek részt. A második zánkai nagytábor 2001-ben volt, ezerhatszáz fő részvételével. 1991-től Regnum Marianum Katolikus Közösség Egyesület (RMKKE) néven civilszervezetként bejegyezték őket a cégbíróságon. 1997-ben Regnum Marianum néven, egyházi magántársulásként Paskai László jóváhagyta a Regnum Marianum alapszabályát. A közösség struktúrája fokozatosan alakult ki. 1980-tól (korosztályonként) rétegekben fogják össze a csoportokat. Legfőbb vezető testülete a házigyűlés (küldöttközgyűlés), öttagú választott vezetősége a házfőnök és négy tanácsadó-

ja. A Regnumnak ma mintegy háromezer tagja van, köztük harminc pap és két püspök, Bábel Balázs kalocsa-kecskeméti érsek és Balás Béla kaposvári püspök személyében. A Regnum tagjai nemcsak a mozgalom belső életét munkálják, hanem több más feladatot is vállalnak a Magyar Katolikus Egyház építésében. Ezért a közösség ma így fogalmazza meg küldetését: a magyar egyház szolgálata, melyet elsősorban az ifjúság nevelésével valósít meg.

IRODALOM:

- Dobszay János: *Így – vagy sehogy. Fejezetek a Regnum Marianum életéből*, Budapest, 1991.
- Fejérdy András: *Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban*, in Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 129–155.
- Gárdonyi Máté: *Túlélés – együttműködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiai a „népi demokráciákban”*, in Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 31–42.
- Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Dokumentumgyűjtemény*, Budapest, 1990.
- Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek*, Budapest, L'Harmattan, 2012.
- Soós Viktor Attila: *A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen*, in: *Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”. Magyarország a hatvanas években*. Szerk.: Ólmosi Zoltán és Szabó Csaba. L'Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2013, 84–109.
- Szabó Csaba (szerk.): *Magyar katolikus egyház 1956*, Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány–Új Ember, Budapest, 2007.
- Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*, Budapest, 2005.
- Vörös Géza: *Állambiztonság és egyházak, Egyháztörténeti Szemle*, 2009/4.
- Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. Doktori disszertáció, Budapest, 2015.

ÚJRAHASZNOSÍTÁS. A KERESZTYÉN IFJÚSÁGI EGYESÜLET ELLENI ÁLLAMBIZTONSÁGI ELJÁRÁSOK

A kommunista egyházüldözés a vallási alapon szerveződő, illetve az egyes felekezetekhez kapcsolódó ifjúsági mozgalmakat, közösségeket sem kímélte. A pártállam módszerei, az eljárások technikái azonban változatosak voltak. A titkosszolgálati iratokban tetten érhető, hogy a politikai megrendelés függvényében kik és mikor kerültek a hatalom célkeresztjébe. A legjelentősebb protestáns ifjúsági szervezetként működő Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) elleni eljárások jól érzékeltetik a diktatúra működésének módosuló és állandó elemeit.

AZ ELSŐ KIE-PER: 1951

1951. október 14-én rutinmunka folyt az ÁVH vizsgálati osztályán. Szecsődi Róbert államvédelmi hadnagy kihallgatott egy rabot. Tekintettel az ügy fontosságára a kihallgatáson egy szovjet tiszt is jelen volt. A rab nem volt hajlandó terhelő vallomást tenni társára, sőt „kihallgatása során tanúsított szemtelen magatartásáért” sötétzárkába került. „A sötétzárkát nem tartotta rossznak, csak félt a patkányoktól. Első dolga volt végigtapogatni a falat, van-e rajta luk, ahol a patkányok bejöhethetnek” – írta utóbb a bizalmába férkőzött zárkaügynök. Úgy tűnt, sikerült megtörni, legalábbis Szecsődi cinizmussal kevert optimizmussal jelentette feletteseinek, hogy a rab „igen megtört benyomását kelti, könnyen sírva fakad, és állandóan arra kért, hogy türelmesen beszéljek vele, mert az jólesik neki. Véleményem szerint idegileg kezd kiborulni.” Két hét múlva azonban a zárkaügynök megint csak arról volt kénytelen beszámolni, hogy négy hónapi fogság után egy válogatott kínzásokat elszenvedett ember miként szedte össze végső lelkierejét, és gúnyolta ki az őt megtörni akaró vizsgálótisztet, amikor a következő kihallgatásán megköszönte neki a sötétzárkát azzal, hogy „jót tett a reumájának”.

Pógyor Istvánt, a legnagyobb, akkor már betiltott protestáns ifjúsági egyesületnek, a KIE-nek az egykori karizmatikus nemzeti titkárát 1951. június 7-én tartóztatta le a politikai rendőrség. November 30-án, az „Európai Unió” magyarországi megvalósításának érdekében végzett illegális szervezkedés vádjával állították bíróság elé. A páneurópai mozgalom eszméinek megvitatása mellett a koncepció másik eleme a bibliakörök tevékenységére épült. Ezt egyszerűen „illegális ifjúsági tevékenységnek” minősítették. Pógyort tizenkét év, gróf Teleki Lászlót (Teleki Pál néhai miniszterelnök rokonát), úgyszintén a KIE volt nemzeti titkárát hét év, Hartyányi Imre kulákká nyilvánított gazdálkodót, volt KIE-tagot pedig öt év börtönbüntetésre ítélte a koncepció perének hírhedt bírója, dr. Jónás Béla vezette ítélkezőtanács.

Pógyor István a súlyos fizikai bántalmazások és az elemi orvosi ellátás hiánya következtében 1953 novemberében az ÁVH börtönében vesztette életét. Évtizedekig jeltelen sírja a valaha elgázósított rabtemetőben, ma legfontosabb nemzeti gyászparkunkban, a 301-es parcellában, az '56-os kivégzettek földi maradványai mellett található. A per másodrendű vádlottja, Teleki László, akit a tiszasülyi kitelepítésből hurcoltak el, csak 1956 tavaszán, Pap Lászlónak, a református teológia köztisz-

Hartyáni Imre

teletben álló dékánjának diplomáciai közbenjárására nyerhette vissza szabadságát. Csakúgy, mint a harmadrendű vádlott, Hartyáni Imre.

Noha mindössze hárman kerültek a vádlottak padjára, a KIE-per több szempontból is kiemelt jelentőségűnek bizonyult. A reformátusokkal szemben folytatott sajátos egyházpolitika egyik következménye volt, hogy az Ordass püspök, Mindszenty bíboros vagy Grósz érsek peréhez fogható, az egyház egészét és legjelentősebb személyiségeit érintő, nagyszabású nyilvános koncepció per nem indult reformátusokkal szemben. Bár 1945-től kezdve nagy számban indítottak ellenük büntetőeljárásokat, ezek egymástól elszigeteltek maradtak. A KIE-per azonban ezen a ponton eltért a többi református pertől.

A történeti kutatásokból ma már jól ismert, hogy az ÁVH ennek az ügynek az előkészítése során dolgozta ki először egy lehetséges nagyobb szabású református kirakatper forgatókönyvét. S bár végül Pógyort és vádlott-társait zárt tárgyaláson ítélték el, a KIE-pert eredetileg – a Grósz József kalocsai érsek ellen in-

dított koncepció eljárással párhuzamosan – a nagy katolikus összeesküvés perек protestáns párjának szánták.

Nézzük hát meg először, miként indult s hogyan alakult az első KIE-per!

1951 márciusában egy ügynöki jelentés nyomán az ÁVH letartóztatott néhány újpesti munkást. Az volt ellenük a vád, hogy állítólagos egykori kisnyilasokat és volt jobboldali szocdemeket maguk köré gyűjtve illegális, államellenes szervezkedésbe kezdtek. A kényszervallatások során az egyik fiatalemberről kiderült, hogy gyakorló református, 1945 után pedig a KIE helyi szervezetének is tagja volt. Ez a vallomás kapóra jött az ÁVH-nak, hiszen a rendszer elemi érdeke volt a potenciális jobboldali, nemzeti ellenzéknek – benne az egyházaknak – a „fasiszta reakcióval” való összekapcsolása. A vallomás pedig elegendő volt ahhoz, hogy a politikai rendőrség az újpesti munkások ügyét összekapcsolja a „református reakció”-éval. Ettől kezdve az újonnan felvett vallomások már egy egyre szerteágazóbb illegális református egyházi szervezkedésről szóltak, s az ÁVH rövidesen őrizetbe vette Pógyor Istvánt.

Letartóztatásával tovább terebélyesedett és módosult a szervezkedés konstrukciója. Hamarosan megszületett a vád, mely szerint az egyesület egykori vezetői egy nemzetközi irányítású, református jellegű összeesküvés mozdatóiként Magyarországot a leendő Európai Unió szervezetébe akarják kapcsolni. Az Európai Unió megvalósítására szőtt református összeesküvés elképzelése rendelkezett a klasszikus összeesküvés perекből ismert szinte minden kötelező attribútummal: az ÁVH hosszú listákat állított össze az állítólagos szervezkedés tagjairól, „felderítette” a résztvevők illegális nyugati hírszerző kapcsolatait, s leleplezte, hogy milyen összetételű árnyékkormányban gondolkodtak a népi demokrácia megdöntése utáni időkre vonatkozóan.

Pógyor István és a KIE több szempontból is kiválóan megfelelt a ráosztott sze-

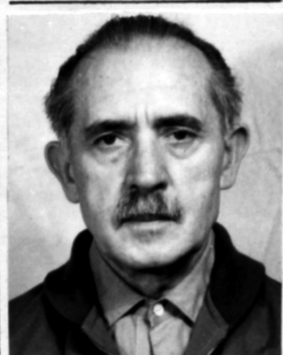

Teleki László a Keresztyén Ifjúsági Egyesület rendezvényén

repnek. A KIE 1945 előtt a legjelentősebb protestáns ifjúsági szervezetként működött, amely szerteágazó hitbuzgalmi tevékenysége mellett a két háború között fontos társadalmopolitikai funkciót is betöltött. A fiatalok közötti szerepét az is mutatta, hogy a református cserkészlet a budapesti KIE keretei között szerveződött meg. Vezetőinek nemzetközi kapcsolatrendszere, illetve a magyar emigráció különböző csoportjaival fenntartott tényleges kapcsolatai pedig a politikai rendőrség koncepciója szerint kézenfekvő módon képezték az illegális szervezkedés nemzetközi hátterét. Miként egy tizenöt évvel későbbi (!), azaz 1966-ban született belügyi összefoglaló jelentés fogalmazott: „A protestáns egyházak keretén belül 1948-ig legálisan működött a Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE), mely magába tömörítette az egyházhoz tartozó nacionalista, iredenta [sic!] elemeket [...]. A vezetés többségében világi személyek kezében összpontosult [...]. A magyarországi KIE anyagi támogatása nyugati személyek részére lehetővé tette a szervezet politikai irányítását [...]. A fizikai és a politikai helyzetnek megfelelő kiképzést

magának tartotta fenn, melyet a cserkészmozgalom keretében hajtottak végre...”

A KIE mint úgymond ellenséges-reakciós ifjúsági szervezet ráadásul már 1945 után a kommunista párt támadásainak keresztüzébe került. 1945 őszén lemondásra szólították fel régi vezetőit, decemberben pedig Nonn György, Rákosi titkára már név szerint is kiemelte Pógyort és Telekit mint jobboldali reakciós vezetőket: „A cserkészközgyűlésen 60%-os többséget kapott szárny, Teleki gróf vezetésével a klérus befolyása alatt áll, vezetői között ismert antidemokratikus elemek [...] szerepelnek. A beállítottságuk megfelel a kisgazdapárt jobbszárnyának [...]. A (jobboldali ifjúsági) egységfrontba tartoznak még az egyházi ifjúsági szervezetek: a KIE református, felnőttek vezetése alatt (a főtitkár Pógyor körülbelül ötvenéves)...” Az egyesület több vezetőjét, köztük Pógyort 1946 tavaszán egyszer már internálták, egykori lapjuk szerkesztőjét pedig mondvacsinált indokkal börtönbe zárták. Jól illeszkedett az illegális szervezkedés koncepciójába az a tény is, hogy 1950-ben a legfontosabb református egyesületeket, köztük a KIE-t is felszámolták, így 1951-ben az egy-

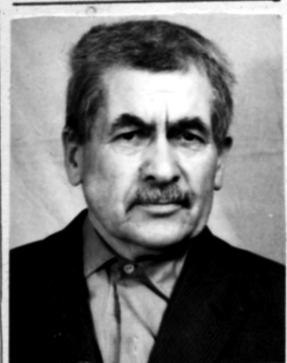
DR. BATIZ DÉNES
Kölozsvár.1900.a: Galvácsi Ilona

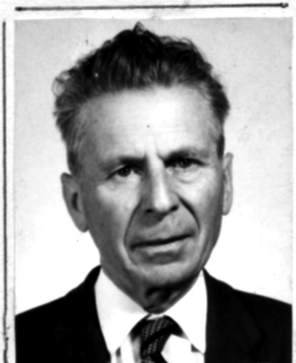
KOVÁCS BÁLINT
Ivácsa.1910.a: Marczinka
Erzsébet

BUGÁRSZKY MÁTYÁS
Budapest.1918. a:Hochstein
Margit

TISZA IMRE
Hajdúsámson.1898. a: Fekete
Zsuzsanna

DOBOS KÁROLY
Szolnok.1902. a: Somogyi
Erzsébet

Megjegyzés: S e b ő k Lajos /Nagyszokoly.1898.julius 17. a: Beluczi
Emilia, nyugdíjas/
S z á s z V a r g a P é t e r /Magyarláros.1913.február
22. a: Székely Zsuzsanna, díjbeszedő,/ terheltek ellen a Be.
160.§./1/ bek.f.pontja alapján a nyomozást megszüntettük és
a Btk.60.§.szerinti figyelmeztetésben részesítettük.

kori tagok bármiféle találkozása illegális összejövetelnek minősült.

A diktatúra – csakúgy, mint más koncepció-s perek esetében – ennek az eljárásnak a során is részben valós történésekre alapozott, azokat torzította, kriminalizálta, s vegyítette össze a hamis vádakkal. Hiszen a KIE egykori tagjai valóban találkoztak az egyesület felszámolása után is. Továbbra is tartottak házi bibliaórákat. S valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy ezeken a bibliaórákon, beszélgetéseken Pógyorék valóban megvitatták, hogy egy reménybeli rendszerváltás után kikkel és milyen politikai berendezkedés keretei között kellene az ország életét újrászervezni. Pógyor a két háború között valóban elmélyülten foglalkozott a páneurópai mozgalommal, s cikkekben, előadásokban népszerűsítette az európai egységesülés eszméjét is. Valóban egy keresztényszociális gyökerű gondolat, a nemzetek egyesült Európájának ideája éltette őket – a Rákosi-korszak szellemi sivárságában.

Az ÁVH azt is jól érzékelte az ötvenes évek elején, hogy a diktatúrának nem sikerült teljességgel felszámolnia a független, autonóm gondolkodás szigeteit. Nem véletlen tehát, hogy az ilyen, demokratikus körülmények között természetesen működő baráti társaságok, kisközösségek találkozásai-beszélgetései a diktatúra boszorkányműhelyében illegális összeesküvéssé váltak. A KIE hajdani vezetőinek perbe fogása a maradék református egyházi ellenállás letörésének, az ötvenes évek egyházvezetésétől független közösségek felszámolásának fontos állomása volt.

A kényszervallatások során folyamatosan gyarapodtak a terhelő adatok a református egyház legjelentősebb intézményeiről, a megszüntetett egyesületekről, a teológiákról, a nagyobb gyülekezetekről és vezetőikről. A nyomozás során mintegy kétszáz név került az állítólagos illegális szervezkedés résztvevőinek listájára. Az ÁVH emellett igyekezett az egykori középosztály felé is tágitani a potenciális gyanúsítottak körét. Az államügyészségnek

átadott nyomozati jelentés szerint a „beszervezettek többnyire reformátusok, a volt horthysta államgépezet emberei, miniszterek, osztálytanácsosok, földbirtokosok, üzemtulajdonosok, református lelkészek, orvosok, mérnökök voltak”. Így kerülhetett az állítólagos összeesküvők ÁVH által gyártott listájára a két világháború közötti politikai és tudományos elit számos tagja is. Ezen a listán a rendszer potenciális református ellenzéke szerepelt. Olyan személyek neve, akikről a diktatúra feltételezte, hogy adott esetben szembefordulnának a fennálló hatalommal. Olyan személyek neve, akikkel szemben bizalmatlan volt. S ez – egy szűk, a pártot feltétlenül kiszolgáló rétegtől eltekintve – a református elit szinte teljes spektrumát érintette. A skála a Rákosi Mátyás pártfőtitkár által elmozdított Ravasz László püspöktől a Rákosi Mátyás pártfőtitkár által a püspöki székhelybe segített Bereczky Albert püspökig terjedt. Az 1951-es per előkészítése során tehát mindnyájukkal szemben született terhelő adat, amelyet egy esetleges későbbi büntetőeljárás során bármikor fel lehetett használni. Az ÁVH végeredményben e per előkészítése során rendszerezte és illesztette egy képbe a református reakcióról 1945 óta összegyűjtött információkat. Mindazt, amit az állambiztonság a református egyházzal, református személyiségekről, kapcsolati hálójukról ügynöki jelentések segítségével vagy egyéb módon felhalmozott, most hasznosította. Ekkor kristályosodott ki hosszú időre a református reakcióról szóló állambiztonsági olvasat.

1951 őszére, a katolikus egyházat ért újabb támadással egy időben a református összeesküvés forgatókönyve is összeállt, s az ÁVH által készített listán a református egyháznak a hivatalos egyházpolitikát potenciálisan ellenző minden jelentős lelkésze és világi személyisége helyet kapott. A forgatókönyvet azonban egyházpolitikai szempontok miatt nem érvényesítették. Ennek ellenére az 1951-es KIE-per koncepciógyártási mechanizmusa a későbbi református egyházi perek szempontjából így is

modellként működött. A protestáns összeesküvés itt kikristályosodott koncepciója és a per szervezete ugyanis 1956 után több állambiztonsági operatív tervben, illetve protestánsok ellen indított eljárások előkészítésében visszaköszönt.

A MÁSODIK KIE-PER: 1967

1966. július 20-án rutinmunka folyt a Belügyminisztérium III/1-es vizsgálati osztályán. Dr. Deák József rendőr alezredes, az osztály vezetője és Baranyai György rendőr ezredes, a III-as főcsoportfőnök helyettese, egyben a III/III-asok csoportfőnöke „realizálási javaslatot” terjesztett fel Rácz Sándor állambiztonsági miniszterhelyettesnek és főcsoportfőnöknek. Ezzel megkezdődött a nyílt nyomozás a későbbi második KIE-per leendő vádlottjai, az egyesület egykori tagjai, dr. Batiz Dénes és társai ellen, akiket hosszabb időn át tartó titkos megfigyelést követően összeesküvésre irányuló előkészülettel gyanúsított meg a III/III-as csoportfőnökség belső reakciót elhárító osztályának protestáns egyházakkal megbízott alosztálya. Egy év múlva, 1967 augusztusában sor került Batiz Dénes és négy társa letartóztatására.

A 1967-es ügy azonban önmagában nem értelmezhető. Előttörténete közvetlenül 1961-ig, lényegében pedig 1951-ig, Pógyor István letartóztatásáig nyúlik vissza. 1961-ben a katolikus kisközösségek ellen irányuló nagyszabású állambiztonsági akciósorozat, a „Fekete Hollók” fedőnevű ügy árnyékában ismételten előkerült a kiterjedt protestáns összeesküvés koncepciója. Ez volt az állambiztonság által „Hitvallók” fedőnévre keresztelt ügy, amely tulajdonképpen az 1951-es koncepció korszerűsítésének kísérleteként is értelmezhető. Az 1951-es és az 1961-es ügyet személyi kapcsolatokon keresztül sikerült közvetlenül is összekötni. Az időközben országos méretűvé dagasztott, „minden

eddiginél jobban szervezett illegális mozgalom” gyökereit az állambiztonsági fikció hamarosan egyenest Pógyor Istvánig vezette vissza. „A birtokunkban lévő adatok szerint a Pógyor által irányított szervezkedésben részt vettek mindazok a személyek, akik a jelenlegi aknamunkának is részesei. Így többek között dr. Joó Sándor, dr. Pap László és más olyan református egyházi személyek, akik az egyházon belül lévő reakciós erők csoportjához tartoznak” – fogalmazott Baji László rendőr őrnagy 1961. júniusi jelentésében. Tehát tíz évvel Pógyor István letartóztatását követően, 1961 májusára teljes vértetében elkészült a Rákosi-korszak református koncepciójának aktualizált változata. Ennek ellenére az eredeti javaslat, a bírósági felelősségre vonás lekerült a napirendről: „Figyelembe véve azt a politikai követelményt, hogy intézkedéseink ne tömörítsék, hanem bomlasszák a prot. reakciót. Eljárásainknak olyan megalapozottnak kell lenni, hogy ne zavarják a vallásos tömegek hangulatát” – érvelt az összefoglaló belügyi jelentés. Tekintettel a vallásos tömegek hangulatára a bírósági eljárás helyett úgynevezett differenciált adminisztratív intézkedésekre került sor. Ez a gyakorlatban a szakszargon által szignalizációnak nevezett kedvelt állambiztonsági intézkedéssort jelentette, azaz a rendőrségi figyelmeztetések mellett a lelkészek felelősségre vonását átruházták az egyházvezetésre, a laikusok anyagát pedig átadták az Állami Egyházügyi Hivatal és a KISZ illetékes szerveinek, valamint javaslatot fogalmaztak meg, hogy az ifjúsági vezetők egy részét távolítsák el az egyetemekről és középiskolákból.

A „Hitvallók” ügyének felemás lezárása más dossziék felfektetését vetítette előre. Az újabb jelentések 1962 áprilisára datálódtak: „adatokkal rendelkezünk volt KIE-vezetők ismételt aktivitására, a katolikus és protestáns, valamint más illegációkkal való kapcsolataikra”. Bakonyi Lajos alezredes 1966 nyarán dolgozta ki a „Táborozók” fedőnevű ügy keretében az első nagyobb szabású intézkedési tervet az egykori KIE-tagok operatív hálózati ellen-

Batiz Dénes és bibliaköre

őrzésére. Az állambiztonsági olvasat szerint a volt KIE-sek fő célja: „széles körű missziói és evangélizációs törekvés, a felnőtt és ifjúsági csoportok antimarxista nevelése”. Ennek érdekében „támadják a lojális egyházvezetést, az egyezményt [...] a presbitériumokban aktivizálják a politikailag reakciós embereket...” „Tevékenységüket egyházi keretekkel leplezik, de végső soron politikai céljuk a rendszer gyengítésére irányul [...]. Összejöveteleiket hitbuzgalmi tevékenységnek álcázzák.”

A bizalmas nyomozás során az operatív eszközök széles körét vetették be. Az érintettek telefonjait lehallgatták, lakásukon titkos házkutatásokat tartottak, leveleiket felbontották, megfigyelésükkel tizenhárom ügynök foglalkozott. Az ügy operatív aktáit tíz dossziéban gyűjtötték össze. Realizálására 1967 júliusában került sor. A mintegy tízoldalas tervezet szerint a kétnapos akcióban nyolcvannyolcan vettek részt: huszonnégy vizsgálótiszt, negy-

vennégy operatív tiszt és húsz gépkocsivezető. Protestáns ügyekben nem tudunk hasonlóan nagyszabású állambiztonsági mozgósításról. A KIE újjászervezése, tiltott ifjúsági munka beindítása, engedély nélküli találkozók megszervezése és végső soron összeesküvésre irányuló előkészület vádjával végül is 1967 decemberében öten kerültek a vádlottak padjára. Lelkészek és világiak egyaránt voltak közöttük. A másod- és ötödrendű vádlott, Kovács Bálint és Dobos Károly budapesti lelkészek, Batiz Dénes, Bugárszky Mátyás és Tisza Imre világi egyházi tisztségviselők, presbiterek, illetve diakónusok voltak.

A per előkészítése során a korábban toposzá merevedett konstrukciót, az 1948 óta folyamatos illegális református szervezkedés koncepcióját aktivizálták újra. Az operatív feldolgozó munkát irányító Bakonyi Lajos már 1966. őszi összefoglaló jelentésében kiemelte: „az eltelt idő alatt megállapítottuk, hogy a sváj-

Teleki László előadása a KIE konferenciáján, mellette Pógyor István

ci központi irányításával kibontakozóban van a KIE-mozgalom, mely annyiban tér el az 1950 előttitől, hogy tevékenységének egyházi jelleget ad, terveit burkoltan, az egyház égisze alatt akarja megvalósítani”.

A nagyszabású előkészítés ellenére állam-biztonsági szempontból kudarccal végződött a KIE elleni ismételt eljárás, hiszen a Legfelsőbb Bíróság másodfokon – megváltoztatva a tényállás korábbi besorolását – államellenes összeesküvésre való előkészület helyett egyesületi joggal való visszaélésnek minősítette az ügyet. Batiz Dénes büntetését jogerősen hat hónapi, Kovács Bálintét öt hónapi, Tisza Imréét három hónapi szabadságvesztésre mérsékelte, Dobos Károlyt figyelmeztetésben részesítették, Bugárszky Mátyást pedig felmentették.

A BM vizsgálati osztályának munkatársai ötvenhét oldalas jelentésben értékelték a tapasztalatokat. A titkos operatív munka hi-

ányosságait ostromozták: „Mivel magyarázható az operatív feldolgozó munkának ez a hibája? (...) A feldolgozás során sokoldalúan tisztázták a KIE-nek (...) burzsuá, nacionalista, irredenta, sovíniszta tartalmát [sic!] (...) Ez a bűnös történelmi háttér olyan túlzott jelentőséget kapott az operatív szerv megítélésében, ami látszólag feleslegessé tette az ellenséges, állam elleni célok kutatását dr. Batiz Dénes és társai tevékenységében. Úgy vélték, ha bizonyítást nyer, hogy az 1950-ben feloszlott egyesület újjászervezésén munkálkodik, illetve annak hagyományai, módszerei alapján illegális ifjúsági nevelőmunkát folytat (...) szükségtelen más körülmények bizonyítása (...) az ellenséges tevékenység politikai tartalmú vonatkozásaihoz nem jutott el.” A jelentés szerint a vizsgálati osztály számára komoly gondot okozott az illegális tevékenység jogi erejű bizonyítékainak hiánya.

Utoljára tehát 1967-ben, az utolsó református egyházi perként számon tartott második KIE-perben került az állambiztonság asztalára. A nagyszabású előkészítés ellenére állambiztonsági szempontból mégis kudarccal végződött a KIE elleni eljárás.

A kudarc élesen rávilágított a régi vágású, folytonosan büntetőügyeket kreáló állambiztonsági reflexek idejétmúlt voltára s az állambiztonsággal szemben támasztott megváltozott politikai elvárásokra. Az 1960-as évek végétől a különböző egyházi csoportok, vallási közösségek ellen irányuló állambiztonsági munka egyre differenciáltabbá vált. A politikai rendőrség új, kifinomultabb módszereket vetett be az egyházi élet ellenőrzésére, manipulálására. Az egyházpolitika elsődleges célja a nyilvános leszámolás helyett egyre inkább eltolódott a kevésbé látványos, de nem kevésbé hatékony ellenőrzés, a közvetett befolyásolás, az állambiztonsági jelentésekben olvasható kategóriákkal élve a „bomlasztás” és „züllesztés” irányába. Az átállásból fakadó zavar mellett azonban a háttérben ezúttal is kitapintható az aktuális egyházpolitikai érdekek módosulása. Az 1967-es per már a nemzetközi egyházi diplomáciai mozgásterét fokozatosan tágító református egyházvezetést s az erre komolyan számító, toleráns és együttműködő állam képét építő kádári egyházpolitikát egyaránt kényelmetlenül érintette.

A Pógyor Istvánék perében kiformált református összeesküvés koncepció másfél évtizedig állt a református reakció elleni állambiztonsági

munka középpontjában, és ez az egyházi ellenzék legszélesebb köreire kiterjedő totális megfigyelési rendszer kiépüléséhez vezetett.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–12.049/1–10. „Hitvallók”

ÁBTL 3. 1. 5. O–13586/1–8. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása

ÁBTL 3. 1. 5. O–13142/1. „Táborozók”

ÁBTL 3. 1. 9. V–73196/alap, 1–2. Végh Ferenc és társai

ÁBTL 3. 1. 9. V–167042. Batiz Dénes és társai

ÁBTL 4. 1. A–1328. Batiz Dénes dr. és társai ügyében beszerzett dokumentumok

BFL XXV. 4. f. B001277/1951.

IRODALOM:

Csűrös András Jakab: Pógyor István, in *Keresztény közéleti személyiségek a XX. században*, Budapest, Kairosz, 2011, 141–146.

Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat?* Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek, Budapest, L'Harmattan, 2012.

Kiss Réka: Az egyházpolitika és a református egyház a forradalmat követő évtized egyházi pereinek tükrében, in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban*, Budapest, Szent István Társulat – Luther Kiadó, 2010, 289–305.

Kiss Réka: „Még a gondolatot is halálra ítélnék...” Egy református per 1951-ből, *Valóság*, 2001/ 7., 64–89.

Kovács Bálint: *Pógyor István és Dr. Teleki László gróf a KIE mártírsorsú vezetői. Dokumentumok és visszaemlékezések*. Budapest, KIE-szeniorok Pógyor István Köre, 2003.

EVANGÉLIKUS IFJÚSÁGI CSOPORTOK (1948–1989)

Magyarország második világháború után bekövetkező szovjetizálása a hazai evangélikus egyházat is új helyzet elé állította. 1948 után csak két iskolája maradt meg, a Deák téri leánygimnázium és a fasori fiúgimnázium, melyekre azonban 1952-ben lakat került. Az Evangélikus Teológiai Akadémia képezte az egyház számára a következő lelkészgenerációt. Az itt tanuló és tanító egyháztagokat azonban a politikai rendőrség szigorúan megfigyelte, és nagy igyekezettel szervezte be soraiba.

A gyülekezeti kereteken kívüliegyházi tevékenységek, főleg amelyek az ifjúság nevelésére irányultak, ellehetetlenültek. A Magyar Cserkész Szövetség betiltásával 1948-ban felszámolták az úgynevezett Ichthys-cserkészetet is, amely a mozgalmon belüli katolikus dominancia ellensúlyozására jött létre. Ez a szerveződés korábban a minden évben pünkösdkor kezdődő országos közös táborozással fogta össze a protestáns cserkészcsapatokat. A protestáns szellemi irányzat igényelte a valláserkölcsi alapon álló cserkészetet. Az eleven, kezdeményező, önálló gondolkodásra építő cserkészmunkát kívánta megvalósítani.

Említésre méltó, hogy az antifasiszta ellenállásban főleg a protestáns, közülük is a regös cserkészek vettek részt. Ez utóbbi irányzat gyökerei az 1920-as évekig nyúlnak vissza. Abban az időben Karácsony Sándor közreműködésével állította össze Kodály Zoltán *101 magyar népdal* című gyűjteményét. Ez volta regös mozgalom kiindulásának alapja. A mozgalom lényege a népi kultúra, művészet és hagyományok összegyűjtése és ismertetése volt. A második világháború után ez az irányzat éppen hangoztatott és hangsúlyozott magyarságánál fogva vált nemkívánatossá, így az egykori közösségeket az ÁVH is ellenséges szerveződésként kezelte.

A gyülekezeten kívüli ifjúsági munka, illetve az új generációk hitéletre nevelésének

másik fő helyszíne az 1950-ben feloszlott Keresztyény Ifjúsági Egyesület (KIE) volt. A feloszlás sok lelkészben nagy visszatetszést keltett, mert úgy érezték, a kormányzat kiveszi az egyház kezéből a szervezett ifjúsági munkát. A KIE és annak evangélikus szárnya, az Evangélikus Keresztyény Ifjúsági Egyesület (EKIE) életében jelentős változást jelentett, mikor Bonnyai Sándor, aki 1945 előtt a KIE országos szervezőtitkára, majd az EKIE titkára volt, ferencvárosi, majd kispesti gyülekezeti lelkészként kapcsolatba került Ágoston Sándor mérnökkel. A nyugállományú honvéd főhadnagy 1930-tól tevékenyen részt vett az evangélikus egyház életében, háborús hős volt, a holokauszt idején mentette az üldözött zsidóságot, amiért a háború után elismerést is kapott. 1945 után lassanként megszervezte a sejtekben működő ifjúságnevelő közösségeket. A politikai rendőrség a „Hittevők” fedőnevű titkos nyomozás során kezdte meg az általa szervezett csoportoknak a megfigyelését. Az Ágoston Sándor által életre hívott és halála után Bonnyai Sándor által vezetett közösségek tagjai rendszeresen bírálták azokat az egyházi vezetőket, akik a pártállami elittel való együttműködés mellett léptek fel. Ezzel az ellenálló szemlélettel az evangélikus egyházon belül létrehoztak egy önálló „lelkiségi mozgalmat”. Ennek írásbeli megnyilvánulása a névtelenül megjelent, de Ágoston Sándor által írt, *Állj! Ki vagy?* című

Konfirmáció a Budahegyvidéki gyülekezetben (középen: Dannhauser László)

traktátus. A legerősebb csoportok Békéscsabán, Nyíregyházán és Hódmezővásárhelyen alakultak meg, szoros együttműködésben az EKIE szervezeteivel. Így forrt össze az EKIE az „ágostonizmussal”. A KIE és az EKIE sorában működő lelkészek és világi személyek fő feladatuknak tekintették az ifjúság szervezetszerű foglalkoztatását. Külön „ágostonos” nyári táborokat terveztek a Balaton partján, a Bükkben, Szilvásváradon, a Cserhátban, Bánkon, a Bakonyban stb. Ezeken csak meghívottak vehettek részt.

A titkosszolgálati dokumentumokból ismert még, hogy az *Állj! Ki vagy?* mellett Bogár Imre sárvári ügyvédnek köszönhetően – még két kiadvány jelent meg: az *Arany Trombita* és a *Harci Harsona*. Ezekről a jelentés írója fontosnak tartotta megjegyezni, hogy nem terjedtek el a hazai evangélikus egyházban, nem volt fogadó készség rájuk.

Az új egyesületi törvény bevezetésével, az EKIE megszűnése után az egyesületben mun-

kálkodó lelkészek visszatértek más szolgálatba. Az EKIE feloszlása után az „ágostonos” irányzat mind intenzívebb lett, és továbbra sem határolták el magukat az evangélikus egyház gyülekezeteitől. Külön összejöveteleik mellett részt vettek az egyházi életben, de zárt közösségeként jöttek össze, például Békéscsabán Pallag László és Szeverényi György gyülekezeti tagok (foglalkozásuk szerint fodrászok), míg Budapesten Ágoston Sándor vezetésével. Az ifjúsági munka szervezésénél törekedtek arra, hogy azt a fiatalok önállóan végezhessék, tehát a gyülekezeti lelkész lehetőleg ne szóljon bele a munka végzésébe. Ilyen csoportok alakultak azután Budapest-Hegyvidéken, Kelenföldön, a Várban és a Deák téren. Ezek a csoportok úgynevezett szenior bibliaórákat tartottak a gyülekezeteken belül, azonban a legtöbb csoport szemben állt a hivatalos egyházi vezetőséggel, és többször gyakoroltak éles kritikát a fennálló politikai renddel kapcsolatban, így a budapest-hegyvidéki csoportban Koczor Miklós és társai

Konfirmáció a Deák téri gyülekezetben (középen: Keken András és Hafenscher Károly)

vagy Balogh Péter orvos, a Deák téren pedig Gadó Pál, Kerekes Titusz mérnök és társai.

Heti összejöveteleket magánlakásokon és gyülekezeti keretek között is tartottak. Ezeket rövid imával kezdték, melyben hálát adtak, hogy jelen lehetnek, imádkoztak azokért, akik nem lehettek ott, s kérték Isten támogatását és áldását az alkalomra. Ezután két-három egyházi éneket énekelve készítették elő a lelkész vagy a kijelölt vezető által választott igeszakaszt. Ennek felolvasása után egy rövid gondolatébresztő magyarázat keretében beszéltek meg a mondanivalóját és értelmét a mindennapi életre vonatkozóan. Ilyenkor bármely jelenlévő segítséget kérhetett a többiekől problémái, kérdései megoldásához, de sor került életvezetési tanácsadásra, a közösségüket ért kihívások megbeszélésére, vagy elhatározták, hogy közösen imádkoznak egy bajbajutott testvérért. Rövid ima és egyházi énekek után ért véget az egy-két órás összejövetel.

Ágoston Sándor vasárnaponként a lakásán tartott alkalmakat két csoportban: felnőttek részére délelőtt, fiataloknak délután. Ezeken esetenként húszan-harmincan vettek részt. Bonnyai Sándor a ferencvárosi, majd a kispesti gyülekezet lelkészeként fogta össze és szervezte az ifjúsági munkát. Az egyházi vezetés megkövetelte tőle, hogy ez utóbbival hagyjon fel, és minden tekintetben alkalmazkodjon az evangélikus egyház hivatalos álláspontjához. Huzamosan nem tudott változtatni igehirdetési módszerein, és folytatta „gócosító”, közösség-formáló tevékenységét. A kispesti gyülekezetben az ő vezetésével minden szerdán délután tartottak összejövetelt, amelyen negyven-ötven személy vett részt.

Az ÁVH azt feltételezte, hogy ezeket az illegális szerveződések és a szektás irányú tevékenységet az USA-ból, az „emigrációból” irányítják. Dávid (Fischer) János evangélikus lelkész személyében találta meg az államvédelem azt a személyt, aki e koncepció szerint az

USA-ból pénzelt mozgalomnak a megbízottja, képviselője és összekötője volt. 1967. augusztus 7-én hivatalos egyházi küldöttséggel érkezett Budapestre. Magyarországi tartózkodása során több „ágostonista” és volt EKIE-taggal, egyházi és világi személyekkel vette fel a kapcsolatot, többek között Ágoston Sándorral, Bonnyai Sándorral és az ifjúságnevelő munkát Svájcban is tanulmányozó Újhelyi Aladár evangélikus lelkésszel. A III/IV. Csoportfőnökség, azaz a katonai elhárítás Dávid (Fischer) Jánost magyarországi tartózkodása során operatív ellenőrzés alá vonta, az adatgyűjtést azonban nem követte adminisztratív intézkedés. A lelkész hazatérése után az USA-ban megjelentette az *Állj! Ki vagy?* című kiadványt.

A hazai evangélikus egyházban folyó ifjúságnevelő munka legrészletesebb korabeli forrásai közé tartoznak Keken András ügynöki beszámolói. A Deák téri lelkész, az *Evangélikus Élet* szerkesztője feltehetőleg 1958-tól írt jelentéseket „Virág” fedőnéven. Jelentéseiben pontos, lényegre törő adatokkal tudósított, ékes példáját adva ezzel objektivitásra törekvésének, amely nem minden szervezett ügynökre volt jellemző.

„Az evangélikus egyházban három irányban folyik az ifjúsági munka. Az egyik az iskolai hitoktatás. Budapest területén nagyon kevesen jelentkeznak a gyerekek és az ifjak közül hitoktatásra. A Deák téri lelkészek nem végeznek ilyen munkát, ha vannak, akkor ezeket a fadori lelkészek oktatják a kijelölt iskolákban. Vidéken más a helyzet. Tudomásom szerint ott a gyerekeknek kb. 70-80%-a jelentkezik hitoktatásra. A másik munka, melyet az egyház az ifjúság között végez, a konfirmáció. A hivatalos Káté alapján történik. Leginkább a paróchus lelkészek végzik.”

A hatvanas években a konfirmációra felkészítő oktatás általában három hónapig tartott és a konfirmációi oktatásban részvevő fiatalok száma országosan hatezer fő körül alakult. A pártállami diktatúra enyhülésével következtek fokozatosan terjedtek el a három hónap-

nál tovább tartó képzések. A hazai evangélikus hitoktatásban a nyolcvanas évek végére jelent meg az a lelkészi attitűd, amely sokkal komolyabb lelki és szellemi felkészülést követelt meg az egyházhoz csatlakozni kívánóktól, mint ami korábban volt jellemző. Addigra már tudatos, hitvalló, az egyházat felvállaló és vallásgyakorló magatartást követeltek meg az újonnan belépőktől a lelkészek. A fiatal korosztály gyülekezeti gondozása gyermek- és ifjúsági bibliaórák keretében folyt. A gyermek-bibliaórák anyagát a püspöki hivatal küldte el sokszorosítva, ennek alapján zajlott az igehirdetés, melyet azután a gyermekek a létszámtól függő, általában tíz-tizenkét fős csoportokban megbeszéltek. A csoportokat olykor a lelkész által felkért vezetők irányították, de a legtöbb helyen a lelkész felelőse végezte e munkát.

Az ifjúsági bibliaórák anyagát a gyülekezeti lelkészhatározta meg. Ezekre azok jártak, akik már konfirmáltak. Országos hírű és mintaértékű nevelés folyta Deáktéren (Keken András és munkatársai, Hafenscher Károly, Trajtler Gábor), a Gorkij fasorban (Koren Emil és Harmati Béla), Zuglóban (Boros Károly és Szabó István) és Rákospalotán (Bolla Árpád).

A Deák téri közösség volt a leghíresebb. Az ifjúság és a gyermekek létszáma alkalmanként körülbelül nyolcvan fő volt. A lelkészeknek e munkában segített Pós László mérnök, Bizik László és Kertész Géza teológus, illetve esetenként azok, akiket Keken András felkért, hogy egy-egy csoporttal foglalkozzanak, s az anyag megértését kérjék számon az ifjaktól. Az ifjúság kérésére a téli és a nyári szünet idején Pós László vezetésével többnapos kirándulásra mentek. Ezeken lelkész nem vett részt, ilyenkor semmiféle egyházi program nem volt, de ezeket az alkalmakat is támogatták a szülők.

Fóton Kiss János (1912–1990) mint egykori KIE-titkár, az egyesület 1950-ben bekövetkező felszámolása után sikerrel mentette át az ifjúsági munka módszereit. A gyülekezeti kántoraként, jegyzőjeként, illetve a kántorképző vezetőjeként évtizedeken keresztül végzett

közösségépítő munkát a gyermekek és a fiatalok körében is. Budapesten a hatvanas években körülbelül ötszázan jártak ifjúsági bibliaórákra, országos viszonylatban ez a szám harmincezer körül alakult.

A hetvenes években országosan híres volt a Gyenesdiásra szervezett nyári ifjúsági tábor. Az egyház lelkeszülőjében elhangzottakról az állambiztonság is igyekezett információkat szerezni, például: Mi a táborozók véleménye a pártállam által támogatott úttörő- és KISZ-mozgalommal (a lényegében kötelező belépéssel) kapcsolatban. A lelkészek erre vonatkozó álláspontja igen moderált volt. Szintén „Virág” jelentéséből tudjuk, hogy az evangélikus lelkészek „természetesen senkit nem akarnak megakadályozni abban, hogy ezekben részt vegyen az ifjúság. Ha ilyen kérdés felmerül a lelkészek előtt, mindig azt javasolják, hogy az illető ifjú tegyen saját belátása szerint, és ha megismeri az ott folyó munkát, akkor lelkiismerete szerint dönthet, hová akar tartozni.”

Az autonóm ifjúsági csoportok működése zavarta a hatalom és a Káldy Zoltán püspök által vezetett hazai evangélikus egyház közötti jó viszonyt. Ugyanakkor az egyházi főhatóság türelmet mutatott az „ágostonizmus” külön utas közösségi élete iránt, mivel anyagilag hozzájárultak az egyházközösségek fenntartásához. Az egyházi vezetés mindössze azzal a megszorítással élt, hogy a mozgalom szellemi atyjának gyülekezeti szolgálatát előzetes főhatósági hozzájáruláshoz kötötte. Emellett az egyházvezetés és az illetékes hatalmi szervek – a politikai rendőrségtől az Állami Egyházügyi Hivatalig – különös figyelmet fordítottak azon lelkészek tevékenységére, akik korábban részt vettek a KIE és az EKIE közösségi programjaiban (Bonnyai Sándor, Endrefi Zoltán, Joób Olivér, Újhelyi Aladár, Fabinyi Tibor).

A gyülekezeti nyári táborozások, a havonta vagy hétvégenként tartott csendesnapok alkalmat adtak arra, hogy az „ágostonos” teológiai képzés kisebb helyi alapsejteiben folyjon. Gé-

A Deák téri evangélikus templom a hetvenes években

Az Evangélikus Egyház Országos Irodája az Üllői úton

pelt újságokat és anyagokat terjesztettek. Az állambiztonság minden ifjúsági, népies irányzatú nevelőmunkát a cserkészlet rejtett működésének tekintett, és ezeket a „különösen veszélyes” kategóriába sorolta. Így forrott össze szerintük az egyházak keretein belül folyó ifjúsági munka és a bűvópatakként tovább élő cserkészlet.

A nyolcvanas évek elején bekövetkezett enyhülésnek köszönhetően hatványozott erővel indulhatott meg az ifjúsági munka a Magyarországi Evangélikus Egyházban. Az ifjúságneveléssel foglalkozók szándéka továbbra is az volt, hogy valami módon megszólítsák a fiatalokat. Ha ez sikerült, akkor az ifjak a templomi környezet, a gyülekezeti terem és a gyülekezeti rendezvények segítségével (konfirmáció) váltak részévé a templomi közösségnek. A keresztény hit tudatos vállalására és nem hivalkodó módon történő gyakorlására való nevelés folyt ezekben a közösségekben. A nevelés területén

nem voltak irányvonalak, de politizálni nem lehetett. Az állam(hatalom) és az egyház között érvényesült az „élni és élni hagyni” elv. Az egyházi vezetés ellenőrizte, hogy tényleg nem politizálnak ezekben az ifjúsági körökben. Abból a közösségből, amely nem tudta meggyőzően bizonyítani, hogy megtartja ezt az irányelvet, elhelyezték a lelkészt, és különböző módszerekkel feloszlatták a közösséget, például a bibliaórát máshová integrálták, vagy egyszerűen megszüntették az ifjúsági alkalmat. A nyolcvanas években országos hírnévre tett szert, Sztruhár András és társai által már az 1962-ben életre hívott július utolsó hetére eső ifjúsági nyári tábor, illetve említésre méltó a Bence Imre beledi, majd bakonycsernyei lelkész által Beleden létrehozott, Mustármag elnevezésű ifjúsági közösség. 1982-ben pedig Pallag Ferenc és Szeverényi György vezetésével Békéscsábán újjáéledt az „ágostonisták” egy csoportja.

A nyolcvanas években a hatalmi szervek inkább már a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó fiatalok társadalmi veszélyességével foglalkoztak. A külföldi példák nyomán terjedő mozgalom, illetve az egyéni ellenállási formák térnyerése következtében a politikai vezetés kezéből kicsúszni látszott az ifjúságot a legszélesebb körben befolyásoló nevelési eszköz. A kötelező sorkatonaság keretei között ugyanis átfogó ideológiai nevelés folyt. Bár a közvélemény a szolgálatmegtagadók pontos létszámáról 1988-ban hallhatott először, a probléma gyökerei messzire nyúltak. Jehova Tanúi, a Krisztusban Hívó Nazarénusok Gyülekezete és a Hetednap Adventista Egyházból kivált reform adventista közösség tételesen elítéli az eskütételt és a fegyverforgást. A század eleje óta, a társadalmi, politikai közegtől függetlenül – anélkül, hogy tettükkel visszhangot váltottak volna ki – ők tucatjával vállaltak emiatt különböző súlyú büntetéseket. A hatalmi szervek aggodalmát a nyolcvanas években az váltotta ki, hogy más egyházhoz tartozó fiatalok is mind többen választották az ellenállásnak ezt a módját.

Az ifjúság nevelésével foglalkozó állambiztonsági értékelések az idők során keveset változtak. A Joób Olivér nyíregyházi lelkésről írt jellemzés például rögzítette, hogy az „egyház hivatalos helyiségében hetenként bibliaórákat tart. A bibliaóra korábban »laikus szolgák« képzését szolgálta, programja ma sem változott, a résztvevők ugyan nem szolgálnak a gyülekezetben, a missziót azonban továbbra is hivatásuknak tekintik. A bibliakör állandó témája a vallástól való állandó elidegenedés megakadályozása, az ifjúság megnyerése. Legális lehetőségén túl a nevezett különböző alkalmakat – névnap, születésnap, évforduló – használja fel nézeteinek terjesztésére. Az ifjúság iránt végzett szolgálataival, és azáltal, hogy a bibliakör

résztvevőit is erre ösztönzi, a marxista ideológiának az ifjúság körében történő elterjesztését igyekszik akadályozni.”

E sorokból is jól látható, hogy az államhatalom valódi problémája az volt, hogy a jövő generációinak egyházi nevelése nem egyezett az uralkodó szocialista ideológiával. Az bizonyos, hogy az autonóm evangélikus közösségek tagjainak erkölcsi tartása megkérdőjelezhetetlen maradt. Így tevékenységük nemcsak a rendszer felbomlásához, hanem a korábbi értékes kulturális és pedagógiai programok, így a cserkész hagyományok átörökítéséhez is hozzájárult.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

- ÁBTL 3.1.2. M-32401/1. „Pécsi”
- ÁBTL 3.1.5. O-11530. „Volt cserkészmozgalom”
- ÁBTL 3.1.5. O-13220. Joób Olivér
- ÁBTL 3.1.5. O-13523. „Hittévők”
- ÁBTL 3.1.5. O-13599/1. „Evangélikus egyházi reakció”

IRODALOM:

- Mirák Katalin (szerk.): *HÁLÓ 2. Dokumentumok és Tanulmányok a Magyarországi Evangélikus Egyház és az állambiztonság kapcsolatáról, 1945–1990. Egyházvezetők 1. Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő*, Budapest, Luther Kiadó, 2014.
- Páci Ferenc: „Békés Békétlenek” Magyarországon, *Beszélő*, 1988/3.: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/%E2%80%99Ebekes-beketlenek%E2%80%99D-magyarorszagon>
- Horváth-Bolla Zsuzsanna: *50 éve vannak nagyvelegi táborok. Interjú Sztruhár Andrással*: <http://evangelikus.hu/cikk/50-%C3%A9ve-vannak-nagyvelegi-t%C3%A1borok-%E2%80%93-interj%C3%BA-sztruh%C3%A1r-andr%C3%A1ssal>
- Zászkaliczky Péter: Ügynökkérdés a Deák téri gyülekezet múltjában: http://www.ordass.hu/load_doc.php?cat=UGY&doc=70

ZSIDÓ CSERKÉSZEK. A VÖRÖSMARTY CSERKÉSZCSAPAT A HÁBORÚ ELŐTT ÉS UTÁN

Az Angliából világhódító útjára indult cserkészmozgalom a múlt században lehetőséget kínált a társadalmi, kulturális, vallási vagy éppen politikai ellentétek meghaladására. Az alapító Baden-Powell élete végén egyre gyakrabban figyelmeztetett a cserkésztestvériségének fontosságára. Halálakor (1941) egy időre úgy tűnt, törekvései hiábavalók voltak. A nemzetek közti világháború, az autoriter és diktatórikus rezsimok térnyerése látványosan megakadályozták eszményeinek érvényesülését.

A politikai hatalomváltások Magyarországon is többször elsöpörték az ifjúsági mozgalom demokratikus vívmányait. A cserkésztestvériség múlt századi történetét tekintve az alapvető értékek, magasztos elvek eltorzulása is megragadható: legyen szó a (cserkész)testvériségről, a sokat hangoztatott keresztény értékekről, az emberi szabadságról vagy az egyenlőség (a kizsákmányolásmentes világ) eszméjéről. Ugyanakkor a 20. század e fordulatai a cserkésztestvériség közösségeinek erejére, pozitív hagyományaik továbbélésére, túlélőképességükre is példákat szolgáltatnak.

ZSIDÓ CSERKÉSZCSAPATOK MAGYARORSZÁGON

Kevésbé ismert, hogy a cserkészmozgalomban már a kezdetektől részt vettek zsidó csapatok. Így volt ez 1920 és 1940 között, a „keresztény” dominanciára törekvő, a zsidók iskoláztatását és társadalmi érvényesülését adminisztratív állami eszközökkel megnehezítő, sőt kirekesztő szándékok ellenére is, amíg a törvény nem tiltotta. Valójában Magyarországon az elsők között, még az első világháború előtt alapította meg a Kadima (Előre) csapatot egy budapesti ügyvéd, Dömény Lajos.

A zsidó cserkészcsapatok megszületésénél bábáskodott Bing Ede János is, aki gyűjtötte a magyar és nemzetközi cserkészmozgalom dokumentumait.

<http://holocaust.archivportal.hu/temak/zsidok-cserkeszmozgalomban>.

Az ő nevéhez fűződik még a Magyar Vívó és Atlétikai Klub, illetve a Palesztinába kivándorlók megsegítését szolgáló Zsidó Nemzeti Alap létrehozása is. A három szervezet és az agilis szervező Dömény élete egyaránt jól érzékelteti a hazai zsidóság dilemmáit. Egyfelől érvényesülni akart, és elnyerni a közvélemény elismerését: a sportklub a húszas évektől neves futballistákat, tornászokat adott, de ugyanakkora hangsúlyt helyeztek az utánpótlás nevelésre, a tömegsportra is. A természetszeretettel, a lelki elmélyüléssel és a testi edzettséget egyesítő cserkésztestvériséggel is könnyen azonosult Dömény, hiszen azok bárhol és bármikor hasznosak lehetnek az életben. Az önálló zsidó állam gondolatát magáénak valló, a kitelepülést szervező férfi ugyanakkor önként jelentkezett frontszolgálatra, és az elsők között adta vérért a magyar győzelemért (1914 szeptemberében halt meg Lembergben).

Halálát követően a cionista mozgalom nem vált igazán népszerűvé a magyar zsidóság körében. A zsidó cserkésztestvériség viszont a politikai

ellenszélhez képest sikeresnek volt mondható: több mint egy tucat csapatot jegyzett be a szövetség.

252. számú Kiss József cserkészcsapat (Pesti Izraelita Hitközség); 297. számú Dániel (Bárá Eötvös József) cserkészcsapat (Pesti Izraelita Hitközség Reál-gimnáziuma); 310. számú Jókai cserkészcsapat (Magyar Izraeli Kézmű- és Földművelési Egyesület, Budapest); KADIMA cserkészcsapat (Magyar Zsidó Kulturális Egyesület, Budapest); 311. számú Vörösmarty cserkészcsapat (Budai Izraelita Hitközség); 446. számú Salamon cserkészcsapat (Izraelita Fiúárva-ház, Budapest, a Pesti Izraelita Hitközség Alapítványi Főgimnáziuma); 479. számú Szőgyi László cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Győr); 598. számú báró Jósika Miklós cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Szeged); 615. számú („Ámosz”) I. Béla király cserkészcsapat (Pécsi Izraelita Elemi); 790. számú Dávid király cserkészcsapat (Izraelita Polgári Iskola, Miskolc); 921. számú Dr. Venetianer Lajos cserkészcsapat (Izraelita Hitközség, Újpest).

A nevükön kívül sajnos alig néhány irat maradt fenn róluk. A legtöbb forrás a Budai Izraelita Hitközség fennhatósága alatt működő, 311. számú Vörösmarty cserkészcsapatról áll rendelkezésünkre, hála az egykori tagok gondoskodásának. A csapat 1945-ben, a háború befejeztével rögtön újjászerveződött, és a mozgalom betiltásáig működött. Az egykori tagok 2000-ben szervezték meg az újabb nagy találkozást, bár kisebb csoportok a megelőző évtizedekben is tartották a kapcsolatot. Az időskori találkozókat is dokumentálták, így képet kaphatunk arról, hogyan tekintettek vissza cserkész múltjukra, fiatalkorukra és a negyvenes évek Magyarországra. A továbbiakban első-

sorban erre a forrásegyüttesre, valamint saját és mások által készített beszélgetésekre alapozva próbálom megrajzolni a zsidó cserkészlet jellegzetes karakterét és az egykori tagok 1948 utáni, azaz a „búvópatak”-időszakban tanúsított magatartását, amelynek megértéséhez szükséges a többes (kötőjeles) identitás fogalmának szem előtt tartása.

A Vörösmarty cserkészcsapat 1924-ben létesült a Kadima romjain, és ahogyan a tízéves jubileumuk alkalmából szerkesztett kiadványban olvashatjuk, hosszas procedúra előzte meg a bejegyzését. 1927 tavaszán ideiglenesen megvonták a csapat igazolását, de egyik esetben sem írnak arról, volt-e ennek köze a diszkriminációhoz, a hivatali antiszemitizmushoz. A csapat névválasztása és Vörösmarty leghíresebb versének, a *Szózat*nak az idézése egyértelművé teszi, hogy a cserkészek is Magyarország sorsa felett búsultak, és itt reméltek fényes jövőt. A rajnevek ugyanakkor árnyalják a képet: Lőw Lipót, „az 1848-as szabadságharc rabbija” az asszimilációt szorgalmazta, a már említett Dömény Lajos és Baracs Károly, a budai hitközség vezetője a húszas évek első felében a többes identitást képviselte, míg Herzl Tivadar neve maga volt a disszimiláció szimbóluma.

A cserkészszövetség cionista csapatokat nem vett fel sorai közé, de a cserkészfiúk zöme nem is vallotta magát cionistának. Gerő Zsolt, akinek a legtöbbet köszönhetjük a csapat dokumentációjának összegyűjtésében és rendszerezésében, úgy emlékszik, véletlenszerű volt, ki hová csapódott. Ő a bátyját követte a csapatba, és mellékesen volt kapcsolata a cionista ifjúsági szervezetekkel. 1944-ben, a bujkálás és az embermentés során egy-egy összekötő révén megélénkültek ezek a kapcsolatok, és utóbb Gerő mint egyedüli ellenállókkal rokonszenvezett velük. 1945-ben azonban megmaradt a cserkészek kötelékében, és nem jutott eszébe a kivándorlás.

A hitközségeknek rendszerint nem volt ifjúsági szervezetük, így a sportegyesületeken kívül alig akadt valami a zsidó gyerekeknek a sza-

badidejük eltöltésére. Bak M. János történész idézi egyik iskolatársát, aki a korabeli érdeklődésükre, identitásukra vonatkozó kérdésére meglehetősen egyszerűséggel válaszolt: „Volt, aki a Lukácsba járt, volt, aki a Palatinusra, volt, aki a Honvéd utcai jégpályára, volt, aki a Pozsonyi útra, volt, aki cserkész lett, volt, aki nem...” A szülők, ha kezdetben visszafogottan vették is tudomásul gyermekeik cserkészé válását, a nyilvános bemutatókat látván, és a vezetők rendszeres családlátogatásait követően meggyőződhettek róla, hogy gyereküknek a lehető legjobb elfoglaltság a cserkészkedés. (Több fotó is megörökítette, ahogy szülők négy-öt éves, jövődó „farkaskölykeikkel” meglátogatták az 1933-as gödöllői cserkészdzsemborin részt vevő zsidó cserkészfiúkat.)

CSERKÉSZPROGRAMOK

A cserkészprogramok tartalmas időtöltésnek bizonyultak, amelynek során a fiatalok fizikai és lelki nevelést egyaránt kaptak. Sokat vitték őket a természetbe, növelték az önfegyelmüket és az állóképességüket, közben praktikus ismereteket szereztek (főzés, varrás, tájékozódás, sátorverés stb.), és megélték a lelki összetartozást, a csoport élményét. A Vörösmarty ezenfelül kiemelkedett kultúrprogramjaival és az általános műveltségre neveléssel. A rajok és őrök év közben nemcsak rengeteg dalt tanultak meg, hanem egy-egy történelmi eseményt vagy valamelyik híres ember életét is tanulmányozták.

Érdemes lenne összevetni a különböző háttérű csapatok „folklórját”. A Vörösmartysok összegyűjtötték a saját szokásaikkal kapcsolatos emlékeiket:

<http://www.mbarnett.com/v311/>

Operába, múzeumba jártak, műalkotásokat elemeztek, de tartottak nyelvtanfolyamokat és műveltségi vetélkedőket is. Ma is büszkének rá, hogy az országos versenyeken milyen jó helyezéseket értek el, s mennyi kiváló tudós, elismert szakember került ki közülük.

Ebédidő a Vörösmarty cserkészcsapat nagybörzsönyi táborában (1940)

A kulturális programokon való részvétel mellett vallási ismereteket is kaptak. Vidor Pál rabbi fontos szerepet töltött be a csapat életében. A zsidó hagyományokat rendszeresen átbeszélték vele, ezek ismerete a próbák részévé vált. (Vidor vallási útmutatóját 1925 körül a szövetség országos vezetőtiszti testülete a kiképzési szabályzat részévé tette.) Ez is mutatja, hogy családi körben kevésbé tartották a vallási hagyományokat, és úgy látszik, az iskolai hittanóra kevésnek bizonyult elsajátításukra. A budai hitközség Zsigmond (ma Frankel Leó) utcai templomához tartozó melléképületben végleges elhelyezést nyert otthont természetesen kegytárgyakkal is ellátták. A táborozáskor sem feledkeztek meg az imádságokról: „első dolgunk annak megállapítása, merre van mizrách, merre van kelet, hogy este már kelet felé fordulva imádkozhassunk, és péntek estére már kelet felé fordulhasson a cserkészoltár is”. Emellett beszéltek a zsidó történelemről, a zsi-

A Vörösmarty cserkészcsapat tagjai

dóság aktuális helyzetéről a világban, és megismerkedtek a hazai zsidóság szervezetével.

A Vörösmarty csapathoz különösen polgári családok gyermekei tartoztak, de azért akadtak kisiparos- vagy munkáscsaládból származó fiúk is. A zsidótörvények bevezetésével, a munkahelyi elbocsátások nyomán, később az apák és fiatal férfiak munkaszolgálatra kötelezésével a családok rohamosan elszegényedtek, s az anyagi különbségek ennek következtében csökkentek. Később a csapat vezetői egyre-másra tűntek el a munkaszolgálatban, s a zsidó csapatokat 1941 végén – a cserkésztestvériség alapszabályát feladva – ki is zárták a szövetségből. (Az új alapszabályt az 1690/1942.M.E. számú rendelet 2. §-ának [2] bekezdése alapján adták ki. Bővebben lásd Virág, 2014.) A kirekesztést tudomásul vették, ettől kezdve a budai hitközség ifjúsági részlegeként folytatták a cserkészéletet, immár külsőségek nélkül. Ráadásul a csapat létszáma ebben az időben rohamosan növekedett, mert a vegyes csapatokból faji ala-

pon kizárt gyerekek a Vörösmartyba áramlottak. 1943-ban a tagok lánytestvérei saját őrseit szerveztek, s 1945-től a megszűnésig koedukált csapatként működtek tovább. A korszakban megélt árulást azonban sem 1945 után, sem az ötven évvel később szervezett találkozók nem feledték.

A közösség a negyvenes években a korábbiaknál is nagyobb jelentőségre tett szert a csonka családok életében. A játékokkal és foglalkozásokkal hiába tudták egy kis időre kizárni a külső világot, a növekvő szorongást és fenyegetettségérzetet kezelni kellett. A harci feladatokat felváltották a rejtőzködést, a megfigyelést és a gyors döntést segítő gyakorlatok, az elzárást, a külső kapcsolatok megszűnését modellező, lelkiileg megterhelő helyzetek. Az egyik sokat emlegetett 1943-as tábori „hékli” – vagyis a tagokkal vészhelyzetet elhithető tréfa – egyáltalán nem volt a valóságtól elrugaszkodott ötlet. Az egyik vezető azt a hírt hozta Pestről, hogy a Pest megyei alispán, a szélső-

séges Endre László csendőrei úton vannak a „illegális” cserkész tábor felé. A csapat azonnal teljes felszereléssel, sílécikkel nekivágott egy éjszakai túrának a Pilisen keresztül, hogy átérjenek a szomszédos Komárom-Esztergom vármegyébe.

ÚJRAKEZDÉS, ÚJRATERVEZÉS

A visszaemlékezők szerint nem egy zsidó cserkész életét mentette meg a holokauszt idején az edzettség és a jól hasznosítható cserkészismeretek. Ők egy árnyalattal jobban fel voltak készülve a nehézségekre, mint a többi zsidó, de közülük is sokan vesztették életüket. Az 1945-ös újrakezdés, amilyen gyors volt, olyannyira szomorú. Eörsi Gyula februári naplórészletéből kiderül, a tisztek és öregcserkészek halálával mekkora teher nyomta a csapat egyik vezetőjévé előlépő huszonhárom éves fiatalember vállát, aki akkor már másnak akarta volna szentelni az idejét. Érdeemes hosszabban idézni e nagyon fontos dokumentumot, mert segít megérteni, milyen gondolataik, félelmeik voltak az üldözést túlélő zsidó fiataloknak, és hogyan sodródtak óhatatlanul a kiépülő kommunista diktatúra „munkásai” közé. A csapaton belül a cionizmus és a kommunizmus felé húzó csaptak össze, az utóbbiak győzelmével:

„Itt maradtam egyedül, és kötelezőnek érzem a helyzetet: talán azért léptem be 19 éves koromban, hogy a csapat folytonossága megmaradjon. Nem jól írom. Nem egyedül maradtam. [...] Kati a cionizmusba vinné a csapatot, beolvasztaná a cionista mozgalmakba. Mennyit beszélünk erről Gáborral [azaz Brill Gáborral, a későbbi folklórgyűjtővel, akit 1944-ben munkaszolgálatosként öltek meg]), Colonelle! [...] nem hagyom a fiúkat az ellenkező előjelű fasizmusba esni: a kék inges, szélsőségesen sovíniszta nacionalizmusba, az egyik elvakultságból a másik fanatizmusba. Egyezkedni próbálunk... [...] Aztán jön a szervezőtestület ke-

resése. Nem tudunk mást találni, mint a DISZ (MADISZ) V. kerületi szervezetét, nagyon édes két fiatalember jön megagítálni, lelkesek, elvakultak, jókedvűek, és gyerekesen felnőttek. A céloom kihasználni őket, mennél többet kapni, de mennél kevesebbet adni, (ugyanis távol akarom tartani a fiúkat a politikától, márpedig egyelőre a DISZ politizál, szobrokat dönt, demagogizál és táncol). Kapunk két szobát a volt nyilasházban [...]” (A Szent István körút 2. szám alatti volt V. kerületi nyilasházról van szó.)

A csapat fenntartója tehát a kommunista párt ifjúsági szervezete lett, a cserkészek egy része pedig önkéntesen és meggyőződésből még az év során belépett a politikai szervezetbe is. A felnőttkorba érve, úgy látszik, már nem volt elég megtartó, közösségformáló erő a cserkészlet. A napló tanúsága szerint a jövőről együtt tépelődtek Szabolcsi Miklóssal, a csontsoványra lefogyott másik rangidős cserkessel:

Szabolcsi Miklós (1921–2000) irodalomtörténész, akadémikus, 1981 és 1988 között az Országos Pedagógiai Intézet főigazgatója. A csapaton belüli megbecsültségét érzékelteti, hogy az egyik Horthy-nótát az ő nevére írták át: „Colonel [vagyis Szabolcsi] Miklós, én is a tiéd vagyok. / Viselem a rongyos kis nadrágod. / Kis nadrágom, lyukas a fenéke, / Rá van írva Colonel Miklós neve.”

„Sokat beszélgetünk a csapat vezetéséről: eddig ellenzékben voltunk, illegalitásban – ahogy most mondják –, és ez magyarázta elszigeteltségünket. Most ez a helyzet megváltozott, hová álljunk? Mindketten polgárok vagyunk, a szó jobbik értelmében. Én ezt a naplót írom, szeretek írásztalnom mögött olvasgatni, lustálkodni, a civilizált művészeteket szeretem, a kirándulásokat, ő is. Kritikus szellem vagyunk, mindennek egyszerre két oldalát

látjuk, tehát nem tudunk igaz lelkesedéssel egy dinamikus eszme hű és áldozatos szolgálatába szegődni, lelkes tömegekkel nem dobban össze a szívünk, és az utca szenvedélyét nehezen bírjuk. E mellett a polgári kritizmus mellett teszünk hitet, elhatározzuk, hogy a fiúkat is ebben a szellemben neveljük: távol tartjuk a napi politikától, és kritizmust, polgári szemléletet nevelünk beléjük: lássanak mindent minden szemszögből, legyenek gondolkodó, és ne az orruknál fogva vezetett emberek. Ha ítélőképességük teljére értek, válasszák meg maguk a lehetőségek közül azt a világnézetet, ami az övék, egyedül az övék; legyenek kommunisták, polgárok, cionisták, amik akarnak, de ne vakon legyenek azzá, hanem felülről, a dolgok megismerése után. Ilyen szellemben dolgozzuk ki a próbaszabályzatot, és ilyen értelemben tartom a vezetőképzéseket. Ami magunkat illet, polgári pártba lépnénk legszívesebben, de ilyen nincs...”

Konyhakörlet a Vörösmarty cserkészcsapat nagybörzsönyi táborában (1940)

A borús hangulatot egy pillanatra feledtetni tudta a május 1-jei felvonulás, amikor az Andrássy út közepén a megfogyatkozott, de büszke csapat nótákat énekelve masírozott. Az augusztusi tábor, az „első szabad cserkész-tábor” Eörsi nagy kudarcnak értékelte az élelmezési nehézségek, a sok fizikai munka miatt, amely régen örömet okozott, a háborús nélkülözések és nehézségek után viszont felesleges fáradságot jelentett a legyengült, tábori munka

helyett „dívány és kényelmes íróasztal után áhítozó” fiúknak. A lelki beállítódásukról írt mondatok a jó humorú, de igen csak elvhű későbbi kommunista jogász tollából szinte komikusnak hatnak:

„A fiúk elfelejtették, hogyan kell gondtalannak lenni, felszabadultan jókedvűnek, oly szomorú, hogy annyira véresen komolyan vesznek mindent, de mindent! Az igazmondást és a jellemet is, oly mereven, doktriner módon [...]”

Soraiból a teljes elbizonytalanodás, talajvesztettség érződik. A napi gyakorlatok nem pótolhatják a célok elhalványodását, majd eltűnését.

„Az öregebb fiúk és a vezetők fáradtak. Fáradtak és tanácstalanok. Megkeverte őket ez a kor, ez a forradalom. Nem lelik helyüket és nyugtalanok. Irigylük a fanatizáltakat, az ellenzősöket, és engem okolnak. Nihilizmus, amit adtam nekik? Nem. Áttekintést akartam adni, felülemelkedést, hogy be ne dűljenek, hogy józan, hideg fejjel maguk válasszanak. Éretlenek ehhez, és gyengék. Inognak, mint szélben a nád. Irányt akarnak, azt akarják, hogy vezessék őket, ne kelljen gondolkodniuk, nem kell nekik a szabadság, nem akaródzkodnak vezetni. [...] Most a világ sodrában úszunk, az éles határok leomlottak, és erkölcsi alapunkkal inkább reakciót jelentünk a politikus ifjúsági mozgalmak, a fanatikus cionista mozgalom mellett. Többet kívánnak, mint más, önállóságot, gondolkodást, anélkül, hogy azt az érzést tudnánk adni, hogy elitmozgalom vagyunk. Az idő aligha igazolhat, nem mint régen. Irány kell a fiúknak, út, amin vakon is mehetnek, mankó kell nekik. [...] Fanatizálni kell őket, fanatizálni.”

A napló és írója persze szubjektív, feltehetően nem mindegyikük szorongott ennyire, a fiatalabbak nagyon is élvezhették a cserkészéletet. Az áttekintett életutak tanúsága szerint a mozgalom tagjai közül sokan lettek a Rákosi-, majd a Kádár-rezsim támogatói. Eörsi Gyula is hamar beállt a sorba, és élete végéig megmaradt kommunistának.

Eörsi Gyula (1922–1992) elismert jogtudós, magas pozíciókat töltött be az igazságszolgáltatás rendszerében és a tudományos életben. Nagy szerepe volt a szovjet típusú jog hazai adaptálásában. 1957-ben részese volt a Legfelsőbb Bíróság Népbírószági Tanácsáról szóló, 1957. évi 25. törvényerejű rendelet kodifikációs munkájának. „A jogszabály a politikai különbírószágok rendszeréről, a forradalom résztvevőivel szembeni tömeges leszámoláshoz szükséges jogi intézményrendszer fontos eleméről szolt” – írja a Wikipédia. Ez a munka egyértelmű állásfoglalás volt Eörsi részéről, habár forradalmi cselekményekért elítélt öccse ártatlanságát többször szóváltette a rendőrségi kihallgatásokon és a BM-nek írt ügynöki jelentéseiben.

1945-ben tehát újraszervezték magukat, de az ország „forradalmi” átalakulása miatt belső tartalom nélkül, inkább csak a folytonosság megtartásáért, az elpusztultak iránti tiszteletből, az ő zsidó hagyományuk, a zsidó cserkészlet őrzéséért. Éppen ezért nem okozott erkölcsi problémát a csapat és a szövetség beolvasztása az úttörőmozgalomba. Aktív szerepet játszottak benne, többen itt vagy más ifjúsági területen folytatták munkájukat. A visszaemlékezések szerint sajnálták a cserkészlet felszámolását, ugyanakkor eszközbe sem jutott közreműködésüket árulásnak tekinteni, hiszen először őket árulta el a mozgalom. 1945 után, a megváltozott rendszerben a cserkészethez ragaszkodni kissé avított és nosztalgikus dolognak tűnhetett. Nem volt nagy áldozat a hátrahagyása, ha úgy látták, tisztább és jobb ifjúságnevelés lép a helyébe, ha szebb országot lehet építeni az előző romjain. Márpedig a MADISZ és a párt sokuknak magasabb célokat és több izgalmat ígért.

ÉLETUTAK

A csapat egykori tagjai között akadtak, akiket kifejezetten a bosszú vezérelt az elszennvedett sérelmek miatt. Gerő Tamás rögtön a rendőrség politikai csoportjához szegődött, később az államvédelmi, majd az állambiztonsági szerveknél tevékenykedve az osztályvezetésig jutott, 1959-ben szerelték le. A Berzsenyigimnázium diákjai nála jelentették fel volt tornatanárjukat: „a zsidó osztályt verte vizes kötéllal, amelyet, hogy a történelem igazságát eddig a pontig vezethessük, Gerő Tamás 1945-ben visszavert rajta, vagy visszaveretett rajta azokkal a srácokkal, akik akkor már rendelkezésünkre álltak. [...] én letartóztattam személyesen a Somogyvárit, amikor az megjelent a háborús bűnös-listán” (Interjú Bak M. Jánossal, 1986–1987). A tanár olcsón megúszta, majd tanulva a történelemből emigrált, és jó életet élt. Az egykori cserkész szóhasználatából ítélve és erkölcsi nézőpontból is érthetőnek, illetve védhetőnek tartja az erőszakot, és más visszaemlékezésekben sem hangzott el Gerőt vagy más cserkészről lett állambiztonsági alkalmazottat (pártbeli tisztségviselőt stb.) elítélő utalás.

Testvére, Gerő Zsolt szülők nélkül nem folytathatta már korábban megszakadt tanulmányait. Esztergályosként dolgozott évekig, majd 1949-ben az úttörőszövetség nevelési osztályvezetője lett. 1950 őszén bevonult katonának, és elvégzett egy féléves politikai tisztképző tanfolyamot. 1951-től a Sztálin, majd Petőfi Akadémia történelemtanára volt, közben levelező tagozaton fejezte be a gimnáziumot és szerzett érettségit. 1955-ben megbízták az egyetemes történelem tanszék vezetésével. Mivel az 1956-os forradalomban az akadémia forradalmi katonai bizottsága elnökhelyettesének választották meg, lefokozták, és 1957-ben leszerelt. Nyolc évig ismét esztergált, de sorban szerzett műszaki felsőfokú végzettséget, és 1990-es nyugdíjba vonulásáig különböző hazai vállalatoknál dolgozott vezető beosztásban.

Deák (Diamant) Péter is, akinek az édesapja a Kadima cserkészcsapat vezetője volt a húszas években, csakhamar a kommunista párt ifjúsági szervezeteiben tevékenykedett. Az ELTE-t nem tudta befejezni, 1951-ben politikai okokból eltanácsolták. Nem sokkal később tiszti iskolára jelentkezett, ami katonai és tudományos pályájának kezdetét jelentette. A hadsereg ezredese lett, és akadémiai doktori fokozatot is szerzett. Nyugdíjasként az 1990-es években gyakran szerepelt biztonsági szakértőként a médiában.

Bak M. János történész több helyen is írt a cserkészcsapat múltjáról. 1945-től ő is részt vett a MADISZ és a Diákszövetség munkájában. A forradalom alatt a magyar értelmiség forradalmi bizottságában tevékenykedett, és ott volt a cserkészmozgalom újjászervezésére összehívott gyűlésen is. 1956-tól Németországban, Angliában, majd Kanadában élt. 1959-ben a brüsszeli Nagy Imre Intézet egyik alapítója, 1968 és 1992 között a Vancouveri Egyetem professzora. Az 1990-es évektől ismét Magyarországon él, a CEU professzora.

Számos tudós került még ki az egykori csapat sorai közül, a már említettek mellett a teljesség igénye nélkül felsorolhatjuk Hajnal András matematikust, a halmazelmélet és a kombinatorika világhírű kutatóját, akadémikust, vagy a Széchenyi-díjas Bach Ivánt, a műszaki tudományok kandidátusát, illetve a zene-tudomány doktorát, Kárpáti Jánost.

Az itthon maradt egykori csapattagoknak a visszaemlékezések szerint nem volt szégyellni-vagy félnivalójuk, de azért „belügyi szempontból” nem erőltették a találkozókat. A fennmaradt töredékes források szerint időnként mégis sor került ilyen alkalmakra, például 1954-ben a Pomáz környéki Csikóváráljára kirándultak. A ma élők az 1958-as találkozójukra sem emlékeznek, amelyről az állambiztonság két forráson keresztül értesült – talán a szervezés elindítását is ők javasolták. A Partizánszövetség székházában tartott cserkésztalálkozó első hallásra bizarr párosítás, azonban praktikus

okokkal könnyen magyarázható. Eörsi („Sárfi”) jelentésében egy leginkább érettségi találkozóra emlékeztető, érdektelen gyűlést ír le, tele a rendszer funkcionáriusaival, akiknek további megfigyelése – ezt már a belügyi tiszt értékeléséből szűrhetjük le – tökéletesen felesleges. 2000-ben jutottak el odáig, hogy újra megszervezzenek egy nagy találkozót, melyet az azóta eltelt tizenhat évben sok másik követett. Szívesen emlékeznek fiatalkorukra, és sokuk számára semmilyen későbbi kapcsolat nem mérhető a köztük kialakult kötelék erejéhez.

A cserkészélet és általában a zsidóság és a magyarság nem jelentett kizárólagos választást a fővárosi asszimilálódott zsidóság számára. Természetes adottság volt, amitől csak körülmenyesen és részlegesen szabadulhattak „kikeresztelkedéssel”, rejtőzködéssel vagy Izraelbe (Palesztinába)településsel–természetesenmind-egyikre számos példát lehetne sorolni köreikben.

A cserkészcsapat felélesztésének gondolata felmerült ugyan a régi tagokban, de végül nem próbálkoztak vele, így most is kevesen tudják, hogy a zsidó cserkészletnek komoly hagyománya volt Magyarországon.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–11530. Volt cserkészmozgalom
Budapest Főváros Levéltára érdekes válogatást közölt gyűjteményükből a 2014-es holokauszt-emlékév alkalmából: HU–BFL X. 59.

IRODALOM:

- Bak M. János: *Tizenkét lipótvárosi berzsenyista családja. Emlékek, emlékezések*, Múlt és Jövő, 2012/1., 39–81.
Interjú Bak M. Jánossal, 1956-os Intézet, OHA, 75 sz., 1986–1987, 34.
Tíz év. A lilimos lobogó alatt. A Budai Izraelita Hitközség „Vörösmarty” cserkészcsapatának története, 1924–1934, A Fáklya, a 311. Vörösmarty-cserkészek lapja, 1934, 14.
Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok*. Doktori disszertáció, ELTE, Budapest 2014.

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

AZ ELITHARC ÉS A KERESZTÉNY IFJÚSÁG 1945 UTÁN

A cserkészmozgalom, illetve a keresztény ifjúsági szervezetek működését belülről és kívülről is gyakran határozták meg elitnevelésként. Bár tevékenységüknek ez csupán az egyik lehetséges értelmezési kerete, történetüket érdemes ebből a szempontból is megvizsgálni. Az elitkutatások egyrészt válaszokat adhatnak arra, hogy a különböző közösségek miért kerültek 1945 után a hatalom célkeresztjébe. Másrészt fontos tényezőkre világítanak rá a diktatórikus törekvésekkel szemben megnyilvánuló ellenállóképesség alakulásával kapcsolatban is.

A vallás háttérbe szorítása, az egyház és a hívők üldözése évtizedekig tartott az 1945 utáni Magyarországon. Ennek sajátos oka a „régi elit” megropppanása 1944–45-ben, és az új, demokratikus elit gyengesége 1945 és 1948 között. Így ezekben az években az egyházak maradtak utolsó mentsvárnak a szovjetizálással szemben. Az elitharc e fázisában a kommunisták a vallásos diákok felsőoktatásból való kiszorítására törekedtek. Kelet-Közép-Európában a második világháború után hatalmi vákuum alakult ki, és ennek elsősorban haszonélvezője, és nem kiváltó oka volt Sztálin – foglalhatjuk össze Schöpflin György (1993) tézisének a régióbeli kommunista hatalomátvételekről. A „régi” eliteket ugyanis a legtöbb helyen még a német nácik, illetve a helyi szélsőjobb- vagy szélsőbaloldal állította félre, mielőtt a Vörös Hadsereg elérte volna ezeket az országokat. Három tényezője volt tehát a kelet-közép-európai – így

a magyarországi – szovjetizálásnak: a korábbi helyi elitek meggyengülése, a Vörös Hadsereg katonai győzelme (végül ez lett a döntő) és az angolszász nagyhatalmak érdektelensége térségünk iránt.

HATALMI VÁKUUM 1945-BEN MAGYARORSZÁGON

A hazai elit gyengesége azzal magyarázható, hogy a háború végére hatalmi űr tátongott: a kormányok 1944-ig ugyan többnyire sikerrel akadályozták a háború kiterjedését magyar területre, ám ekkor a németek megszállták az országot, és miután Horthy elhibázta a kiugrást, „lecserélték őt a nyilaskeresztes magyar náci rezsimre” – a Vörös Hadsereg ebben nem játszott szerepet. Az illegitim kormány és a magyar

A budai Mátyás templomnál készített megfigyelési fotó a „Kizártak” fedőnevű ügyben

területen zajló háború, Budapest tízhetes ostromának pusztítása és kétszázezer zsidó gettóba zárása, a mészárlások megtörték „az egyik legmagabiztosabb ancien régime morálját” (Schöpflin, 1993). A szovjet hadizsákmányolás is pusztított: gyárak tulajdonosait tette tönkre, így a gazdasági elitet is megrendítette a Vörös Hadsereg.

Az eredmény: a régi elit döntő része elhagyta az országot. A katonai és a politikai vezetés, az arisztokrácia, a birtokosok egy része Nyugatra került – önként vagy fogságban (sokan még a német megszálláskor). Egy részük sosem jött vissza, mások hazatérve-hazaszállítva börtönbe kerültek, vagy halálos ítélet várta őket. Aki itthon szabadlábban maradt, az is veszített befolyásából. A háború alatt, döntően 1944–45-ben a nagypolgárság jelentős része elmenekült, vagy a holokauszt áldozata lett. Ebbe az élet minden területén jelentkező hatalmi vákuumba nyomult be a megszálló Vörös Hadsereg. A front mögött pedig a Moszkvához lojális, új, balos csoportok készültek a hatalom átvételére. A városi polgárság meggyengült 1945-re, ezért a falvak elitje erősödött. 1945-ben ennek is köszönhető a Független Kisgazdapárt (FKGP) választási győzelme (Izsák, 1983). Ám e vidéki elitet egyes térségekben megroppantotta a németek kitelepítése, a megmaradtakat pedig 1948-tól a külaküldözés és 1950-től a tanácsrendszer kiépítése zúzta szét. A korábbi elit és a középosztály 1945 után az államosítások, a földosztás (mely az egyházakat megfosztotta fő anyagi bázisuktól), a katonatisztek szelektálása, a közigazgatás B-listázása miatt elvesztette vagyonát, befolyását. (A B-listázáskor főleg jobboldaliakat bocsátottak el a közszférából: az érintettek száma 60–100 ezerre tehető.)

Az FKGP hiába győzött a választásokon, a „szalámitaktikával” fokozatosan darabolták fel. Nagy Ferenc kisgazda kormányfő Rákosiék fenyegetése után 1947-ben külföldön maradt, s ekkorra már a szovjet hatóságok elhurcolták a párt főtitkárát, Kovács Bélát. A megszállók

ugyanisgyengítették a jobboldali-polgári erőket. A szovjetek fellépésére 1945-ben kiutasították az országból Angelo Rotta apostoli nunciust. Ezzel a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok megszakadásán túl is megnehezült a magyar katolikus egyház összeköttetése a pápával.

AZ EGYHÁZI VEZETÉS KÉPVISELTE A RÉGI ELIT UTOLSÓ SÉRTETLEN CSOPORTJÁT

A politika, a gazdaság és a közigazgatás helyzetének rövid áttekintése után látható: Tomka Miklós vallásszociológusnak (2008) igaza van abban, hogy a háború után Magyarországon az egyházi vezetés volt a legtovább az ellenzék bázisa a kommunistákkal szemben. A főpapság maradt ugyanis a Horthy-kori elit utolsó sértetlen csoportja. Tomka Ferenc vallástörténész szerint a kommunisták ezért „szánták halálra” az egyházat (Tomka, 2005). Rákosi politikai pártnak tekintette az egyházakat, különösen a katolikusokat (Gyarmati, 2010). Ám aligha számolt az egyházak nagyfokú (a pártokénál sokkal erősebb) társadalmi beágyazottságával. Így a direkt támadással melléfogott, hisz a katolikus egyház megőrizte intézményi struktúráját. Czapik Gyula egri érsek 1948-as tárgyalásairól így ír Balogh Margit: „Rákosi hol pártként, hol titkos társaságként tekintett az egyházra, de aligha értette meg Czapik magyarázatát Jézus Krisztus misztikus testéről [vagyis az egyházzal]” (Balogh, 2010). Más a helyzet a Kádár-korral. Kádár a klérussal – az elit többi részéhez hasonlóan – „egyfajta haszonelvű modus vivendit igyekezett kialakítani, s ennek keretében tette annak tagjait a rendszer működtetésének eszközeivé” (Gyarmati, 2010). Kádár tudta: olyan elitről van szó az egyház élén, amelynek saját érdekei vannak.

Nézzük hát az elitek alakulását 1943 és 1949 között.

A MAGYAR ELIT ÁTALAKULÁSA 1943-1949 KÖZÖTT

(Az évszámok jelei a pártbefolyást mutatják. A politikuskok jele pártjukat jelzi. Egyházi vezetőknél döntően kinevezésük éve számított. 1944 decemberétől 1945 elejéig a nyílas kormányzat és az ideiglenes nemzeti kormány egyidejűleg működött Magyarországon.)

Tisztség	× 1943	× ⇄ 1944	⇄ 1945	⊙ 1946	⊙ ★ 1947	★ 1948	★ 1949
KÖZJOGI MÉLTÓSÁGOK ÉS FONTOSABB MINISZTEREK							
államfő	× Horthy Miklós	× Horthy Miklós, ⇄ Szálasi Ferenc, × Dálnoki Miklós Béla	⇄ Szálasi Ferenc, × Dálnoki Miklós Béla	⊙ Tildy Zoltán	⊙ Tildy Zoltán	⊙ Tildy Zoltán, ★ Szakasits Árpád	★ Szakasits Árpád
kormányfő	× Kállay Miklós	× Kállay Miklós, ⇄ Sztójay Döme, ⇄ Szálasi Ferenc, × Dálnoki Miklós Béla	× Dálnoki Miklós Béla, ⊙ Tildy Zoltán	⊙ Tildy Zoltán, ⊙ Nagy Ferenc	⊙ Nagy Ferenc, × Dinnyés Lajos	× Dinnyés Lajos, × Dobi István	× Dobi István
parlament elnöke	-	⊙ Zsedényi Béla	⊙ Zsedényi Béla, ⊙ Nagy Ferenc	⊙ Nagy Ferenc, ⊙ Varga Béla	⊙ Varga Béla, × Szabó Árpád, ★ Nagy Imre	★ Nagy Imre	★ Nagy Imre, ★ Olt Károly
belügyminiszter	× Keresztes-Fischer Ferenc	× Keresztes-Fischer Ferenc, ⇄ Jaross Andor, × Bonczos Miklós, × Schell Péter, ⇄ Vajna Gábor, × Erdei Ferenc, ★ Nagy Imre	⇄ Vajna Gábor, ★ Nagy Imre, ★ Rajk László	Rajk László	Rajk László	★ Rajk László, ★ Kádár János	★ Kádár János
külgügyminiszter	× Kállay Miklós, × Ghyczy Jenő	× Ghyczy Jenő, ⇄ Sztójay Döme, × Henyey Gusztáv, ⇄ Kemény Gábor, ⊙ Gyöngyösi János	⇄ Kemény Gábor, ⊙ Gyöngyösi János	⊙ Gyöngyösi János	⊙ Gyöngyösi János, ⊙ Mihályfi Ernő, ★ Molnár Erik	★ Molnár Erik, ★ Rajk László	★ Rajk László, ★ Kállai Gyula
IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS							
igazságügyi mi- niszter	× Radocsay László	× Radocsay László, ⇄ Antal István, × Vladár Gábor, ⇄ Budinszky László, ⊙ Valentiny Ágoston	⇄ Budinszky László, ⊙ Valentiny Ágoston, ★ Ries István	★ Ries István	★ Ries István	★ Ries István	★ Ries István
Kúria elnöke	× Töreky Géza	× Töreky Géza, ⇄ Szemák Jenő	⇄ Szemák Jenő, × Kerekess István	× Kerekess István	× Kerekess István	× Kerekess István	× Kerekess István, Somogyi Ödön
koronaügyész / leg- főbb államügyész	× Timkó Zoltán	× Timkó Zoltán, Mendelényi László	★ Domokos József	★ Domokos József	★ Domokos József	★ Domokos József	★ Domokos József

Tisztség	× 1943	× ⇨ 1944	⇨ 1945	1946	1947	1948	1949
HADÜGY							
honvédelmi miniszter	× Nagy Vilmos, × Csataj Lajos	× Csataj Lajos, Beregfy Károly, × Vörös János	⇨ Beregfy Károly, × Vörös János, 1946 Tombor Jenő	1946 Tombor Jenő, 1946 Nagy Ferenc, 1946 Bartha Albert	1947 Bartha Albert, 1947 Veres Péter	1948 Veres Péter, 1948 Dinnyés Lajos, 1948 Farkas Mihály	1949 Farkas Mihály
vezérkari főnök	× Szombathelyi Ferenc	× Szombathelyi Ferenc, ⇨ Vörös János, ⇨ Beregfy Károly	× Vörös János	× Vörös János		1948 Solyom László	1949 Solyom László
BUDAPEST							
Budapest főpolgármestere	× Homonnay Tivadar	× Homonnay Tivadar, × Keledy Tibor, ⇨ Mohay Gyula	⇨ Mohay Gyula, 1948 Vas Zoltán, 1948 Szakasits Árpád	1948 Szakasits Árpád	1948 Szakasits Árpád	1948 Szakasits Árpád, 1948 Köböl József	1948 Köböl József
Budapest rendőrkapitánya	× Éliássy Sándor	⇨ Éliássy Sándor, ⇨ Petrányi György, Kovács Nagy Pál, ⇨ Sédey Gyula	⇨ Sédey Gyula, 1948 Solyom László	1948 Solyom László, 1948 Münnich Ferenc	1948 Münnich Ferenc		1948 Münnich Ferenc, 1948 Ratulovszky János
GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS							
pénzügyminiszter	× Reményi-Schneller Lajos	⇨ Reményi-Schneller Lajos, 1948 Vásáry István	⇨ Reményi-Schneller Lajos, 1948 Vásáry István, 1948 Oltványi Imre, 1948 Gordon Ferenc	1948 Gordon Ferenc, 1948 Rácz Jenő	1948 Rácz Jenő, 1948 Nyárádi Miklós	1948 Nyárádi Miklós, 1948 Gerő Ernő	1948 Gerő Ernő, 1948 Kossa István
földművelésügyi miniszter	× Bánffy Dániel	⇨ Bánffy Dániel, ⇨ Jurcsék Béla, ⇨ Pálffy Fidél, 1948 Nagy Imre	⇨ Pálffy Fidél, 1948 Nagy Imre, 1948 Kovács Béla	1948 Kovács Béla, 1948 Dobi István, 1948 Bárányos Károly	1948 Bárányos Károly, 1948 Szabó Árpád	1948 Szabó Árpád, 1948 Dobi István, 1948 Csala István	1948 Csala István, 1948 Erdei Ferenc
MNB elnöke	× Baranyai Lipót, × Pósch Gyula	⇨ Pósch Gyula, ⇨ Temesváry László	1948 Oltványi Imre, 1948 Kárácz Artúr, 1948 Oltványi Imre	1948 Oltványi Imre, 1948 Csejkey Ernő	1948 Csejkey Ernő	1948 Csejkey Ernő	1948 Csejkey Ernő, Jeszenszky F.
Gazdasági Főtanács	-	-	1948 Vas Zoltán	1948 Vas Zoltán	1948 Vas Zoltán	1948 Vas Zoltán	1948 Vas Zoltán
Országos Terhivatal	-	-	-	-	1948 Vajda Imre	1948 Vajda Imre	1948 Vajda Imre, 1948 Vas Zoltán

Tisztség	× 1943	× ⇄ 1944	⇄ 1945	☉ 1946	☉ ★ 1947	★ 1948	★ 1949
TUDOMÁNY, KULTÚRA, OKTATÁS							
MTA elnöke	× Habsburg József fhg.	× Habsburg József fhg.	× Kornis Gyula, ☉ Moór Gyula	☉ Moór Gyula, Kodály Zoltán	Kodály Zoltán	Kodály Zoltán	Kodály Zoltán, ★ Rusznay István
vallás- és közoktatásügyi / népművelési miniszter	× Szinyei Merse Jenő	× Szinyei Merse Jenő, ⇄ Antal István, × Rakovszky Iván, ⇄ Rajniss Ferenc, ☉ Teleki Géza	⇄ Rajniss Ferenc, ⇄ Szálasi Ferenc, ☉ Teleki Géza, ☉ Keresztury Dezső	Keresztury Dezső	☉ Keresztury Dezső (lemondva), ☐ Ortutay Gyula	☐ Ortutay Gyula	★ Ortutay Gyula
írószövetség elnöke	-	-	★ Gergely Sándor	★ Gergely Sándor	★ Gergely Sándor	★ Gergely Sándor	★ Gergely Sándor
Zeneakadémia igazgatója	× Dohnányi Ernő, × Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede	× Zathureczky Ede
Operaház igazgatója	× Márkus László	× Márkus László, × Lukács Miklós, ⇄ Sányi Zoltán	Székely Mihály – Nádasy Kálmán – Komáromy Pál	Székely Mihály – Nádasy Kálmán – Komáromy Pál, Tóth Aladár	Tóth Aladár	Tóth Aladár	Tóth Aladár
Pázmány Péter Tudományegyetem rektora	× Bakay Lajos, × Mauritz Béla	× Mauritz Béla, × Aisleitner József	× Aisleitner József, × Frigyesi József, ☉ Moór Gyula	☉ Moór Gyula, × Adám Lajos	× Frigyesi József, × Német Gyula	× Német Gyula	× Német Gyula, ★ Vadász Elemér
EGYHÁZI VEZETŐK							
esztergomi érsek	× Serédi Jusztinián	× Serédi Jusztinián	× Serédi Jusztinián, × Mindszenty József	× Mindszenty József	× Mindszenty József	× Mindszenty József	✚ Mindszenty József
kalocsai érsek	× Grösz József	× Grösz József	× Grösz József	× Grösz József	× Grösz József	× Grösz József	× Grösz József
egri érsek	× Szmrecsányi Lajos, Czapik Gyula	× Czapik Gyula	× Czapik Gyula	× Czapik Gyula	× Czapik Gyula	× Czapik Gyula	× Czapik Gyula
veszprémi kat. püspök	× Czapik Gyula	× Mindszenty József	× Mindszenty József	☉ Bánáss László	☉ Bánáss László	☉ Bánáss László	☉ Bánáss László, × Badalik Bertalan
győri püspök	× Apor Vilmos	× Apor Vilmos	× Apor Vilmos	× Papp Kálmán	× Papp Kálmán	× Papp Kálmán	× Papp Kálmán
székesfehérvári kat. püspök	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos	× Shvoy Lajos
csanádi kat. püspök	× Glattfelder Gyula	× Hamvas Endre	× Hamvas Endre	× Hamvas Endre	× Hamvas Endre	× Hamvas Endre	× Hamvas Endre
váci kat. püspök	× Pétery József	× Pétery József	× Pétery József	× Pétery József	× Pétery József	× Pétery József	× Pétery József
pécsi kat. püspök	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc	× Virág Ferenc
szombathelyi kat. püspökök	× Grösz József	× Kovács Sándor	× Kovács Sándor	× Kovács Sándor	× Kovács Sándor	× Kovács Sándor	× Kovács Sándor

Tisztség	× 1943	x ⇄ 1944	⇄ 1945	☉ 1946	☉ ★ 1947	★ 1948	★ 1949
hajdúdorogi görögkat. püspök	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós	x Dudás Miklós
tiszáninneni ref. püspök	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor	x Enyedv Andor
tiszántúli ref. püspök	x Révész Imre	x Révész Imre	x Révész Imre	x Révész Imre	x Révész Imre	x Révész Imre	x Révész Imre, ☐ Péter János
dunántúli ref. püspök	x Győri Elemér	x Győri Elemér	x Győri Elemér	x Győri Elemér	x Győri Elemér	x Győri Elemér	x Győri Elemér
dunamelléki ref. püspök	x Ravasz László	x Ravasz László	x Ravasz László	x Ravasz László	x Ravasz László	x Ravasz László, ☉ Bereczky Albert	☐ Bereczky Albert
bányai ev. püspök	x Raffay Sándor	x Raffay Sándor	x Raffay Sándor, x Ordass Lajos	x Ordass Lajos	x Ordass Lajos	+ Ordass Lajos	+ Ordass Lajos
tiszai ev. püspök	x Turóczy Zoltán	x Turóczy Zoltán	+ Turóczy Zoltán	+ Turóczy Zoltán	+ Turóczy Zoltán	+ Turóczy Zoltán, ☐ Vető Lajos	☐ Vető Lajos
dunáninneni ev. püspök	x Kardos Gyula	x Kuthy Dezső	x Kuthy Dezső	x Kuthy Dezső	x Kuthy Dezső	Szabó József	Szabó József
dunántúli ev. püspök	x Kapi Béla	x Kapi Béla	x Kapi Béla	x Kapi Béla	x Kapi Béla	x Turóczy Zoltán	x Turóczy Zoltán

JELMAGYARÁZAT

⇄: nyilasok, szélsőjobboldaliak, „imrédysták” vagy nácibarátok 1944-45-ben

★: kommunisták vagy hozzájuk lojális, illetve baloldali szociáldemokraták

☉: kiscsorda és más polgári párthoz, irányzathoz tartozók, jobboldali szociáldemokraták

☐: kommunisztabarát és baloldali kiscsordák, parasztpártiak, a kiépülő pártállammal 1948/49-től együttműködő egyházi vezetők

x: Horthy-kori vezető (kuriai bíró, miniszter, püspök, rendtartományi főnök; klinikaigazgató, dékán), ill. nyilasokkal szemben álló

★ ☐ Baloldali „kétszínűek”: kriptokommunisták – más pártban tevékenykedő titkos MKP-tagok (Erdei Ferenc, Ortutay Gyula).

⇄ x Jobboldali „kétszínűek”: Vörös János náciabarát tábornokként lett vezérkari főnök 1944-ben, de később a kiugrást támogatta. Reményi-Schneller Lajos a Horthy-kor végének pénzügyminisztere, de aktív náciabarát politikus a nyilas kormányzatban is.

☉ ☐ Egyházi „kétszínű”: Bereczky Albert kiscsorda parlamenti képviselő, de később a kommunistákhoz közeledett.

+: főpapok börtönbe vetve vagy hivataluk gyakorlásában korlátozva

JELŐLTETLENEK: besorolásukhoz kevés az információ vagy ellentmondásos, illetve kollektíven látták el feladatukat. (Például Székely Mihály, Nádasdy Kálmán és Komáromy Pál az Operaház élén.)

Az elitharc állása évente változott: előbb a Horthy-kori vezetőket állították félre a nyilasok, majd az ideiglenes nemzeti kormányban néhány Horthy-kori vezetőn kívül demokratikus és baloldali politikusok jutottak pozícióba. A balra tolódást az 1945-ös választások után a kisgazdák csak rövid ideig tudták ellensúlyozni, mivel folyamatosan „szalámizták le” őket Rákosiék. Így 1949-re kommunista befolyás alá jutott a politikai és a gazdasági élet. (Az egyetemeken és a Magyar Tudományos Akadémián is személycserék kezdődtek, ez az MTA vezetői közül Grósz József kalocsai érseket és Ravasz László református püspököt is érintette.) A táblázatból látható: a két háború közötti elit csoportjai közül csak a két legnagyobb keresztény/keresztyén egyház vezetése tudta tartani pozícióit a háború után, de ők is csak 1948-ig. A katolikus püspökök ezután is a helyükön maradtak, de súlyos büntetések és korlátozások vártak rájuk.

EGYHÁZÜLDÖZÉS ÉS ELLENÁLLÁS

Az egyházak megtámadása több ütemben zajlott: 1946-ban ezeröttszáz katolikus egyesület oszlatott fel Rajk László belügyminiszter, alacsonyabb rangú egyházi személyek (katolikus papok, protestáns lelkészek) ellen pedig 1945 óta indultak eljárások. 1947-ben már a vallásos-jobboldali pártokkal számoltak le. A Magyar Függetlenségi Párt vezetőjét, Pfeiffer Zoltánt például emigrációba kergették, a párt mandátumait megsemmisítették. Végül Rajk fel is oszlatta őket. A szovjetizálás 1947–48-ban gyorsult fel, miután Sztálin létrehozta a kelet-európai kommunista pártok tájékoztató irodáját, a Kominformot, a „népi demokráciák” szorosabb ellenőrzése céljából. Mivel ekkor Rákosi is félhetett a leváltástól, minden addiginál drasztikusabban lépett fel az egyeduralomért (Rainer, 1998).

1950-ben megvonták a szerzetesrendek működési engedélyét, életre hívták a papi békemozgalmat, és az egyházat totálisan alárendelték az államnak (e célra 1951-ben hozták létre az Állami Egyházügyi Hivatalt). Az 1949-es Mindszenty-per után következett az 1951-es Grósz-per, pedig a kalocsai érsek 1950-ben aláírta a Rákosi által régóta erőltetett meg egyezést az állammal.

Az ötvenes évek elején több püspököt (Shvoy Lajos, Hamvas Endre, Badalik Bertalan) házi őrizetbe helyeztek. Mindszenty és Grósz letartóztatása után a katolikus egyházon belül Czapik Gyula egri érsek volt a legmagasabb rangú szabadon lévő egyházi vezető. Shvoy Lajos székesfehérvári püspök fontos személyiség volt a bűvópatakként tovább élő keresztény szellemiség fenntartásában. Az illegális – például a szentimrevárosi – cserkész-szerveződések résztvevői vagy az 1951-ben betiltott Regnum Marianum szellemiségének továbbvivői egyaránt úgy emlegetik, mint aki segítette a „földalatti” mozgalmakat. Támogatta a titkos papszentelési akciót is 1960 táján. Ennek szervezőjét, Tabódy Istvánt súlyos börtönbüntetésre ítélték. Az első „regnumi” perben a Tabódyval kapcsolatban álló Rózsavölgyi Lászlót „elitnevelés”, azaz a szemináriumából kizárt kispapok tanítása miatt ítélték el, tehát Kádár számára az elitharc még ekkor sem ért véget.

A protestáns egyházak vezetőit a katolikusoknál korábban sújtotta az állam erőszakos beavatkozása. A kisgazdákat szétfűző Magyar Közösség-perbe 1947-ben közvetve a református egyházat is bele akarták keverni. Főpapi szinten 1948-ig még biztosították a folytonosságot, ám ekkor Ravasz László püspöknek Rákosi fenyegetése miatt fel kellett adnia tisztességét. Révész Imre püspököt 1949-ben kényszerítették távozásra. Ebben szerepet játszott Péter János, aki Révész helyére ült püspökként, a Kádár-korban pedig külügyminiszter lett. A Ravasz püspöki helyére kerülő, annak lemondásában szintén részt vevő, a „békemozgalmában” aktív Bereczky Albert pedig a refor-

mátus zsinat lelkészi elnöke lett (e tisztséget is Ravasz után foglalta el).

Időben elsőként az evangélikusokra csapott le az 1944–45-ben kialakult új politikai rendszer. Ezt az egyházat sújtotta a legerősebben a jelentős részben evangélikus vallású németek kitelepítése, de a csehszlovák–magyar lakosságcsere is csökkentette híveik számát. Az evangélikusok a kitelepítések ellen tiltakozva konfliktusba kerültek az állammal. Aligha véletlen, hogy az első hazai püspökök egyike, akit letartóztattak és börtönbe vetettek, az evangélikus Túróczy Zoltán volt: 1945-ben ítélte el a Népbíróság. 1946-ban szabadon engedték, de 1948-ig nem gyakorolhatta püspöki tisztségét (ekkor kapott amnesztiát). 1948-ban lemondott a tiszai püspökségről, de még abban az évben átvehette a dunántúli püspökséget – az ottani főpap, Kapi Béla lemondása után. Túróczyt 1952-ben újra lemondatták, majd 1956-ban püspökké választották, de egy évig sem maradhatott hivatalában.

Ordass Lajos evangélikus püspök is börtönbe került 1948-ban – ekkor ő sokkal keményebben ellenállt a hatalomnak, mint az évek óta vegzált Túróczy. Utóbbi írta alá az állam és az egyház közötti megállapodást is – szembekeverülve Ordass irányzatával. Ordass helyére később az a Dezséry László került, aki a leginkább hajlandónak mutatkozott a sztálinista fordulat elfogadására 1948-ban, sőt nyílt levélben követelte az egyház „megújulását”.

LESZÁMOLÁS A KERESZTÉNY IFJÚSÁGI SZERVEZŐDÉSEKKEL

Ami 1945 és 1948 között a nagypolitikában zajlott, „kicsiben” az egyetemeken is megtörtént. A háború után alakult meg a diákokat országosan tömörítő szervezet, a MEFESZ (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége), mely az 1945. őszi országos és bu-

dapesti helyhatósági választások után saját szavazásokat rendezett, s a nagypolitikához hasonlóan a felsőoktatásban is a jobboldal nyert.

Az egyetemeken és főiskolákon a MEFESZ helyi és központi szerveinek megválasztása volt a tét. Listát állított a Katolikus Diákszövetség (KDSZ) is, amely 1945-ben alakult, s a keresztény világnézet képviselésén kívül az volt a célja, hogy „diákbizottságok, segélyegyletek s hasonló diák-érdekvédelmi szervezetek vezetőségében minél több taggal vegyen részt”. A KDSZ Pázmányról nevezte el listáját. „Ezáltal tágabbra nyithatják a kapukat; nem csupán katolikus hallgatók, hanem más vallásúak, illetve céljaikkal más módon szimpatizálók előtt is; de azokat is magukhoz vonzzák, akik nem akarnak pártoktól irányított felsőoktatási ifjúsági szervezetre szavazni.” 1945 novemberében az országban mindenütt többségbe kerültek a KDSZ jelöltjei. A pesti bölcsészkaron abszolút többséget szereztek. Ebben komoly szerepe volt az egyik KDSZ-vezetőnek, Kaas Ervin korábbi cserkészvezetőnek, aki úgy gondolta, hogy „a választásokon a pártpolitikánál egyetemesebb szempontokat kellene érvényesíteni” (Mészáros, 2007), és barátaival, köztük Györgyey F. Aladárral indították el a Pázmány-listát.

1945. novemberi gyűlésükön a MEFESZ-küldöttek többsége Mészáros István történész szerint jobboldali volt, ám a központi vezetőséget nem a diákszövetség választotta meg. Az elnök a kommunista Jónás Pál, a főtitkár pedig Zoltánka Viktor (KDSZ) lett. Látva a '45-ös sikertelenséget, a Magyar Kommunista Párt (MKP) központja kezdeményezésére 1946 márciusában egyetemi-főiskolai Baloldali Blokkot alakult a kommunista, szociáldemokrata és parasztpárti diákok szervezeteként. Az MKP nem bízta a véletlenre a dolgot: Rajk László belügyminiszter 1946 júliusában feloszlatta a katolikus egyesületeket. A KDSZ-re novemberben kerített sort.

A katolikus főiskolai és egyetemi diákcsoportok képviselését ezután Katolikus Blokk

néven működtették, amely továbbra is összefogta őket. „Létrehozták az Actio Catholica ifjúsági titkárságán belül a Főiskolai Bizottságot a katolikus felsőoktatási hallgatók ügyeinek intézésére. Főtitkára Timkó Imre egyetemi lelkész, titkára a bölcseész Kaas Ervin lett” (Mészáros, 2007).

A MEFESZ újabb, 1946. novemberi gyűlésén még így is negyvenhat delegátust küldtek a katolikusok a diákszemélybe. Ugyanennyi küldöttje volt a Baloldali Blokknak. Az FKGP-t harmincketten képviselték. A gyűlés azonban elfogadta a szociáldemokraták javaslatát, amellyel korlátozták a politikai okokból feloszlított ifjúsági egyesületek vezetőinek bekerülését a MEFESZ vezetőségébe. Így elnök maradt Jónás Pál. Ebből is látható, hogy 1945 után az elites csoportok közül a szociáldemokraták Magyarországon (ellentétben a nyugati demokráciákkal) a kommunistákkal működtek együtt.

Ezután újabb váltás következett, és a MEFESZ központi intézőbizottsága puccszerű személyi változásokat rendelt el. Így a kommunista Szalai Béla lett a csúcsvezető, a keresztény ifjúság képviselőit pedig kiszorították a vezetőségből. Közben a pesti bölcsezsza-ron is törvénytelen akciók sorozata kezdődött, így onnan kikerültek Kaasék.

1947 decemberében a MEFESZ a negyedik diákszemélyt tartotta. Ez már a fordulat éve volt: a többség a baloldali hatalmi törekvéseket támogatta. A Katolikus Blokkhoz a küldöttek húsz százaléka tartozott. A katolikus ifjak kiáltványát és tizenkét pontját – amelyet nem sokkal korábban fogalmaztak meg, és gyakorlatilag a polgári jogegyenlőséget kérte számon – a diákszemély lesöpörte az asztalról. 1948-ban számos katolikus diákvezetőt letartóztattak, internáltak, köztük Györgyey F. Aladár és Kaas Ervint is. Ezzel Mészáros szerint „elrettető példát akartak statuálni a katolikus egyetemi-főiskolai ifjúság számára”. Györgyey és Kaas 1950 nyarán a kistarcsai internálótáborból a recski munkatáborba kerültek, ahol 1953-ig raboskodtak.

IRODALOM:

- Balogh Margit: Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czaplak Gyula érsek tárgyalásai 1948-ban, in Bánkúti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 43–80.
- Gyarmati György: Egyház, sok rendszer és történelmi idő, in Bánkúti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 13–30.
- Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944–1949*, Budapest, Kossuth, 1983.
- Mészáros István: Végállomás. Recsk, a katolikus egyetemi ifjúsági mozgalom történetéből (1945–1948), *Valóság*, 2007/2., 36–53.
- Rainer M. János: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948, in *A fordulat évei. 1947–1949. Politika – Képzőművészet – Építészet*, Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 17–44.
- George Schopflin (Schöpflin György): *Politics in Eastern Europe 1945–1992*, Oxford, Blackwell, 1993.
- Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés*, Budapest, Szent István Társulat, 2005.
- Tomka Miklós: A vallásosság mint az elitbe kerülés ellenpólusa a Kádár-korszakban, in Majtényi György – Szabó Csaba (szerk.): *Rendszerváltás és Kádár-korszak*, Budapest, ÁBTL–Kossuth, 2008, 557–568.

Kaas Ervinről készített megfigyelési fotó a Deák téren (1959)

A CSERKÉSZET FELSZÁMOLÁSA (1948)

„Nekünk nincs szükségünk nagy cserkészetre, nekünk az kell, hogy a cserkészformát kisajátítsuk – a Kommunista Párt részére.”

(Az MKP KV Ifjúsági Bizottságának határozata, 1947. december 12.)

Az 1912-ben alakult Magyar Cserkészszövetség helyzete a második világháború után egyre nehezebbé vált, mivel a Magyar Kommunista Párt (MKP) már 1945 elején kísérletet tett egy kommunista gyermekszervezet és ezzel a cserkészzet konkurenciájának kialakítására.

A háború után újonnan és újjáalakuló pártok tömegbázisuk növelése érdekében saját ifjúsági szervezetek létrehozását szorgalmazták, miközben az MKP célja az volt, hogy egy ifjúsági egység szervezetben, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségben (MADISZ) valósítsa meg hegemoniáját. Arról azonban még az MKP-n belül sem volt egyöntetű vélemény, hogy vajon a MADISZ csúcsszervezetként tömörítve fogja össze a különféle demokratikus szervezeteket, vagy egyetlen szervezetként olvassza magába azok tagságát. A MADISZ 1945 szeptemberében megtartott kongresszusa ez utóbbi mellett döntött.

A MADISZ létrehozásán túl az MKP vezetői célul tűzték ki egy baloldali gyermekszervezet megteremtését is. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a módszerek ennek során ugyanazok voltak, mint a nagypolitikában, azaz beépültek a konkurenszekhez, illetve látszatszövetséget kötöttek velük. A gyermekeket tömörítő, a MADISZ-hoz hasonló, egységes szervezet azonban ekkor még nem tűnt megvalósíthatónak, hiszen már 1945. február 4-én megalakult a cserkészzet Országos Ideiglenes Intéző Bizottsága, és hamarosan újjáalakult a Magyar Cserkészszövetség. (1942. március 28-ától Magyar Cserkészmozgalom néven működött a szervezet).

Ennek ellensúlyozására 1945. március 9-én az MKP és a Szociáldemokrata Párt képviselői megállapodtak egy közös „gyermek-egy-

ségsszervezet” létrehozásáról az évtizedek óta működő Gyermekbarátok Országos Egyesületének (GYOE) szervezeti keretei között. 1945. október 4-én az MKP Ifjúsági Titkársága a szovjet minta, illetve a Tanácsköztársaság tapasztalatai alapján az úttörőmozgalom létrehozásának feladatáról határozott, melynek megvalósításában a párt ifjúságpolitikai koncepciója alapján a MADISZ vezetőinek is részt kell venniük.

1946. május 3-án Budapesten, a Szabadság téri református tanácsteremben a Népi Cserkészcsapatok Munkaközössége, a protestáns Ichthys-cserkészek, a Munkás Cserkészcsapatok és a Demokratikus Vezetők Blokkja összefogásaként megalakult a Haladászellemű Cserkészek Munkaközössége, mely programot hirdetett a cserkészzet demokratizálására.

1946-ban politikai, rendőrhatalósági és sajtótámadás indult a cserkészzet ellen. 1946. június 18-án a Minisztertanács rendkívüli ülésen foglalkozott a Teréz körúton előző nap lezajlott gyilkossággal, amelynek során az Edison kávéház előtti járdán lelőtték a Vörös Hadsereg tisztjét. A kivizsgálással Rajk László belügyminisztert bízták meg. Az esetet részletesen taglalták az MKP irányítása alatt álló *Szabad Nép* című lap június 20-án utcára kerülő számában: a feltételezett gyilkos személyleírásában itt kiemelten szerepelt, hogy a „gyilkos 17-18 éves diák és Kalot-cserkész”. Ezzel párhuzamosan a 7330/1946. M. E. számú rendelettel az összes

egyesület felügyelete a belügyminiszter hatáskörébe került, aki elrendelte a felülvizsgálatukat. A Teréz körúti gyilkosság ürügyén is több, zömében katolikus fiatalokat tömörítő egyesületet (például KALOT, KALÁSZ, Emericana) oszlattak fel, az 529/1945. M. E. számú rendelet alapján. 1946. június 20-án pedig felszámolták a Magyar Cserkészszövetséget is.

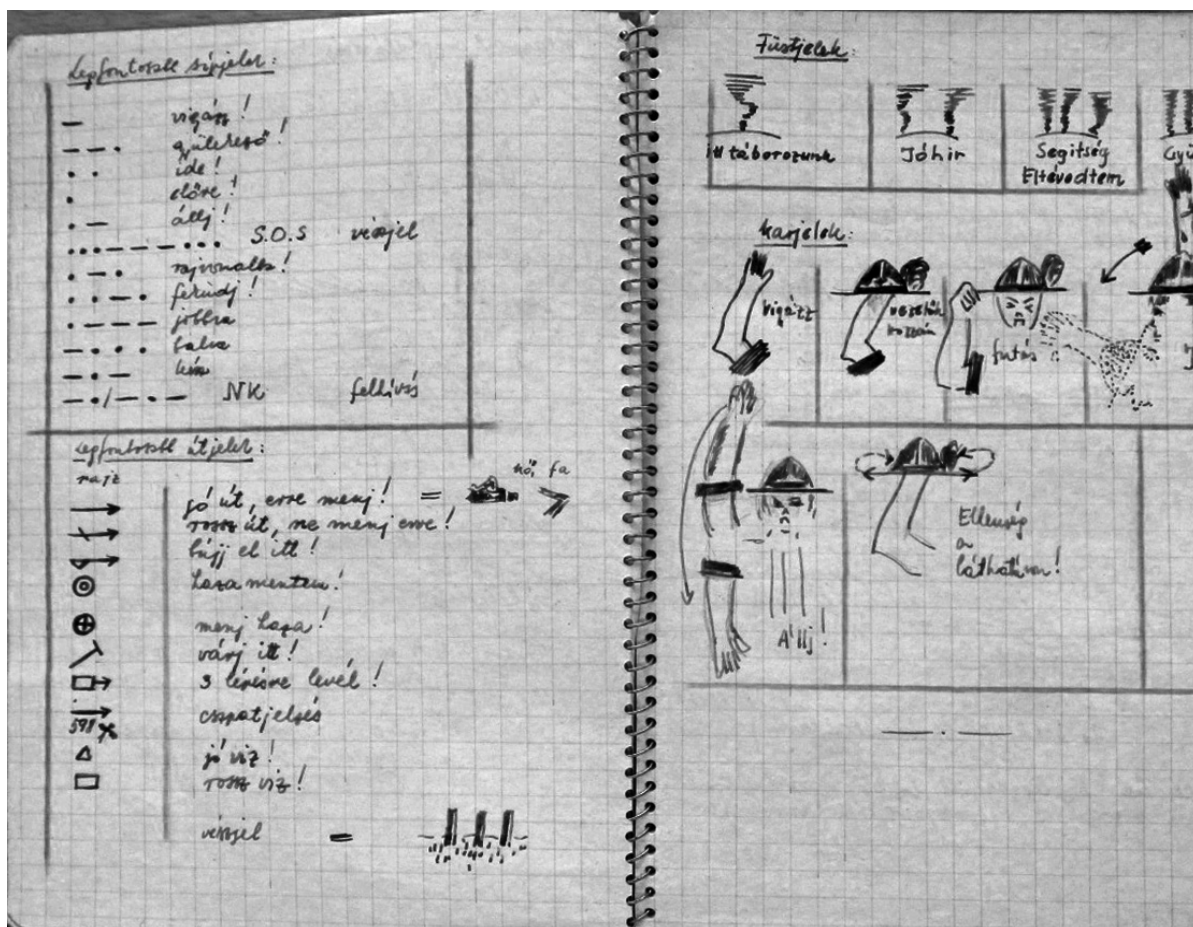
Július 16-án Rajk László fogadta a Haladószellemű Cserkészvezetők Munkaközösségének küldöttségét, és támogatta kérésüket egy megújult cserkészszövetség megalakításával kapcsolatban. Mindössze két nappal a Magyar Cserkészszövetség feloszlata után, július 22-én, a Haladószellemű Cserkészvezetők Munkaközösségének kezdeményezésére összehívott közgyűlésen Magyar Cserkészfiúk Szövetsége (MCSFSZ) néven deklarálták az új magyar demokratikus cserkészszervezet megalakulását. Szeptember 27-én a belügyi-

niszter jóváhagyta az MCSFSZ alapszabályát, októberben pedig a régi cserkészfelszereléseket és otthonokat az új szövetségbe igazolt csapatok kapták meg.

A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége első országos, rendes, vezetőségválasztó közgyűlésére 1947. március 23-án került sor. A szövetség irányításában ekkor már a kommunista párttagokat összefogó cserkészaktíva működött Surányi László vezetésével. A közgyűlés, amelyre a már igazolt katolikus cserkészcsapatok küldötteinek jelentős részét nem engedték be, öt ellenvélemény mellett, nyílt szavazással elfogadta az alapszabály módosításait, s megválasztotta az új elnökséget és a központi vezetőséget. Az MCSFSZ elnökévé Karácsony Sándort, országos ügyvezető elnökké Färber Józsefet, országos vezetőtitkár pedig Jánosi Sándort választották.

Cserkészgyűlés a Hősök terén (1946)

Cserkészvezető-képző tábor jegyzetfüzete (1946)

Az MCSFSZ vezetése 1947 folyamán egyre inkább közeledett a kommunisták elvárásaihoz, miközben az MKP részéről megfogalmazódott a cserkészek és úttörők egyesítésének gondolata, hogy ezzel gátat vessenek többek között a cserkészcsapatokban érvényesülő „klerikális reakció” ifjúságra gyakorolt hatásának: „Az egyesüléssel célunk az, hogy megszüntessük a serdülő ifjúság külön táborokra oszlását, lezárjuk a cserkészzetet jelentő reakciós vonzerőt, és a cserkészzet alkalmas, demokratikus kádereit felhasználjuk az úttörőmozgalom vezetésére [...] Az egyesülésnél az egyszerűbb formalitásokat átvesszük a cserkészektől, hogy ezen keresztül demonstráljuk, hogy itt egyesülés van” (MNL OL 276. f. 55. cs. 20. ő. e.).

1947 végén pártértékelés szerint a kommunista pártnak már komoly befolyása volt a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége felső veze-

tésében, de ennek ellenére az volt a vélemény, hogy a „csapatok döntő többsége az egyház befolyása alatt áll”. Ezért a hatszáz működő csapatból „jobboldali irányzata” miatt kétszázat nem igazoltak le (P. Miklós, 2006).

Az MKP KV Ifjúsági Bizottsága 1947. december 12-i ülésén foglalkozott a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége átszervezésének kérdéseivel. Legális tennivalóik között tervezték a cserkészeten belüli „demokratikus” erők összefogását, a katolikus (reakciós) csapatok megbízható csapatokhoz kapcsolását. Igazolási eljárás alá vetették a cserkészcsapatokat, hogy az igazolásra nem jelentkezett vagy az igazolást nem kapott csapatokat azonnal feloszlassák. Március 1-jéig célul tűzték ki a párt irányításának érvényesítését száz – ebből ötven újonnan alakított – cserkészcsapatban, az átszervezés ügyének kerületi, városi, megyei pártfórumo-

kon való elfogadtatását, a kommunista cserkészek instruálásának megszervezését, a „demokratikus” cserkészvezető-képzés megindítását, cserkészvezetői pártiskola szervezését, aktívaülések tartását (PSZL, 274. f. 18. cs. 9. ő. e.).

A hazai cserkészlet egyházi befolyástól való megtisztítását, amelyet négy-öt hónapra terveztek, immár az elkötelezett cserkészvezetők, Jánosi és Färber hátráltatták a leginkább. Ők ugyanis gyors fejlődését látva konkurenciát véltek felfedezni az úttörőmozgalomban, ezért felhívással kívántak fordulni az iskolákhoz új cserkészcsapatok szervezése ügyében. A konzervatív gondolkodású iskolaigazgatók az úttörőmozgalom helyett valószínűleg inkább a hitoktatók által vezetett cserkészcsapatba „terelték” volna a gyerekeket, ezért a kezdeményezés már kézzelfogható veszélyt jelentett a kommunista ifjúságpolitikai célkitűzések megvalósulására nézve (P. Miklós, 2006).

Közben az MKP egyre több beépített embere kapott kisebb-nagyobb feladatokat a cserkészletben, így lehetőségük volt rendszeresen jelenteni a pártközpontnak, nyilvántartani a csapatok mellett a vezetők származását, politikai nézetét, esetleges hitéletét (Virág, 2013).

Az MKP Politikai Bizottságának az ifjúságpolitikai irányvonalról hozott, 1948. február 19-i elvi döntését követően ülésezett az Országos Ifjúsági Bizottság, amely a cserkészszövetség átszervezésével kapcsolatos újabb előterjesztést is tárgyalta. A testület „az ifjúsági egység gyermekvonalon való megteremtése” érdekében öt pontban összegezte a tennivalókat, amelyek között több cserkészvezető eltávolítása, a cserkészszövetség alapszabályának módosítása, a „demokratikus alapon” történő csapatátszervezések, a cserkészek és további cserkészkaderek „demokratikus átnevelése” szerepeltek. Elérkezettnek látták az időt a „diktatórikus” alapokra épülő cserkészvezetési struktúra átalakítására is. A Magyar Cserkészfiúk Szövetségének szervezeti struktúráját 1948. február 27-én alakították át a KIE Vas utcai székházában tartott ülésen. Karácsony

Sándor elnök előterjesztésére a nagy létszámú elnöki tanács helyett egy kilencfős határozathozó és végrehajtó elnökség kezébe helyezték a szövetség irányítását. A szervezési, nevelési, vezetőképzési, valamint a sajtó- és kulturális ügyeket az elnök saját hatáskörébe vonta, és Surányi Lászlóra bízta ennek irányítását (PSZL, 274. f. 18. cs. 14 ő. e.).

1948. március 1-jén az MKP és az SZDP ifjúsági bizottságai együttes ülésükön egyeztek meg arról, hogy a két munkáspárt egyesülési szándékát követve mindent megtesznek az egységes ifjúsági szervezet létrehozásáért. Többek között megfogalmazták az úttörőmozgalom egységes serdülő ifjúsági mozgalommá fejlesztését és a múlt rendszer híveinek eltávolítását a cserkészmozgalomból.

Az úttörő- és a cserkészmozgalom együttműködésére vonatkozó konkrét javaslat még 1948 márciusában elkészült, de – az egyesítés gyorsasága miatt – elvetették, s a fokozatosságot szem előtt tartó új tervet készítettek. Attól tartottak ugyanis, hogy az egyesítés erőltetésével elveszíthetik a még csak félig megnyert, illetve a közeljövőben még megnyerhető cserkészcsapatokat, másrészt hogy az „egészséges Úttörő Mozgalom szervezetébe reakciós csoportok kerülhetnek”. Valószínűleg e forgatókönyv alapján került sor 1948. április elején a nagy-budapesti cserkészisztizti konferenciára, amely határozatilag felhatalmazta „a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének Elnökségét, hogy haladéktalanul lépjen érintkezésbe az Úttörővezetőséggel, és kezdje meg a két mozgalom egyesülésére irányuló tárgyalásokat” (Pajtás, 1948. április 15.). Április 6-án az OIB engedélyével Färber József országos ügyvezető elnök és Erdélyi Ferenc külügyi vezető az MCSFSZ Országos Elnöksége nevében aláírta azt a Londonba küldendő levelet, amely a Nemzetközi Cserkésziroda és Konferencia tagjainak a sorából való kilépést tartalmazta.

Az MKP KV Országos Ifjúsági Bizottságának 1948. április 9-én jóváhagyott előterjesztése szerint kétszázhusz cserkészcsapatot

kellett felosztatni, hatvanöt csapathoz pedig szövetségi megbízottat kinevezni, akiknek négy hónap állt rendelkezésükre a „reakciós vezetők” eltávolítására. Május 30-ára a megbízható csapatok részvételével tervezték az úttörőmozgalommal való egyesülés szükségességét kimondó, rendkívüli közgyűlés összehívását, amelyet közös intézőbizottságok létesítése előzött volna meg (PSZL, 274. f. 18. cs. 15. ő. e.).

A cserkészek ideológiai átnevelésére a Hárshegyén állandó vezetőképző iskolát, tíz városban és Budapesten pedig kétnapos hétvégi átképző konferenciákat terveztek. A kommunista cserkésztestek továbbképzésére háromhetes pártiskola, míg a cserkész- és úttörővezetők részére közös állandó iskola létrehozását javasolták (PSZL, 274. f. 18. cs. 17. ő. e.).

1948. április 20-i keltezéssel megjelent a Belügyminisztérium (492.042/1948 számú) rendelete a „Felosztatott cserkészcsapatok ügyében eljárás és központi megbízottak hatósági támogatása” tárgyában. Ez jogalapot teremtett azoknak a cserkészcsapatoknak a felosztatására, működésük hatósági úton való betiltására, amelyeket nem kívántak bevonni az egyesítésbe. A rendelet alapján 1948. május elejére 146 cserkészcsapatot oszlattak fel. Hatvan csapat autonómiáját felfüggesztették, hatvan csapat mellé pedig kommunista szövetségi megbízottakat rendeltek ki.

Karácsonyt és Jánosit eltávolították az MCSFSZ-ből, majd az 1948. június 27-én tartott MCSFSZ-közgyűlés egyhangúlag hozzájárult az úttörőmozgalommal való egyesülést előkészítő tárgyalások megkezdéséhez. Az MCSFSZ felszólítására 1948 augusztusáig az akkor működő 330 cserkészcsapatból 250 jelentette be egyesülési szándékát.

1948. május 24. és 26. között rendezték meg az I. Országos Úttörő Konferenciát, amelynek fővédnökévé Rákosi Mátyást választották, megnyitóján pedig előadást tartott Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter is. A konferencián az úttörőmozgalom főtitkára, Szendrő Sándor feladatként említette „a ser-

Adománygyűjtő cserkész (1946)

dülő ifjúság két nagy szervezetének: az úttörőmozgalomnak és a cserkészletnek az egyesítését”. A konferencián a cserkészfiúk szövetsége képviselőiben felszólalt Surányi László is, akit az úttörőmozgalom akkor már legális vezetőségi tagjává választottak. Ezt követően került sor az „egyesítésre”.

1948. szeptember 23-án jelent meg az úttörőcsapatok általános iskolai és népiskolai megszervezését elrendelő rendelet. Ez már nem is említette a cserkészeket.

A cserkészszövetség vagyonát is államosították. A cserkészlet ettől kezdve hivatalosan az 1989-es újjáalakulásig nem működött tovább Magyarországon.

IRODALOM:

- Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*, Budapest, Göncöl, 1989.
- Ólmosi Zoltán: Hetvenéves úttörőmozgalom, *Archivnet*, 2016/3.: http://archivnet.hu/politika/hetven_eves_uttoromozgalom.html?page=2
- P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban*, Magyar Pedagógiai Társaság, Budapest, 2006: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-mt-PMiklos-Magyar.html>
- Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok*. Doktori disszertáció, Piliscsaba, 2013.

A PIARISTA HAGYOMÁNYOKAT FOLYTATÓ PILIS CSERKÉSZCSAPAT

A CSAPAT LÉTREHOZÁSA

Az egyház(ak)hoz közeli ifjúsági szervezetek működésének évszázados hagyományai vannak Magyarországon. A második világháború utáni belpolitikai helyzet, az ország gyorsuló ütemű szovjetizálása egyrészt bővítette a vallási közösségekhez csatlakozók körét, másrészt a megszokottaktól eltérő formák keresésére kényszerítette a csatlakozni kívánókat. A folyamatot a cserkészlet 1948-as megszüntetése, majd a szerzetesrendek 1950-es feloszlata tovább erősítette. Megjelentek és terjedtek a kisközösségek, így a korábbi tevékenységét folytató, majd a „katakomba”-jellegű cserkészlet s az ehhez hasonló tartalmú indiántáborok.

A Pilis nevet viselő csapat létrejöttének célja is a cserkészlet folytatása volt. Cikkünk – a rendelkezésre álló források korlátozott volta miatt – néhány írásos, illetve szóbeli visszaemlékezésen és a szerző személyes emlékein túl jórészt az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) dokumentumain alapul. (A csapat történetére vonatkozó kutatást nehezítette, hogy az állambiztonságiak a vonatkozó iratok jelentős részét még a rendszerváltás előtt leselejtezték.)

Vigh Szabolcs visszaemlékezése szerint a csapat létesítésére vonatkozó elhatározás még 1948 karácsonyán megszületett. Néhány 13-14 éves piarista diák (köztük Alföldy Géza, Báldi Tamás, Ginter Károly és Vigh Szabolcs) ekkor kérték meg fiatal hittanárukat, egyben cserkészvezetőjüket, Ördögh (Örkényi) János szerzetes papot (becenevén Lucit – a régi nevére utaló Luciferből), hogy a „hivatalos” kezek megszűnése után is foglalkozzon velük. A kérés elfogadását követően továbbra is csaknem hetente összejöttek; volt tanáraiktól elő-

adásokat hallgattak vallási és egyéb témákról, beszélgettek, a hétvégeken kirándultak, nyáron pedig többnapos táborokra is sort kerítettek a hazai hegyekben.

Az összejövetelek híre gyorsan elterjedt, s a résztvevőknek (és szüleiknek) az ismeretségi köréből új és új tagokkal bővült a kis csoport, melyet azonban egyre nehezebben lehetett irányítani. Luci 1950 tavaszán a nehézségek elhárítására „alkotmány” kidolgozását ajánlotta a fiúknak. Az ötlet néhány hónap alatt, nagy viták nyomán megvalósult (erről csak a vezetés néhány tagja tudott). A fiúk tekintélyes része, az államvédelem szerint) szeretett volna az egyházhoz kötődő intézményt (providát) létesíteni. Ez P. Ördöghnek nem tetszett, mert az egyházi törvényhozással szemben is meg akarta őrizni függetlenségét. Így az alkotmányban megalapították a Pilis cserkészcsapatot, majd szabályozták szervezetét és működésmódját.

Amikor az ifjú kezdeményezők 15-17 évesek lettek, megkezdtek a serdülőkorba lépő fiatalabbak befogadását is, akiket önálló őrsköbe szerveztek. Ezekben az időkben már legalább három őrsköb működött.

A CSAPAT TEVÉKENYSÉGE

A csapat működése illeszkedett a lehetőségekhez. Egy-egy őrsköbe hat-nyolc, különböző társadalmi csoportokból származó tag tartozott, akiket a náluk valamivel idősebb őrsköb vezető irányított. A csapat szeptember elejétől május végéig valamelyikük lakásán, a hétnek mindig azonos délutánján jött össze.

Az őrsgyűlés rövid imával kezdődött és végződött. Programjában a korlátozott isko-

Portyázó cserkészek (1947)

lai lehetőségek következtében – miként mindenütt a katakombacserkészek körében – igen nagy súlyt kapott a hitoktatás. A tanulnivalókról Luci vagy kivételesen egy másik, a téma szakértőjének számító piarista tanár adott áttekintést. Egyikük, Divald István, az államvédelem zsarolással szervezett, „Dusek” fedőnevű hálózati személyeként, 1955-ös jelentéseiben tizenhárom éves fiúknak több olyan őrsgyűléséről is beszámolt, ahol ő volt az előadó. A konkrét tananyagról csak ezt írta: „az előadás tárgya a Biblia soron következő része volt”. A géppel írt „jegyzeteket” az egykori tanulók már rég megsemmisítették, ám emlékeik szerint a tényleges program – a „Pietas et litterae” (kegyesség és tudomány) piarista jel-

szavával összhangban – a fenti jelentésekben vallottnál valójában sokoldalúbbra sikerült. Az előadó a Biblia részéről sem úgy beszélt, mint egy tankönyv fejezeteiről, hanem mint a hitnek és az európai kulturális örökségnek a jelentős elemeiről. S más tananyag is volt. A kezdők tanultak például néhány imát, valamint a szentségek felvételének módját, a katekizmust, esetenként meghallgatták egy-egy szent életének valamely történetét is, s hogy felkészüljenek a ministrálásra, magolták a mise latin szövegét. A 15–18 évesek képzése mély ismeretek átadására törekedett. A visszaemlékezések szerint például a dogmatikai bevezető arra mutatott rá, hogy Isten létéről nincs dogma, mivel a tanítás azoknak szól, akik hiszik

ezt, ugyanakkor a tan állítja, hogy Isten a műveiből megismerhető. Az is elhangzott, hogy a pápai tévedhetetlenség megállapítása előtt a pápaság kétezer évének valamennyi döntését megvizsgálták. Az egyháztörténeti előadások törekedtek pontosan ismertetni, sőt ütköztetni a tárgyalt témával kapcsolatos főbb nézeteket. Az ókori keresztényüldözések és az inkvizíció eredménytelenségének ismertetéséből kihallatszott a közelmúlt hasonló törekvéseinek várható kudarcával kapcsolatos előrejelzés, az egyház világi hatalmáról beszélve pedig előkerültek az egyházi nagybirtokok s felosztásuk kényes kérdései. A XX. századra térve téma volt a *Rerum novarum* és a *Quadragesimo anno* kezdetű szociális enciklikák tanítása is. Az erkölcsstan hangvétele is hasonló volt: az előadó minden téma tárgyalásánál ismertette a Biblia tanítását, feltárta a kérdéskör hátterét, illetve az állítások „észszerű” magyarázatait. A kiindulópontot természetesen a „Szeresd Istenedet... és szeresd felebarátodat, mint önmagadat” (vö. Lev 19,18; Mk 12,31; Lk 10,27) parancs s a tízparancsolat adták, de a tanárok kiemelték, hogy az ezekkel ellenkező magatartás nemcsak az alapelvek megsértése miatt baj, hanem azért is, mert ily módon kárt okozunk magunknak, illetve a társadalomnak. A tanulók kérdései, felvetései nyomán – bár az előadók távol tartották magukat a politikai kérdéseknek, kiemelten a Rákosi-rezsim elnyomó intézkedéseinek taglalásától – minden „tárgy” esetében sokszor szóba kerültek az általános műveltségnek az iskolában akkoriban gyakran még csak nem is emlithető elemei is. Az őrsgyűlés így nemritkán a közvetlen témától messze kanyarodó, a kultúra, a tudomány, az emberi magatartás alapvető ismereteit érintő beszélgetéssé, interaktív eszmecserévé alakult. Mindez igen hatásos volt.

Az idősebbek számára idővel kifejezetten magas színvonalú képzéseket is kialakítottak. A vezetői kinevezést tanfolyam előzte meg. „Dusek” ügynök többször is feljegyezte, hogy az egyetemistakorúak részére Ördögh János

hittudományi akadémiát szervezett, amelynek első igazgatója is volt.

A tanultakról az év végén próbáknak nevezett vizsgák keretében be kellett számolni. A tudnivalók elsajátítása természetes volt.

Az összejöveteleken a fentiek mellett gyakran került sor hagyományos cserkészprogramokra, így térképismeretek, népdalok tanulására, a csomózás gyakorlására, a hét végi és nyári kirándulásokra való felkészülésre. A továbbiak a tagok igényeihez s az őrsvezető ízléséhez igazodtak. A legfiatalabbaknál persze a játék volt a legfontosabb. Az „ország, város...” verseny komoly küzdelmeket s viszonylagos nyugalmat hozott, de leülhettek tombolához vagy a *Ki nevet a végén?* című társasjáték mellé is; a legnépszerűbb azonban a többnyire hatalmas viháncolással végződő, asztal feletti pingponglabdafújás volt. Az idősebbeknél egy-egy humoros írás felolvasása vagy a nyári emlékek diavetítéssel kiegészített vetítése is megfelelő szórakozást nyújthatott.

Egyes csapattagok az őrsi programokon túlmenő elfoglaltságot is kértek, illetve kaptak. Néha időszerű lett az egyre viharvertébb sátrak javítása, a számháborúban elnyűtt számok pótlása is. Viszonylag sokan kaptak lehetőséget ministrálásra – Luci mellett esetleg paptársainál is. Azok, akiknek a családjában volt írógép, vállalhatták hittanjegyzetek legépelését (5-6 példányban). Néhányan különóra keretében latint is tanultak Lucitól.

Az őrök az iskolaév során csaknem minden vasárnap kirándultak. A legtöbb túrán elsősorban labdajátékok és számháború volt, az igen fiatal őrsvezetők azonban olykor megterhelő teljesítménytúrákat szerveztek, lekötve a felesleges energiákat, s módot nyújtva a térképolvasás és a tájékozódás gyakorlására is. E kalandozások hasonlítottak leginkább a cserkészletben korábban megszokottakhoz. A résztvevők ruházatát a családjaik rendelkezésére álló ing, rövidnadrág, ócska bakancs, esőben valami viharkabátfele adta – hiszen egyenruháról szó sem lehetett. A zászló, a so-

rakozás, a hangos vezényszavak is megengedhetetlenek voltak – de mindez talán nem is hiányzott senkinek. Az olykor jelentős kockázatok vállalásával megszerzett élmények így is kielégítették (olykor túlzottan is) a kiskamasz vezetettek romantika iránti igényét. (Két esetre is emlékszem, amikor egy-egy gondjaimra bízott gyerek a Holdvilág-árokban leesett a sziklákról. E balesetek a lehetségesnél szerencsére kisebb sérülésekkel jártak.)

A nyári hónapok során az őrsök külön-külön (csak fiatal őrsvezetőjük „felügyeletével”) egyhetes vándortáborba is elmentek, lehetőleg félreeső helyekre. Például 1952-ben nagy hátizsákjainkkal Pomázról indultunk el; már a Lajos-forrásnál fáradtak voltunk, de csak a Rám-szakadék aljában vertük fel első táborunkat. A következő napokban átszeltük a déli Börzsönyt, felmáztunk a Hideg-hegyre, majd a Csóványosra. Napokig embert se láttunk ez utóbbi északi oldalán, s a hetet Nógrádon zártuk. Ugyancsak igen emlékezetes, hogy a következő nyarak egyikén a Bükköt jártuk be, ahol bolyongtunk az Őserdőben, végigjártuk a Köveket. Az egyik éjjel a vihar átázta sátrunkat, ezért a hajnalt a szomszédos, szintén beázó romkápolnában vacogtuk át, s hogy oldjuk a szárítkozás unalmát, kicsavart tagokkal az ilyen épületekben szokásos barokk szobrokat alakítottunk. De ócska kerékpárjainkkal, folyamatosan küzdve a defektekkel, tiszai csónaktúrára is elmentünk, s talán 14-15 évesekből álló őrsömmel Balaton-kerülő kerékpártúrát is teljesítettünk. Az 1950-es évek elejének ma már szinte elképzelhetetlen körülményei e programoknak (az eredeti szándékoktól függetlenül) a túlélőtúrákéhoz hasonló jelleget kölcsönöztek. A gyalogtáborok résztvevői naponta-kétnaponta 10-15-20, kerékpáron 50-60 kilométeres – vagy ha eltévedtek (olykor valóban a gyatra térkép vagy a kezdetleges iránytű pontatlansága miatt), még hosszabb – utat is megtettek. Az élelem közös volt. Bár ehhez a fiúk egyike sem igazán értett, szabad tűzön, nagy lábosban főzniük is kellett napon-

ta; az ehhez használt legendás lábost a csapat egy édesanyától kapta, miután megmutatták neki azt a fényképet, amelyen egy tehén volt látható, amint az éjjelre a sátoron kívül hagyott edényből épp kinyalja a maradékot. Az „étlap” hagyományos kínálata a paprikás krumpli és a lekváros (száraz)tészta volt. Amikor a változatosság kedvéért káposztás tésztát kívántak készíteni, előbb kísérletekkel tisztázniuk kellett, hogy a káposztát vízben kell-e dinsztelni, vagy zsírban megpirítani. Este szinte mindig tábortűzet is gyújtottak; ez a szalonnasütésen túl egy-egy komolyabb témájú, például az őrsvezető által sokra tartott kulturális ismerettel kapcsolatos, az őrsgyűlésen elhangzottakat elmélyítő beszélgetésre is lehetőséget adhatott. A vándorok a kis, fenékrész nélküli és esőben beázó sátrakat szinte naponta más erdőszelelen, réten vagy patakparton verték fel, s egymás hegyén-hátán aludtak (a néhány sátor elosztásának nehézségeiről még az ügynöki jelentések is beszámoltak). Menet közben a teljes felszerelést, s mivel a kis hegyi falvakban gyakran nem lehetett élelmiszert venni, az egész hétre való ennivaló többségét is cipelték. A táborozás így valóban kaland volt a javából.

A csapat tagjainak névjegyzéke nem maradt fenn. Az irányítottak körében még a vezetőkről is csak viszonylag halvány kép él, s a levéltári dokumentumok sem gazdagok az információkban. Persze minden tag tudta, hogy a csapat vezetője Luci, s mindnyájan ismerték őrsvezetőjüket. A „felsőbb” vezetés további tagjairól azonban a többség nem sokat tudott. Így e kérdésben (is) csak „Dusek” ügynökre, konkrétan 1956. május 5-i jelentésére támaszkodhatunk; e szerint Luci törzskarát a csapattanács adta, az operatív irányítás pedig a rajvezetőknek, valamint az őket összefogó rajvezetői értekezletnek a feladata volt. 1955 tavaszán a csapattanács tagjai – Lucin és a vezetésben való részvételre nem sokkal ezt megelőzően felkért Duseken kívül – Báldi Tamás, Ginter Károly, Loskai Rezső és Révész György voltak, a néhány nappal a jelentés elkészítése

előtt megtartott rajvezetői értekezleten pedig Alföldy Géza, Pauka Károly és Tóth István rajvezetők vettek részt.

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI MEGTORLÁS

A Pilis – a korszak egyházellenes politikája, koncepciók pere hatására – a kezdetektől az illegalitás szabályai szerint működött. Az összejövetelekre érkező és onnan távozó tagok kerültek a feltűnést, az őrsök közt alig volt kapcsolat, a tagoknak – mint már említettem – nem volt világos képük a vezetésről, stb. Ma már azonban tudjuk, hogy mindez felesleges volt, hiszen már egy 1950. november 30-i keltezésű állambiztonsági jelentésben a következők szerepeltek: „Ördögh piarista szerzetes régi cserkészekből kb. 100 tagú csoportot szervezett.” Más kérdés, hogy az idézett jelentés akkor még következmények nélkül maradt (s a száz fő egy része nem a Pilisnek, hanem más hasonló, Luci által vezetett csapatoknak a tagja volt).

Nem tudjuk, a csapat miért és mikor került az állambiztonságiak érdeklődésének homlokterébe. Ismeretes azonban, hogy amikor 1955-ben Lucit vidékre helyezték, szerencsétlen választással éppen „Dusek” ügynököt kérte fel utódjának. Tudjuk, hogy megfigyeléséről Luci egy frissen szabadult ismerősétől 1955 végén értesítést kapott (s ekkor meg is semmisítette a csapat főbb dokumentumait). A belügyi feljegyzések szerint 1957. április 1-jén és 1957. október 23-án is preventív őrizetbe vették, ám az anyagokból nem tűnik ki, hogy mennyi időre. Mivel a bírósági dokumentumokat leselejteztek, azt sem tudjuk, hogy Lucin kívül még kit hallgattak ki, illetve tartóztattak le, s hogy Luci letartóztatásának, valamint elítélésének mi – az államellenes, esetleg klerikálfasiszta összeesküvés szokásos vádjának mely megfogalmazása – volt a pontos oka.

Luci letartóztatásának, elítélésének a híre gyorsan elterjedt a csapatban, s minden tagra bénító hatással volt. Sokan házkutatástól tartottak (ekkor is hamuvá vált a csapattal kapcsolatos sok dokumentum). Elterjedt a hír, hogy a lefejezett vezetés – Lucinak a letartóztatása esetére adott, a munka folytatását elrendelő utasítása ellenére – a csapat megszűnéséről határozott. Az őrsgyűlések és a közös kirándulások is elmaradtak. Mindebben szerepe lehetett a püspöki kar nevében megjelent hivatalos nyilatkozatnak is, amely elítélte az „államellenes tevékenységben” részt vevő egyházi személyeket. A továbbiakról alig van információ. A vezetés egyes tagjairól tudjuk, hogy előbb-utóbb elhagyták az országot. Közülük néhányan, például a híres történésszé váló Alföldy Géza sikeresen hasznosították a fiatalkorukban tanultakat, Vigh Szabolcs teológiából doktorált és Hollandiában dolgozott). Az itthon maradottak legtöbbször sorsa feltáratlan. Lucit, szabadulása után Kecskemétre helyezték, 1973-ban halt meg). A tagok köréből Pauka László sorsa a leginkább ismert: pappá szentelték, ide-oda helyezték, majd ugyancsak fiatalon meghalt, azt mondják, öngyilkos lett.

IRODALOM:

- Kőrösi Zsuzsanna: „Nyitottabb, türelmesebb és szolidárisabb egyházra gondoltunk...” Interjú Vigh Szabolccsal, 2001: http://server2001.rev.hu/oha/oha_document.asp?id=1020&order=1 (Utolsó letöltés: 2012. 12. 28.)
- Papanek Gábor: Nevelési módszerek az 1950-es évek Pilis cserkészcsapatában. Új Pedagógiai Szemle, 2013/5-6., 50–65.
- Szende Ákos: Akit az államvédelem szöktetett ki Nyugatra. In uő: *Piarista eszmék és sorsok a 20. századból*. Budapest, Piarista Rend Magyar Tartománya, 2013.

A KATOLIKUS IPAROS- ÉS MUNKÁSIFJAK ORSZÁGOS EGYESÜLETÉNEK ÜLDÖZÉSE

Az egyházi indíttatású munkásszerveződések a 20. század hajnalán jelentek meg Magyarországon. Az 1930-as években ígéretesen működő keresztényszocialista ifjúsági szervezeteket, a cserkészmozgalommal rokon kezdeményezéseket 1945 után sorra felszámolták. A fennmaradt csoportok vezetőit súlyos börtönbüntetésre ítélték, a bűvópatakként tovább élő közösségek tagjait ismételt retorziók érték, egészen a hatvanas évekig.

KERESZTÉNY MUNKÁSFIALALOK MAGYARORSZÁGON

Száz évvel ezelőtt, a cserkészmozgalom születésének idején az egyházi vezetők körében nem volt népszerű dolog munkásfiatalokkal foglalkozni, vagy épp mozgalomba szervezni őket. De voltak olyanok, akik vállalták ezt, és amint megérintette őket e munka sajátos íze, végleg elkötelezték magukat iránta. Példaként említhetjük Giesswein Sándort, Prohászka Ottokárt vagy Shvoy Lajost.

Mai szemmel nézve talán furcsának, sőt sokak számára értelmetlennek hat, hogy akkoriban óvodáskortól az egyetemig sehol sem létezett koedukáció. S nemcsak az oktatás területén volt ez így, hanem az ifjúsági szervezetek is külön foglalkoztak a lányokkal és a fiúkkal. Ennek igen egyszerű okai voltak. A női „egyenjogúsítás” századunkban jutott el odáig, hogy a ma jellemző körülmények kialakulhattak. Korábban, néhány ipari üzemtől eltekintve, mindenütt szinte csak férfiak dolgoztak. A nők elsősorban odahaza, a háztartás vezetésében, a gyermekek nevelésében kaptak szerepet. Nemcsak az évszázadokon át kialakult szokások miatt, hanem azért is, mert az akkori háztartásokban lényegesen több volt a fizikai munka, mint ma. A főzés, mosás, takarítás jelentős részét már többnyire gépek segítik. Az élelem is olyan előkészített állapotban jut a konyhára, hogy

ennek köszönhetően lényegesen lecsökken a főzés ideje. Az ipar fejlődése sokat könnyített a mindennapi életben.

A 19. században a katolikus legényegyletek igen értékes szociális tevékenységet folytattak a munkásifjúság körében. Hazánkban 1856-tól működtek, országos szövetségük 1907-ben alakult. Az Adolf Kolping által Kölnben alapított szervezet behálózta Európa nagy részét. Legényotthonaiban a vándoréveiket töltő fiatalok a szakmai ismeretek elsajátításával egyidejűleg nyelveket is tanultak, megismerhették más országok, tájak kultúráját és szokásait. Közben vigyáztak rájuk, és távol tartották őket mindenféle erkölcsi veszélytől. Az egyházi vezetés alatt álló otthonokban emellett a hitükben is megerősödhettek.

Azonban a nagyüzemek rohamos terjedése a századfordulón nemcsak a hazai kisipar kipusztulását eredményezte, de sorra megszűntek az ezzel kapcsolatos korábbi szokások, így a kötelező vándorlás hagyománya is. A szakmunkásképzést új alapokra helyezték. Lecsökkent a tanulási idő, a fiatalok elméleti képzését a minden inas számára kötelező tanonciskolák vállalták. A nagyüzemi termelésre való átállás természetesen hosszú ideig tartott. (A kisiparos szakmák egész sora még az ötvenes évek elején is virágzott, de a szocialista rendszer pontot tett az ilyen műhelyek működésének végére. Az ipari termelés zömét azok a gyárak vették át, amelyeket az 1949-ben államosított

kis műhelyek gépei és szerszámai segítségével alakítottak ki.) A 20. század első évtizedeiben a munkásfiatalok nevelése terén, az egyházak társadalmi tanítása alapján új szervezeti formák kerültek előtérbe.

KERESZTÉNYSZOCIÁLIS IFJÚSÁGI SZERVEZETEK

A legsikeresebb keresztényszociális ifjúsági szervezet alapítója egy belgiumi flamand család fia, Joseph Cardijn volt. Szegény munkásházaspár gyermekeként nőtt fel, és idős édesapjának sok lemondásába került, hogy pap lehessen fiából. Cardijn apja halálos ágyánál tett fogadalmat, hogy életét a munkásifjúságnak szenteli. 1924-ben szervezte meg első csoportját Brüsszel legelesettebb fiataljai között. Előbb kifejezetten szakszervezetet akart létrehozni, de hamar ráébredt a hitbeli nevelés fontosságára, és ekkor ifjú munkatársaival újfajta módszert dolgozott ki. Azokat a fiatalokat, akiket sikerült megnyernie, apostoli munkára fogta. Így valósította meg XI. Piusz óháját: „A munkások első és közvetlen apostolai maguk a munkások legyenek!” A JOC (Jeunesse Ouvrière Chrétienne), magyarul Keresztény Munkásifjak Mozgalma hamarosan Belgium legnagyobb szervezete lett, áterjedt Franciaországba is, majd néhány év múlva már nemzetközivé szélesedett.

Magyarországon a világiak apostolkodásának legfőbb szorgalmazói a jezsuiták voltak. Ők az általuk szervezett és vezetett kongregációkban nem elégedtek meg az individuális lelki építkezéssel, az önneveléssel: e folyamatot gyakorlati szociális és hitbuzgalmi tevékenységhez kötötték. Az első világháborút követően a budapesti rendházuk Horánszky utcai szárnyában kialakított kongregációs házban kaptak helyet a különböző társadalmi rétegek kongregációs csoportjai. Külön-külön szervezték az értelmiségieket, az egyetemistákat, az iparoso-

kat és a fiatal szakmunkásokat. Utóbbiak azt a feladatot kapták, hogy járják be a háborút követően elszaporodott nagy nyomornegyedeket, a barakktáborokat, és tartsanak rendszeres foglalkozásokat az elesettek felemelése érdekében a vakok intézeteiben, a börtönökben, valamint a külső kerületek proletárgyerekei között.

1938 januárjában Cardijn egyhetes tájékoztató tanfolyamot szervezett Bécsben a kelet-európai papság részére, hogy megvesse velük az itteni országok JOC-szervezeteinek alapjait. Ezen részt vett Kerkai Jenő és Nagy Tőhötöm jezsuita – ők nem sokkal később a KALOT (Katolikus Agrárifjúsági Legényegyesületek Országos Testülete) mozgalom szervezői lettek – és a KIOE (Katolikus Iparos- és Munkásifjak Országos Egyesülete) országos elnöke, Mészáros János budapesti érseki helynök is, aki nagy lelkesedéssel tért haza a képzésről, és a KIOE vezetőit a JOC-kal való kapcsolatok megerősítésére bátorította. A további terveket azonban megghiúsították a nemzetközi politikai fejlemények. Ausztriának a náci Németországhoz csatolása e szerveződés mozgásterét is beszűkítette. (Például az 1938-as eucharisztikus kongresszusra német főpapok már nem utazhattak Budapestre.) Így a hazai mozgalom nemzetközi minták alapján, de az itthoni lehetőségekhez igazítva fejlődött tovább. Tevékenységéhez esetenként kormányzati támogatást is kapott, mert a hatalom a „vörös” és a „zöld” bolsevizmus, azaz a kommunisták és a nyilasok térnyerése ellenében támogatta a keresztényszociális egyesületeket. A KIOE beadványait, amelyekkel a szervezet a munkásifjúság általános szociális helyzetének javítását szorgalmazta (tanoncfizetések törvényes rögzítése, rendszeres évi szabadság megállapítása és törvényes előírása, az ifjúság munkások utazási kedvezményei, a tanoncokkal való jó bánásmód, szerződésekkel kapcsolatos kötelezettségek, tanulási idő, szakiskolai képzés stb.), a parlament és az illetékes minisztériumok is átvették és napirendre tűzték. A parlamentben a képviselőket tájékoztatták a mozgalom mun-

kájáról, elvárásairól, és ezek ismeretében került sor beadványaik elbírálására.

Ugyanakkor a KIOE semmiféle állami támogatást nem kívánt elfogadni, mert teljes függetlenségre törekedett. A fennmaradásukat biztosító pénzalapot részben a Magyar Katolikus Püspöki Kar támogatása révén, részben baráti körök adományaiból, illetve a tagdíjaikból biztosították. (A mozgalom számára a budapesti közlekedési vállalat évente bizonyos számú menetjegyet juttatott, az államvasúttól pedig két állandó jellegű szabadjegyet, illetve évente kétszáz darab alkalmanként kiadott félárú jegyet kaptak.)

Létszámának gyarapodásával a KIOE nyaranta táborba vitte a fiatalokat. Nagy segítséget kaptak ehhez a jezsuiták cserkészcsapatától. Amikor a cserkészek táborozása véget ért, nem bontottak tábort, hanem a sátrakat átengedték a munkásfiatoknak. Az első tábort két helyen szervezték, Zebegényben, majd Nógrád-Magyarkúton.

Olyan időben került sor ezekre a táborokra, amikor a táborozás s egyáltalán a nyaralás teljesen ismeretlen volt a munkásifjúság világában. Szinte minden részvevő esetében úgy kellett kikönyörögni a fiatalokat a munkaadóktól, hogy elmelessenek a táborba. Éppen az új élmények ereje, a sok-sok leküzdendő nehézség, valamint a városi fiatalok előtt teljesen ismeretlen természeti táj és annak szépsége gyakorolt olyan hatást a fiúkra, amely kitörölhetetlen emlék maradt. Évről évre nagy lelkesedés kísérte az egyre gyarapodó létszámú táborozásokat. Azok pedig, akiknek nem volt módjukban csatlakozni, hétvégén, elsősorban kerékpárral keresték fel a tábort. Ezek az alkalmak mindenekelőtt a pihenést, a kikapcsolódást, az egészséges környezetet biztosították. Egyetlen dolog volt, mégpedig a lelki nevelés, amelynek terén a fiatalok rendszeres képzést kaptak: a táborban naponta volt szentmise, valamint reggel-este és étkezéskor közös imádság. A misére a közeli falusi templomban került sor, mert ebben az időben még szigorú egyházi előírások

szabályozták a tábori szertartásokat. Néhány év múlva, 1936-ban már volt püspöki engedély tábori oltár készítésére és az ottani misézésre is.

A KIOE tagjai, vezetői közül ki kell emelni néhány meghatározó személyiséget, így Ikva László főtitkárt, Kostyelik Ferenc orvos-író, Haklik Lajos alelnököt, aki kovács volt, Hollai Ferenc műszerészt, a KIOE titkárát, akik jelentősen hozzájárultak a szervezet kibontakozásához.

A szervezeti munka kiszélesedése indokolta, hogy elkészítsék a mozgalom jelvényét, mely egy arany színű fogaskereket mintáz, melyben háromszög alakú, fehér pajzson aranyozott kereszt látható. A pajzs felső szélén piros-fehérvörös színű a mozgalom nevének rövidítése szerepel. Az egység hangsúlyozására elkészült a mozgalom formaruhája is. Valamennyi tag búzavirágkék inget és vörös nyakkendőt viselt. Kezdetben sötétkék svájcisapka is tartozott hozzájuk, amelyre nikkelezett fémlemezről az egyesület jelvénye volt feltűzve. Később, mivel ez a fejfedő szokatlannak tűnt, sötétkék tábori sapkát vezettek be helyette.

Ilyen külső jelzésekkel jelentek meg a KIOE csoportjai az 1938-as budapesti eucharisztikus kongresszuson, ezeket viselték a gyűléseken, és így vonultak a nyári táborokba is. Ma mindez talán idegenül hangzik, de abban a korban szinte valamennyi szervezetre hatott az első és a közelgő második világháborút jellemző katonás szellem, még akkor is, ha egy mozgalomnak semmi köze nem volt a katonai fegyelemhez. Divat volt az egyenruha, a zászló, a jelvény, a megkülönböztető köszönési forma stb. Ugyanakkor a külső megjelenés egységesítése mellett igen fontos volt a közös, elhelyezett lelkeség is. 1938-ban az esztergomi érseki hatóság engedélyével a KIOE átvette a nemzetközi munkásifjú-mozgalom felajánló imádságát, amelyet minden gyűlésük előtt közösen mondtak el.

1941-ben a Győri Egyházmegye nem sokkal korábban beiktatott új püspöke, báró Apor Vilmos, e szociális érzékéről ismert fő-

Megfigyelési fotó az óbudai Sarlós Boldogasszony plébániatemplom előtt (1959)

pap vállalta a KIOE egyházi elnöki tisztségét. Az Esztergomi Főegyházmegye pedig egy volt papi otthont, a Gát utca 6. szám alatti ferencvárosi épületét ajándékozta az egyesületnek a KIOE központi házaként. Az ünnepi házszentelést Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás végezte. Az épületben beindították a Munkásifjú Akadémiát, ahol hetenként kétszer kellett részt venni az oktatáson. Az 1941-es évváró főtitkári jelentés szerint már száztizenegy csoportban több mint négyezer tag tevékenykedett. A budapesti tanonciskolákban kilencvenkét osztály háromezer tanulója, huszonnégy vidéki tanonciskolában pedig közel ezeröt száz tanuló előtt ismertették a mozgalom céljait és tevékenységét. További öt és félezer fiatal előtt pedig negyvennégy alkalommal tartottak ismertető előadást. A mozgalom tanoncotthonaiban a bentlakó fiatalok száma ekkor már százötven volt.

ÚJRAKEZDÉS(EK) ÉS FÖLDALATTI MUNKA

A második világháború után lassan megindult a közben kényszerűen szünetelő mozgalmi munka. Akik hadifogságba estek, jó esetben sorra érkeztek haza az amerikai, angol, francia

és végül a szovjet táborokból. 1946 júniusában Dunakeszin, a jezsuiták házában már megtartották az első tábort, amelyet két kéthetes tábor követett Zala megyében, Almásházán. Ez utóbbi két alkalmon az ország minden részéből volt résztvevő, és tulajdonképpen ez a két zalai tábor adott igazi lendületet az újrainduláshoz.

Ezekben a hónapokban a tizenkét budapesti tanoncotthon súlyos élelmezési gondokkal küszködött, ugyanis a központi élelmiszer-elosztóban szinte kizárólag a baloldali, politikailag elkötelezett intézmények kaptak segítséget. Nagyritkán előfordult, hogy a katolikus tanoncotthonok is hozzájutottak kiutaláshoz, de ez csak néhány zsák keményre fagyott burgonyát és néhány liter étolajat jelentett. Mindszenty bíboros szíven viselte az ott honokban lakó munkásfiatalok sorsát. Mikor a KIOE küldöttsége kéréssel fordult hozzá, egy értékes perzsaszőnyeget adott nekik, amellyel néhány nappal korábban egy tisztelője ajándékozta meg. Azt mondta, adják el, s az árából vásároljanak élelmet a fiataloknak.

1946. november 2-án Rajk László belügyminiszter rendeleti úton betiltotta a KIOE-t. A központ ekkor már csak tanoncotthonközpontként működött. A betiltást követően nem került sor a Gát utcai ház felszámolására, és az egyházi vezetés úgy döntött, a munkásifjú-mozgalom MECS (Munkásifjak Egyház-

községi Csoportja) néven fog tovább működni. Az egyházközségeken belül tevékenykedő szervezeteknek ugyanis nem volt szükségük bírósági bejegyeztetésre, engedélyre. Ugyanakkor Mindszenty bíboros Ikvey Lászlót kinevezte a tanoncotthonok érseki biztosának. 1947 nyarán még sor került két nyári táborra, az egyik Balatonfenyvesen, a másik Csongrádon volt.

A Regnum Marianum kiránduló csoportja

Budán a kalazantinusok tulajdonában levő Toldy Ferenc utcai tanoncotthon a második világháború alatt súlyos károkat szenvedett. A rend nem vállalta a költséges helyreállítást. Az otthont az Esztergomi Főegyházmegyenek adományozták, a bíboros pedig a KIOE gondjaira bízta. Az egyesület tanoncotthonaiban lakó fiatalok azonnal nekifogtak a munkálatoknak. Hetekig tartott, amíg elszállították a törmeléket, majd helyrehozták a tetőzetet. Végül fentről lefelé haladva kijavították a sérült falakat, és egymás után lakhatóvá tették a szobákat. A KIOE újabb otthonnal gyarapodott. Ugyancsak 1947 novemberében nyitottak meg egy terézvárosi tanoncotthont, amelyet Mindszenty bíboros szentelt fel.

1948-ban a mozgalom végképp elveszítette támogatóit, és a szükséges anyagiak híján a hivatásos titkárok sorra megváltak a munkától. A baloldali sajtó durva támadásokat indított

a tanoncotthonok ellen. A Gát utcai házban folyó közösségi életéről a politikai rendőrség besúgóí folyamatosan jelentéseket készítettek, és június 9-én letartóztatták Hollai Ferenc titkárt. Őt követte néhány héttel később Doszpot István tanoncotthon-vezető, július végén pedig Ragoncsa István titkárt hurcolta el a pécsi ÁVO. Mindhárman a dél-budai internálótáborba kerültek, ahol ekkor már a mozgalom hét fiatal tagja raboskodott. A három titkáron kívül az újpesti csoportból ott volt két testvér, Emmerling Károly és György, a székesfehérvári csoportból pedig Nika Miklós és Hetényi József. Amikor Ikvey atya értesült erről, a lazarista rendházban felkereste azt a szerzetest, akinek engedélye volt, hogy vasárnap délutánonként szentmisét mondhasson az internálótábor lakóinak. Ennek az engedélynek az volt az alapja, hogy akkor még működött Budapesten a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, és ennek tagjai rendszeresen ellenőrizték, hogy beengednek-e papot misézni. Így történt, hogy a következő vasárnap a lazarista szerzetes helyett Ikvey atya ment be az ÁVO barlangjába. A tábor udvarán mutatott be misét több ezer letartóztatott előtt, és a KIOE titkárai ministráltak neki. A rendőrök mit sem sejtettek a dologról. A tábor felszámolása után a fiatalok a kistarcsai internálótáborba kerültek. Onnan szabadultak egy- vagy kétévi rabság után. Ugyancsak 1948-ban került sor a tanoncotthonok felszámolására. Először államosították, majd feloszlatták őket.

1951-ben Ikvey Lászlót, a KIOE főtitkárát Szécsénybe helyezték. Ekkorra már a Gát utcai központ szobáit zömmel családok népesítették be, hogy megakadályozzák a ház államosítását. 1952. augusztus 29-én az ÁVH egy éjszaka elrabolta Ikvey Lászlót, és hónapokig semmi hír nem érkezett róla. Ezzel egy időben a Közületek Elhelyező Bizottság néhány nap alatt kiürítette a Gát utcai központot, és az ott lakókat a város különböző pontjaira telepítette.

Decemberre Ikveyt bíróság elé állították, ahol koncepció eljárás indult ellene. A zárt tárgyaláson hazaárulással és illegális szervez-

kedéssel vádolták, és tízévi börtönre ítélték. A büntetésből négy évet töltött le, amikor 1956 októberének első hetében amnesztiával elbocsátották.

Csaknem négy és fél év telt el az 1956-os forradalom után, amikor már eléggé megszilárdult a szovjet segítséggel visszaállított kommunista diktatúra. A felkelés résztvevői közül több százan kerültek bitóra, és a börtönök megteltek súlyos büntetésekkel sújtott forradalmárokkal. A hatalom csak ezt követően látta elérkezettnek az időt, hogy megsuhogtassa az ostort az egyház fölött. Nagy perhullámot készítettek elő azon papok, szerzetesek és világiak ellen, akik az egyházak közösségi életében meghatározó szerepet töltöttek be. Az egyes közösségek, mozgalmak vezetőit kiiktatták, a letartóztatások, házkutatások, kihallgatások, perek végrehajtásával pedig félelmet igyekeztek kelteni, hogy háttérbe húzódjanak mindazok, akik részt vettek az ifúság nevelésében. A forradalomtól 1961-ig eltelt öt esztendő bőséges lehetőséget adott a rendőri és állambiztonsági szervek nyomozóinak, hogy felkutassák és alaposan megismerjék a készülő per szereplőit. Korábbi elítélésüket arra használták, hogy bizonyítsák: ezek az emberek elszánt ellenségei a politikai rendnek, és készen állnak a megdöntésére. Az ellenük felhozott vádak egy sor felkészített „tanúval” kívánták bizonyítani, akiket zsarolással, zaklatásokkal, fenyegetésekkel szerveztek be ügynöki hálózatukba, besúgásra és hamis vallomásokra ösztönözve őket.

1961. február 8-án került sor Ikvey László második letartóztatására. Ezt követően a nyomozó hatóság a KIOE számos volt vezetőjénél házkutatást tartott. Hetekig kellett kihallgatásokra járniuk a Gyorskocsi utcába. Közben besúgói feladatokra akarták kényszeríteni őket. Ikveyt ezután ismét nyolcesztendei börtönre ítélték, azzal, hogy a korábban elengedett büntetését is le kell töltenie. Négy évvel később azonban ismét amnesztiával szabadult. 1968-ig az Országos Fordítói Iroda műszaki fordítójaként dolgozott, mert minden papi tevékeny-

ségtől eltiltották. A besúgók tucatjait állították rá, leveleit felbontották, telefonjait lehallgatták, és minden lépését követték. Svájcban élő nagybátyja közbenjárására 1968-ban megígérték, hogy konzuli útlevelel és kettős állampolgárság megadásával lehetővé teszik kitelepülését Svájcba. Az utolsó pillanatban azonban megfosztották magyar állampolgárságától, és azzal távolították el az országból, hogy többé nem térhet haza. 1975. május 20-án Svájcban érte a halál.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–11802. „Fekete Hollók”

ÁBTL 3. 1. 9. V–146694. Kis László és társai

ÁBTL 3. 1. 9. V–146786. Havass Géza és társai

IRODALOM:

Hollai Ferenc: *A K.I.O.E. magyar, katolikus, munkásifúmozgalom története 1920–1948*, Budapest, 2008.

Hollai Ferenc: *Ki volt Ikvey László? A magyar munkásifúmozgalom főtítkárának életrajza*, Szombathely, 2009.

Boldog Adolf Kolping (1813–1865) sokgyermekes napszámoscsaládból származott. Elemi iskolai tanulmányai után cipésmesterséget tanult. Vándorútján és műhelyekben ismerte meg a munkásifúság életét, mely a céhszervezet bomlásával egyre nehezebb és erkölcsstelenebb lett. 1841-ben érettségizett, majd szemináriumba jelentkezett. 1845-ben szentelték pappá. Miután püspöke Kölnbe helyezte, elkezdte szervezni a katolikus legényegyletet, melyből a Kolping Művek világszervezete bontakozott ki. 1862-től pápai titkos kamarás és a kölni minorita templom igazgatója. Minden erejét az ifúságnak szentelte, ezért is hívták a „legények atyjának”. 1991-ben avatta boldoggá II. János Pál pápa.

KATAKOMBACSERKÉSZET PÉCSETT

A cserkészek maguk között a „katakombakorszak” kifejezést szokták használni, és egyes történelmi munkák is így írnak azzal az időszakkal kapcsolatban, amikor a magyarországi cserkészlet a kommunista állam nyomására illegalitásba kényszerült. 1948 és 1989 között működött a magyar cserkészmozgalom a háttérben, titokban és illegálisan. A fővárosban és számos vidéki városban is folytatták tevékenységüket elkötelezett vezetők. Baranya megyében – Mohács mellett – Pécs volt a katakombacserkészlet fő színtere, ami nem meglepő, hiszen korábban pezsgő cserkészélet folyt a városban. Továbbá a szerzetesrendek jelenléte is segítette, hogy a cserkészlet tovább éljen a Mecsek lábánál.

A CSERKÉSZLET PÉCSI HAGYOMÁNYAI

Az 1910-től kibontakozó magyar cserkészmozgalom elsősorban középszintű oktatási intézményekhez kapcsolódott. Pécssett is ilyen jellegű csapatok kezdtek alakulni, mivel több gimnázium is volt itt ebben az időben. Így a 10. P. Á. R. (Pécsi Állami Reáliskola) cserkészcsapat a mai Széchenyi István-gimnáziumban működött, míg a 47. PCF (Pécsi Ciszterci Főgimnázium) cserkészcsapat a mai Nagy Lajos ciszterci gimnázium támogatásával szerveződött meg. A cserkészlet virágzásának a második világháború vetett véget. A frontra kerülő idősebb cserkészvezetők közül sokan elesetek vagy hadifogságba kerültek.

Az 1945 utáni átmenet éveiben még sor kerülhetett az egykori csapatok újjászervezésére, ám működésük lehetőségei 1948-ra véglegesen beszűkültek. Az ország szovjetizálásának folyamán a cserkészmozgalmat a Magyar Úttörők Szövetségébe olvasztották. Ennek fellettes szerve, a DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) hamarosan monopolhelyzetbe került az ifjúsági életben, illetve az ifjúságpolitikában.

Mégis akadtak korábbi cserkészvezetők, akik még nehézségek árán is folytatni kívánták tevékenységüket. A történelmi kutatások

jelenlegi állása szerint a cserkészlet csak ott tudott tovább létezni a kialakult helyzetben, ahol régebbi alapítású csapatok voltak, és vállalási támogató közösségek (plébániák, szerzetesrendek) segítették munkájukat. Pécssett a helyi katolikus egyház, illetve a városban működő szerzetesrendek, a ciszterciek, a pálosok és a jezsuiták gyakorlati szinten támogatták a keresztény ifjúsági nevelés folytatását. Ezen elsősorban egy-egy fiatal pap, szerzetes ifjúsági munkáját kell értenünk. Kiemelendő a pálos Bolváry Pál és az egyházmegyes pap Csonka Ferenc tevékenysége, akik részt vettek a cserkészprogramok megszervezésében, illetve lelki gyakorlatokat és hittanórákat tartottak.

1948 után Pécssett a következő négy cserkészcsapat folytatta működését illegalitásban, „búvópatakként”: a 10. P. Á. R. cserkészcsapat a mai Széchenyi-gimnáziumhoz kapcsolódóan, a 47. P. C. F. cserkészcsapat a Nagy Lajos ciszterci gimnáziumhoz köthetően, a 217. Keresztény Munkás Ifjú cserkészcsapat Csonka Ferenc támogatásával és a 673. PIUS cserkészcsapat a Jézus Társasága pécsi gimnáziumához kötődve. (Baranya megyében még – mint szó volt már róla – Mohácsra folytatta működését a helyi cserkészcsapat, illetve Kővágószőlősen és Hosszúhetényben volt egy kezdeményezés, melynek keretében korábbi cserkészvezetők minisránsklubot és tábor szerveztek fiataloknak.)

Pécsi katakombacserkészek mint indiánok (1953)

Az úttörőkkel való egyesülés Pécssett nem valósult meg. A visszaemlékezésekben, történelmi munkákban nincs nyoma annak, hogy egy-egy cserkészvezető „átment” volna az úttörőkhöz, hogy „burkoltan” ott fejtsen ki cserkészszellemiségű tevékenységet. Természetesen voltak, akik nem tudták vállalni a cserkésztevékenységet, mert megélhetésüket, jövőjüket, egyetemi képzésüket, családjuk létét stb. veszélyeztették volna ezzel. Továbbá akadtak olyanok is, akik ekkor ugyan folytatták cserkészmunkájukat, de idővel kénytelenek voltak felhagyni vele.

A cserkészvezetők a leggyakrabban átmeneti megoldásokat, védelmi mechanizmusokat kezdtek alkalmazni, hogy folytatni tudják munkájukat, de a külvilág, az államrendőrség elől rejtve maradhassanak. Ennek érdekében kezdett előtérbe kerülni például az *indián romantika*, melyben el tudták rejteni a cserkész-eszméket. Egy másik jellemző megoldás volt az, hogy sportegyesületekbe, természetjáró körökbe kezdtek szerveződni a volt cserkész-vezetők.

Sokan úgy tartották, hogy az illegalitás, a szocialista rendszer csak átmeneti időszak. Gyakran viccelődtek azzal a frázissal, hogy „mi ezt guggolva is kibírjuk”. A pécsi cserkészek korabeli hangulatát jól megvilágítja a

következő idézet: „A fiatalok úgy vélték, talán nem sok idő elteltével a megszállt országok elhagyására kényszerítik az »oroszokat« [a szovjet csapatokat], s így majd ismét szabadon cserkészkedhetnek. Akkor még nem gondoltak arra, hogy hosszú megszállás vár az országra, és emiatt a »földalatti« cserkésztevékenység járátlan útja lesz a jövőjük” (Ivasivka–Arató, 2006).

Ugyanakkor a fokozódó politikai elnyomás légkörében mind több biztonsági rendszabályt kellett kidolgozniuk a cserkészeknek. Ennek szimbolikus példája a mozgalom eszményét, illetve programját rögzítő tíz törvény szövegének átalakítása. Eleinte a törvények elején szereplő „cserkész” szót egyszerűen „krisztusi magyar ifjú”-ra cserélték, a további részek (többnyire) ugyanazok maradtak, vagy átfogalmazták őket, de a tartalmuk, jelentésük csaknem megegyezett az eredetivel. Jellemző, ahogy a második törvény tartalma megváltozott. Kibővítésével a következő lett a szövege: „A krisztusi magyar ifjú híven teljesíti kötelességeit, melyekkel Istennek, Egyházának, Hazájának és embertársainak tartozik.” Tehát belekerült az egyház tisztelete (amelyet addig külön nem említettek meg), és sorrendben a haza előtt szerepelt. A pécsi cserkészeknek ez a kiállása mindvégig meghatározó maradt az egyházüldözés időszakában.

1950-től azonban a „krisztusi magyar ifjú” jelzős szerkezet használata is egyre veszélyesebbé vált. Ez felerősítette az indián romantika szerepét. A törvények elején ettől fogva már az

Ebédosztás a pécsi katakombacserkészek Balaton-felvidéki táborában (1958)

„indián” szót használták. Azonban attól, hogy első szavaikat lecserélték, a törvények kis hozzáértéssel, logikával felismerhetők voltak. Így aztán létrejöttek alternatív tízpontos iránymutatások is, melyek már tartalmukban sem anynyira kötődtek a cserkész törvényekhez. (A tízpontos iránymutatás igen elterjedt forma volt a 20. századi ifjúságnevelési szervezeteknél. Ekkoriban az úttörőknek 12 és a kisdobosoknak 6 pontos törvényeik voltak, s korábban a levegteintézmény is tíz parancsolatot adott tagságának.) Egy pécsi példa is fennmaradt erre:

1. Az indián első kötelessége az engedelmesség.
2. A harcos legkiválóbb tulajdonsága a bátorság.
3. Szeresd és segítsd testvéreidet (embertársaidat)!
4. Tégy valami jót mindennap!
5. Játssz becsülettel az Élet játékát!
6. A pipa elszívása a megtiszteltetés és a barátság jelképe.
7. Légy az erdők nemes embere!
8. Gyarapítsd a természet szépségét!
9. Szeresd a csendet, az elmélyedést és az imát!
10. A becsületszó szent.

A FÖLDALATTI CSERKÉSZÉLET

Kézenfekvő volt, hogy a hajdani cserkészek belépjenek egy-egy sportegyesületbe vagy azok természetjáró szakosztályaiba. Bár az ország más településein is próbálták így álcázni tevékenységüket, Pécsen ez azért volt igen egyértelmű, mert számos cserkész már a második világháború kitörése előtt is részt vett a helyi természetjáró mozgalomban, és igazolt sportolók voltak.

1950 körül már olyanok is akadtak – közülük ki kell emelni Angyal Tibort –, akik vezető szerepet töltöttek be a Pécsi Haladás Sport Egyesületben (ma Pécsi Egyetemi Atlétikai Club, PEAC). A cserkészek többnyire ebbe az egyesületbe léptek be. Itt valódi sporttevékeny-

séget folytattak, és számos országos versenyen vettek részt, amelyeken sikereket értek el. De emellett így könnyen tudtak engedélyt vagy igazolást szerezni túráikhoz, táborozásaikhoz és egyéb programjaikhoz, ami nagy könnyebbséget jelentett nekik.

ANGYAL TIBOR (1932–2016)

A pécsi tájékoztató futás és cserkészeti kiemelkedő alakja. 1956-ban szerezte meg orvosi diplomáját Pécsen. Számos sportversenyen indult, és országos szintű tájékoztató versenyeket rendezett. A 2000-es évekig aktív résztvevője volt a megyei tájfutó mozgalomnak.

Ennek olyan előnye is volt, hogy a sportszakosztályi tagsággal rendelkezők kedvezményes utazáshoz jutottak. Így mentek el a pécsi cserkészek az ország más területeire is. Ezek után már érthető, hogy 1952-ben egy kisebb pécsi cserkészcsoporthoz Balatonberénynél táborozott.

A pécsi cserkészek egy csoportja Ivasivka Mátyás vezetésével igen fontosnak tartotta, hogy írásban is megörökítsék tevékenységüket. Ennek köszönhetően a Mohikán őr (vagy törzs, ahogy az indián romantika idején hívták magukat) a leginkább megismerhető régi pécsi cserkészcsoporthoz tartozik. Törzsi naplói szerencsésen fennmaradtak az 1948 és 1953 közötti időkből. A közösség tagjai számos szamizdat kiadványt készítettek, többnyire az 1948 és 1961 közötti években. Külföldi ifjúsági regényeket, ismeretterjesztő és a kereszténységgel kapcsolatos műveket terjesztettek maguk között úgy, hogy gyakran a cserkészek, illetve vezetőik családtagjai, valamint pálos kispapok másolták le ezeket írógéppel.

Az egyik legkülönlegesebb saját készítésű kiadvány a *Napsugár* című újság volt, amely 1951 és 1953 között jelent meg, megörökítve a kis csoport emlékeit. Figyelemre méltó az Ösvény is, mely ugyancsak kézzel írt volt

Katakombacserkészlet a Mecsekben (nyári táborok, portyák 1953–1955)

pécsi cserkészek körében, és szintén túlélte a kommunista korszakot. 1957. decemberi számában olvashatunk arról, hogy a fiatalabbaknak mit is jelenthetett cserkésznek lenni:

IVASIVKA MÁTYÁS

1933-ban született Miskolcon, de gyermekkorától Pécsen lakik. A 10. számú P. Á. R. Gróf Széchenyi István cserkészcsapat kiemelkedő vezetője volt a katakombakorszak idején. Elsősorban karnagyi és tanári tevékenységéről ismert. A pécsi illegális cserkészlet történetét a *Sziklatábor* című könyvben tárta fel.

„Jubileum. Öt teljes éve áll a Dakota törzs. Öt év alatt táborokban, kirándulásokon, összejöveteleken testvérekké forrtunk össze. Ez

az öt esztendő kötelez. Kötelez bennünket arra, hogy azt a lángot, melyet közel öt évtizede gyújtott meg Baden-Powell, továbbadjuk. A jövő a mi vállainkon nyugszik. Felelősek vagyunk azért, hogy ez a láng, melyet elődeinktől, vezetőinktől kaptunk, el ne aludjék, hanem továbbterjedjen” (Ivasivka–Arató, 2006, 206).

A pécsi cserkészek az illegalitásban igen hasonló programokat szerveztek maguknak, mint korábban, azzal a két különbséggel, hogy most már titokban, illetve álcázottan kellett megszervezni a programokat, és előtérbe került a vallásos nevelés. Rendszeresen kértek lelki gyakorlatot a lelkipásztoroktól, sőt saját toborzásuk gyakran összemosódott a ministránsok és a hittanra járók körével. Egy gyereknek leginkább úgy volt esélye bekerülni a cserkészközösségbe, ha járt hittanra, illetve ismeretségi alapon lehetett még csatlakozni, természetesen fokozott óvatosság mellett.

Az őrsök önvédelemből teljesen elkülönültek egymástól. A vezetők arra törekedtek, hogy a kis létszámú csoportok ne tudjanak egymásról, s így egy esetleges lebukás alkalmával minél kevesebb személy kerülhessen szóba egy kihallgatáson. Egy másik jellegzetes önvédelmi módszer az volt, hogy a kiscsoportok tagjai indián álnéven szólították egymást (Villámsugár, Szürke Kócsag, Fehér Szarvas, Szürke Farkas, Öreg Sas, Holdsugár...). Gyakran megesett, hogy egymás eredeti nevét nem is tudták, ezzel garantálva biztonságukat. E nevek olyannyira hozzájuk nőttek, hogy azok a ma is élő cserkészek, akik az ötvenes években voltak fiatalok Pécsen, gyakran még most is indián néven szólítják egymást.

Válogatás a pécsi cserkészek szamizdat kiadványaiból:

Nyikolaj Bergyajev: *Az új középkor.*

Arató László Botond: *Tíz aranyabroncs – elbeszélések a 10 törvényről* (1953)

Ivasivka Mátyás: *Modern tábori kis tracta – táborozási könyv* (1953–54)

Clementis Pereira SJ: *Őszinte szó – gondolatok serdülő fiúknak*

Dufoyer: *Őszinte beszélgetés serdülő és nagylányokkal*

Thomas Merton: *Senki sem sziget*

Wellner Kellner: *A Bibliának mégis igazsága van*

Helyi szokás volt a „böngésző kirándulás”, melyet a Mecsekben található szőlők mentén tartottak szüret vége felé. Ahol már lezajlott a munka, ott elhagyott szőlőfürtöket kerestek túra közben, természetesen a terület gazdáinak engedélyével. Az évek során jó kapcsolat alakult ki a fiatalok és a gazdák között. Érdeemes még megemlíteni a karácsonyi teadélutánt is, melyet minden évben megtartottak.

Gyakran előfordult, hogy két törzs egymásra talált, és közösen szerveztek maguknak

táborokat nyáron és portyákat egész évben. Magától értetődően közeli területek voltak túráik, portyáik helyszínei. A Mecsek legelűgöttebb és legcsodásabb részein vertek táborot, de a Pécshez közeli Ormánságba is gyakorta szerveztek hosszabb táborokat, melyekben nemcsak a sportolás, a közös játékok, a túrázás, a tábortűz és a számháború jelentette a programot, hanem különböző témájú előadásokat is hallgattak egy-egy felnőttől, szakértőtől.

CSONKA FERENC (1924–1986)

A 217. számú Keresztény Munkás Ifjú cserkészcsapat tagja, majd vezetője. 1944-ben jelentkezett a teológiára. 1949-ben szentelték római katolikus pappá. A baranyai katakombacserkészlet egyik legsikeresebb szervezője. 1961-ben tevékenysége miatt letartóztatták, és börtönbüntetésre ítélték.

A lelki élet a szerzetes atyák segítségével folyt, egészen a szerzetesrendek megszüntetéséig. A portyákon és a táborokban rendszerint istentiszteleteket tartottak a természetben.

A cserkészek próbarendszerét ebben az időszakban is alkalmazták: a különböző korosztályú gyerekeknek egyre mélyülő tudásukról kellett számot adni évről évre. Az indián romantika részeként elhatározásnak hívták a fogadalomtételt, melyet az első próba után tehetett le a jelölt.

A pécsi cserkészek e nehéz helyzetben is fontosnak tartották a vezetőképzést, hiszen a cserkészlet egyik alapja az, hogy fiatalok foglalkoznak fiatalokkal. Pécsen 1952 nyaratól kezdődött meg a képzés, melynek során a jelölteket felkészítették egy-egy kiscsoport (őrs/törzs) összetartására, irányítására. A vezetőképző táborok általában a Mecsekben zajlottak, s a következő témákról hallhattak előadásokat a résztvevők: térképészet, terepismeret, a

vezető önképzése, magyar történelem, hivatás, vezetői hivatás, romantika az őrsben, őrsvezetési ismeretek, távolság- és magasságbecslés, vallási ismeretek.

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1956-os forradalom felszínre hozta, hogy a pécsi cserkészek valóban aktív tevékenységet folytatnak, és hisznek abban, hogy újra legális keretek között működhetnek majd. 1956. november 2-án Budapesten újraalakult a Magyar Cserkészszövetség. Másnap Pécsen összegyűlt a helyi elhivatott vezetők egy csoportja, és megegyeztek abban, hogy csatlakoznak az újjáalakuló szövetséghez. A következő táviratot küldték el a fővárosba: „Másodikán megalakítottuk a pécsi kerület szervezőbizottságát. A 10-es és a 47-es csapatok jogutódjaként létrejött Sziklatábor katolikus csapat előlépett az illegalitásból, és 50 fővel folytatja munkáját. Kérjük a Szövetségbe való felvételét.”

A forradalom bukása után a pécsi cserkészcsapatok folytatták tevékenységüket, de várható volt, hogy előbb-utóbb meglesz a következménye, hogy e távirattal felfedték létezésüket. A keresztény ifjúsági mozgalmat érő retorzió azonban csak „késleltetve”, a forradalom utáni megtorlás utolsó fázisában következett be. Az állambiztonsági szervek éveken át tartó titkos nyomozás után, 1961. február 6-án országos razziát tartottak azoknál az egyházi személyeknél és cserkészvezetőknél, akik keresztény ifjúsági munkát folytattak. Az akciónak a „Fekete Hollók” fedőnevet adták. Számos pécsi érintettje is volt az összehangolt rajtaütésnek, melynek keretében több száz házkutatást tartottak országszerte. Csonka Ferencet és Bolvár Pált is letartóztatták, és koncepciók szerint börtönbüntetésre ítélték őket. Sok világi cserkészvezetőt is meghurcoltak Pécsen. Házkutatást tartottak náluk is, és voltak, akiket

börtönbüntetéssel sújtottak. Az akciósorozat az ifjúsági vezetők lefogása mellett a megfélemlítést is szolgálta. Egyértelművé vált, hogy a kisközösségek állandó megfigyelés alatt vannak. Ennek tudata nagyban meghatározta az elkövetkező időszak döntéseit.

BOLVÁRY PÁL (1924–2001)

Kalocsán végezte tanulmányait a helyi jezsuita gimnáziumban. 1942-ben belépett a Magyar Pálos Rendbe. 1947-ben szentelték pappá. A bűvópatakokként működő pécsi cserkészcsapatok lelkipondozását végezte. 1950-ben tevékenységéért háromévi börtönbüntetést kapott. 1972-ben elmenekült az országból, és az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le.

A pécsi cserkészőrök (törzsek) nagyrészt az ötvenes évek közepéig működtek, de voltak csoportok, melyek a „Fekete Hollók”-ügy ki-robbanásáig kitartottak. Ekkor azonban a vezetők arra a belátásra jutottak, hogy jobb, ha egy ideig felhagynak a rejtett cserkésztevékenységgel, mert már annyira megfigyelik őket, hogy nincs mozgásterük. Országos szinten is csak egy-két olyan zárt csoport, közösség maradt együtt, amely cserkészszellemiségben tartotta meg gyűléseit. Ilyen volt például az Új Magyar törzs, amely 1961-től rejtetten, laza baráti, illetve civil szerveződésként élt tovább 1988-ig, a Magyar Cserkészszövetség újraindulásáig.

A megmaradt pécsi baráti társaságok egyéni utakon járva igyekeztek továbbra is megélni cserkészlétüket. Elsősorban túrákat és kirándulásokat szerveztek maguk között, melyek színterei a későbbiekben is a Mecsek és az ormánsági területek voltak. Ezeken az utakon többnyire tüzet gyújtottak, szalonnát sütöttek, gyakorolták a térképészetet, népdalokat énekeltek, és az idősebb résztvevők előadásait

hallgatták. Az 1960-as évek végén évente akár három-négy ilyen programot is megrendeztek.

A cserkészszellemiség továbbélésének másik jellemző útját a baráti összejövetelek jelentették egy-egy jeles esemény, névnap vagy születésnap alkalmával. Ilyenkor több tíz fős társaság gyűlt össze egy volt cserkészvezető lakásán, s nosztalgikus beszélgetéseket folytattak arról az időszakról, amikor szabadon lehetett cserkészkedni. De sokan voltak, akik megőrizték magukban a cserkészszellemiséget, és amikor a rendszerváltással párhuzamosan végre lehetett, újra, már legálisan elkezdtek szervezni a pécsi cserkészteket is. Nagyrészt ezeknek a bátor embereknek köszönhető, hogy ismét aktív cserkészmunka folyhat a Mecsek tövében.

Tábori csendélet pécsi katakombacserkészek naplójából

IRODALOM:

- Aczél L. Zsongor OSPPE: *Parázs a hamu alatt. (1947)–1952–1965*, Budapest, Új Ember–Márton Áron, 2005.
- Baronek Jenő (szerk.): *A baranyai szervezett turistaság, természetjárás története és a magyar szervezett turistaság, természetjárás eseményeinek kronológiája 1891–1995*, Pécs, 1995.
- Bodnár Gábor: *A magyarországi cserkészlet története*, Budapest, Püski, 1989.
- Gergely Ferenc: *A magyar cserkészlet története 1910–1948*, Budapest, Göncöl, 1989.
- Ivasivka Mátyás: *A pécsi-baranyai cserkészmozgalom története 1948–1989*. Kézirat, Pécs, 1989.
- Ivasivka Mátyás – Arató László: *Sziklatábor. A katakombacserkészlet története*, Budapest, Új Ember–Márton Áron, 2006.
- Kamarás István: *Bűvőpatakok*, Budapest, Márton Áron, 1992.
- Ormos Mária: *Magyarország a két világháború között 1914–1945*, Budapest, Csokonai, 2006.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, Osiris, 2010.

BENCÉS CSERKÉSZEK A RÁKOSI-KOR-SZAKBAN

A bencések a magyar államiság ezer éve alatt, imádságuk és munkájuk révén nagy tekintélyre tettek szert hazánkban. A második világháború befejezésekor mind létszámukat tekintve, mind magas színvonalú iskoláik és a kulturális életben játszott szerepük miatt fontos helyet foglaltak el a katolikus egyházban. Tanulmányunkban arra vállalkozunk, hogy bepillantást adjunk a hatalom által 1948-ban betiltott, ám illegálisan tovább működő, végül 1953-ban leleplezett és felszámolt budapesti és győri bencés cserkészcsapatok történetébe.

KERETEK

A koalíciós kormányzás, majd a pártállami diktatúra egyházakra vonatkozó intézkedései súlyosan érintették a bencés rendet: az 1945-ös földreformmal elveszítették több mint hatvan-ezer holdnyi birtokuk döntő hányadát. Ezzel veszélybe került a közösség megélhetése, illetve intézményeik fenntartása. Az önálló gazdasági alapok megszűnése később az államnak való kiszolgáltatottságot vont maga után anyagi téren. Amikor 1948 júniusában államosították az egyházi iskolákat, a bencésektől fő munkaterületüket vették el, hiszen jobbára gimnáziumi oktatóként, illetve nevelőként dolgoztak a rend magyarországi középiskoláiban: Pannonhalmán, Győrött, Sopronban, Kőszegen, Esztergomban, Pápán, Budapesten és Csepelen.

Az állam és az egyház között 1950 augusztusában létrejött megállapodás eredményeként a bencések visszakapták pannonhalmi és győri gimnáziumukat, viszont a közösség 248 pappá szentelt tagjának mindössze a negyede maradhatott meg a rendi kereteken belül. Az utánpótlást jelentő növendékek számát tizennégy főben maximálták, noha akkor hatvanhárom fiatal készült arra, hogy véglegesen elköteleződjön a szerzetesi életre. Mindezek ellenére – ugyan az állam szorításában, korlátok között – folytatódhatott a bencés élet. A politikai

rendőrség emberei a rendi kereteken kívül rekedt bencések mellett a pannonhalmi monostor és a győri ház lakóit is számos esetben zaklatták.

1951 augusztusában letartóztatták a Kőszegen élő Sólomos Szilveszter bencés szerzetest, majd a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés kezdeményezésének és vezetésének vádjával életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Az ellene és négy vádlotttársa ellen folytatott vizsgálattal egy időben, de az ügytől függetlenül, 1951 őszén egyik rendtársát, a Budapesten élő Kovács Arisztidet is letartóztatták, és a következő év elején kémkedés, kémkedés elősegítése, valamint szervezkedés kezdeményezése miatt tizenöt évi szabadságvesztéssel sújtották. Az ellene megfogalmazott vádak kapcsolatban álltak egy szövevényes perrel, melyet bencés diákokkal szemben folytattak le.

1953 júliusában – miután Ausztriából Magyarországra szökött, majd innét ismét Ausztriába próbált visszajutni – a határ közelében elfogták Pázmány Gézát, a bécsi Pázmáneum papnövendékét. Az egykori bencés diák ellen indított vizsgálat során letartóztatták Pálffy Aurél, Csizmadia Gerő és Maros Cirjék bencés szerzeteseket is. A megfogalmazott vádak részben kispapok Nyugatra szöktetésének kísérlete, kémkedés, valamint egy illegális cserkészcsapat szervezése körül forogtak.

Bár a pártállam az 1950-es egyezményrel az illegálisba kényszerített rendekhez képest a bencéseket kedvezményezett helyzetbe hozta, a politikai rendőrség fenti intézkedései jól tükrözik a hatalom valódi szándékát, amely a közösség megfélemlítésére és végső soron működésének ellehetetlenítésére irányult.

A BUDAPESTI BENCÉS CSERKÉSZCSAPAT 1948 UTÁN

Az egyházi iskolák államosítását megelőzően a budapesti Baross utcai bencés gimnáziumban működött a 314. számú Czuczor Gergely cserkészcsapat. Vezetője az iskola történelem-földrajz szakos tanára, Csizmadia Gerő bencés volt. Az egyházi iskolák államosítása ellenére a gimnázium megtartotta évenként szokásos nyári diáktáborait. Ezek során fogalmazódott meg a szerzetes tanárban, hogy a jövőben is fontos lenne kapcsolatban maradni a diákokkal. Később keletkezett kihallgatási jegyzőkönyvében így vallott erről: „[...] a gyermekeket, különösen azokat, akik tanítványaim voltak, szerettem. A szeretet egyrészt a nevelő és diák közötti szeretet volt, másrészt egy lelki apa szeretete. [...] úgy éreztem, hogy egy nevelő nem szakadhat el azonnal volt diákjaitól, hanem azokat addig, amíg saját lábukra nem állnak, szükséges irányítani.”

A budapesti bencés gimnázium állami kézbe kerülése után Csizmadia lett a Fazekas Mihály Gimnáziumként tovább működő intézmény hittantanára. Így azokkal a diákokkal, akik tanulmányaikat itt folytatták, könnyen kapcsolatban maradt, ám a másutt tovább tanulókkal sem szakadt meg teljesen a kapcsolata, hiszen közülük sokan meglátogatták. A találkozások egykori tanítványaival alkalmat adtak a bencés szerzetesnek, hogy meghívja őket kirándulni. A korábbi gyakorlatnak megfelelően vasárnaponként túrákat szervezett a budai hegyekbe, már 1948 ősztől. Mivel a diákok ma-

guk is hívták egykori iskolatársaikat, az ilyen alkalmakon kezdetben negyven-ötven fő is részt vett. Csizmadia – részben az iskola igazgatójára való tekintettel, részben pedig azért, mert ekkora létszámnál nagy volt a lemorzsolódás – a későbbiekben tizenöt-húsz fő részvételével szervezte e kirándulásokat. A diákok valamennyien a megszüntetett cserkészcsapatból kerültek ki. Mivel Csizmadia a katolikus ifjúság, illetve a „katolikus férfitípus” nevelésére kiválóan alkalmasnak tartotta a cserkészlet hagyományait, illetve alkalmazott nevelési módszereit, azokat továbbra is megtartották. Ennek megfelelően a csoportot őrsökre osztották. Így jött létre a Mókus és a Mackó őrs. Összejöveteleiken cserkészdalokat és -indulókat énekeltek, és sor került a jól ismert cserkészjátékokra is: út- és sípjeltanulásra, különböző labdajátékokra, valamint hadijátékokra. A csoport tagjai – szüleikkel együtt – a cserkészhagyományoknak megfelelően Csizmadiát továbbra is „parnok úrnak”, azaz parancsnok úrnak szólították.

A hétvégi kirándulásokon túl Csizmadia minden évben kisebb-nagyobb táborozásokat is szervezett a csoport számára. 1949-ben mintegy tíz napot Bakonybélben töltöttek, ott találkoztak Mécs László premontrei szerzetes pap költővel, aki az ottani bencés monostorban élt ekkor. A csoport ezután minden évben Kis-oro-sziban táborozott néhány napot, egészen 1953-ig. Ilyenkor sátrakban aludtak, és maguk főztek. A felmerülő költségeket részben szüleik támogatásából, részben a nyári szünidő alatt vállalt munkájukért járó fizetésből, valamint Csizmadia miseintenciókból megtakarított pénzéből finanszírozták. A szerzetes arra is gondot fordított, hogy a diákokat meglátogassa otthonaikban, így kapcsolatba került a szüleikkel is. Az összejöveteleket időnként egy-egy fiú családjánál tartották.

A cserkészcsapat létszáma 1949 és 1953 között nagyjából állandó maradt, mintegy tizenöt fő között mozgott. Csizmadia kihallgatási jegyzőkönyvei szerint a Mókus őrsbe tartozott Dobszay László, Móra László, Varsányi

Tamás, Gál András, Schabert József; a Mackó őrse pedig Radnóty Zoltán, Medvey Csongor, Puhér László, Naphorcz Jenő, Lénárd János, Szauber Tibor és Kölcsényi Zoltán. A cserkészcsapat tagjai 1953-ra leérettségiztek. Gondolva arra, hogy az eddig megszokott keretek között a továbbiakban nehéz lesz összetartani őket, Csizmadia kisebb diákokat szólított meg, akik aztán barátaikat is elhívták a kirándulásokra. A politikai rendőrség egyik feljegyzésében szerepelnek a cserkészcsapat további tagjainak nevei, köztük a kisebbeké: Vánkai Wolf István, Klebert Géza, Taisz Kálmán, Gál János, Szatmári István. Csizmadia a nagyobbak közül Dobszay Lászlót, Radnóty Zoltánt, Szauer Tibort és Kölcsényi Zoltánt megbízta kisebb társaik vezetésével, akiket a négy idősebb fiú közreműködésével hitoktatásban is részesített. Ahogy számított is rá, a többi nagyobb fiú közül voltak, akik elmaradtak az összejövetelekről. A kisebbekből szerveződött, új csapattal elhagyták a cserkészszokásokat.

Csizmadia Gerőt 1951 tavaszán felmentették hittanári állásából, és a budapesti Szent Szabina-kápolna kisegítő lelkésze, november-től pedig a győri bencés gimnázium tanára lett. Budapesti cserkészcsapatához fűződő kapcsolata Győrbe helyezése után sem szakadt meg, összetartásuk, illetve megmaradásuk érdekében a későbbiekben is igyekezett mindent megtenni.

Győrött 1953 szeptemberében megkezdte egy újabb cserkészcsapat létrehozását, ám annak kialakítása letartóztatása miatt abbamaradt.

Csizmadia a pártállam által üldözött egyházi kisközösségek szervezésében nemcsak a cserkészlet révén vett részt: a bencés lelkiséget megélő, világi hívőkből álló oblátaközösség létrehozását is magára vállalta. A vezetése alatt elinduló csoport négy tagjának beöltözése 1952 nyarán, Pannonhalmán zajlott. A kezdeményezője, Sárai Júlia győri tanárnő lakásán heti rendszerességgel összegyűlő közösség számára Csizmadia előadásokat tartott Szent Benedek regulájáról, az egyház ünnepeiről, valamint a szentségekről.

Az iskolák államosítása után Sárközi Pál pannonhalmi főapát jelezte a szerzetesnek: örömmel látja, hogy továbbra is foglalkozik az ifjúsággal, s ez egybeesik Mindszenty József bíboros elképzelésével is, aki azt szeretne volna, hogy az ifjúsággal való munka ne szűnjön meg. 1952-ben viszont Sárközi már óvatosságra intette Csizmadiát, nehogy tevékenységéből baja származzon a bencés rendnek, illetve az állam engedélyével működő szerzetesi iskoláknak.

A PÁLFY VEZETTE GYŐRI CSERKÉSZCSAPAT 1948 UTÁN

Ahogy Budapesten Csizmadia Gerő, úgy Győrött rendtársa, Pálfi Aurél – a bencés gimnázium matematika–fizika tanára – végzett komoly munkát a cserkészlet megmaradásáért annak felozlatása után.

Az egyházi iskolák államosítása előtt Pálfi volt a gimnázium 35. számú Jedlik Ányos cserkészcsapatának a parancsnoka. 1948 szeptemberében összehívott egy már korábban működő ötfős csapatot: Felkay Ervint, Illés Ervint, Balogh Zsigmondot, Tóth Lászlót és Makkos Lászlót, s megbeszélték, hogy a cserkészlet hagyományainak megfelelően a jövőben is lesznek összejöveteleik. Hetente őrsgyűléseket tartottak a Duna-parton vagy a bencés rendházban, Pálfi szobájában. Alkalmaikon a szerzetes cserkész kiképzésben részesítette a fiatalokat, akik így tanultak jeladást, tábor- és természetismeretet, valamint térképészetet.

1948 októberében négyen csatlakoztak hozzájuk (szintén korábbi cserkészek): Wacha Imre, Baktay Egon, Pallaghy Csaba és Hámory Jenő. A kilenc főre növekedett közösség Pálfi vezetésével másfél napos kiránduláson vett részt a Bakonyban, Csesznekben. Mivel a négy új fiút alkalmasnak tartotta, bevonta őket a csapat vezetésébe, majd velük közösen kidolgozott egy úgynevezett csapatalkotmányt, amelyet fogadalomtétel keretében, 1949 januárjában a

csapat valamennyi tagja aláírt. A később jött fiúk tanulmányaik folytatása miatt még ebben az évben elmaradtak az összejövetelekről, viszont újonnan csatlakozott a közösséghez – korábban az akkor még legálisan működő cserkészcsapatba tartozó – fiatal, Musicz László. Az év nyarán kerékpáros kiránduláson vettek részt Budapesten.

Az ő kiképzésük 1951 áprilisában befejeződött, de továbbra is rendszeresen találkoztak, megtartva a „cserkészszellemet”; Pálffy pedig 1951 szeptemberében újabb három, náluk fiatalabb bencés diákot vont be a cserkészetbe: Csóka Tibort, Waszary Lászlót és Balla Tamást, akiket az 1951/1952-es tanévben cserkész-, illetve őrsvezetői kiképzésben részesített. Azt tervezte, hogy mindegyikükhöz két-három fiatalabb fiút fog kapcsolni, akiket majd a nagyobbak részesítenek cserkész kiképzésben. Ennek megfelelően 1952 őszén Csizmadia Gerő segítségével kiválasztott, illetve meghívott hat fiút: Gergely Miklóst, Doma Árpádot, Szép Miklóst, Wisy Zoltánt, Látó Lászlót és Németh Györgyöt. Egy évvel később ismét hat fiattal bővült a közösség. Az ő nevük: Gergely Iván, Labancz Iván, Wulcz András, Kozma Tibor, Rudolf Péter és B. Nagy Ottó. Valamennyien az 1950-ben visszaállított győri bencés gimnázium tanulói voltak.

Pálffy 1952 végén három napot töltött a cserkészekkel Pannonhalmán, a következő nyáron pedig kilencnapos kerékpártúrán vettek részt. 1950-ben Pálffy az államosított soproni bencés gimnázium egykori diákjának, Kleininger Ferencnek beszélt a feloszlás ellenére működő győri cserkészcsapatról. Beszélgetésük hatására Kleininger létrehozott Sopronban egy hét-nyolc fős cserkészcsapatot, amelynek tagjait – részben Pálffy útmutatása alapján – képzésben részesítette. A későbbiekben rendszeresen beszámolt a szerzetesnek a csoport életéről, az pedig szempontokkal segítette további működésüket. A győri és a soproni cserkészek 1951 nyarán közös kiránduláson vettek részt Cseszneken.

LETARTÓZTATÁSOK, MEGTORLÁS

Az állami tiltás ellenére is működő bencés cserkészcsapatok 1952 őszén, a már említett bécsi papnövendék, Pázmány Géza Magyarországra küldött leveleinek felbontása, illetve ellenőrzése során kerültek a politikai rendőrség látóterébe. Pázmány korábban győri bencés diák és az akkor még legálisan működő cserkésztagja volt. Érettségi után a veszprémi szeminárium papnövendéke lett, majd 1951-ben Ausztriába disszidált. Teológiai tanulmányait a Pázmáneum növendékeként folytatta. A Győrött illegálisan működő cserkészcsapatnak nem volt tagja (disszidálása előtt sem), de mint egykori bencés diák és cserkész kapcsolatban maradt Pálffy Auréllal, valamint több diáktársával, közöttük olyanokkal is, akik a cserkészcsapatba tartoztak. Néhány barátját régóta arra biztatta, hogy hozzá hasonlóan válasszák a papi hivatást, és tanulmányaikat külföldön folytassák. Ausztriába szökése után is kapcsolatban maradt barátaival, akikkel részben rejtjelezett írásmóddal, részben bélyeg alatt, cigarettapapírra írva közölte üzeneteit. Bátorítására egy győri fiatal, Halmai Tibor 1952 augusztusában szintén disszidált. Az államvédelem ezután már nemcsak Pázmány, hanem Halmai leveleit is ellenőrizte, majd – különféle operatív tervek kidolgozását követően – beszervezte az ügynöki hálózatba a cserkészcsapat egyik tagját, Felkay Ervint, aki a „Nagy István” fedőnevet kapta. Részben az ő jelentéseire alapozva nemcsak Pázmány Géza és barátai, hanem a titokban működő bencés cserkészcsapatok tevékenységét is felderítették.

A nyomozásban újabb és komoly fordulatot idézett elő, amikor 1953. július 17-én Pázmány Géza – a később megfogalmazott vádak szerint – Ausztriából Magyarországra szökött, hogy innét kispapokat juttasson ki Nyugatra, valamint olyan személyeket keressen, akik készek az angol hírszerzés tájékoztatására. Amikor négy nappal később Pázmány megpróbált

visszajutni Ausztriába, a határ közelében letartóztatták. A nyomozás során, 1953. december 18-án őrizetbe vették Pálffy Aurélt, majd 1954. január 14-én Csizmadia Gerőt is.

Felkay Ervin az államvédelemmel való együttműködését feltárta Pálffy Aurél előtt. Ez a rendőrnnyomozók tudomására jutott, s ennek következményeként 1953. december 21-én őt is letartóztatták. Pázmány Géza és hat társa perében a budapesti katonai bíróság 1954. június 30-án hozott ítéletet, amelynek értelmében Pázmány Géza elsőrendű vádlott tizenöt évi, Pálffy Aurél harmad-, Csizmadia Gerő hetedrendű vádlott pedig tíz-tíz évi börtönbüntetést kapott. Pázmány és Csizmadia 1956-ban, Pálffy 1959-ben szabadult.

Felkay ügyét a budapesti hadbíróóság elkülönítve tárgyalta. Az 1954. szeptember 7-én meghozott ítélet értelmében hat év börtönbüntetést kapott. 1956-ban szabadult. A budapesti és a győri cserkészcsapat tagjait – tekintettel bűncselekményük súlyára, illetve fiatal korukra – rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítették. Egy 1956. szeptember 14-én keletkezett államvédelmi feljegyzés szerint a tagok az őrizetbevételek után szétszóródtak, éppen katonai szolgálatot teljesítettek, vagy elköltöztek.

ÖSSZEGZÉS

A pártállami egyházpolitika fontos részét képezte a közösségben és a társadalom szintjén megélt hit gyakorlásának elsorvasztása. A hatalom mindent igyekezett megtenni annak érdekében, hogy az egyházakat a templomok fa-

lai közé szorítsa, a vallásosságot pedig – mint a legbelső magánszféra részét – legfeljebb megtűrte. Az ifjúsággal való foglalkozás – az állam által ellenőrzött hittanórákon és a néhány egyházi gimnázium tevékenységén túl – tiltottnak számított. A bencés cserkészcsapatok felszámolása, illetőleg vezetőik börtönre ítélese és büntetése a korszakban jellemző számos olyan (az egyház elleni) per sorába illeszthető, melyekben az ifjúsággal való foglalkozás vagy egy-egy kisközösséghez tartozás szolgáltatott alapot a pártállami hatalomnak a vezetők, illetve résztvevők elítélésére.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–11530. Volt cserkészek
ÁBTL 3. 1. 5. O–9174/alapkötet, 1–2. Cserkész-ügy
ÁBTL 3. 1. 9. V–116809/alapkötet, 1–5. Pázmány Géza és társai
ÁBTL 3. 1. 9. V–116809/6. Pálffy Aurél
ÁBTL 3. 1. 9. V–36019. Solymos László
ÁBTL 3. 1. 9. V–73235. Kováts Jenő

IRODALOM:

Fülöp Éva Mária: *A magyarországi bencés kongregáció birtokainak gazdasági szervezete és irányítása (1848–1949)*, Budapest, METEM, 1995.
Petes Róbert: Elszigeteltség és a szabadulás kérdőjelei. Polgár Vilmos küzdelme a politikai rendőrség szorításában a pártállami diktatúra idején, in *Collectanea Sancti Martini, A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője I.*, Pannonhalma, 2013.
Várszegi Asztrik: A bencés iskolák államosítása, in Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948*, Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány–Új Ember, 2008.
Várszegi Asztrik: A Magyar Bencés Kongregáció története 1916–1996, in *Mons Sacer 996–1996 II.*, Pannonhalma, 1996.

CSERKÉSZKÉNT A HÁLÓZATBAN

A második világháború után a kommunisták politikai ellenfeleik mellett, az egyházak mozgásterét is igyekeztek szűkíteni, sőt, az akié az ifjúság azé a jövő elv jegyében a keresztény alapokon szerveződő ifjúsági mozgalmak, köztük a magyarországi cserkészmozgalom működését is megpróbálták ellehetetleníteni. Az illegációba kényszerülő cserkészvezetők és -tagok megpróbálták átmenteni a cserkész életmódot; a hatalom elől rejtve szervezték a mozgalmat. A politikai rendőrség, a rettegett Államvédelmi Hatóság (ÁVH) a megfélemlítő akciók mellett, titkosszolgálati eszközökkel is megpróbálta szétzilálni a közösségeket.

A HÁLÓZAT

A politikai rendőrség sokféle titkos, más néven operatív eszközt használt. Ide tartozott a hálózati és az operatív nyilvántartás, a környezettanulmányozás, az operatív figyelés, a postai küldemények ellenőrzése (levelek felbontása, elkobása), az operatív technikai eszközök alkalmazása (pl. szoba- és telefonlehallgatás), a krimináltechnikai eszközök használata (pl. speciális fényképezőgépek, mikroszkópok), az operációk végrehajtása (pl. titkos őrizetbe vétel, házkutatás, ruházat titkos átvizsgálása), valamint a hálózat, tehát az ügynökség. A bizalmas nyomozás során az operatív módszerek közül a hálózati felderítés révén szerezte az államvédelem az érdeklődési körébe került személy vagy célcsoport tagjainak titkolt tevékenységéről a legtöbb, általuk leleplezni kívánt információt. Ennek eszköze a hálózati személy volt, akit vagy a megfigyelt csoport tagjai közül szerveztek be, vagy már ügynökként kapott utasítás alapján ismerkedett meg a célszemélyek közül valakivel, így jutva hozzá a politikai rendőrséget érdeklő információkhoz.

A Rákosi-érában a totális elhárítás, a társadalom teljes egészének ellenőrzése volt a cél, amelynek érdekében a politikai rendőrség tisztjei tömeges méretekben próbáltak embereket titkos együttműködésre bírni. Ennek

érdekében a kiválasztott személyek többségét megvádolták valamilyen a korabeli jogszabályok által büntetendő cselekmény elkövetésével, és a tettükért járó büntetés fenyegetésével rávették arra, hogy jelentéseket adjanak a politikai rendőrséget érdeklő személyek vagy csoportok tevékenységéről. Ezt a fajta módszert az állambiztonsági szakzsargonon *pressziós alapon történő beszerzésnek* nevezi. Bár a besúgók hálózatának kiépítése a kommunista politikai rendőrség megszületésével szinte egy időben megindult, azonban országos szintű kiterjesztésük és az általuk megszerzett információk mennyisége és minősége messze elmaradt a politikai megrendelők igényeitől. Az államvédelem a pártvezetés elvárásainak megfelelően 1948-ra már országos hálózattal rendelkezett, de a hatékonyság továbbra sem nőtt, így 1950-ben a beszerzettek 28%-át kizárták az ügynökség soraiból. Mindezek ellenére a hálózati személyek száma folyamatosan emelkedett: 1951-ben 34.526, 1953-ban 45.521 főt tartottak a hálózati nyilvántartásban. Azonban ez a létszámemelkedés csak azt a politikai kívánalmat mutatta, hogy bármi áron, de totális ellenőrzés alá kell vonni a teljes társadalmat. 1953. szeptember 8-án a Belügyminisztérium Kollégiumának ülésén Dékán István államvédelmi ezredes problémaként említette a párttagok beszerzettek közötti túl magas, ötven

százalék feletti arányát; azt, hogy több célterület nincs kellően, az ügynökség által ellenőrizve; nem tartják be megfelelően a konspirációs szabályokat; rendezetlenek a nyilvántartások Mindezek orvoslására többször elrendelték a hálózat felülvizsgálatát, ami a hálózati nyilvántartásban szereplők számának lassú csökkenését mutatta. Az 1955. december 31-ei állapot szerint a teljes hálózatban országosan, tehát a központi és a megyei szerveknél összesen már csak 35.793 főt tartottak nyilván, ami 1956. július 1-jére 30.855 főre csökkent.

A hálózat funkciója rendkívül sokrétű volt. Az ellenségesnek nyilvánított személyekre, csoportokra vonatkozó titkos információgyűjtés, felderítés mellett operatív kombinációk végrehajtását (kutatás, figyelés, dezinformációk terjesztése, bomlasztás, büntetőeljárás kezdeményezéséhez szükséges bizonyítékok szerzése) is végezték. Feladataik közé tartozott többek között az ellenséges tevékenységet végző személyek felkutatása és felismerése, beszervezési jelöltek kutatása és jellemzése, elhárítási vonalak (pl. ifjúsági vonal), objektumok (hadiipari, hírközlési kutató-kísérleti üzemek stb.) preventív védelme, ellenséges akciók (pl. merénylet) megghiúsítása volt. Ezen tevékenységek mellett a börtönelhárításnál is használták az ügynökséget. Sok esetben a hálózat segítségével végezték a levéllenőrzést és alkalmazták az operatív technikát is. A hálózat feladatköreinek felsorolásából is kitűnhet, hogy tagjai sokszor bonyolult, rendkívül fontos és kényes megbízatásokat láttak el.

A pártállami diktatúra politikai rendőrségének mindvégig kitüntetett figyelemmel követett, szinte minden más társadalmi rétegnél jobban ellenőrzött „célszemélyei” voltak az 1945 előtti időszakban az állam- és közigazgatásban vezető pozíciót betöltők, a Horthy-korszak katonatisztjei, csendőrei, rendőrei, a „másként” gondolkodó értelmiségiek, a magyarországi egyházak tagjai, valamint mindazon személyek vagy csoportok, akik állami jóváhagyás nélkül végeztek ifjúság nevelő

munkát, kiváltképp ha már felosztatott ifjúsági szervezet újra élesztésével kívánták azt elérni. Így fokozott figyelmet fordítottak a cserkészmozgalom tagjai tevékenységének felderítésére is. Ennek érdekében a pártállam fennállása alatt a politikai rendőrség a cserkész mozgalom tagjai között is kereste azokat a személyeket, akiknek beszervezésével a cserkészlet belső életéről, a vezetők és a tagok tevékenységéről, terveiről juthattak első kézből információkhoz.

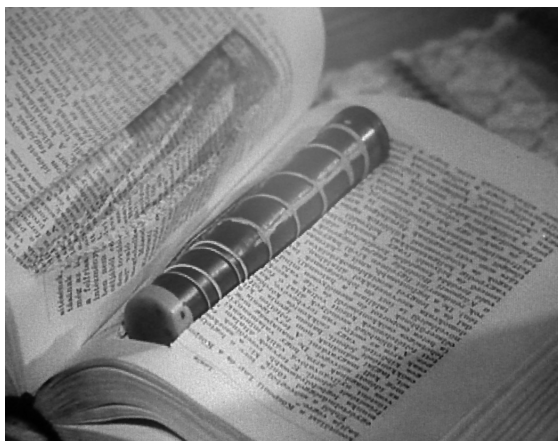
BESZERVEZÉS

1948-ra a politikai porondon a kommunisták ellenfelei közül szervezett erőként már csak az egyházak maradtak talpon. Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt funkcionáriusainak tartott, harmadik országos értekezletén, 1948. január 10-én felvázolta a kérdés megoldását, vagyis az általa elképzelt jövőbeni egyházpolitikai koncepciót. A főtitkár szerint „*a demokrácia ez évi feladatai között ott van az egyház és a népi köztársaság viszonyának rendezése*”. Terveiben, a szovjet mintát alapul véve, sajátos módon kívánta rendezni az egyházakkal kapcsolatos teendőket. Ahogy Rákosi fogalmazott: „*a magyar demokrácia eddig minden problémát, mely elé a történelem állította, megoldott. Amikor napirendre tűzi, végezni fog azzal a reakcióval is, mely az egyház köntöse mögé búvik.*” (Rákosi, 1955, 180) A kommunista hatalom nem csak az egyházakkal, de a hozzájuk bármilyen módon köthető szervezetekkel, így a cserkészmozgalommal szemben is határozottan lépett fel. A pártállam elvette létesítményeiket, felszámolta irattárait, könyvtárait, és hajszát indított azon vezetők és tagjaik ellen, akik nem fogadták el a változásokat és megpróbálták titokban továbbra is életben tartani a cserkészletet, megőrizve szellemiségét. Mindezek végrehajtása elsősorban a politikai rendőrség, az Államvédelmi Hatóság feladata volt. Az államvédelmi tisztek országszerte próbálták felderíteni az illegális

cserkészcsapatokat, amelyhez a legtöbb információt épp a cserkészmozgalom tagjai közül beszervezett személyeken keresztül szerezték. Ez történt Felkai Ervin esetében is.

Felkai Ervin 1935. január 13-án született Győrben. Tanulmányait a bácsai elemi iskolában kezdte, majd 1945 szeptemberétől a győri bencés gimnáziumban folytatta, ahol osztályfőnöke, Pálffy Aurél bencés szerzetes révén ismerkedett meg a cserkészzel. 1947-ben belépett az iskola Jedlik Ányosról elnevezett cserkészcsapatába. Részt vett a cserkészcsapat repülőmodelleket készítő körének munkájában, és a csapatotthon építésében is. Az 1948/1949-es tanévben, mivel az egyházi iskolák államosítása elérte a bencés gimnáziumot is, Felkai tanulmányait egy állami általános iskolában folytatta. Kapcsolata Pálfival töretlenül fent maradt, így kerülhetett be a bencés szerzetes által 1948 végén szervezett illegális cserkészcsapatba. Miután gimnáziumi felvételi vizsgája nem sikerült, egy évre Pálffy magántanítványa lett, majd 1950-ben bekerült a szeptemberben újra megnyíló bencés gimnázium második osztályába. Ugyanebben az évben a tizenöt éves Felkai néhány cserkész társával együtt kétszer is számukra kamaszcsínynek tűnő betörést követett el: előbb a Révai Miklós Gimnáziumban rongálták meg a díszterem dekorációját, szétépték az osztálykönyveket, a szertárban üvegcsöveket, lombikokat törtek össze, majd a bencés gimnáziumból vittek el kardokat és szuronyokat, hogy később hadi játékokat játsz hassanak velük. Szerencséjükre, tettük ekkor még nem derült ki.

Felkai betegsége és több tanárral való konfliktusa miatt 1952 tavaszán félbe hagyta tanulmányait és haza költözött. 1952 decemberében a Győr-Sopron megyei Villanyszerelési Vállalatnál kapott munkát, végzettség hiányában segédmunkásként. 1953. május közepén, mivel időközben jogosítványt szerzett, munkahelyet változtatott és immár gépkocsivezetőként előbb a győri Cardo Bútoripari Vállalatnál helyezkedett el, majd egy fuvarozással foglalkozó cégnél

Megfigyelési technikák (részletek állambiztonsági oktatófilmekből)

dolgozott először Esztergomban, aztán Szombathelyen, amíg az államvédelmi nyomozók le nem tartóztatták.

Felkai cserkész múltjának köszönhetően került a politikai rendőrség látókörébe. A győri bencés gimnázium cserkészcsapatának tagjaként 1947 nyarán, egy Sopronbámfalván tartott táborozás során került kapcsolatba Pázmány Gézával cserkész őrsvezetővel. Pázmány a cserkészcsapat felosztatásának évében, 1948-ban érettségizett. Ezt követően először a zirci cisztereknél tanult, majd a veszprémi teológia hallgatója lett. Tanulmányait azonban nem fejezte be, 1951. szeptember 1-jén Ausztriába szökött. A bécsi Pázmáneumban tanult teológiát, miközben szüleivel, barátaival, cserkész társaival továbbra is fenntartotta kapcsolatát. 1952 elejétől kezdve folyamatosan küldte haza leveleit, amelyben arra buzdította ismerőseit, hogy hagyják el az országot, és a jobb jövő zálogaként válasszák a bécsi teológusképzést. A disszidálás miatt a politikai rendőrség ellenőrizte Pázmány levelezését. Ennek köszönhetően az államvédelem számára nyilvánvalóvá vált, hogy Pálffy Aurél a győri gimnázium felosztatott Jedlik Ányos cserkészcsapatát újjá szervezte, és az iskola tanulóinak egy része, ahogy az államvédelmi tiszték fogalmaztak *„a bencés Gimnáziumban kapott reakciós nevelés következtében szemben áll a Magyar Népköztársasággal”*. (ÁBTL 3.1.5. O-9174/2) A politikai rendőrség által folyamatosan ellenőrzött levelek tartalmának köszönhetően az államvédelem már nem csak a disszidálásra való biztatást, hanem a Katolikus Egyház részére történő kémkedést is bizonyítottnak tekintette. Így nyomozás az illegális cserkésztevékenység és az ország ellenes elhagyásának tervezett kísérlete mellett, már a Vatikán részére történő kémkedés gyanújával bővült. Az egyre komolyabbá váló ügye szálait az Államvédelmi Hatóság egyházi elhárításának központi részlege, a győri kollégák segítségével együtt igyekezett felfejteni.

1952. október 1-jén Ipper Pál államvédelmi százados Győrbe utazott, hogy tájékoztassa

az ÁVH Győr-Sopron megyei Osztály egyházi elhárítással foglalkozó tisztjeit arról, hogy levéllenőrzés során kezükbe került Pázmány Géza levele, amelyből kiderült, hogy Győrben illegálisan újra megszervezték a helyi cserkészmozgalmat. A győri egyházi alosztály a Pázmány levelében szereplő nevek személyazonosságát megállapította és igyekezett rólok környezettanulmányt is készíteni. Az ügy kivizsgálására 1952 őszén indítottak bizalmas nyomozást. A felderítés hatékonyságának növelésére a levéllenőrzés mellett ügynöki beosztásokkal szerettek volna még több információhoz jutni. Mivel Felkai Ervin is levelező kapcsolatban állt Pázmánnyal, személye felkeltette a nyomozók érdeklődését. Felkai már 1952 januárjában levelet küldött Pázmánynak, amelyben arról kérdezett, hogy hol szökött ki a határon, utalva arra, hogy ő maga is az ország elhagyását tervezi és ennek előkészítéséhez kért segítségét. Bár Pázmány eleinte nem reagált a kérésre, az év vége felé küldött leveleiben már részletesen leírta, hogy Felkai hogyan tud átjutni az osztrák-magyar határon elhelyezett műszaki akadályok között.

Mivel várható volt, hogy Felkai is elhagyja az országot, az államvédelemnek lépnie kellett. 1952 végén környezettanulmányt készítettek róla, ügynökeikkel figyeltették tevékenységét, hivatalos kapcsolataikon keresztül pedig további információkat szereztek be. Miközben ellenséges személynek tekintették, az ÁVH központjában tervbe vették felhasználását is. Az ügy fontosságát mi sem mutatja jobban, hogy Felkai beszerzésére maga az ÁVH központi egyházi elhárítás alosztályának vezetője, Jámbor Árpád őrnagy készített operatív tervet 1952. december 17-én. Eszerint egy általuk hamisított levél segítségével Felkai Budapestre csalják, és titkos őrizetbe vételét követően egy, az államvédelem által álnéven bérelt lakásba, azaz K-lakásba viszik, ahol végrehajtják beszerzését. Bár a bécsi emigráció tagjaként bemutatkozó Jámbor a levelet átadta Felkainak, de beszélgetésük során annak bizalmát nem si-

került elnyernie. Az egyházi elhárítás vezetője végül is az eredeti tervet megváltoztatva, egy vállalati továbbképzésre hivatkozva küldette el Budapestre Felkai. Kihallgatására 1953. január 16-án, titkos őrizetbe vételét követően került sor. A kihallgatást végző Ipper Pál államvédelmi százados előtt a tizenhét éves fiú minden ellene felhozott vádat elismert. A presszió hatására Felkai elvállalta az államvédelemmel való együttműködést, valamint, hogy jelentéseit „Nagy István” fedőnéven fogja elkészíteni. A hálózati nyilvántartó karton, azaz a 6-os karton alapján Felkai 1953. január 17-én történt beszervezését Ipper Pál hajtotta végre, azonban a források hiányában sajnos nem derül ki hogy miért. Az előzetes tervvel szemben, azonban nem Ipper maradt a tartótisztje, hanem Földes György államvédelmi főhadnagyot bízta meg a feladattal. Ezt igazolja Felkai valószínűleg azon első jelentése, amelyben az ügynök Pálffy Aurél bencés szerzetesről, a Jedlik Ányos cserkészcsapatról és a Pálffy által szervezett illegálisan működő cserkészcsapatról adott információkat az államvédelem számára.

A tizenhét éves fiútól kért információk alapján elsősorban a Pálffy vezette illegális cserkészcsapat működését próbálták feltérképezni. Jelentéseivel többször elégedetlenek voltak tartótisztjei, részben mert *„feladatának ugyan eleget tett, de jelentése nem bír operatív értékkel, mivel nem beszélgetett el Pálffy Auréllal olyan dolgokról, ami operatív vonatkozású”,* vagyis az átadott információ nem bizonyult hasznosnak a nyomozás szempontjából. (ÁBTL 3.1.5. O-9174) Másrészt többször kiderült, hogy az ügynök nem mindenről számol be részletesen a tartótisztjeinek. Így például Felkai egy jelentésében bár elismerte, hogy hallgatja a Szabad Európa Rádió adásait, de azt elhallgatta, hogy Pázmány Géza ezen az úton is próbált számára üzeneteket küldeni. Tartótisztjei úgy vélték, hogy Felkai nem mindig mond igazat a Pálffy-nál tett látogatásairól, sokszor igyekszik elhallgatni fontos dolgokat, ezért keresték annak módját, hogyan tudnák megbízhatóbb ügynöki

munkára kényszeríteni. Így amikor fény derült arra, hogy ellopott egy esztergapadot a bencéssektől és a tartótisztje segítségét kérte az ügylettusolásában, Kungli Sándor államvédelmi hadnagy valószínűleg megígérte a hallgatást, de az ügynöki jelentéshez fűzött megjegyzésében jelezte, hogy *„az ügynököt ezzel most még jobban tudjuk presszionálni”.* (ÁBTL 3.1.5. O-9174)

Az államvédelem tisztjei Felkai segítségével nem csak Pázmány Géza hazai kapcsolatainak tevékenységét kívánták ellenőrizni, de meg akarták akadályozni a további tervezett disszidálásokat és a feltételezett, Vatikán részére történő hírszerzést is. Tervbe vették, hogy kiengedik Felkai Bácsba, aki így az emigráció tagjai közé beépülve tájékoztathatja a hírszerzést Pázmányék várható lépéseiről. Azonban a politikai rendőrségnek az ügy során a háttérben végig jelenlévő hírszerző főosztálya nem volt megelégedve Felkai ügynöki tevékenységével. Ahogy fogalmaztak: *„eddig munkáját értékelve megállapítható, hogy feladatait elég jól végezte, azonban a hozzánk való viszonya nem jó, mert több kérdésben hazudik nem őszinte hozzánk. Munkájában nem igyekvő, felületes, feledékeny. Egy öntelt, beképzelt, politikailag teljesen fejletlen fiatalember”.* ÁBTL 3.2.4 K-970 Emiatt, és mert a Pázmáneumhoz kötődő bécsi magyar egyházi emigráció ekkor még ismeretlen terep volt az államvédelem számára, a hírszerző tisztek a kiküldés lehetőségétől elálltak.

A JELENTÉSEKTŐL AZ ELÍTÉLÉSIG

Felkai munkadossziéja, amelyben az összegyűjtött jelentései lennének olvashatóak, nem maradt fenn. Azonban néhány általa adott ügynöki jelentés megtalálható más, a Történeti Levéltárban őrzött dossziében. Ezekből kiderül, hogy jóllehet kapott feladatait általában végrehajtotta, de az állam-

védelmi tisztek annak minőségével nem mindig voltak elégedettek. Felkai a beszerzésével együtt járó terhet nehezen viselte, ezért lelkiismeretén könnyítendő, többször figyelmeztette cserkészvezetőjét, Pálfi Aurélt, valamint ismerősét Kuster Andrást, hogy a politikai rendőrség kihallgatta őt a csapat tevékenységével kapcsolatban, valamint óvatosságra intette őket, *„mert az államvédelmi szervek figyelemmel kísérik a cserkészcsapatot”*. (ÁBTL 3.1.9. V-116809/6) Bár továbbra is ellátta információkkal az államvédelmi tiszteket, de 1953 októberében, valószínűleg szabadulni akarva e kettős lelki nyomás alól, elárulta Pálfinak, hogy kényszerűségből jelentéseket írt róla és a cserkészcsapat működéséről. A bencés szerzetes jól ismerte tanítványát, ezért igyekezett megértő lenni, és a bűnbánó Felkai arra biztatta, hogy az *„ÁVH-val való kapcsolatát továbbra is tartsa fenn és a jelentéseit – amik negatívak legyenek – továbbra is adja le”*. (ÁBTL 3.1.9. V-116809/1.) Ezen információnak köszönhetően Pálfi figyelmeztetni tudta Pázmány Gézát, hogy kerülje a Felkaival való további kapcsolatot, mert az államvédelem figyeli őt. Időközben a Magyarországra újabb disszidálások előkészítése végett visszatérő Pázmányt a hatóságok elfogták és július 21-én előzetes letartóztatásba helyezték. Kihallgatásai során lassan fény derült az általa irányított cserkészcsapat működésére, a bécsi egyházi emigrációval való kapcsolatra, így november-december folyamán letartóztatták a csoport több tagját, közülük december 18-án Pálfi Aurélt is. Várható volt, hogy Felkai is letartóztatásba kerül, mivel az államvédelmi tisztek a konspiráció szabályainak betartása végett ezzel próbálták leplezni a többi terhelt előtt ügynökök kilétét. A politikai tisztek ekkor még nem tudták, hogy Felkai már elárulta együttműködésüket cserkészársainak.

Felkai 1953. december 21-én tartóztatták le kémkedés gyanújával. A vizsgálati eljárást vezető tisztek Pálfi Aurélnak 1953. december 28-án történt kihallgatásán szembesültek az- zal, amit 1953. december 31-én a Pálfi-val egy cellában lévő börtönügynök jelentése is megerősített, hogy Felkai októberben már felfedte az államvédelemmel való kapcsolatát a bencés szerzetes előtt ő maga pedig az 1954. április 7-ei kihallgatásán ismerte be, hogy elárulta az ÁVH-val való titkos együttműködését, miszerint, hogy Pálfi lakásán elmondta a bencés szerzetesnek, arra „kérték” őt a budapesti letartóztatásakor az államvédelmi tisztek, hogy *„adatokat szolgáltatassak az illegális cserkészcsapat működéséről”*. (ÁBTL 3.1.9. V-116809/6)

A vizsgálati eljárás lezárását követően, 1954. április 21-én emeltek vádat Felkaival szemben az államrend elleni szervezkedés, fegyverrejtegetés, társadalmi tulajdon elleni rongálás mellett államtitok megsértésének vádjával. Ügyét a Budapesti Hadbíróság az államtitok megsértésének vádja miatt elkülönítetten tárgyalta Pázmány Géza, Pálfi Aurél és a többiek perétől. A tárgyalás során a fent említett vádakban bűnösnek találták és az 1954. június 11-én tíz év börtönbüntetést szabtak ki rá, amit a másodfokú Katonai Felsőbíróság 1954. szeptember 7-én kihirdetett döntésével hat évre mérsékelte. 1956. augusztus 17-én, börtönbüntetését az Elnöki Tanács 1956-ban négy évre mérsékelte, tekintettel fiatal korára, mivel *„a bűncselekmény elkövetésekor 18 éves volt, így annak súlyát kellő mértékben felfogni nem tudta, a büntetés túl súlyosnak mutatkozik, ezért némi enyhítés indokolt”*. (ÁBTL 2.2.1. I/6.) Sajnos az ezt követő évekből nem maradt fenn forrás, amely tudósítana Felkai Ervin életpályájáról. Így vele kapcsolatos további életútról csak annyi információt sikerült fellelni, ami az állambiztonság által 1967-ben készített operatív kartonján szerepel. Eszerint *„az ellenforradalom során nyugatra disszidált. Útleveél priorálás során megállapítottam, hogy Svájcban él”*.

AZ ÜGY(NÖK) HELYE

Bár a Pázmány Géza és társaival, illetve a tőlük elkülönítve tárgyalt Felkai Ervinnel szemben lefolytatott perek a Rákosi-korszak klasszikus koncepciók pereinek minden jellegzetességét magukon viselik (koholt vádak: kémkedés, szervezkedés, fegyverrejtegetés), mégis a kiszabott büntetések az előző években hasonló vádakkal tárgyalt ügyekhez képest, meglepően enyhének mondhatóak. Ennek valószínű indoka az, hogy az 1953. július 4-én miniszterelnökké kinevezett Nagy Imre, Parlamentben elmondott beszédében külön kiemelte, hogy mindent megtesz a korábbi időszak törvénytelenégeinek felszámolása érdekében. Mindez éreztette hatását az államvédelmi munkában is. A Pázmány-ügyet vizsgáló Belügyminisztérium Vizsgálati Főosztály Kémelhárító Osztályának vezetője, Babics Zoltán államvédelmi százados, az 1954-es esztendő munkájáról szóló jelentésében a fontosabb ügyek között az első helyen említette ezt a nyomozást. A fentieknek köszönhetően nem lett a Pázmány-ügyből kirakatper, azonban az államvédelmi tisztek a bencések által szervezett győri cserkészmozgalmat gyakorlatilag felszámolták. Ennek volt egyik áldozata Felkai Ervin, akinek története egyrészt jól példázza, hogy a kommunista pártállam milyen nagy igyekezettel próbált minden, az ifjúság keresztény nevelését célzó szervezkedést, mozgalmat, így a cserkészetet is felszámolni. Másrészt bemutatja, hogy a társadalom totális ellenőrzésére törekvő Államvédelmi Hatóság hiába próbálta kiválasztani, beszervezni és együttműködésre bírni az általa alkalmasnak tartott jelöltet, de Felkai, az őt nevelő, segítő bencés-cserkész közösség erejével széttörte az államvédelem fojtogató láncait.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- ÁBTL 1.11.10. 341/1954-1956. Hálózati összesítők 1
ÁBTL 3.1.5. O-9174/2. Cserkész ügy
ÁBTL 3.2.4 K-970. „Nagy István”
ÁBTL 3.1.9. V-116809/1. Pázmány Géza és tsai.

ÁBTL 4.1. A-3706. Muzslai József: *Az operatív munka feladatai, szervezési elvei és operatív eszközei. Ideiglenes tananyag.* Budapest, BM Dzerzsinszkij Tisztképző Iskola, 1957.

ÁBTL 4.1. A-3846. 15–23. Kukk István – Ocskay Zsolt: *Az állambiztonsági szervek hálózata.* BM Könyvkiadó, Budapest, 1973.

IRODALOM:

- A *Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956.* Összeállította: Kajári Erzsébet. 1. kötet. *Az 1953. július 28. és az 1954. június 22. közötti ülések.* Budapest, Történeti Hivatal, 2001. 152.
- Cseszka Éva: Bencések a kommunista diktatúra szorításában. Pálffy Aurél munkássága és elítélése. In *Örökség és küldetés. Bencések Magyarországon.* 2. kötet. Szerkesztette: Illés Pál Attila, Juhász-Laczkó Albin. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2012. 587–599.
- Müller Rolf: „Mindenkiről mindent tudni”. A besúgóhálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően. *Betekintő*, 2008. 3. szám. http://www.betekinto.hu/2008_3_muller (utolsó letöltés: 2016. január 10.)
- Müller Rolf: *Politikai rendőrség a Rákosi-korszakban.* Budapest, Jaffa Kiadó, 2012. 157.
- Orgoványi István: A politikai rendőrség hálózati munkájának szabályozása 1954 és 1989 között. *Betekintő*, 2010. 3. szám. http://www.betekinto.hu/2010_3_orgovanyi (utolsó letöltés: 2016. január 10.)
- Rákosi Mátyás: *Válogatott beszédek és cikkek.* Negyedik, bővített kiadás. Budapest, Szikra, 1955. 180.
- Vörös Géza: Az állambiztonság hálózaton kívüli információszerző technikái. In *Szabadegyházak, vallási kisebbségek és diktatúrák Európában a 20. században.* Szerk.: Daniel Heinz–Rajki Zoltán–Simon Ervin. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 2013. 183–196.

A CSERKÉSZETTŐL A CSERKÉSZETIG. BOGÁR KÁROLY ÉS A MISKOLCI (MUNKÁS)IFJÚSÁG

A politikai fordulatokban gazdag 20. század az egykori cserkészvezetők számára is szélsőségesen eltérő választási lehetőségeket hozott Magyarországon. A különböző egyéni sorsokat elemezve talán megragadhatók az ifjúkori cserkészélményekből egy életen át változatlan formában fennmaradt elemek, s többé-kevésbé körülírhatók az egykori parancsnokok identitásának változó összetevői. Egy közösség-szervezés jegyében leélt élet akár a cserkészettől a pártállami ifjúsági szervezeteken és az 1956-os forradalomban való részvételen át az újjáalakuló cserkészetiig vezethetett. Az alábbi életpályája a nagypolitikai folyamatokat, a miskolci társadalom átalakulását alulnézetből mutatja meg.

Bogár Károly 1925. január 4-én született egy vasgyári munkáscsaládban. Már apai dédapja is Diósgyőrben volt gyári munkás. A munkásmozgalomban tevékenykedő apa, a református hitét gyakorló anya gondoskodása és hat testvére határozta meg személyiségének alapjait. Ám igazi közösséget a cserkészmozgalom nyújtott számára, amely az egyenlőség élményét, majd életpályát kínált számára. Hetedikes elemistaként, 1938-ban csatlakozott a cserkészethez. Később ezt úgy fogalmazta meg, hogy „ekkor jött az én álomvilágom”. A Kun József utcai iskolában működő 779. számú Előd cserkészcsapat tagja lett (Litvay, 2007, 10). A cserkészletben végre egyenrangúnak érezte magát társaival, barátokra talált, és a mozgalom sok mindenért kárpótolta. Ennek általa felidézett egyik legfontosabb szimbóluma a cserkész-egyenruha megszerzése volt. Viselése büszkeséggel töltötte el a korábban hiányos ruházatban, olykor mezítláb iskolába járó fiataalt. Akaratlanul is Czesław Miłosz cserkészetről alkotott véleménye jut az ember eszébe, mely szerint „Baden-Powell a társadalmi tömörülés figyelemreméltó prófétája volt”, illetve „a kommunizmus az n-edik hatványra emelt cserkészlet” (Miłosz, 1993). Miskolcon a cserkészlet rengeteg munkáscsaládból származó fiataalt ért el, és pozitív hatást fejtett ki rájuk, nézeteikre

és társadalmi helyzetükre. Azt is figyelembe véve, hogy közülük hányan lettek párttagok (Bogár mellett csak Grósz Károlyt kiemelve), érthetővé válik a fenti idézet.

Bogár Károly 1941-ben a Bervában (Eger mellett, a II. cserkészkerület vezetőképző központjában) őrsvezetőképzőt végzett, 1942-ben pedig Budapesten, miután segédtiszt lett, bevonták a levanteifjúvezető-képzésbe is. Egy ellenvélemény megírása után 1943-ban elcsapták innen: „Ezután perben-haragban lettem a világgal, semmi nem volt jó, ami a hatalomtól jött, és az is megmaradt bennem, hogy sohasem tudtam szó nélkül elmenni amellett, ha igazságtalanságot láttam” (Kozák–Molnár–Kőrösi, 1993, 236). Erős igazságérzetének kialakulásában szerepe volt apjának, akit ebben az időben ítélték börtönbüntetésre kormányzógyalázás és izgatás (a Moszkvai Rádió hallgatása) miatt. Bogár Károly bátyja 1943 januárjában a doni katasztrófa áldozata lett, az év őszén pedig a kishúga is elhalálozott. Bogár eközben tanoncként a DIMÁVAG-ban (Diósgyőri Magyar Állami Vas-, Acél- és Gépgyárak) dolgozott, és a levanteincidens után a 45. számú Avas cserkészcsapat tagja lett. Itt folytatott vezetői munkát is, amelynek során Miskolcon a II. cserkészkerület és azon belül a miskolci kör-

Pécsi katakombacserkészek a Bükkben (Tar-kő)

zet kiképzőgárdájának meghatározó alakja lett. 1944 nyarán, Miskolc, illetve Diósgyőr bombázásakor részt vett egy cserkész mentőszázad munkájában – elegendő férfierő hiányában a gyerekeknek kellett holttestek után kutatniuk a romok alatt. Bár 1944 októberében behívták katonának, és Németországból csak 1945. október 20-án tért haza, rövid internálás után már újra a DIMÁVAG-ban (gyakorlatilag 1948 májusáig a kohászatban) dolgozhatott, és belépett a Magyar Kommunista Pártba is. Ezt az utat apja, a MOKAN-Komité (Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja) újdonsült tagja követte ki neki. Ő 1945 végén, az említett másfél éves büntetése következtében meghalt. Temetésére a kommunista párt nagy, vörös szegfűs sírkoszorút küldött, „de beszé-

det nem mondtak, mert pap temette” (Kozák-Molnár-Kőrösi, 1993, 235).

A háború után huszonkilenc csapatot sikerült újra életre hívni a cserkészkerületben. A háború előtt Bogár Károly becslése szerint hatezer lehetett itt a létszám, az elemi iskolára épülő kisebb csapatok is nyolcvan-százhusz fővel működtek. Csak a vasgyári csapat ötszáz főt számlált, és ebből háromszázat sikerült is újra összeterezni a háború után – ők voltak a csapat aktív tagjai. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége (MCSFSZ) 1946. július 22-i megalapítását követően, októbertől két évig Bogár a II. kerület vezetőtiszte volt, és 1947-ben részt vett a párizs-moissoni VI. cserkész-világtalálkozón is. Naiv személyes igyekezete, hogy a cserkészmozgalmat összefűtse a párttal, érthetően nem járt sikerrel. Már az 1948. szeptemberi

egyesülés előtt, május 5-én kilépett a mozgalmából, mivel nem tűrte, hogy fizetését a gyártól függetlenítt cserkészvezetőként az úttörőszövetségen keresztül kapja. Surányi László, az MCSFSZ-en belüli kommunista cserkészaktíva vezetője, majd az úttörőszövetséggel történt egyesülés „apostola” a II. kerületben Bogárt mint kerületi vezetőtiszte bízta meg a katolikus csapatok felszámolásával – „...tehát én mint a kommunista cserkészvezető a pártnak tartozom azzal, hogy a rendszerellenes, fasiszta beállítottságú, az ifjúságot rossz irányba nevelő vezetőket leváltom” (Bogár, 1990). A II. kerület úgy oldotta meg a kérdést, hogy kilenc katolikus csapatát feloszlatta, és tagjaikat átadta más csapatoknak; így a csapatok száma ugyan csökkent, a cserkészek létszáma azonban nem apadt, és ez az országos vezetésnek is szemet szűrt. Bogár szövetségből való kilépésének hátterében az is állt, hogy nem volt képes elfogadni az úttörőprogramot, és feltehetően ez adott alapot a Surányival folytatott vitájához, aminek így szakítás lett a vége: jelképesen, a megnyitandó csillebérci tábor kapujában. (Itt Bogár visszaemlékezése téves, mert ha már május 5-én felmondott volna, akkor azt nehezen tehetné meg Csillebérc megnyitása után, mivel az 1948. július 31-én történt.)

Bogár Károly ezt követő életszakasza akár sikeresnek is felfogható. Aránylag jól keresett, 1947-ben megházasodott, lakhatása megoldódott (igaz, az apósánál). 1948 júniusában automatikusan átigazolt a frissen megalakult MDP-be, de saját bevallása szerint 1952-ig nem nagyon foglalkozott politikával – ekkor lett munkamódszer-átadó, és alapszervezeti titkárnak is megválasztották. 1954-ben fegyelmi eljárást indítottak ellene a pártbizottságban. Egyrészt folyamatosan továbbította a fiatal munkások megélhetési problémáit és panaszait, másrészt ürügyként azzal vádolták, hogy félremagyarázza az elméletet. Visszaemlékezése szerint: „Senki sem magyarázta meg, hogy mi a párt programja, és később azt sem, hogy miért kellett Rákosit leváltani. Írtuk a jelentést,

hogy minden rendben, és mindenki meg volt nyugodva. Arról szó sem volt, hogy a dolgozók elégedetlenek, hogy bérfeszültség van, és a keresetekből már nem lehet megélni. [...] Meg volt félemlítve a nép. Együtt tapsoltunk, de az emberek bezárkóztak, bizalmatlanok lettek egymással, a létfenntartás, az élet megkövetelte, hogy megtartsák a véleményüket maguknak. Nagyon szépen féltünk mi együtt. Sztálin halála volt az első olyan esemény, ami ezen a félelmen egy kis repedést okozott. Meggyászoltuk, szirénázúgás, 15 percig álltunk, utána meg egy picit fellélegeztünk” (Bogár, 1990). A fegyelmi eljárás elkerülte, sőt előléptették.

A DIMÁVAG-ban 1956 nyarán, a később elmaradt Vasas-kongresszusra a műhelybizottság akkori helyettes elnökeként azzal bízták meg – e szakszervezeti posztját az 1954-es fegyelmi eljárás óta tartotta –, hogy dolgozzon ki egy panaszlistát. Normarendezés, lakásgondok, fizetési besorolás, szakszervezeti témák – ezeket írta össze. Október 2-án a párt rendezett a DIMÁVAG-ban egy ifjúsági parlamentet, amely egyöntetű érdeklődésnek örvendett – az órákártyákat (értsd: a munkanapi jelenlétet igazolandó kártya) sem kellett elzárni, mindenki kíváncsi volt rá. Kezdetben úgy tűnt, hogy az eseményen semmi lényeges, a munkásság problémáit érintő kérdés nem fog elhangozni, csupán a séma szerinti beszédek. Ám Bogár Károly felszólalása megváltoztatta a gyűlés légkörét. Tamási Lajos *Keserves fálya* című versének felolvasása után egy konkrét panaszlistát tett közzé a létminimum alatti bérektől a lakhatási, illetve munkakörülményekig. Nyomában az egymást követő felszólalók beszédében már záporoztak a panaszok. Érdemes felidézni, hogy a fiatal szakmunkások közül hetvenen (miként korábban a cserkészei) az ő patronálása alatt álltak, azaz Bogár – mint kiváló esztergályos – velük foglalkozott munkamódszer-átadóként. Jellemző, hogy visszatekintve ezt így fogalmazta meg: „Ez nekem kedvező volt, s mivel akkor már cserkészlet nem volt, az oktatás is nagyon a szívemhez való volt.

[...] A barátaim egy kicsit rossz néven vették, de hát mondtam nekik, hogy az utánpótlást megfelelően képezni kell, ez a gyár érdeke” (Litvay, 2007).

Az ifjúsági parlament látszólagos sikere, majd Rajk október 6-i újratemetése, illetve Földvári Rudolf, az MDP megyei első titkárának az *Északmagyarországban* megjelenő írásai mind bátorították Bogárt és barátait. Október 20-án a fogazóműhelyben Bogár Turbók Gyulával és Gellért Károllyal egy nagygyűlés ötletét fogalmazták meg, amelyet a pártbizottság engedélyével, egy szabad pártnap keretében kívántak megvalósítani október 25-én. Kérésük alátámasztására október 22-én aláírásokat kezdtek gyűjteni. Tizenkét ív papír telt meg velük. Már aznap le akarták tartóztatni őket, de az események nem kedveztek az ÁVH-nak. Ugyanazon a napon a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen diákszemélyeket választottak, a következő nap pedig 1956. október 23-a volt.

Reggel a fogazóüzem ruhatárában azon töprengtek, miképp adják elő a kérésüket, és végül a követelés mellett döntöttek. Bogár és Turbók együtt fogalmaztak meg egy tizenhét pontos listát a DIMÁVAG dolgozói nevében; délelőtt tíz körül el is készültek vele. Délben a gyár pártbizottsága elé járulhattak, ahova már tizenketten mentek – a vizsgálati dokumentumokban így lett belőlük a „tizenkét apostol”. Huzsvári Kálmán, a DIMÁVAG első titkára elfogadta a jegyzéküket. Ez főleg munka-, gazdaságügyi és olyan politikai követeléseket fogalmazott meg, amelyek nem kérdőjelezték meg a párt és a munkásosztály vezető szerepét. A hozzászatolt négy követelés (mely eredetileg az egyetemistáké volt) már tartalmazta a szovjet csapatok kivonását Magyarországról. Így készült el a DIMÁVAG huszonegy pontja, amelybe később maga Nagy Imre is beleegyezett (Kozák–Molnár–Kőrösi, 1993, 349–351). Október 25-én a gyári munkások küldöttséget menesztettek a miniszterelnökhöz, s végül négyen (Földvári Rudolf, Bogár Károly, Nagy-

pál József, Szitovszky Zoltán) nyújtották át a jegyzéket, amelyet Bogár szerint Nagy Imre ilyen szavakkal kommentált: „Eltársak, ismerem a követeléseiket, a kormányprogramomba azt bedolgozom, és ne lepődjenek meg, ha imitt-amott túl is teljesítem azokat.” A borsodi küldöttség csak 27-én térhetett haza, köszönhetően a budapesti állapotoknak, de Bogárt boldogsággal töltötte el, „hogy az ország első embere jóváhagyta azt, amit mi kitaláltunk” (Bogár, 1990). Bogár és Földvári a küldöttség miatt lemaradtak a miskolci 25–26-i eseményekről, amelyek épp az ő távollétükben váltak kaotikussá. Sortűz, majd lincselés történt. A megalakult megyei munkástanácsból jelen lévő Nagy Attila színész és Papp Miklós irodai dolgozó egy *kutyás* vagy *defes* (védelmi) néven ismertté vált fegyveres csoportot is szervezett – ez Bogár és Földvári mint párttagok számára azért volt hatalmas probléma, mert a kutyások elsősorban a kommunistákat keresték, és a városban az általános népharag képviselői és köztisztviselők tárgyai voltak.

Október 28-án új megyei munkástanácsot választottak a DIMÁVAG-ban: Kiss József MÁV-mérnök lett az elnök, Bogár Károly pedig a második elnökhelyettes. Október 29-én a tüntető tömeg ellenségesen fogadta a megválasztott munkástanácsot a megyeházánál. Bogár volt az, aki az ellentétet tompítva azt javasolta, hogy a közkedvelt Nagy Attilát és Papp Miklóst vegyék be a tanácsba. A jelenlévő egyetemisták, munkások és városiak közfelkiáltással, egyenként fogadták el a tanács tagjait. Ezután kiűritették a megyeházát, és az egyetemisták őrseget is biztosítottak az épületnél. Az október 31-éig hátralévő napokban Bogár a megyei igazgatással volt elfoglalva, majd 31-én egy küldöttséggel Budapestre repült, hogy Nagy Imrét és kormányát értesítsék arról, hogy Záhonytól folyamatosan érkeznek az országba a szovjet csapatok. A Parlament épületében töltötték az éjszakát, és másnap tértek vissza Miskolcra. November 2-án a megyei munkástanács amellelt döntött, hogy nem avatkoznak

be fegyveresen a szovjet csapatok ellen, különös tekintettel arra, hogy egy szovjet harckocsizó egység a város határában tartózkodott – a fegyveres ellenállás amúgy is ellentétes lett volna a munkástanács legtöbb tagjának nézeteivel és céljával. Turbók Gyula visszaemlékezése szerint egy munkástanácsi vitában Bogár úgy beszélt, hogy „itt a párttagsági könyvem, látjátok, én kommunista vagyok, és ezt nem szégyellem”. Turbók szerint: „még mindig hittünk abban, hogy a párt mint szervezet képes arra, hogy levesse a hibáit” (Kozák–Molnár–Kőrösi, 1993, 200). November 4-én a munkástanács öt tagja között Bogár is egész nap a szovjet hadsereg vezetőivel tárgyalt, és eldöntötték, hogy nem fogadják el a Kádár-kormányt. Másnap a DIMÁVAG újrakezdte a munkát (október 25-e óta nem álltak munkába), majd a Bocskai-laktanyába hívták tárgyalni a munkástanácsot – innen vitték tizenhármukat a Galagó börtönbe, Ungvárra. Csak november 24-én tértek vissza a Szovjetunióból. November 30-án, a munkástanácsok újjáalakulásának elrendelése után Bogár a DIMÁVAG munkástanácsának elnöke lett, közben pedig a megyei tanács végrehajtó bizottságában is jelen kellett lennie, egészen 1957 áprilisáig. 1957 első fele már úgy telt el, hogy a munkástanács munkáját korlátozták, akadályozták, és Bogárnak szinte minden társát, köztük Földvárit, Turbókot is perbe fogták. Eközben ő az elhunytak és a rabok családtagjainak gyűjtött pénzt, ugyanakkor januárban vagy februárban az MSZMP-be is átigazolt. Márciusban tartóztatták le a DIMÁVAG munkástanácsának vezérkarát, és június után már csak ő maradt szabadlábon. „...november 4-ig nagy-nagy tekintélynek örvendtem nemcsak a DIMÁVAG-ban, hanem a városban is. Mosolygós arcok vettek körül mindenütt. Amikor visszajöttem Ungvárról, és végigvittek a gyáron, az szinte diadalút volt. Amikor aztán már többen le voltak tartóztatva, sokan elfordultak tőlem. Az is előfordult, hogy utánam köptek a műhelyben” (Kozák–Molnár, 1993, 255–263). Júliusban, miután ki akart

lépni a pártból, kizárták; majd 1958. február 6-án, Turbók Gyula perében, az úgynevezett DIMÁVAG-perben a koronatanú szerepét szánták neki, a munkását, akit a mérnökök megvezettek. Háromórás tanúvallomást tett, amelyben kijelentette: A „vádlottak a beosztottjaim voltak a munkástanácson belül, én voltam az elnök, és ha ők bűnösök, ültessenek engem is melléjük!” (Kozák–Molnár, 1993, 264). A cserkész egyeneslelkű, és feltétlenül igazat mond – lehetett volna a jelmondata.

1958. február 8-án egy fekete Pobedával ment érte a lakására két munkásőr. Mindkettőt személyesen ismerte. Az első, aki beültette a kocsiba, a DIMÁVAG személyzeti osztályán dolgozott; a másik, Dojcsák János – aki már bent ült a kocsiban – valaha a 45. számú Avas csapatban Bogár kiscserkésze volt. Ő felismerte a hangjáról, ahogy a munkásőr a TT-pisztolyát az oldalába nyomta: „Vége a gyöngyéletének, főcserkész úr.” Ez megrázó pont lehetett Bogár számára, figyelembe véve, hogy míg rá börtönbüntetés várt, addig Dojcsák János munkásőr előbb a DIMÁVAG, majd a megyei OTP igazgatói székébe is beülhetett.

Hat hónap vizsgálati fogság után, 1958. július 18-án tizenöt évi börtönbüntetésre ítélték. Végül az 1963-as részleges amnesztiát megelőzően, 1961. április 1-jén szabadulhatott, a munkástanácsperben elítélt négy társával együtt. A DIMÁVAG-ba soha nem vették vissza. A Lenin Kohászati Művek kovácműhelyének TMK-jában (a tervszerű megelőző karbantartás részlegen) dolgozhatott esztergályosként. Hatvanegy évesen, 1985. január 25-én vonult nyugdíjba.

Bogár a cserkésztevételet megszűntnek vette. Pártbeli múltja, a cserkésztelet tiltott volta és 1956–1958 után kiemelten nem folytat(hat)ott földalatti cserkészteletmunkát. Abban a pillanatban, ahogy lehetőség nyílt rá, 1989 januárjában több régi cserkészzel együtt megalakította a Miskolci Öregcserkészek Baráti Körét. Ez indította újra a cserkészteletmozgalmat a városban. Így tíz évig újra cserkészteletként, 1990 és 1998 kö-

zött a II. cserkészkerület elnökeként tevékenykedett. 2010-ben bekövetkezett halálával egy közösség-szervezésben gazdag életút zárult le.

IRODALOM:

Gyurkó László: *A bakancsos forradalom*, Budapest, Kossuth, 2001.

Jernei Péter (szerk.): *Almanach. 1912–2012. MCSSZ II. kerület*, Miskolc, Háromkő, 2012.

Kozák Gyula – Molnár Adrienne – Kőrösi Zsuzsanna (szerk.): *„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni”. Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*, Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993.

Litvay Ottó: *„Esztergályos” Bogár Károly a történelem országútján*, Miskolc, 2007.

Czesław Miłosz: *Szülőházam, Európa*, Pozsony–Budapest, Kalligram–Vigilia, 1993.

Molnár Adrienne: *Bogár Károly-interjú*, OSZK–1956-os Intézet Oral History Archívum, 253. sz. 1990, 27 ív.

Diósgyőr, a Lenin Kohászati Művek látképe

SZEGŐ IVÁN MIKLÓS

KERESZTÉNY EGYETEMISTÁK A LÉTEZŐ SZOCIALIZMUSBAN

Az 1948 után bevezetett felsőoktatási rendelkezések származási és világnézeti szempontból is diszkriminálták a vallásos fiatalokat, különösen a keresztény ifjúsági mozgalmak egykori tagjait. A lejárató kampányokkal, direkt üldöztetéssel párosuló adminisztratív intézkedések alapvetően befolyásolták a keresztény értelmiség arculatának, képzettségének átalakulását a 20. század második felében. A kommunista oktatáspolitikának azonban voltak kontraproduktív elemei is: például az egyetemi tanulópárok kialakítása 1956 előkészítésében is szerepet játszott.

Vasas sportolói szavaznak a Fasori Evangélikus Gimnáziumban (1949)

AZ OKTATÁS FRONTJA

Az egyházak elleni harc egyik döntő lépéseként 1948-ban bekövetkezett iskoláik államosítása. A kommunisták által is megtűrt négy katolikus szerzetesrend két-két gimnáziumot tarthatott meg. De például az evangélikusok egyet sem, még a híres Fasori Gimnáziumot sem. Az államosítás nem csak általános és kö-

zépiskolákat érintett: csak a katolikusoknál hét tanító- és huszonhat tanítónőképzőre, két tanárképző főiskolára és az egri jogakadémiára is vonatkozott. Nemsokára a tudományegyetemekről is leválasztották a hittudományi karokat, így a pesti egyetemről 1950-ben szorította ki a teológiát az Elnöki Tanács rendelete. Az egyházak utánpótlását is akadályozta a hatalom. 1952-ben az egyházmegyei szemináriu-

mok többségét megszüntették, illetve öt helyre vonták össze.

Közben az egyetemi hallgatóság összetétele is alapvetően átalakult. 1945 után előbb a népi kollégisták, majd a „szakérettségisek” (akik munkás- vagy parasztszaládból kikerülve, politikai megbízhatóságuk miatt egy-két év alatt szerezhettek érettségit) kezdték megváltoztatni az elitbe bekerülők származási arányait. Főleg a kommunista párt (MKP) és a Nemzeti Parasztpárt (NPP) kádербázisát képezték e fiatalok. A Demokrata Néppárt (Barankovics-párt) kereszténydemokrata irányultságú népfőiskoláit, illetve a létrehozásukra irányuló kezdeményezéseket felszámolták.

A munkás- és parasztfiatalok aránya az egyetemeken és főiskolákon 1947-re már elérte a húsz százalékot. 1948-ra pedig már százötven népi kollégium működött. Országos szövetségük, a NÉKOSZ főtítkára, Kardos László szerint önkormányzaton alapuló önkéntes társulással jöttek létre e diákközösségek. A NÉKOSZ „fénykorát” Illyés Gyula mondatai jellemzik: „A magyar értelmiség cseréje is folyik. De semmi lényeges csere (...) nem fog történni, ha adataik bediktálása közben a belépők nem ejtik ki valamelyikét a két szónak: munkás, paraszt. Ez a legdöntőbb, legnehezebb, legsürgetőbb. Ettől az új szellemi rétegtől függ az új szellemi front sorsa.” Ám hiába voltak baloldaliak a népi kollégiumok, a sztálinista fordulat ezeket is elsöpörte. Egy autonóm, önálló nevelési és oktatási programmal rendelkező intézményrendszer nem fért össze a kizárólagosságra és ideológiai uniformizálásra törekvő sztálinista oktatáspolitikával.

SZÁRMAZÁSI KATEGÓRIÁK

1948-ban alakult meg a Magyar Dolgozók Pártja (MDP), a Rákosi-idők állampártja, amelynek egyik legfőbb társadalomátalakító célkitűzése kimondta: „meg kell szüntetni a

vagyonos osztályok műveltségi monopóliumát”. Ekkor vezették be az egységes állami tankönyveket és az egységes tantervű nyolcosztályos általános iskolát. A kommunista pártnak ekkor nagyszámú és megbízható új értelmiségre volt szüksége. Ehhez a „szakérettségisek” előretolásán kívül a származási kategóriák bevezetése tűnt kézenfekvőnek. 1948. július 16-án adták ki a felsőoktatási felvételik új szabályozására vonatkozó rendeletet. A diákok kategorizálása azt szolgálta, hogy hátrányosan különböztessék meg az E („egyéb”), illetve X („osztályidegen”) besorolású tanulókat, amikor például egyetemi felvételre készültek. Az MDP Politikai Bizottsága ezután minden évben döntött arról, hogy mekkora munkás-paraszt arányt tart kívánatosnak a felvett diákok körében. Ez 1950 és 1953 között 60 és 70 százalék között mozgott. Nagy Imre első kormánya 55–60 százalékra vitte le a rátát, amely Rákosi átmeneti megerősödése (1955–56) miatt megint hatvan százalék fölé ugrott. Ám az előírt arányt még Nagy Imre idején sem tudta teljesíteni az oktatási rendszer: a tervezettnél mindig több (mintegy negyvenszázaléknyi) olyan diák került be, aki nem munkás- vagy parasztszalád sarja volt.

Az „egyéb” és az „osztályellenség” kategóriájába tartozó diákok mindig is hátrányban voltak, hiszen a felvételnél a világnézeti követelmény nagyrészt abból állt, hogy az illető ne legyen vallásos, a gyakorló keresztényeket pedig a „reakciós”, „klerikális beállítottságú” vagy éppen az „idealista világnézetű” jelzőkkel bélyegezték meg. A bölcsész-, tanári vagy művészeti pályákra általában a legmegbízhatóbbnak tekintett fiatalok kerülhettek be, de még a jól kereső orvosi hivatásra készülöket is megválogatták világnézetiileg. Akik e karokon nem számíthattak felvételre, sokszor nem is ide, hanem mérnöknek jelentkeztek. A műegyetemekre pályázókat ugyanis kevésbé válogatták meg ideológiai alapon, egyrészt a pálya világnézetiileg semleges volta, másrészt a műszakiak iránti igény miatt. Ezért a műegyetemisták

mentalitása más volt, mint a többi hallgatóé (Frivaldszky, 2008)

A Budapesti Orvostudományi Egyetemen az átlagosnál nagyobb arányban maradhettek keresztény szellemiségű diákok. Ez tükröződött abban is, hogy a helyi DISZ (a korabeli kommunista ifjúsági szövetség) rendezvényeit általában passzivitás fogadta. Ám 1953, azaz Nagy Imre kormányra kerülése után az egyetem DISZ-szervezete reformista irányvonalat követett, s „polgári származásuk miatt mellőzött hallgatókat” választottak meg évfolyamtitkároknak. 1955-ben, Nagy Imre bukásakor le is váltották őket. A keresztény diákok jelenlétét mutatja az is, hogy 1953-ban Luka László harmadéves medikust, aki hosszú évekig illegális hitoktató és cserkészvezető volt, elítélték egy koncepciós perben (két orvostanhallgató társával és három frissen végzett orvossal együtt).

Kamarás István a szentimrevárosi volt illegális cserkészmozgalom résztvevői közül ötvenet keresett fel, és bár ennek alapján íródott szociográfiája (1992) nem reprezentatív, az általa megkérdezetteknek csak a második legnagyobb csoportját alkották a mérnökök (nyolcan). Kilencen pedagógusok, öten jogászok, négyen pedig orvosok voltak. Tehát a leendő mérnökök felülreprezentáltak voltak a földalatti katolikus mozgalomban, de az orvosok aránya sem volt elhanyagolható.

Nem véletlen, hogy a Műegyetem az ELTE-nél „jobboldalibbnak” tűnt az 1956-os forradalom idején. Így emlékezett Pozsár István, az ELTE Egyetemi Forradalmi Diákbizottságának vezetője is. Szerinte a budapesti Műegyetem tanári karának „életfelfogása” 1945-ben és 1948-ban sem változott, „a régi erkölcsök, régi szokások és régi baráti kör életstílusa szerint éltek továbbra is” (Pozsár, 2009). Azaz „polgári ideológia” virágzott már 1956. október 23. előtt is. A kortársak úgy érzékelték, hogy műegyetemisták a „szentimrevárosiak” mellett a „regnumiak” illegális mozgalmában is részt vettek.

Hallgatók a Budapesti Műszaki Egyetemen

A MŰEGYETEMI TANULÓPÁROK

Szakértelmiségre minden rendszernek szüksége van, s „ezeket tenyerén hordozza mindenki” – ezt Lukács György kommunista filozófus mondta 1946-ban. De idézhetjük Lenint is, aki a mérnökökről és agronómusokról így vélekedett: „ezek az urak ma a kapitalistáknak engedelmeskedve dolgoznak, még jobban dolgoznak majd holnap, amikor a fegyveres munkásoknak fognak engedelmeskedni” (Lenin, 1966).

Tehát a kommunista ideológusok az értelmiségen belül óriási jelentőséget tulajdonítottak a szakértelmiségnek, minthogy óriási szükségük volt rájuk az iparosításhoz. Az egyébként

háttérbe szorított vallásos diákok ezt a lehetőséget használták ki Magyarországon is az ötvenes évek diktatúrája idején. A Műegyetemen azért volt jelentős a „klerikális” diákok aránya, mert az erőltetett iparosítás miatt tizenegyezer új mérnökre volt szükség 1951-ben. Ez több, mint amennyi mérnök összesen volt 1949-ben Magyarországon. Ennek az igénynek az oktatási rendszer pedig csak úgy tudott megfelelni, hogy az eleve műszaki érdeklődésű jelentkezőkön kívül azokat is ide irányították, akik ideológiai okokból, vallásos világnézetük miatt humán pályán nem voltak kíváncsiak. Más statisztikák is mutatják: 1955/56-ban a Műegyetem diákjainak „csak” ötvennégy százaléka volt munkás- vagy parasztszármazású; ez az ELTE-énél 15–25%-kal kisebb arány, ha Aczél György 1956. novemberi megjegyzését vesszük alapul.

A szakember-utánpótlás biztosítására a szakértettségisek „bevetése” volt a másik megoldás, ám a műegyetemre került szakértettségisek humán tárgyak nélküli tantervben tanultak. Így sajátos egyveleg került az egyetemre: az ideológiailag megbízhatatlan vallásos világnézetűek, meg azok, akik kimaradtak az ideológiai képzésből – méghozzá éppen munkásszármazásuk miatt. A sztálini ideológiától mentes két csoport talált tehát egymásra a tanuló párok rendszerében: a jól tanulók korrepetálták ugyanis a hiányos tudású szakértettségiseket. „Ilyen feladatra főként a vallásos hallgatók vállalkoztak, egyfelől mentalitásuk alapján, másfelől pedig azért, hogy elfogadtassák magukat a rájuk gyanakodó pártfunkcionáriusokkal” (Frivaldszky, 2008).

A szakértettségisek képzettségük alapvető hiányosságai miatt nehezebben tudtak helytállni a műegyetemen. Ez a többi egyetem hallgatóihoz képest jobban ráutalta őket a „teljes körű végzettséggel rendelkezőkre”. A szakértettségisek közül még azoknak a tudásszintje sem érte el az egyetemi színvonalat, akik nem egy, hanem két évig tanultak az érettségire. Így a felsőoktatásból 60–70 százalékuk lemorzso-

lódott. Az is igaz, hogy más egyetemeken (például az ELTE-n) is voltak szakértettségisek, de ott nem mindig volt ennyire nyilvánvaló az előképzettségbeli hiányosságuk.

A Műegyetemen a szakértettségisek és a vallásos diákok között egyre jobban elmélyült a kapcsolat. Az egyik szakértettségis rendszeresen megosztotta pártonkívüli társaival a kommunista pártban szerzett értesüléseit: Rössler János végül a Műegyetem hősi halottja lett. A folyamatot később leíró Frivaldszky János eredetileg vegyésznek felvételizett a természettudományi karra, ám maximális pontszáma ellenére sem vették fel Pestre. Viszont jelezték neki: jelentkezhet Miskolcra gépészmérnöknek. Oda gyakorlatilag vizsga nélkül jutott be, majd átjött Budapestre, az építőmérnöki karra. A forradalom műegyetemi résztvevői közül Danner János és Beke Tibor is ilyen kerülő úton jutott be az egyetemre. Az 1956-os hősi halott Danner „hallatlanul művelt, elkötelezett katolikus volt, kapcsolatban állt a jezsuitákkal, jól tájékozott volt a nyugat-európai vallási szellemi áramlatokban is”. Nem pusztán a templomba járásban látta a kereszténység jelentőségét, s nem is az egyszerű, morális parancsteljesítésben: „az evangéliumnak nála jelen kellett lennie az emberek hétköznapi kapcsolataiban is, laikus kereszténységként, egyfajta »kultúrává« válva” (Frivaldszky, 2008).

A forradalom műegyetemista vezető szereplői között feltűnően nagy számban voltak szakértettségis fiatalok, akik kezdeti idealizmusukból kiábrándultak, illetve vallásosak, akiknek a világnézete egyébként sem illeszkedett a rendszerhez. Utóbbiak nagy része még ráadásul valamely „földalatti” katolikus közösséghez is tartozott. A forradalomban valamiképpen fontos szerepet játszó tizenhét műegyetemista közül tíz vallásos volt, öt pedig szakértettségis. A diákszállók életét a párt nem tudta ellenőrizni, így ott valódi közösség alakult ki, s azok a tanuló párok is ezeken a helyeken alakultak, amelyek a forradalom előkészítésében is kulcsszerepet játszottak.

A KÁDÁRIZMUS GYAKORLATA

A műegyetemi tanulópárok kiválóan illusztrálják a rákosista felsőoktatási politika kudarcát. A régi értelmiség lényegében teljes „leváltása” irreálisnak bizonyult. Ennek megvalósulása egyébként is beláthatatlan gazdasági következményekkel járt volna. Közben az 1956-os forradalom megmutatta, hogy a „munkáshatalom” ellen a munkások és a rendszer által a felsőoktatásba bejuttatott diákok is fellázadtak. Bár a forradalom után a felvételiknél átmenetileg megint előtérbe került a politikai megbízhatóság, és így a származási kategóriák egy ideig fennmaradtak az egyetemi felvételiknél, a kádári vezetés belátta, hogy változtatni kell az oktatáspolitikán. Az „osztályidegenek” felvételét 1956 után nem tiltották, de miniszteri engedélyhez kötötték. A levelező tagozatokon pedig ekkortól már nem nézték a származást. E hallgatókról ezért nem is lehet tudni, milyen családból érkeztek.

Az idő előrehaladtával az értelmiségiek több mint kétharmada munkás- vagy parasztszármazású lett. Így már a régi és az új értelmiség szembeállításának sem maradt értelme. A pártvezetés ezért nyitott a korábban bizalmatlansággal kezelt értelmiségi rétegek felé. Közben ugyanis Kádárék rájöttek, hogy a gazdaságirányításban a szakértelem és a színvonal emelésére is szükség van, nemcsak a politikai megbízhatóságra. Ez persze még nem jelentett áttörést: 1960-ban az egyetemre felvettek között az értelmiségiek aránya 23,7 százalékos volt, az „egyéb” kategória 6,4 százalékos képviselt, az osztályidegenek hányada viszont minimális, 0,3 százalékos volt. A változás azonban nem volt leállítható. Maga Kádár János 1959-ben a párt titkárságának ülésén felvetette: „nem lehet a társadalom egy részét egyszer s mindenkorra megbélyegezni”. Ezután következett a származási kategóriák alapján történő diszkrimináció eltörlése 1963-ban. Ám ez nem jelentette azt, hogy az állampárt feladta volna a küzdelmet, és nem

akarta volna továbbra is inkább előnyben részesíteni a munkás-paraszt származású diákokat. Csak ehhez kevésbé formális eszközöket keresett (Takács, 2008). A hatalom addigra az országosan kiépült KISZ-szervezetektől az állambiztonság (ifjúsági elhárítás) tevékenységéig számos kontrollmechanizmust működtetett. Az adott korlátokkal mégis megkezdődhetett a régi felső és középosztályok társadalmi reintegrálódása.

A származási kategóriák eltörlése mindenestre nem jelentette azt, hogy a vallásos fiatalok továbbtanulása elől elhárult minden akadály. A felsőoktatásba bekerülők jelentős része ugyanis részben már az új (munkás-paraszt származású) értelmiség leszármazottja volt, így nem feltétlenül a régi elitek gyermekei jutottak be az egyetemekre és a főiskolákra a hetvenes-nyolcvanas években. A valóság is azt mutatta, hogy a vallásos családok gyermekei 1963 után még hosszú ideig nem tanulhattak tovább nagy arányban felsőoktatási intézményekben. Ezt bizonyítja Tomka Miklós statisztikája, mely szerint 1972-ben az állami középiskolások 67 százaléka, az egyházi gimnáziumokban érettségizetteknek viszont csak a 33,5 százaléka jutott be egyetemre vagy főiskolára. Ez azt jelentette, hogy egy állami középiskolásnak éppen kétszer akkora esélye volt a továbbtanulásra, mint egy egyházi gimnazistának. Az egyházi intézményekben végzetek felvételének aránya a nyolcvanas években jelentősen emelkedett, ekkor már több mint a felük bekerült a felsőoktatásba. Az államszocializmus idején 1980 és 1984 között érte el a csúcst a bekerülési arányuk: ezekben az években az egyházi iskolák végzőseinek akár 80–90, sőt majdnem száz százaléka tanulhatott tovább egyetemen vagy főiskolán (Tomka, 2008).

A SZOCIALIZMUS „EREDMÉNYE”: AZ ELIT VALLÁSTALANABB LETT AZ ÁTLAGEMBEREKNÉL

A vallásszociológiai kutatások (Tomka, 2008) átfogó megállapításai szerint a vallásos családokból származók diszkriminációja elsősorban a felső rétegeket, tehát leginkább a régi elitet sújtotta – és ez nemcsak a Rákosi-korra volt jellemző, hanem a Kádár-kor döntő részében is. Az egyéni karrierekben is kimutatható, hogy 1948 után a vallásosság egyre inkább hátrányt jelentett a hivatali, szakmai előrelépés szempontjából. A hívők jelentős része arról számolt be, hogy diszkriminálták az 1945 utáni korszakban. A gyermekeik iskolai hittantanítását vállaló szülők évtizedeken át érezhettek kiszolgáltatottságot az államhatalommal, illetve helyi képviselőivel szemben. Bár a hittanellenes kampányok intenzitása (a potenciális hátrányok mértéke) idővel csökkent, e félelmek az alternatív kisközösségek „népszerűségében”, felértékelődésében is szerepet játszottak.

Végül soron a „szocialista modernizáció” nagyban hozzájárult, hogy a 20. század második felében átalakuljon a magyar társadalom. A felső rétegeibe való bekerülést folyamatosan korlátozták (ha vallásos, keresztény vagy a „régelihez” tartozó családok gyerekeiről volt szó), illetve túlerőltették (ha munkás-paraszt családok sarjait kellett segíteni). Így a középfokú és a felsőoktatás informális és formális befolyásával a régi elitek gyermekeit folyamatosan diszkriminálták. Tomka (2008) szerint végeredményben olyan felső réteg (ha tetszik, elit) jött létre Magyarországon, amely kevésbé volt vallásos, mint a népesség átlaga. Ez pedig hosszú távon, a rendszerváltás után is hatott a közéletre és a közgondolkodásra.

IRODALOM:

Balás Béla – Bolberitz Pál: *Regnum Marianum*, Budapest, Éghajlat, 2016.

Balogh Margit: Kötélhúzás a kulisszák mögött. Czaplak Gyula érsek tárgyalásai 1948-ban, in Bánkúti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 43–80.

Bertalan Péter: Ellenálló szeminaristák, in Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, 2009, 113–128.

Borsodi Csaba: Forradalom az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1956-ban, in Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, 2009, 8–70.

Fejérvy András: Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban, in Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, 2009, 129–156.

id. Frivaldszky János: *Ötvenhat lelke*, Budapest, Kairosz, 2008.

Gergely Jenő: Egyházak, egyházpolitika, 1945–1968, *História*, 1990/3.

Gyarmati György: *A Rákosi-korszak*, Budapest, ÁBTL–Rubicon, 2011.

Gyarmati György: Egyház, sok rendszer és történelmi idő, in Bánkúti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*, Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 13–30.

Horváth Erzsébet: *A Magyarországi Református Egyház története a kommunista időkben (1945–1989)*: <http://zsinatileveltar.hu/a-magyarorszag-i-reformatus-egyhaz-tortenete-a-kommunista-idokben-1945-1989>

Izsák Lajos: *Polgári ellenzéki pártok Magyarországon, 1944–1949*, Budapest, Kossuth, 1983.

Jávör Miklós: A „reakció” letörése és az együttműködő vonal újjászervezése a Magyarországi Református és Evangélikus Egyházban 1956 után, *Egyháztörténeti Szemle*, XVII/1 (2016), 53–70.:

<http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/javormiklos.pdf>

Kamarás István: *Búvópatakok*, Budapest, Márton Áron, 1992.

Vlagyimir Iljics Lenin: *A szocialista gazdálkodásról*, Budapest, Kossuth, 1966.

Pozsár István önvallomása az Egyetemi Forradalmi Diákbizottságban játszott szerepéről, in Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre*

- és kora. *Tanulmányok, forrásközlések V.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, 2009, 447–558.
- Rainer M. János: A magyarországi fordulatok és a szovjet politika, 1944–1948, in *A fordulat évei. 1947–1949. Politika – Képzőművészet – Építészet*, Budapest, 1956-os Intézet, 1998, 17–44.
- Sági György: Egy katolikus főpap vívódásai. Hamvas Endre csanádi püspök és az államhatalom, 1961–1964, *Egyháztörténeti Szemle* XIV/2 (2013), 63–82.: <http://www.uni-miskolc.hu/~egyhtort/cikkek/sagigyorgy.pdf>
- George Schopflin (Schöpflin György): *Politics in Eastern Europe 1945–1992*, Oxford, Blackwell, 1993.
- Soós Viktor Attila: Badalik Bertalan püspöki jogkörének megvonása és internálása, *Archívnet*, 2007/4.
- Soós Viktor Attila: Megújulás – szabadulás – megszólalás – megtorlás. Egyházak a forradalomban, *Kommentár*, 2016/5., 23–28.: http://archivnet.hu/politika/badalik_bertalan_puspoki_jogkorenek_megvonasa_es_internalasa.html
- Standeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*, Budapest, 1956-os Intézet–ÁBTL, 2005.
- Sümeghy Kata: Vatikáni–magyar tárgyalások a hatvanas években (1963–1967): <https://prezi.com/ynl9nufqctmy/vatikani-magyar-targyalasok-a-hatvanas-evekben-1963-1967/>
- Szabó Róbert: Forradalom és megtorlás a Budapesti Orvostudományi Egyetemen, 1956–1957, in Némethné
- Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.* Budapest, Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, 2009, 111–150.
- Dr. Szántó Konrád OFM: *Az 1956-os forradalom és a katolikus egyház*, Miskolc, Szent Maximilian Lap- és Könyvkiadó, [1993].
- Szegő Iván Miklós: A II/5-C titkai: az utolsó magyar keresztényüldözés, *HVG Online*, 2011. november 1.: http://hvg.hu/tudomany/20111101_letartoztatasklerikalis_reakcio_1961
- Takács Tibor: A fővárosi egyetemistákat ért megtorlás 1956 után, in Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.): *Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések V.* Nagy Imre Alapítvány–Gondolat, Budapest, 2009, 291–331.
- Takács Róbert: *A származási megkülönböztetés megszüntetése 1962–1963*, Budapest, Napvilág, 2008. Politikatörténeti Füzetek XXVIII.
- Tomka Ferenc: Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés, Budapest, Szent István Társulat, 2005.
- Tomka Miklós: A vallásosság mint az elitbe kerülés ellenpólusa a Kádár-korszakban, in Majtényi György – Szabó Csaba (szerk.): *Rendszerváltás és Kádár-korszak*, Budapest, ÁBTL–Kossuth, 2008, 557–568.

A Műszaki Egyetem hallgatóinak május 1-jei felvonulása (1947)

A MAGYAR CSERKÉSZET ÚJJÁÉLEDÉSE AZ 1956-OS FORRADALOM NAPJAIBAN

A Magyarországon is kiépülő szovjet típusú rendszer egyik fő társadalomátalakítási törekvése a fiatalok kommunista emberré formálása lett. Az 1948 után közzétett oktatási, nevelési programok központi elemévé vált a materialista ateizmus, valamint az egyház- és vallásellenesség. A hivatalos dokumentumok önérzetesen hangoztatták, hogy – szakítva a káros múlttal – most már mindegyik oktató-nevelő intézmény a „legmodernebb szocialista társadalom építésének színtere”, mindegyik pedagógus a „szocializmus építésének munkatársa”. Az iskola – először a magyar neveléstörténetben – negyven esztendőre egy politikai párt hatalmi céljainak eszköze lett (Mészáros, 2002, 127). Az erőteljes ideológiai kampányokhoz lejáratozó és megfélemlítő akciók, konstruált adminisztratív eljárások, perek kapcsolódtak. Végül 1946 nyarán Rajk László belügyminiszter betiltotta a civil és vallásos, valamint ifjúsági egyesületek jó részét, megszüntetve ezzel a civil befolyást az oktatásban, a kultúrában és a társadalompolitikában. Ám az 1956-os forradalom napjaiban lebomló hatalmi struktúrák lehetővé tették a korábban felszámolt ifjúsági közösségek, így a cserkészmozgalom nyilvános megjelenését is.

A CSERKÉSZSZÖVETSÉG ÚJJÁSZERVEZÉSE

A rendelkezésre álló források szerint a cserkész-élet újjáéledésének gondolata több helyszínen is megfogalmazódott a forradalom során. Az októberi napokban történetekkel kapcsolatos visszaemlékezések értelemszerűen leginkább a budapesti eseményekre fókuszálnak. A politikai rendőrség nyomozóit elsősorban szintén a központi folyamatok érdekelték.

A későbbi állambiztonsági jelentések szerint az egykori vezetők közül elsőként Jánosi Sándor, Hajdu Lajos és Vargai Zoltán jelent meg a Nagy Sándor utcai volt Cserkészházban. Az épületet a Közgazdasági Kiadóvállalat használta. Az intézmény néhány helyiséget és telefonvonalat is biztosított az újonnan érkező cserkészek számára, akik hosszán tanakodtak arról, miként lehetséges a nyilvánosság elé tárni a mozgalom újjászervezésének tervét, és hogyan lehet elérni a régi cserkészvezetők jelentkezését. A felhívás kezdetben

röplapok, plakátok útján (és nyilván szóban) terjedt. A kutatás során számos visszaemlékezésben olvashattunk efféle próbálkozásokról. Az akciók igen sikeresnek bizonyultak: „A plakátokat éjszakánként kiragasztottuk, és olyan jól csináltuk, hogy százhusz fő jött össze a református iskolába, és annak a parancsnoka, Farkas Sanyi bácsi nagy örömmel fogadott minket” – idézte fel Gelencsér László. November 3-án egy rövid MTI-hír is napvilágot látott:

Újra megindult a cserkészmunka
A Magyar Cserkészek Szövetsége a régi Cserkészházban (Budapest V., Nagy Sándor utca. 6. Telefon: 312-327, 311-156) állandó ügyeletet tart. Kérünk mindenkit, hogy bármilyen, a cserkészzel kapcsolatos ügyben ide forduljon.

A két megadott telefonszámon rövid időn belül 100-150 fő jelentkezett. A központban

tevékenykedők közül sokan Jánosi Sándor egykori, a Budapesti Keresztyén Ifjúsági Egyesülethez (BKIE) tartozó csapatának tagjai voltak. Róluk a „Farkas” fedőnevű hálózati személy 1958. január 29-én a következőket jelentette: „Ez a csapat nem volt kifejezetten egyházi beállítottságú, sok munkásgyerek volt a tagja, viszont központja volt az ország összes református, illetve protestáns csapatának. Ők képezték a magvát az »Ichys« [sic!]szervezetbe tömörült protestáns csapatoknak.”

A politikai rendőrséget a titkos adatgyűjtések során kiemelten érdekelték azok a belső törésvonalak, amelyeket felhasználva egy közösség vagy szervezet életét manipulálni lehetett. Ennek megfelelően a cserkészetről szóló jelentések készítői is a megosztottság, az eltérő elképzelések nyomait keresték. Egy 1958. április 30-i jelentés szerint például nem sokkal Jánosiék után a katolikus cserkészeket képviselő Kölley György, egykori kiscserkészvezető is megérkezett, és nem volt teljesen elragadtatva a helyzettől: „1956 októberében elkéstünk. Mire beértünk, már ott volt Jánosi” (ÁBTL 3. 1. 5 O–11625). Mindazonáltal kijelenthetjük, hogy a visszaemlékezések szerint azokban a forró napokban a cserkészek nem foglalkoztak ideológiai vitákkal, mindenki a mozgalom újjáélesztésén fáradozott.

Az újrainduláshoz alapvető fontosságú volt a legitimitás biztosítása, a megfelelő politikai támogatás elnyerése. Ezért a vezetők különböző hatalmi központok felé indultak a Cserkészházból, s vélt vagy valóságos befolyással rendelkező személyeket kerestek fel a Parlamentben, a pártközpontban, az új forradalmi szerveknél, valamint bejelentkeztek egyházi vezetőknél is.

A Parlamentbe érkező Jánosi Sándor az épületben kialakított stúdióban rádiónyilatkozatot tett közre. Emellett felvette a kapcsolatot Surányi Lászlóval, az úttörőmozgalom egyik vezetőjével, akivel arról tárgyalt, hogy mit kellene tenni a „reakciós kísérletek” elhárítása végett. A későbbi belügyi jelentések szerint Surányi egyetértett vele abban, hogy a „klerikális

restauráció” ellen fel kell lépni, továbbá biztosítani kell az ifjúsági szervezet anyagi javainak védelmét is.

E találkozás utáni nyilatkozatát – Varga Domokos író, újságíró tanúvallomása szerint – magnetofonra mondta fel Jánosi. Ám lejátszására a szerkesztők óvatossága vagy taktikázása miatt nem került sor.

Október utolsó napjaiban Éry Emil volt országos parancsnok is megjelent a Cserkészházban, s Kölley Györggyel együtt nyilatkozott a Szabad Magyar Rádiónak. Az interjú adásba is került. A tervek szerint Kölleynek november 5-én a parlamenti stúdióban beszédet kellett volna intéznie a cserkészekhez, de a november 4-i szovjet támadás ezt is meghiúsította. Az egyházi támogatás elnyerése érdekében november 3-án a katolikus cserkészvezetők bejelentkeztek Mindszenty bíboroshoz, de a találkozásra végül nem került sor, mert a rengetek látogató miatt nem jutottak be hozzá.

A fennmaradt töredékes anyagok szerint a különféle korszakok különböző beállítottságú cserkészvezetői eltérő irányokban keresték a cserkészlet támogatóit. Egyes ügynöki jelentések szerint voltak, akik a felbomlott állampárt (MDP) romjain létrejövő MSZMP Nádor utcai központjában is bejelentkeztek. Amennyiben ez megtörtént, akkor Kádár Jánost hiába keresték ott, ugyanis ebben az időben már Moszkvában tartózkodott.

A cserkészmozgalom 1956-os történetét leíró belügyi források a hatalomtechnika, a politikai harc szempontjából láttatják az eseményeket. Innen nézve az bizonyult a legfontosabb kérdésnek, hogy ki birtokolja a szervezetet, illetve ki milyen befolyással rendelkezik irányvonalára. A fontos pozíciók kisajátítása érdekében alapvető fontosságú volt a gyorsaság, a szervezet kézben tartásához pedig csakugyan segítséget nyújthatott a közösségek megosztása is.

Az 1945 és 1948 között mesterségesen szított ellentétek a megtorlás időszakának elbeszéléseiben is hangsúlyos szerepet kaptak.

Szent Imre szobra a Mór Zsigmond körtéren, egy cserkészfiú mellékalakjával (1956)

Mindazonáltal, ahogyan fentebb már említettük, az újjászervezés kérdésében egység volt, így a nézetkülönbségek ellenére a Magyar Értelmiségi Forradalmi Tanács közbenjárásával megkezdtek az országos közgyűlés megszervezését. Ideiglenes intézőbizottságot választottak tíz taggal, közülük hétnek a nevét ismerjük: Jánosi Sándor, Velösy Béla, Éry Emil, Hajdu

Lajos, Vargai Zoltán, Szalay Gábor és Kölley György (ÁBTL 3. 1. 5. O–11530). Működési engedélyt Tildy Zoltán miniszterelnök-helyettes és Kónya Albert oktatási miniszter is adott nekik. Utóbbtól Vargai csak azt a kikötést kapta, hogy ne klerikális és ne militarista szellemben vezessék és irányítsák az új cserkészetet. Az élet beindulásával Hajdu és Vargai na-

ponta bejártak a Cserkészházba, hogy leadják a jelentkezők listáját.

Itt kell szót ejtenünk Novák Ferencről, aki nem csupán a jelentkezők listáit rendszerezte, hanem a Cserkészház fegyveres védelmét is felügyelte. A később világhírűvé vált néptáncművész, koreográfus és környezetének megfigyelése több részletet is feltárt az 1956–57-es eseményekről. Az eljárás hátterében a cserkészettel kapcsolatos adatgyűjtésen túl a néptáncgyűttes 1958-as angliai útjával kapcsolatos intézkedések álltak. A hetvenegy főből álló delegáció (a Bihari János Táncgyűttes és a Kodály-gimnázium kórusa) „operatív biztosítását” huszonegy szervezett hálózati személy látta el.

A belügyeseknek az utazás előtt tisztáznuk kellett azt a gyanút, mely szerint a forradalom után Novák továbbra is életben tartotta a cserkészszellemet, amely kifejeződött a táborozásokban, illetve a „regös-nacionalista” művészeti nevelésben. (Egyes jelentések megemlítik a közösséget alkotó együttes nagyvázsonyi nyári táborát, amelyben több szempontból is egy cserkész tábor mintáinak továbbélését látták.) Az együttes állambiztonsági ellenőrzése során feltárták, hogy a forradalom során a közösségből ki tevékenykedett cserkészként. Egy jelentés szerint Novák és Boross Géza mellett Györgyfálvay Katalin, Mondel Anna, Lődör Ernő és Bokor László is részt vett a forradalmi cserkész eseményekben. Utóbbiakat egyébként törölték is a küldöttségből.

CSERKÉSZEK A FORRADALOMBAN

A politikai rendőrség nemcsak a központi, hanem helyi cserkészkezdeményezésekkel kapcsolatban is adatgyűjtésbe fogott. A megtorlással kapcsolatos aktákban számos olyan cserkész nevével találkozhatunk, aki egyénileg vett részt a szabadságharcban. Utóbb az ilyen jellegű in-

formációkat egy külön aktában összesítették, de kifejezetten a cserkészek ellen nem indítottak eljárást. Az elkövetkező években viszont az ifjúsági csoportok elleni, „Fekete Hollók” fedőnevű titkos adatgyűjtés során számos egykori cserkész is az állambiztonság célkeresztjébe került.

A „volt cserkészmozgalomról” vezetett dosszié fennmaradt anyagai alapján megállapítható, hogy az állambiztonság az egykori közösségek, vezetők kapcsolati hálóját is igyekezett feltárni. Ebben az is szerepet játszhatott, hogy 1957-ben Hollós Ervin került a belső elhárítás élére, aki 1945 után kommunista ifjúsági vezetőként a cserkészlet bomlasztásának és felszámolásának kulcsszereplője volt. Tehát az ávós múlttal nem rendelkező parancsnoknak erről az elhárítási területről személyes ismeretei is voltak.

A megtorlás eljárásai során más ügyekben elfogott cserkészeket vádlott-társaikhoz hasonlóan kihallgatták arról, hogy merre jártak 1956. október 23. és november 4. között. A fegyveres ellenállás, forradalmi szervezetekben való részvétel vagy akár röplapozás miatt letartóztatott fiatalok vallomásai különböző tevékenységeket rögzítettek. Az állambiztonság cserkészaktája néhány jellegzetes személy sorsának leírását, illetve történeteit őrizte meg. (Az adatsorok azt is jól érzékeltetik, hogy a belügyeseknek milyen mélységben sikerült behatolniuk a közösségekbe.)

A Regnum Marianum csapat egykori tisztjéről, Alföldi Alajosról annyit derítettek fel, hogy a forradalom első két napjában bejárt az ellenállás egyik központjának számító Műegyetemre, de azt nem tudták, hogy ott mit csinált. Későbbi megfigyelését inkább az indokolta, hogy Teleki Pál miniszterelnöksége idején a nemzetpolitikai szolgálatnál tevékenykedett, és országos öregcserkész-vezető volt.

A forradalom során sok más helyszín mellett a Wekerle-telepen is felmerült a csapatszervezés gondolata. A helyi vezetők a cserkészközpontba is bejelentkeztek. A po-

litikai rendőrség későbbi nyomozásai szerint Szecsődy József és társai elkészítették a *Kis Velemjáró* című újoncpróbaanyagot, Harmat Artúr indulójának zenéjére pedig csapatindulót írtak. Január közepétől minden pénteken reggel fél héttől fél nyolcig találkoztak. Saját írású újságot is készítettek *Kis Harang* címmel, amely a cserkésztvényekről, művészetről, politikai kérdésekről és a gyári problémákról érkezett a nyugati rádiók adása alapján.

Rákoscabán a 140. számú Pro Patria cserkészcsapat szerveződött újjá. 1956. október végén Gelencsér László, Simányi Miklós (volt bencés cserkész) és Domonkos Lajos megbeszélték, hogy felkeresik hajdani cserkészparancsnokukat, Uthy Gyulát. A november 3-ára a volt Rákoscabai Katolikus Körbe (plakátokkal, meghívókkal) meghirdetett alakuló ülésre körülbelül száz fő gyűlt össze. A helyi iskolában zajló programon éppen a régi élményeket elevenítették fel (énekeltek, tábori filmeket vetítettek), amikor jött a hír: oroszok vonulnak Budapest felé. Az elkövetkező napokban több helyi cserkész fegyveresen is részt vett a harcokban. Kiemelkedik közülük Válóczy István és Kőtelepi Lajos, akiket a forradalom leverése után halálra, majd nemzetközi tiltakozás nyomására életfogytiglani börtönre ítélt a kommunista rezsim.

A forradalom által elhozott szabadság a főváros egyik legerősebb illegális közösségének, a szentimrevárosi csoportoknak is lehetőséget adott, hogy tagjai nyilvánosan, cserkészként tervezhessék jövőjüket. Az erről szóló visszaemlékezések is a munka dinamikus megkezdéséről szólnak: „Mi, cserkészek elég hamar összegyűltünk egy lakáson. Ahogy megbecsültük, az illegális cserkészeten részt vevők létszáma kétszerese volt a legálisnak. Megállapodtunk abban, röpcédulát kell nyomtatnunk, amelyben felhívjuk a tiszteket és parancsnokokat, hogy kezdjenek el újból hivatalosan működni. Én jártam a nyomdában, s tízezer példányban rendelttem meg. Szétszórtuk az utcán, s teherautók vitték le vidékre” (Kamarás, 1992).

A különböző vidéki kezdeményezések közül az egyik legfontosabb országos forradalmi központban Győrben aktivizálódó Galambos Iréneusz bencés szerzetesnek a szovjet intervenciót követően el kellett menekülnie az országból. Vele kapcsolatban a belügyesek már csak azt tudhatták meg, hogy először menekülttábori lelkész lett Traiskirchenben, ahová a forradalom idején nagy számban érkeztek a magyar menekültek. Később, burgenlandi lelképásztori és hitoktatói feladatai mellett a nyugat-európai cserkészéletben is szerepet vállalt. Egy másik fontos vidéki központban, Miskolcon szintén megkezdődött a mozgalom újjászervezése. Az állambiztonsági összefoglaló szerint Bokros Lajos a forradalom alatt elsőként tette ki a cserkészjelvényt, s kezdte meg a cserkészlet szervezését Diósgyőrben. A város egykori cserkészvezetői a Szabad Kossuth Rádió helyi adójánál is beolvashatták hirdetményeiket.

Ilyen jellegű mozgólódások az ország számos más pontján is zajlottak. A felszámolt közösségek újjáéledése, a forradalmi változásokra, majd a diktatúra újjáépülésére adott válaszaik további kutatások tárgyai lehetnek. A rendelkezésre álló adatok és visszaemlékezések alapján kijelenthető, hogy a forradalom után az országot elhagyó kétszázezer fős tömegben számos cserkész távozott Nyugatra. Ismeretük, állóképességük, rátermettségük sokakat a határátlépéskor éppúgy segített, mint új otthonukban a beilleszkedés során.

És hogy miként segítette a cserkészstudás a „létező szocializmus” mindennapjait? Válaszul hadd idézzük Szentirmai Józsefné gondolatait: „A »létező szocializmusban« nagy segítség volt a cserkésztartásunk, az, hogy minden körülmények között tesszük, ami a kötelességünk, akkor is, ha »nem érdemes«, hisz tudtuk, akármi is a jelen, a jövőnek élünk, dolgozunk, a cserkészbecsületnek fogadalmunk szerint. Magánéletünkben igyekeztünk a környezetünknek, esetleg ki sem mondva, átadni a cserkészszellemet.”

Az 1956-os forradalom kitörése után a Magyar Cserkészszövetség volt vezetői, tisztjei

A budapesti Kossuth Lajos tér az 1956-os forradalom napjaiban

és az illegalitásban tovább működő csoportok tagjai szinte egy emberként mozdultak meg helyi közösségeik, illetve a mozgalom nyilvános újjászervezéséért. A szabadságharc levereése után ugyan voltak még próbálkozások a cserkészlet megmentése érdekében, de nem vezettek sikerre. November 10-én Jánosi Sándor megpróbálta meggyőzni Surányi Lászlót, hogy Magyarországon egyetlen ifjúsági mozgalomnak van létjogosultsága, és az a cserkészlet. Mások egy ideig „őrszemcsapatok” szervezésével próbálkoztak. 1957. február 18–19-én azonban újjáalakították a Magyar Úttörők Szövetségét, majd február 26-án döntés született arról, hogy csak a párt által központilag irányított úttörőmozgalom maradhat meg, és ez lesz a kizárólagos ifjúsági rétegmozgalom.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–11530. „Volt cserkészmozgalom”
 ÁBTL 3. 1. 5. O–11625. „Indiánok”

IRODALOM:

Kamarás István: *Bűvőpatakok. A szentimrevárosi katolikus ifjúsági mozgalom története 1949–61*, Budapest, Márton Áron, 1992.
 Mészáros István: *„Devictus vincit”*, Budapest, Szent István Társulat, 2002.
 Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok. Avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Doktori disszertáció, 2013.

TURISTÁSKODÁS CSERKÉSZSZELLEMBEN - KÖLLEY GYÖRGY TÁBORAI

Az 1956-os forradalom után újjászerveződő politikai rendőrség ott folytatta a munkáját, ahol az októberi napok előtt abbahagyta. A megtorlás időszakában fokozatosan kezdtek el nyomozni az autonóm életet élő keresztény ifjúsági közösségek után. Az egykori kiscserkészvezető pap, Kölley György tevékenységének megfigyeléséről több akta is fennmaradt. Az „Indiánok” fedőnevű nyomozás iratai egy sajátos, torz tükrön keresztül dokumentálták a korabeli kirándulásokat és táborozásokat.

Amikor a budapesti rendőr-főkapitányság 1957 szeptemberében nyomozni kezdett a Dunabogdányban szolgáló káplán tevékenysége után, munkásságáról már részletes adatok álltak a hatalom rendelkezésére. Egy szovjet katonák elleni merénylet hamis vádja miatt 1946-ban elítélt, majd a Szovjetunióba hurcolt Kölleyről már több mint egy évtizede gyűjtöttek adatokat a politikai rendőrségen. Az új megfigyelések alapjául szolgáló konstrukció szerint ifjúsági munkája során „keresztényszocialista szellemben” foglalkozott fiatalokkal, ami veszélyt jelentett a fennálló államrendre (annak önértelmezése szerint: a népi demokráciára). Veszélyességét igazolandó a belügyi dokumentumok gyakran hivatkoztak cserkészmúltjára, kapcsolataira, illetve módszereire.

Az, hogy még éveken át folytathatta tevékenységét, s nem csaptak le rá rögtön, egyrészt annak az új koncepciónak volt köszönhető, amely 1956 után jellemezte a politikai rendőrség munkáját. Az újjászervezett állambiztonság irányelvei szerint – ellentétben a Rákosi-korszakkal – nem kellett azonnal fellépni az „ellenséggel” szemben. Ehelyett hagyni kellett, hogy bizonyos szervezkedések kiforriák magukat, magukhoz vonzva azokat, akik készek az adott „rendszerellenes” tevékenységre. Másrészt az egyházi elhárítás helyzetét alapvetően meghatározta az MSZMP 1958 nyarára kikristályosodó egyházpolitikája, valamint a

rendszer konszolidációs törekvései. Az egyházi struktúrákba beépülő hatalom arra törekedett, hogy látszólag ne korlátozza a szabad vallásgyakorlást, ne sértse a hívek „vallásos érzületét”.

Nem sokkal az 1956-os forradalom előtt és után Kölley György – lényegében különösebb nehézségek nélkül – szervezett három táborozást (1956 nyarán a Bükkben, 1957 júliusában a közeli Kismaros melletti erdőben, majd augusztusban a Gerecsében). Mindezekről összességében igen kevés és visszamenőleg szerzett információja volt a titkosszolgálati nyomozást irányító Kerekes József századosnak. Ugyanakkor a jelentések kitérnek arra, hogy a belügy megnövekedett érdeklődését Kölley paptársai is érzékelték. Igaz, a hatalom „üzenetét” a sajtóból is ki lehetett olvasni. A KISZ lapja, a *Magyar Ifjúság* 1957. szeptemberi számában jelent meg a *Jó munkát, kérlek alássan...* című cikk. A szerző, Sárdi Mária gunyoros hangvétellű, a cserkészek 1956 utáni „illegális szervezkedéseit” leleplező írása felemlegette az évtizedes vádat, hogy Kölley „véletlenül éppen annak a cserkészcsapatnak volt a parancsnoka, amelynek tagjai háztetőkről orvul szovjet katonákra vadásztak az akkori Oktogon tér egyik házpadlásán”.

A dunabogdányi plébánia megfigyelésén és telefonjának lehallgatásán kívül ekkor már az a Holdvilág utcai budapesti lakás is megfigyelés alatt állt, amely heti rendszerességgel köz-

Az „Indiánok” fedőnevű ügy megfigyelési fotói (Kölley György táborozói)

tudottan otthont adott Kölley találkozásainak budapesti ismerőseivel. A kitüntetett figyelmet érzékelve a pap budapesti „fogadóóráinak” székhelyét áthelyezte egy Villányi úti lakásba, és a soron következő téli tábor szervezésére is gondosan ügyelt.

Tulajdonképpen a táborozások esetében volt leginkább megfigyelhető munkájának cserkészjellege. A túrázással és „önfenntartással” járó kikapcsolódás és közösségépítés a természetben szerves része a cserkészmódszernek, s maga Kölley is ezt tartotta a legjobb eszköznek, hogy „cserkészszellemisségben” foglalkozzon a köré gyűlő gyerekekkel. Az elhárítás szemét szűrő egyéb tevékenységei (például plébániai vetítések, zenehallgatások, könyvkölcsönzési lehetőség biztosítása) inkább kapcsolhatók a hittanári feladatkör kibővítéséhez, mintsem a „cserkészmunkához”. A kettő között természetesen az ő személyén kívül is volt kapcsolat, már csak azért is, mert mindkét programtípussal nagyjából ugyanazt a kört szólította meg.

A programok egy jelentős részéről ügynői jelentések is fennmaradtak. A „Mózes” fedőnevet viselő hálózati személy terjedelmes, 1958. február 10-i jelentésében számolt be a Visegrádtól nem messze található Nagy Villám turistaházban eltöltött napokról. Információi abból a szempontból mindenképp hitelesnek tekinthetők, hogy saját szemével látta a leírtakat, hiszen tartótisztje azt a fedőtervet dolgozta ki számára, hogy a tábor idején ő is menjen el a helyszínre, azaz a céllal, hogy egy későbbi saját táborára készülve alaposan megismerkedhessen vele. A turistaházban Kölley György vezetésével 1958. január 7. és 14. között táboroztak főként bogdányi általánosiskolás-korú gyerekek. A tipikusan cserkésznek mondható külsőségek közül nagyjából csak a szigorú napirend volt tetten érhető, illetve a jelentés tábori misé(ke)t is említ. Azt sajnos nem lehet tudni, pontosan milyen tartalmakat közvetített Kölley György azokon a „világnézeti” előadásokon, amelyek – legalábbis „Mózes”

Kölley György csoportjainak megfigyelése
(Széchenyi Gyógyfürdő, portyák)

szerint – a túrázás mellett helyet kaptak a tábori programban.

Az állambiztonságot elsősorban az érdekelte, kik segítették Kölley akcióit. „Melléksze-replőként” megjelent a turistaház gondnoka, Harsányi Károly, akit szintén operatív ellen-őrzés alá kívántak vonni (a későbbiekben ki is hallgatták), amiért elkülönített hálóhelyet és kedvezményes ellátást biztosított a csoport-nak. Felmerült Geszler Ödön neve, aki ekkor még – úgy tűnik – egyetlen aktív segítője volt Kölleynek a táborozás során. A kiadott tartó-tiszti utasítások fényében az állambiztonság számára az számított a legizgalmasabb kérdés-nek, hogy az érintettek mi módon tudnak „fa-lazni” ezeknek a táboroknak, amelyek ugyanis teljesen legális papírokkal, az UVATERV (Út-és Vasúttervező Vállalat) S. C. természetjáró szakosztályának fedése alatt valósulhattak meg. Mi sem volt természetesebb, mint hogy a leg-alitást garantáló Dóra Tibor márciusra a szak-osztályon belüli átszervezések folyamányaként már nem egyengethette tovább az alkalmi tú-rázások és táborozások útját.

1958 tavaszának második felében már megkezdődtek a nyári táborok lázas előké-születei – s persze a megfigyelésük. Egy május 13-i jelentés szerint a Kölley jobbkezeének szá-mító Geszler Ödön feladata volt terepszemlét tartani a Vértesben található kiszemelt tábor-helyen. A konkrét helyszín kiválasztásánál a következők voltak a legfontosabb szempontok: ne járjon arra senki, ne legyen a környéken se turistalétesítmény, se jelzéssel ellátott út. A helyzetet bonyolította, hogy Kölley nemcsak a dunabogdányi, hanem a régebbiről ismert pesti gyerekeket is el akarta vinni; a kisebb feltűnés érdekében több turnusban. Ráadásul a résztvevők köre miatt a lehető legolcsóbban kellett megoldani az étkeztetést, fel kellett épí-teni a legális színpalákat, és a nyilvánvaló meg-figyelés mellett is értesíteni kellett az érintet-teket minden fontos részletről. A helyszín és az időpont ugyanis többször változott. A nyár elején biztosnak tűnő vértesszéli táborhelyet

például azért vetették el, mert nehéz lett volna áthidalni az ellátási nehézségeket, illetőleg kiderült, hogy a közelben fog táborozni egy úttörőcsapat is, tehát a körülmények mégsem jók. S bár úgy tűnik, Kölley szerette volna elkerülni a túl felkapottnak s ezáltal „veszélyesnek” számító Balaton melletti táborozást, végül a déli parton, Balatonfenyvesen valósult meg a tábor második fele, amelyet egy sukorói tábor előzött meg a Velencei-tó mellett. A jelentéseket olvasva nehéz eldönteni, hogy szándékosan álhírek keringtek-e a táborok helyszíneiről és időpontjairól, vagy számunkra ismeretlen okok kényszerítették a szervezőt viszonylag sok változtatásra. Az előkészületekről egyébként a helyi párttitkár is bizalmas információkkal rendelkezett, hiszen néhány helyi pedagógus gyerekével együtt az övé is elment táborozni „Gyurka bá”-val. A pap és segítői talán ezért igyekeztek körültekintően szervezkedni: a felajánlott természetbeni juttatásokat, azaz a tábor élelmiszerkészletét megalapozó gyűjtést például nem a plébánián, hanem a falubeliek zömének megélhetését biztosító kőbánya kultúrotthonában tartották. Szintén a bányához köthető a Dunabogdányi Kőbánya Természetjáró Szakosztály elnevezésű helyi természetjáró kör létrehozása, az addig bevált, de már veszélyessé váló UVATERV S. C. helyett. Ettől fogva az új egyesület adta ki a táborozók számára a fedezékként szolgáló turistaigazolványt (amely egyéb járulékos haszon mellett kedvezményes utazásra jogosította tulajdonosát).

Mivel a politikai rendőrség újabb lejárató cikkek megjelentetését tervezte, a balatonfenyvesi tábor néhány napos külső megfigyelés alá vonták. Az ennek nyomán készült feljegyzések szerint a táborban 40–45 főnyi 8–14 év körüli gyerek volt, továbbá öt-hat huszonéves és három-négy fiatal felnőtt. A program alapvetően teljesen szabad játékból állt, kiegészülve néhány beosztás szerinti kötelezettséggel, például a konyhatűz táplálásával. Kifejezetten cserkészesnek mondható elemmel a megfigyelők nem találkoztak – leszámítva az

egyperces néma imát és a *Szózat* eléneklését az esti zászlólevonásnál. Fontos megállapítás, hogy Kölleynek egyáltalán nem volt vezető szerepe a táborban, alapvetően a konyhai feladatok ellátására szorítkozott. Sőt óvatosságból arra intette a vele tartókat, hogy ők bizony „nem a tiszivel [tisztelendővel] kirándulnak”, és legjobb, ha az erdőben sem Gyurka atyának, hanem inkább csak Gyurka bának szólítják.

Tehát továbbra sem kerültek elő kézzelfogható bizonyítékok a „rendszerellenességre”, ráadásul időközben a belső elhárítás direktívái is változtak: „Nem a világi papok között kell keresni az ellenséges tevékenységet, hanem a betiltott szerzetesrend[ek] soraiban” – jegyezte fel az ügyet irányító Pető Imre rny. hdgy. Igaz, ezzel az állítással az ügyben szereplő egyik (árulással vádolt) ügynököt is meg akarta tévesztetni.

A fennmaradt dosszié szerint a következő hónapokban a nyomozók a következőket kívánták tisztázni: Pontosan kik vettek részt a táborokban? Milyen a plébánia és a helyi sportkör kapcsolata? Kikre támaszkodik Kölley György? Az általa létrehozott közösség önálló, vagy vannak felsőbb kapcsolatai?

A résztvevők névsorát igyekeztek minél hamarabb kideríteni. Augusztus végére az UVATERV S. C. nyilvántartásának köszönhetően már meg is volt azoknak a budai fiúknak a névsora, akik a vállalat természetjáró szakosztályának fedése alatt vettek részt a táborozáson. (Innen látszik, hogy csak a bogdányi táborozók kapták az igazolványukat a helyi Kőbánya S. C. turistaszakosztályától, a budapestiek továbbra is az UVATERV-hez tartoztak.) Eszerint a túlnyomórészt XI. kerületiekéből álló csoport túravezetője Geszler Ödön volt, akit hamarosan el is kezdtek figyelni, és megkapta a „Vezető” fedőnevet. A dunabogdányi résztvevőkről is készült összeírás, de rájuk kevesebb figyelem jutott, hiszen az idősebb budapesti gimnazistákról vagy már érettségizett fiatalemberekről feltételezték, hogy tevékenyen részt vettek Kölley szervezkedésében. A bogdányiak eseté-

ben inkább az foglalkoztatta a belügyet, hogy kik azok a faluban, akik valami módon segítik a pap szervezőmunkáját.

Kölley György ügye 1959 tavaszán ért fordulóponthoz. A Belügyminisztérium addigi értékelése szerint a pap egyfajta magányos elszigeteltségben végezte „rendszerellenes” munkáját. Ezt követően – ciszterci, illetve szentimrevárosi „kapcsolataira” hivatkozva – a „Fekete Hollók” fedőnevű ügy résztvevőjeként tekintettek rá. A nyomozás során felmerülő neveket alapvetően három csoportba oszthatjuk: Az elsőbe a falubeliek tartoztak, akik leginkább talán személyes szimpátiából segítettek papjuknak, így például Knab Mihály, aki a helyi sportkör létrehozásán fáradozott, hogy az 1958-as nyári táborhoz fedőszervezetet biztosítson. A másik „csoportba” a papnak azokat a régi ismerőseit sorolhatjuk, akik elég ártalmatlannak tűnő, de illegálisnak beállítható segítséget nyújtottak, ahogy a „Piktor” fedőnevet kiérdemlő Benedek Katalin, aki szemléltető anyagokat, képeslapokat festett Kölley hitoktatói munkájához. A harmadik és talán legfontosabb csoportot azok a budai (fiatal) felnőttek alkották, akik vagy ott is voltak a táborokban, és aktívan segítettek, vagy a szervezési háttérfeladatokból vették ki a részüket. Közöttük volt olyan, akit a jelentők Kölley György rokonának tartottak (például „Vezetőt”), és ahhoz a magához tartozott, amely „Mózes” szerint „mindent tud és mindenben részt vesz”, vagyis tudatában volt a céloknak (Geszlér mellett ilyennek tűnt Paiss [Paizs] Andor vagy Selmeczi Vilmos), míg mások csak alkalomadtán segítettek, s nem voltak napi kapcsolatban Kölleyvel. Ebbe az alcsoportba sorolhatjuk Rozgonyi Györgyöt is, ám a hozzá fűződő kapcsolatról igen sok, időnként egymásnak meglehetősen ellentmondó információ szerepel az ügynöki jelentésekben.

Kölley György karizmáján és személyes képességein túl a sikeres ifjúsági munkára, illetve a belőle kreált ügy kezelésére hatással lehetett a sajátos társadalmi környezet is. Dunabogdány hagyományosan katolikus, sváb település

volt. Papjuk megfigyelése idején még csak egy évtized telt el a lakosságot megrázó, az addigi viszonyokat összekuszáló kitelepítések, illetve betelepítések óta. 1947-ben több mint nyolcszáz svábnak kellett elmennie a faluból. Ráadásul e folyamat tisztázatlan okok miatt félbemaradt. Nem minden kitelepítendő lakosnak kellett elhagynia szülőfaluját, s a mentességi kérelmek következetlen és követhetetlen elfogadása, illetve visszautasítása csak fokozta a zűrzavart és elégedetlenséget. Mindezt tetézte annak a nagyjából ötven családnak a betelepítése Bogdányba, akik felvidéki szülőföldjüket voltak kénytelenek odahagyni. Néhány jelentésben találunk utalást a különféle csoportok közötti ellentétre, s ennek részeként a „volt volksbundisták” vagy annak kikiáltott emberek és a többi lakos közötti – tudatosan is gerjesztett – feszültségre.

A szülők vélhetően nem (csak) a szimpatikus és agilis pap kérésének engedve küldték fiaikat ministrálni (60-70-en vettek részt az oltárszolgálatban). A hagyományok, a népi vallásosság is hozzájárult ehhez, ahogy valószínűleg arra sem kellett sokat várnia, hogy összeverődjön egy-egy betlehemescsoport (akik – papjuk leleményességét példázva – „bevételelülkkel” a nyári táborok költségvetését alapozták meg). Egy 1960-ban készült jelentés számba veszi a hitoktatáson részt vevő gyerekeket, s bár ezek az adatok nem vágnak egybe a másutt talált számokkal, nagyságrendileg helytállónak bizonyulnak: eszerint a helyi általános iskola diákjainak háromnegyede járt hittanra, kilencven százalékuk katolikus órákra. (Ezekre az arányokra Kölley György is büszkén tekint vissza önéletírásában.) Nagyon sok jelentés jelzi, hogy a pap tevékenységének köszönhetően a plébánia szinte egész nap tárva-nyitva állt, s többnyire inkább kötetlen szórakozásoknak volt a színhelye (zenehallgatás, filmezés, olvasás, játék). Nagyobb összejöveteleknek, születésnapok zsúroknak is résztvevője (ügynöki feltételezések szerint szervezője) volt Kölley, aki úgy tűnik, értett a helyiek nyelvén, és – leg-

alábbis nyíltan – nem volt ellenlábas a mintegy háromezer fős településen.

Számtalan jelentés kiemeli, hogy Kölley elsősorban olyan élvezetes programokkal „csábította” magához a gyerekeket, amelyekre amúgy nem igazán volt lehetőségük (filmvetítés, zenehallgatás, társasági est, kirándulás, mozilátogatás, táborozás). Ráadásul – „Mózesnek” elmondott stratégiája szerint – először csupán a plébániára szeretne volna „szoktatni” a kisebbeket, és csak később megkezdeni „elméleti”, „világnézeti” tanításukat. E stratégia kibontakoztatására azonban már nem jutott ideje.

Kölley Györgyöt évekig tartó megfigyelése során több alkalommal is őrizetbe akarták venni. Valószínűleg számíthatott a letartóztatására: az állambiztonságnak az is tudomására jutott, hogy a „regnumi papok” fogságba kerülését követően sok levelét elégette. Az eredeti tervtől eltérően őt nem az 1960. november 22-i hullámban vitték el. A nyomozóknak feletteseik utasítására várniuk kellett addig, míg a ciszterci vezetők ügye már „sínre került”. Így őt is a „Fekete Hollók” éjszakáján, az 1961. február 6-i országos akció keretében vették őrizetbe. A „Havass Géza és társai” per XI. rendű vádlottjaként háromévi börtönbüntetésre ítélték a népi demokratikus államrend ellen irányuló szervezkedés miatt. 1963-ban amnesztiával szabadult. 1967-ben Nyugatra emigrált, majd a Külföldi Magyar Cserkészszövetség I. (európai) kerületének vezetője lett. A rendszer-váltást követően itthon is táborba szállhatott cserkéseivel.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–11625. „Indiánok”

ÁBTL 3. 1. 5. O–12133. „Ráczy Gyula és társai”

Magyar Ifjúság, 1957. szeptember 7., I. évfolyam, 39. szám

IRODALOM:

Balogh Margit – Gergely Jenő: *Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon 1790–2005, II*, História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2005.

Bertalan Péter: Hálózatok harca, *Egyháztörténeti Szemle*, XIV/2 (2013), 83–93.

Cúthné Gyóni Eszter: *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori disszertáció, 2014.

Kamarás István: *Bűvőpatakok. A szentimrevárosi katolikus ifjúsági mozgalom története 1949–61*, Márton Áron, Budapest, 1992.

Kiszely Gábor: *Állambiztonság 1956–1990*, Korona, Budapest, 2001.

Köbel Szilvia: *„Oszd meg és uralkodj!” A pártállam és az egyházak*, Rejtjel, Budapest, 2005.

Kölley György: *Értetek és miattatok*, Eötvös, Budapest, 1989.

Rokfalusy Balázs: *Dunabogdány története a kezdetektől 2000-ig*. Munkaanyag, 2011: www.dunabogdany.hu/files/download/21

Tabajdi Gábor – Ungváry Krisztián: *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990*, 1956-os Intézet–Corvina, Budapest, 2008.

Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok. Avagy a magyarországi cserkészlet titkos története, különös tekintettel az 1939-től 1990-ig terjedő időszakra*. Doktori disszertáció, 2013.

Vörös Géza: Egyházak az állambiztonsági dokumentumokban, in Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből*, ÁBTL–L'Harmattan, Budapest, 2010, 281–333.

Vörös Géza: Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése a korai Kádár-korszakban, in Cseh Gergő Bendegúz – Okváth Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962*, ÁBTL–L'Harmattan, Budapest, 2013, 509–526.

Vörös Géza: Hálózatok, hálózatépítés az egyházakon belül a Kádár-korszakban., in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözökök a Kádár-korszakban*, Luther–Szent István Társulat, Budapest, 2010, 160–170.

Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése*. Doktori disszertáció, 2015.

REFORMÁTUS IFJÚSÁGI ÉLET PASARÉTEN (1945–1970)

„Parochiája területén erős ifjúsági munka folyik.” Így zárul a Joó Sándor budapest-pasaréti református lelkipásztorról szóló jellemzés 1967. augusztus 23-án. Turai István, a Fővárosi Tanács egyházügyi főtanácsosa összefoglaló jelentésében – a korábbi évekhez hasonlóan – az „ellenséges” és „reakciós” lelkészek közé sorolta Joót. Ennek egyik oka az volt, hogy sok fiatal járt a Torockó téri gyülekezetbe, ami a Kádár-rendszer számára eleve „ellenséges” tevékenységnek számított.

A hatalom birtokosai az ifjúságot rendkívül fontos tényezőnek tartották, ezért az egyházak fiatalsággal foglalkozását párthatározat keretében erősen korlátozták, és ifjúsági egyesületként kizárólag a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) működését engedélyezték. Az eltérő „világnézet” miatt tevékenységüket támadásként, hovatovább időnként direkt politikai támadásként értelmezték. A hatalom ezért „világnézeti harcot” hirdetett meg az egyházakkal szemben, de azok szervezeti alapegységükben, az egyházközségekben nem szerveztek politikai ellenállást. Céljuk és programjuk, így a pasaréti gyülekezetben is, mindig ugyanaz volt és maradt mind a mai napig – politikai rendszerektől függetlenül: a fiatalok keresztyén nevelése, Jézus Krisztushoz vezetése.

A KEZDETEK

Az 1873-as városegysítést követően Budapest nagyvárossá vált, ahova az ország minden reformátusok lakta vidékéről érkeztek bevándorlók. A 20. század elejére már a lakosság egytizede református vallású volt, 1920-ra számuk elérte a százezret, majd ez folyamatosan emelkedett. Ennek eredményeként az 1920-as évek végén a fővárosban intenzív gyülekezetszervezési és templomépítési munkák kezdődtek meg, fiatal

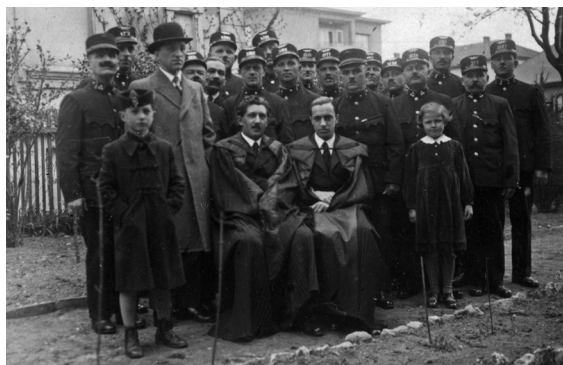
és nagyon tehetséges lelkipásztorok vezetésével. Ekkor állt például szolgálatba a Fásorban Szabó Imre, a budapesti egyházmegye későbbi esperese, a Pozsonyi úti egyházközség elődjénél, Bereczky Albert, későbbi dunamelléki püspök és a korábbi Kálvin téri, majd kecskeméti segédlelkész, teológiai magántanár Joó Sándor is. Joó csupán huszonhét éves volt, amikor az intenzív gyülekezetszervezés idején, 1937-ben létrejött a pasaréti missziói egyházközség.

Joó Sándor (bal szélén) a templom alapköletételénél

A Pasaréten és környékén lakó reformátusok addig a Szilágyi Dezső térre jártak istentiszteleltre. A gyülekezeti tagok többségét a református szellemi elithez tartozók adták, például az alapító gondnok, dr. Keresztes Ede ügyvéd volt, de találunk köztük tanárokat, írókat, szerkesztőket, főorvosokat, nyugalmazott katonatiszte-

ket, mérnököket, bankigazgatókat, sőt még volt miniszterelnököket is: az 1942-es egyházi adót fizetők listáján gróf Bethlen István is szerepelt. A gyülekezet másik részét tisztviselők, a közeli beszkártos lakótelepen élő villamoskalauzok, cseléd lányok, illetve mesteremberek (pl. cipész, szabó) alkották.

Beszkárt alkalmazottak csendesnapja

Joó Sándor „egyszerűen, de őszinte meggyőződéssel és meggyőző erővel prédikált” – tudjuk meg Bolyki János professzor emlékezéséből, aki korábban részt vett a gyülekezet gyermekmissziós munkájában. Joó Sándor lelkészi szolgálatának alapigéjét Pál apostoltól vette: „Mert nem végeztem, hogy egyébről tudjak tiköztek, mint a Jézus Krisztusról, mégpedig mint megfeszítetttről” (1Kor 2,2).

Az új templom (1940)

Az egyházi élet dinamikus megszervezésének további eredménye volt az ifjúsági egyesületek virágzása. A legnagyobb taglétszámú, református fiatalokat is tömörítő egyesület a Keresz-

tyén Ifjúsági Egyesület (KIE) és a Magyar Református Diákok Soli Deo Gloria Szövetsége (SDG) volt, amelyek életében mind a hitbuzgalmi, mind a társadalmi és közéleti kérdésekkel való foglalkozás fontos szerepet játszott. A pasaréti gyülekezet fontosságát jelzi, hogy a KIE 1940-ben és 1943-ban ott rendezte körzeti konferenciáját, egyszer pedig Soos Géza az SDG elnöke –, aki az 1943-as híres szárszói konferencia egyik megszervezője, illetve a Kiugrási Iroda munkatársa is volt – tartott előadást. A gyülekezetben a fiúk körében végzett munka a KIE helyi csoportja keretein belül zajlott. A lányok közötti munka egyesületen kívül folyt, bibliaóra keretében, de szerveztek nekik gyermeknevelési és háztartási tanfolyamot is. Sok pasaréti lány járt a közeli Baár–Madas Református Leánynevelőintézetbe, amely ekkor Budapest egyetlen református középfokú lányiskolája volt. Joó Sándornak és feleségének gondja volt a vidékről a pasaréti villákba került fiatal vidéki református cseléd lányok is. Valószínűsíthető, hogy a lelkész a Kálvin téren látott példa alapján szervezte meg számukra a Márta kört.

A Márta kör tagjai, Draskóczy István segédlelkésszel (1939)

A diakóniára egész életében különös hangsúlyt fektetett, doktori értekezését is ebből a témából írta.

A HÁBORÚ UTÁNI ÉVEK

Noha a második világháború utáni években kialakuló politikai rendszer demokratikusnak tűnt, a Magyar Kommunista Párt (MKP) hatalomátvételének előkészítése egyre erőszakosabban folyt. Az MKP kezdeti egyházpolitikájának kiemelt célpontjai voltak az egyházak ifjúsági szervezetei, a református egyház esetében többek között a KIE vezetősége. 1946. július 4-én Rajk László kommunista belügyminiszter rendeleti úton feloszlattott mintegy másfél ezer egyházi és civil egyesületet. A protestáns egyesületeket nem érintette az intézkedés, de működésüket erősen korlátozták. Rajk rendeletét megelőzte a KIE vezetőségének, Pógyor Istvánnak és Kiss Jánosnak 1946. április 13-án történt internálása. A tizennégy legfontosabb református egyesület, köztük a KIE felszámolására végül 1950-ben került sor, amikor kimondták a szervezet „önkéntes feloszlását”. A háború kataklizmája után, az összeomlás-újrakezdés idejét élve különösen aktív hitélet bontakozott ki mind a katolikus, mind a protestáns felekezetekben. A háborút követő években tömegesen vettek részt a személyes megtérésre, hitbéli újjászületésre hívó evangélizációkon, amelyek hatására – a protestáns egyházi szóhasználat szerint – lelki ébredések történtek szerte az országban, így Pásáréten is. Az 1947–1949 közötti egyházközségi jelentések szerint évente több evangélizációs hetet rendeztek minden korosztály (felnőttek, ifjúság, konfirmandusok) számára. Ezen alkalmakkor az ébredési mozgalom jelentős képviselőit is vendégül látta a gyülekezet, így 1948 tavaszán Ecsedy Aladár tahitótfalui református lelkész tartotta a hetet, 1948 júniusában pedig az ifjúságnak Szikszai Béni, a Bethánia Egylet főtitkára evangélizált. Az 1947–1948. évi pásáréti jelentés beszámol a heti rendszerességgel – fiúknak és lányoknak közösen – megtartott ifjúsági bibliaórákról, amelyeket igyekeztek „komoly evangélizációs alkalmakká tenni, de nem nagy sikerrel. Sokkal több sikere volt egy-

egy ifjúsági színdarab rendezésének.” A gyülekezet vezetése, hogy ezen változtasson, 1948 nyarán megszüntette az ifjúsági egyesületet – bizonyára a KIE helyi csoportját –, a fiúk és a lányok számára pedig külön-külön „nagyon komolyan előkészített” heti bibliaórát szervezett, elhatározva, hogy „ifjúsági közösségünkben nem akarunk tudni egyébrül, csak a Jézus Krisztusról.” Joó következő évi beszámolója szerint az 1949. februári ifjúsági evangélizáció és a nyári tahi táborok már sokat jelentettek a fiataloknak. Évközben a külön-külön megtartott bibliaórákon kívül, havonta egyszer közösen gyűltek össze fiúk és lányok. „Komoly ébredés jelei mutatkoznak az ifjúság körében.” – állapította meg Joó 1948–1949. évi jelentésében.

A tíz-tizenhárom éves fiúk számára 1948 körül alakult meg a serdülőkör. Joó a kör vezetésével Adorján Imrét bízta meg, aki később református teológus lett. Adorján számára meghatározó volt az addigra betiltott cserkészlet, ezért tudatosan annak mintájára szervezte meg a serdülőkört, s így sokat kirándult a fiúkkal. A kör vezetését néhány év múlva Szabó Mihály teológus vette át.

A serdülő kör 1957. tavasz táján, a Szabó Mihály által megtartott 100. bibliaórát ünnepeelve. Középen Szabó Mihály és menyasszonya

A hasonló korú lányokkal a gyülekezet alapításától kezdve, így ebben az időben is, Csanády Györgyné Irma néni foglalkozott. A tizennégy éveseknek a konfirmációt előkészítő órákat Joó

Sándor tartotta. Konfirmációjukat követően csatlakozhattak a gyülekezet ifjúsági köréhez, amely a Rákosi-diktatúra legkeményebb éveiben is aktív volt. Ebben már egy csoportot alkottak fiúk és lányok, vezetői az 1950-es évek elejétől Szesztay András (becenevén Szandrás), Csanády András (becenevén Csandrás) és Gegus Ernő (becenevén Enyó) voltak. 1953 elejétől mindhárman a gyülekezet pópresbiteri lettek, mivel Joó a fiatalokat is igyekezett bevonni a presbiteri szolgálatba. Az ifjúsági kör tagjai a vasárnapi bibliaórákon, énekkaron, kulturális programokon és kirándulásokon vettek részt – írja Gegus, aki 1951 őszén kapcsolódhatott vissza a gyülekezetbe, miután hazatért az orosz hadifogságból, és megszüntették rendőrhatalósági felügyeletét.

Az ifjúsági kör 1954-ben

1955 és 1956 fordulóján a fiatalabbak Pálhegyi Ferenc és Uray Géza vezetésével létrehoztak egy külön fiúimakört.

Ifjúsági kirándulás (1956)

Ennek egyik tagja volt Viczián István, akit 1954-es konfirmációja után megkért a serdülőkör akkori vezetője, Szabó Mihály teológus, hogy segítse szolgálatát. Viczián ezzel egy időben a XII. kerületi úttörőház turistaszakkörében is segédvezető lett. Az úttörőket vezető tanár utólag elmondta neki, hogy úttörőivel a cserkészlet modelljét kívánta megvalósítani, mivel korábban cserkészvezető volt. „Mi csináltuk a táborozásokat majdnem úgy, mintha cserkészek lennénk. Csak ideológiailag nem lehetett semmi olyasmit mondani” – tudjuk meg Viczián István emlékezéséből. 1956 nyarán tanárunk nélkül táboroztak Hollókőn, körülbelül tízen, vezetőjük pedig a második gimnazista Viczián volt. Gyalog- és kerékpártúrákra mentek, illetve a közeli strandra jártak fürödni. Vasárnap Viczián elvitte az úttörőket – köztük egy párttitkár fiát is – a hollókői templomba, de oda már nem fértek be, mert annyian voltak a misén. A kommunista apa a vezető tanár kíséretében ekkor éppen úton volt a tábor felé, így a templom előtt megpillantották az úttörőket. A párttitkár méltatlankodott, hogy ők mit keresnek a misén. Tanárunk ezt ügyesen azzal magyarázta ki, hogy a gyerekek csupán a pártját ritkító hollókői népviseletet mentek el megnézni a templomba.

1956

1956-ban több pasaréti fiatal is a forradalom és szabadságharc tevékeny résztvevőjévé vált. Egymástól függetlenül Szentkirályi Klári, a gyermekmisszió munkatársa, védőnőképzős hallgató, illetve Adorján Imre – akkor református segédlelkész – is önkéntes vöröskeresztes szolgálatot vállaltak, végül pedig egy egészségügyi csapatba kerültek. A tizennégy éves ifj. Kiss Lajos – a pasaréti segédlelkész, Kiss Lajos fia – élelmet vitt a Széna téren harcoló forradalmároknak, egyszer pedig a fegyveres járőrszolgálatban is részt vett. Karátson Gábor jogász-

hallgatóként az egyetemi forradalmi bizottság tagja lett, illegális folyóiratokat terjesztett, és forradalmi verseket írt. Az ifjúsági kör egyik vezetője és pópresbiter Szesztay András 1956. október 31-én részt vett a Keresztény Ifjúsági Szövetség megalakításában, és a rádióban is nyilatkozott. Szentkirályi Klári 1956. november 4-én elsősegélynyújtás közben, mindössze húszévesen hősi halált halt.

A forradalmat követő megtorlás a pasaréti ifjúságot sem kerülte el. Uray Gézát 1957 elején kokárda viselése és egy nála talált röplap miatt letartóztatták. Rajta kívül Adorján Imre, Gegus Ernő, Karátson Gábor és ifj. Kiss Lajos kerültek börtönbe hosszabb-rövidebb időre. 1957 tavaszán a gyülekezet lelkipásztorát, hét lelkészársával együtt őrizetbe vették, majd hamarosan kiszabadultak. Joó ugyanis tevékeny szerepet vállalt a Református Megújulási Mozgalomban (1956–1957), amelyet ő maga „reformációnak” tartott – tudjuk meg „Kende György” fedőnevű ügynök egyik jelentéséből, szemben a református egyház hivatalos álláspontjával, amely azt „ellenforradalmi akciónak” bélyegezte. Lelkészi és világi csoportok körében hosszú évek óta érlelődött a református egyház belső megújulására való szándék, látva a hatalmat kiszolgáló egyházvezetés tevékenységét. Teológiai állásfoglalásaikkal és antidemokratikus hatalomgyakorlásukkal szemben 1955-ben budapesti teológiai hallgatók és lelkészek megfogalmazták, a nyugatra is kikerült Hitvalló Nyilatkozatot, melynek végleges szövegét Gyökössy Endre újpest-újvárosi és Békési Panyik Andor ócsai lelkészekkel együtt Joó Sándor is átnézett és egyetértettek az abban foglaltakkal. Az 1956-os forradalom idején, 1956. november 1-jén a Ráday Kollégiumban a négy egyházkerület képviselőiből megalakult a református egyház Országos Intézőbizottsága. Ebből nőtte ki magát a Református Megújulási Mozgalom, amely Ravasz László nyugalmazott püspök és Pap László a Budapesti Református Teológiai Akadémia dékánja, a dunamelléki egyházkerület főjegyzője köré

szerveződött, Céljuk az egyház teológiai, szervezeti és személyi megújítása volt.

A forradalmat követően minden gyökeresen megváltozott a pasaréti ifjúsági kör életében. Viczián István szerint, aki 1957-ben tizenhét éves volt, „lényegében lenullázódott a társaság, senki nem jött”. Ennek hátterében egyrészt az állt, hogy többeket letartóztattak, másrészt volt, aki disszidált, sokan pedig nem mertek visszamenni a gyülekezetbe a forradalom után. A kör újjászervezését Joó Sándor a fiúimakör vezetőire – egyben legidősebb tagjaira –, az akkor huszonkét éves Pálhegyi Ferencre és a tizenkilenc éves Uray Gézára bízta. Pálhegyi gyógypedagógiát tanult, Uray pedig 1957 őszén kezdte el teológiai tanulmányait. A serdülőkörben 1956 után nem történt változás, tagjaiból nőtt fel egy új generáció, az új ifjúsági kör.

NYÁRI TÁBOROK

Az első tábor 1958-ban szervezte meg a fiúk serdülőkörének akkori vezetője, Mikesi Károly teológus és Viczián István. Balatonszárszón, a part mellett táboroztak augusztus 23 és 27 között.

A szülőknek hazaküldött egyik képeslap tanúsága szerint erre tanácsai engedélyük is volt. Hogy ezt hogyan kapták meg, az már az emlékezet homályába vész, de bizonyára nem egy egyházi csoport táboraként. Bár a forradalmat követő megtorlás idején lehetett volna okuk a félelemre, Viczián nyílt levelezőlapon még azt is megírta szüleinek, hogy Bibliát olvastak a Máté evangéliuma 5. fejezetétől. Ebből nem származott bajuk. Rá egy évre, 1959 nyarán Káptalanfüredre vitték táborozni a serdülőkört. A helyszínjavaslat hátterében az állt, hogy 1957-ben pasaréti fiúk – köztük Uray Géza, Pálhegyi Ferenc, Viczián István – részt vettek a Schmidt Ernő mérnök által ott szervezett nyári hitmélyítő konferenciákon. Ezeknek

Szárszói "serdülő"-tábor, 1958. aug. 23-27. (Mikesi K., Bederna L., Petró J., Szentiványi F., Ravasz A., Ravasz Z., Jós G., Apáthy J., Szabó P., Gonda J.)

Lenyugvó nap a Balatonon

Kedves Család!

A szárszói varázslatmásmól
irok szombat d. u. Az indul
lához többen kijöttek szü-
lőik is, Kácsi is, sikerült az
1 felesleges jegyet is visszavé-
tani és rendben elindultunk.
U. i. meg is érkeztünk, gyönyörű
tiszta kilátás volt. A la-
tonparton bokros helyen
vagyunk, villák között,
borzasztó sekély a víz, jót
fürdöttünk. A tanácstól kap-
tuk engedélyt a táborozásra,
vásárolni is tudtunk. Már
délben állt a tábor. Ma este
főztünk paprikáskrumplit, Kesztyűs
táborban és a kerek vöröshöz. K. G.: István

52

Viczián István

Budapest

II. Hidasz u. 7.

B-szárszói "serdülő"-tábor, 1958. aug. 23-27.

UDVÜZLET A BALATONRÓL

Kedves Család!

Mintán előző lapo-
mat szombaton megírtam,
kellemes meglepetés ért,
találkoztam Mikivel, aki
vel reptében meghívták
az utolsó 2 hónapot. Vas-
ra után is másnap regge-
li után Billiát olvastunk.
Máté 5-től. Halla Istenné jö-
ment ez is. Vas. d. l. templom-
ban voltam megismerkedtem
egy kedves "húzó" némmel. Délben
főztünk, a fiúk többsége na-
gyon szolgálatkész, és nem
kell sokat verzekedni, hogy dol-
gozzanak. Karcsi megjött d. u.
Már 1000 gumpagumit kaptunk
vagy 20, sokat főndtünk.
Kedden (holnap) Tihanyba megyünk,
szedem 22.33. K. G.: István

53
Fővárosi Új Közközlő
Bp. Sip. u. 3.
Fővárosi Új Közközlő
Bp. Sip. u. 3.

Viczián István

Budapest

II. Hidasz u. 7.

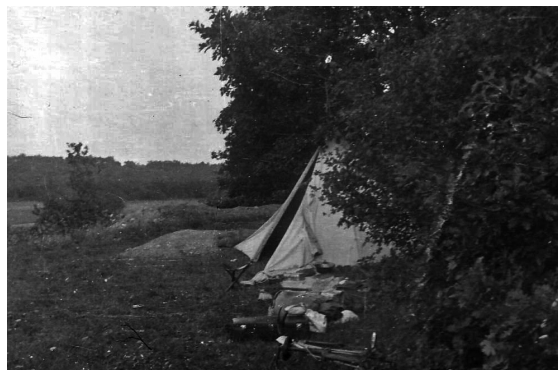
két fő témája volt: a személyes bűnvallás Isten és egy hívő testvér előtt, és így megtisztultan a betegekért való gyógyító imádság a Jakab-levél 5,16 alapján. („Valljátok meg azért egymásnak bűneiteket, és imádkozzatok egymásért, hogy meggyógyuljatok. Nagy az ereje az igaz ember buzgó könyörgésének.”) Ez mindannyiuk számára fontos lelki élményt jelentett, ősszel pedig Joó Sándor is ellátogatott oda. Vele egyetértésben 1959 nyarán Káptalanfüreden rendezték meg a serdülő fiúk táborát, a Schmidt által biztosított megfelelő lelki háttér érdekében. A Schmidtével szomszédos telken találtak sátorhelyet, melynek tulajdonosa, Szabó Imre sárbogárdi lelkész fiatal igehirdetőként vált népszerűvé. A korszakban megbélyegzett családban élt, hiszen néhai apósa a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében található Buj községbe száműzött Szabó Imre fasori lelkipásztor, a Budapesti Református Egyházmegye első esere volt. A sárbogárdi lelkésztől Joó Sándor hivatalos engedélyt is kapott, miszerint tudtával és engedélyével táboroznak ott „Viczián István és barátai”.

Kilátás a káptalanfüredi táborból (1959)

A terület egy elhagyatott részen volt, s az engedélyre végül nem volt szükség, nem ellenőrizték őket. Viczián visszaemlékezése szerint az 1956 utáni években nem volt bennük nagy félelem, de tudták, hogy óvatosnak kell lenniük. Joó Sándor megbeszélte velük, a vezetőkkel a tábor programját, a feldolgozandó igeszakasszal együtt. A lelkipásztor Pál apostol korinthusiakhoz írt második leveléből javasolta az 5. fejezetet, amelynek első verse így szól: „Tudjuk

pedig, hogy ha földi sátorunk összeomlik, van Istentől készített hajlékunk, nem kézzel csinált, hanem örökkévaló mennyei házunk.”

Az egyik sátor Káptalanfüreden (1959)

A káptalanfüredi táborban körülbelül tíz fiú vett részt. Délelőttönként a fenti igeszakaszról beszélgettek a sátrak előtt, délutánonként pedig lejártak a strandra. Esténként átmentek Schmidt Ernőékhez, és közösen imádkoztak.

Viczián István a káptalanfüredi táborban (1959)

Viczián Istvánék missziós elhivatottságból vitték táborozni a tizenéveseket: „...úgy éreztük, hogy ahogy a kommunizmus ezt elnyomja, nekünk ezt a szellemet, ezt a lángot fenn kell tartani”. Schmidtéknél velük párhuzamosan mások is voltak.

A Káptalanfüreden rendezett konferenciák az állambiztonság látókörébe kerültek. Az 1956 előtti állambiztonsági forrásaink nagyon hiányosak, az első erről szóló forrás, talán ezért is csak 1963-ból, egy belügyminisztériumi összefoglaló jelentésben áll rendelkezésünkre: „Schmidt Ernő peremartoni mérnök vezetésével rendszeresen megszervezik a Balaton környékén – nyári időszakokban – protestáns jellegű illegális ifjúsági csoportok részére a nyári táborozásokat. Egy ilyen nyári idény alatt az ország különböző területeiről 150-200 fiatal folyamatos konferenciázását szervezi meg, ahol elhangzanak ellenséges tartalmú előadások.”

Miért tekintette a Kádár-rendszer illegálisnak ezeket a nyári táborokat? A választ az állam és az egyházak közötti viszonyra vonatkozó 1958. június 10-i párthatározat adja meg: „Az egyházak az ifjúsággal kizárólag az iskolai hitoktatás keretében, a vonatkozó MT-határozatban [MT: minisztertanács] előírtaknak megfelelően, valamint elsőáldozás, bérmálás és konfirmáció keretében foglalkozhatnak. Az ifjúsággal való minden más (sport, vetítés, énekkar, iskolán kívüli hittan stb.) foglalkozás megengedhetetlen.” A hatalom birtokosai tehát illegálissá tették mindazt, amit a résztvevők nem illegális tevékenységként éltek meg. A pasaréti nyári táborozásainak példája is rámutat arra, hogy a legális és illegális közötti határok képlékenyek voltak, ezt tapasztalták Viczián Istvánék is: „Az ember feszegette a határokat, és ugye amíg nem ütöttek az orrára, addig próbált újabb és újabb dolgokat... Mi nem éreztük, hogy minket annyira üldöznek. Nem történt semmi.” 1960–1962 között minden évben Balatonszemesen táboroztak a fiúk. E táborok alkalmat adtak a misszióra is, mert a résztvevők között akadtak olyanok, akik nem

jártak a gyülekezetbe, s valamelyik serdülő barátjaként mentek el a nyári hétre.

A táborvezetők, Mikesi Károly és Viczián István egymással viccelődnek (Balatonszemes, 1960)

Viczián István öccse, Miklós így emlékszik ezekre a nyarakra: „Akkor még a Balaton-part nem volt kiépítve. A füzesek közt meghúzódtak sátraink, a Balatonban mostuk el főzés után a bográcsot meg a csajkákat, a fákról gyűjtöttük a tüzelőt, és a homokos, sekély tóparton töltöttük az egész napot. Reggel-este áhítatot tartottunk.”

A rendőrök rendszerint ellenőrizték a Balaton-parton illegálisan sátorozókat, és ha azok nem rendelkeztek megfelelő engedéllyel, elzavarták őket. A serdülőkör egyik táborra is így végződött. Arra nem derült fény, hogy református fiatalokról van szó. Mivel a csoport nem akart hazamenni, egy turistaházban töltötték az utolsó néhány éjszakát. Először 1964-ben, majd 1965-ben rendezték meg az ifjúsági kör első táborait az akkori Csehszlovákiában, az Alacsony- és a Magas-Tátrában. Ezeken fiúk és lányok már együtt vettek részt. A következő évben, 1966-ban a Mecsekben, Zobák-pusztá felett táboroztak. Viczián Miklós így idézi fel ezt a nyári hetet: „...a legközelebbi forrás is több száz méterre volt, de ezt a lányoknak »adtuk«, így a fiúknak mosdani majd egy kilométerre lévő forráshoz kellett járniuk. A faluból hoztuk fel gyalog, hátunkon, illetve kerékpárra téve toltuk fel a mintegy 30 ifjú ellátásához szük-

Ebéd a szemesi táborban (1960)

séges minden ételt. Igazi közösségkövácsoló esemény lett ez az első ifitábor. A reggeli és esti áhítatok közt a napot kirándulással töltöttük. Mindennap egy-egy naposcsapat maradt ott-hon, akik vigyáztak a táborra, és elkészítették a meleg vacsorát a bográcsban.” Ezután minden évben volt nyári táboruk. Ezek előkészítése a következőképpen folyt: „A térképen kiválasztott táborhely környékét tavasszal bejárták a rendezők, a táborozás kezdete előtt pár nappal pedig egy táborverő előőrs ment előre. Ők felverték több sátrat, egy nagy katonai sátrat a konyha részére, melybe fából még asztalt is ácsoltunk. Figyeltünk arra is, hogy a konyha hűvösebb helyre, nagy fa árnyékába kerüljön. Kiástunk két bográcsnak való tűzhelyet, melyet még kővel is kiraktunk. Egymástól távol, a tábor két ellentétes oldalán még latrinát is ástunk, faágakból ülőket is készítettünk rá, külön a lányoknak és külön a fiúknak” – tudjuk meg az ifjúsági kör egyik tagjától, Ajtony Artúrtól.

A közösség belföldi, erdei táborozásaihoz szükséges hivatalos papírt a Magyar Optikai Művek (MOM) természetbarát szakosztályától szerezték meg. Pasarétről Viczián Miklós már tagja volt a szakosztálynak, de többeket még beléptettek. A szakosztály vezetője „egy nagyon rendes, megértő srác volt, lehet, hogy hívó is, azt nem tudom. Ő mindig adott Miklósnak egy igazolást, hogy a MOM szervez egy tábor, szóval mi hivatalosan úgy szerepeltünk, mint a MOM tábora” – mondja Viczián István. Ezeket a táborokat a szakosztály faliújságján vagy más fórumokon nem hirdették meg. A táborozáshoz szükséges hivatalos papírt az erdészethoz be kellett mutatni, hogy megkapják a megfelelő engedélyt a sátorveréshez.

„Az a tiszta testvéri légkör, ami mindenkivel szemben megnyilvánult – fiúk és lányok egymás közt –, valahogy ez érte a legtöbbet, én úgy érzem. A mai napig is, ha mi összejövünk, akik akkor ott voltunk, mi eleve más alapról indulunk” – foglalja össze Viczián István hajdani emlékeit. Az ifjúsági kör egyik alapigéjét Máté evangéliumából vette: „...mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok” (Mt 23,8).

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 1. 5. O–13586/2,5. „Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása”

ÁBTL 3. 1. 2. M–25812. „Kende György”

Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára:

A/3.e Budapesti egyházmegye egyházközségekre vonatkozó iratai, 46. doboz Pasaréti egyházközség iratai

Erdős Kristóf: *Interjú Dr. Viczián Istvánnal*, Budapest, 2016. december 29. (a szerző birtokában).

Református lelkeszként kezdtem... Interjú Adorján Imrével.

Készítették a Péter Rózsa Gimnázium és Szakközépiskola diákjai, Székesfehérvárott, 2010. december 8-án: <http://www.emlekpontok.hu/hu/vetito/reformatus-lelkeskent-kezdtam>

Viczián István levele szüleinek Balatonszárszóról 1958 augusztusában. (Dr. Viczián István tulajdona).

IRODALOM:

- Adorján Imre: Vöröskereszt zászló alatt. Teológusokamentőszolgálatban, *Reformáció*, 1956. november 4–10., 2.
- Ajtony Artúr: Az első ifjúsági táborok, Áldás, békesség!, LXXXI. szám, 2008. *Reformáció*, 4–5.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2008_05
- Ajtony Artúr: Az ifjúság első külföldi tábora 1964. aug. 20–28., Áldás, békesség!, CXVI. szám, 2014. szeptember, 5–6.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2014_04
- Balogh Margit – Gergely Jenő: Állam, egyházak, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005 (Dokumentumok), II. kötet: 1944–2005, Budapest, História-MTA Történettudományi Intézete, 2005.
- Bolyki János-Joó Sándor, in Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten, 1. kötet, Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*, Budapest, Argumentum–ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 649–658.
- Gegus Ernő: *Ige az igában. Dr. Gegus Ernő önéletráisa*, Kolozsvár, 2016.
- Joó Sándor: *A megfeszített Jézus szolgálata* (Joó Sándor beiktatási beszéde), Budapest-Pasarét, 1940. október 13.: <http://joosandor.hu/predikacio/1940-10/megfeszített-jezus-szolgálat>
- Kiss Réka: „Még a gondolatot is halálra ítélnék...” Egy református per 1951-ből, in *Valóság* 2001/7, 64–89.
- Kiss Réka: *Református ébredés Budapesten*, in *Reformátusok Budapesten, 2. kötet, Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*. Budapest, Argumentum – ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 1343–1367.
- Mikesi Károly: Életem öt szép esztendeje, Áldás, békesség! CIX. szám, 2013. Pünkösöd, 4–5.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2013_03
- Rébay Magdolna: A Baár–Madas Református Leánynevelőintézet (1907–1952, 1990–), in Kósa László (szerk.): *Reformátusok Budapesten, 2. kötet, Tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról*, Budapest, Argumentum–ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006, 841–871.
- [Sz. n.]: Két kopjafa – egy halott (Emlékezés Szentkirályi Klárára, egy áldozatkész 1956-os fiatalra), *Confessio*, 2001/4., 65–81.
- Viczian István: A forradalom utáni megtorlás áldozatai a pasaréti fiatalok közül, Áldás, békesség! CXXX. szám, 2016. Advent, 6–8.: <http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas>
- Viczian István: Ifjúsági munka a Pasaréti Gyülekezet első éveiben, Áldás, békesség!, CXXI. szám, 2015. Pünkösöd, 5–6.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2015_03
- Viczian Miklós: Az első ifjúsági táborok, Áldás, békesség! LXXV. szám, 2007. *Reformáció*, 5–6.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2007_05
- Zalatnay István (szerk.): *Csak az igazat, a tiszta igazat. Ünnepi kötet a 80 éves Szesztay András tiszteletére*, Théma, [Budapest], 2006.

ROZGONYI GYURKA „BARÁTI KÖRE”

Budapest XI. kerületében (régii nevén Szentimrevárosban) – részben a nagy arányban középosztálybeli lakosság igényei szerint, részben a ciszterci gimnázium hatására – már a második világháború előtt is igen élénk ifjúsági élet alakult ki, s különösen erős volt a cserkészmozgalom. A hagyományokat a háború sem törte meg. 1948 után így gombamód születtek egyrészt az ellehetetlenített hitoktatásnak, másrészt a felszámolt cserkészetnek a pótlását vállaló csoportok is.

Sokuk esetében (a zirci apát megbízásából) P. Barlay Ödön Szabolcs volt a kezdeményező. Kezdetben többen a hittantanítás folytatását kísérelték meg, előbb a gimnázium keretein belül alakult úgynevezett apostolkörökben, majd a szomszédos Szent Imre-plébánia ministránsköreinek kibővítésével. Mások nem vették tudomásul a cserkészmozgalom felszámolását, és folytatták őrseik tevékenységét. Voltak, akik az indián romantikával is kísérleteztek. Megerősödött, és Bárdos Kornél vezetésével nemzetközi hírre tett szert a szintén e plébánián létrehozott keresztény diákkórus. De itt született egy olyan, név és szervezeti keretek nélküli „baráti kör” is, amely az ötvenes évek valószínűleg legnagyobb „illegális” (egye-

sek szerint nem föld-, inkább csak „fű alatti”) ifjúsági csoportosulása is, melyet egy húszas éveiben járó lelkes fiatal, Rozgonyi „Gyurka” (sokaknak „Rozi”) hozott létre és irányított. A következőkben e formációt törekszünk bemutatni. Mondanivalónkat egyrészt a szakirodalomra, kiemelten Kamarás István (Kamarás, 1992) munkájára, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) dokumentumaira, másrészt még élő résztvevők visszaemlékezéseire alapozzuk.

A KEZDETEK

Rozgonyi György 1932-ben, vallásos polgári családba született. Iskoláit a budai cisztereknél végezte. Tinédzserként cserkész is volt, de e kapcsolat még a mozgalom megszüntetése előtt megszakadt. 1949 és 1951 között ministrálni is okított néhány nála fiatalabbat. 1952-ben azután P. Barlay felkérte, hogy öt-hat fiattal a ministránskörénél bővebb tartalommal is foglalkozzon. Nagy lelkesedéssel látott neki a feladatnak, s rövid idő alatt kiemelkedően tehetséges ifjúsági vezetőnek bizonyult. Gyarapította neveltjei számát, függetlenedett megbízójától, s néhány év alatt nagy létszámú és kerületszerte ismert közösséget alakított ki. A részt vevő sok száz, csatlakozása előtt esetenként céltalanul csellengő kamasz itt el-

Portyázó cserkészek a Mecsekben

foglaltságot, másokra való figyelmet előtérbe helyező közösségi nevelést, olykor erős nevelői elhivatottságot is kapott. Gyurka Fórum néven „önképzőkört” is létrehozott e korosztály képviselői számára.

1961-ben történt letartóztatása után írt önvallomásában azt is rögzítette, hogy a kezdeti sikerek hatására több hasonló szervezet is javasolta: tagjaival csatlakozzon hozzájuk. P. Barlay is kifejezte e kívánságát. Majd Nobilis Gábor hívta az akkoriban katolikus ifúsági munkával foglalkozó (többnyire szentimrevárosi) csoportok vezetői számára általa létrehozott „Főnöki” tagjának. A hasonló feladatokon dolgozó társak körében kialakult tapasztalatcsere minden résztvevőnek sok segítséget jelentett.

A Gyurka körül kialakult csoportosulás eredményességét az is jól jellemzi, hogy a ma élő résztvevők igen kedvező emlékeket őriznek róla, s nagy hányaduk célszerűnek tartaná, ha a kör tevékenysége során eredményesnek bizonyult nevelési tapasztalatok legalább Budapesten, a XI. kerületben ma is ismertek lennének, s itt – például unokáik körében – hasznosulnának is.

A „TINÉDZSERKÖZÖSSÉG”

Gyurka „köre”, közössége jól illeszkedett a kor adottságaihoz. Ciszter alapokra épülve keresztény értékrendet képviselt, s hangsúlyozott célkitűzése volt a hitoktatás. Gyurka öt-nyolc fős csoportokba szervezte a résztvevőket, akik valamelyikük lakásán hétről hétre összejöttek, és szorgalmasan tanulták a vallási ismereteket. Széles körben felhasználta a cserkészlet hagyományait: a heti összejöveteleken mindig volt szórakozás, játék is, és a „srácoknak” kirándulások, táborok is szervezett. Ugyanakkor e közösség nem volt elismert egyházi szervezet; bár a tagság járt misére, gyónni-áldozni, s a vezetők időnként segítséget, könyveket, olykor előadásokat is kértek a hitoktatáshoz is-

merős papoktól (P. Arató Miklóstól, P. Havass Gézától, P. Keszthelyi Ferencről), az egyházi vezetésnek pontos ismerete sem volt a kör működéséről, s nem volt módja beleszólni tevékenységébe.

A résztvevők nagy száma ellenére a kört nem igazán lehetett szervezetnek tekinteni: nem volt neve, székhelye, vezetőjének a funkcióját jelölő titulusa. Bár időnként megkülönböztettek örsöket, majd rajokat is, ezek csak laza csoportosulások voltak, rugalmasan változó személyi összetétellel és bizonytalan felhatalmazású vezetővel. Valójában az állambiztonságiak által adott „illegális” jelzõt sem igazán lehet alátámasztani, hiszen kis csoportjait Gyurka – egyrészt a szükséges források megteremtése céljából, másrészt az elkerülhetetlen adminisztráció „tipizálása” s ehhez értőkre hárítása érdekében – igen hamar bevitte valamely természetbarát egyesületbe, ahol a tagságot az előírásoknak megfelelően regisztrálták (persze ennek során a hittanulással kapcsolatos kérdések fel sem merülhettek).

Gyurka mindig törekedett növelni közössége létszámát. Felkutatta a kerület tinédzsereket nevelő vallásos családait, s felajánlotta a szülőknek gyermekeik hitoktatását. Mivel ajánlata akkoriban hiánypótló volt, ő pedig közismerten dinamikus és karizmatikus egyéniség, javaslatát a politikai következményekkel kapcsolatos aggodalmaik ellenére sokan elfogadták. Önvallomásában azt is rögzítette, hogy előszeretettel hívott olyanokat is, akik éppen kimaradtak hasonló csoportosulásokból (kezdetben például a ministránskörből). A neveltjei számának növekedésével megjelenő vezetési gondokat úgy oldotta meg, hogy az idősebbek közül többeket vezetőnek nevezett ki.

Meglehetősen kevés ismeretünk van a heti összejövetelek programjairól. Tudjuk persze, hogy az igazán fontosnak tekintett oktatás hittankönyvek anyagaira, vallási kérdésekben jártas korabeli szerzők gépelt „szamizdatjaira” (jóváhagyás nélkül sokszorosított dokumentumaira) épült. A foglalkozások fő témaköreit

a Biblia legismertebb történetei, az egyház-történelem sorsfordító eseményei, a katolikus liturgia és a szentségek rövid bemutatása, illetve az erkölcsi alapelvek adták. Valamennyi (imával induló és záródó) foglalkozás az előző tananyag kikérdezésével kezdődött, amit az új tudnivalók bemutatása követett; ezt természetjáró ismeretek bemutatása egészítette ki, majd „szórakozás”, vagyis játék, vidám írások felolvasása, beszélgetés zárta az alkalmat. A résztvevők a házkutatásoktól való jogos félelem hatására már 1961-ben elégették a tárgyi emlékek, a felhasznált könyvek, gépiratok, a tanulók jegyzeteinek többségét, és az események után több mint fél évszázaddal sok mindent a memóriájuk sem képes már rekonstruálni. Ugyanakkor egyetértünk abban, hogy szorgalmasan tanultak, s az elsajátítottak alapvető hatást gyakoroltak további magatartásukra, sőt egész életükre.

A cserkészhagyományokra épülő turizmus igen szerencsésen egészítette ki az elméleti oktatást. Gyurka kezdettől szervezett nevelőjeinek kirándulásokat, táborokat, majd jellemzően a MAFC-Haladásba, illetve az UVATERV-be, később pedig az Építőkhöz léptette be őket. A rendszeres, szinte minden hétvégén megszervezett természetjárás, barlangászat óriási sikert aratott: igen gyorsan összekovácsolta a kis csoportok tagjait. A résztvevők nagy hatású élménye volt az is, hogy vezetőik szinte mindentől sokkal többet tudtak, mint ők, és törekedtek ismereteik bővítésére, illetve arra, hogy munkájuk során a heti foglalkozásokon meghirdetett elveket kövessék. Ezeknek megfelelően a közösség érdekeit képviselték, rájuk nehezedett a kisebbek ellátásának, programjának minden gondja, a túrákon ők cipelték a legnehezebb terheket, és semmi előnyben nem részesültek.

Egyes emlékeztető események valóságos legendákká váltak, s még ma is beszélgetések tárgyai. Nem csak a közvetlen érintettek tudják, hogy Gyurka húga a Rám-szakadéknál beleesett a patakba, s csuromvizessé vált ruhá-

ja miatt pokrócba csavarva utazott haza. A félkerület értesült róla, hogy a Velencei-tó partján felvert nyári tábor sátraid romba döntötte egy hirtelen jött vihar, vagy hogy a nagyvillámi téli táborban a vacsora alatt magára hagyott kályhától kigyulladt és leégett a sátor. Ennél is szélesebb körben vált ismertté, sőt a sajtó is megírta, hogy a természetbarát egyesületekbe beléptetett sok 13-14 éves „srác” tájfutó versenyekre jár, olykor éjjel is egyedül fut az erdőben, majd 16-17 éves korában sorra nyeri ezeket a versenyeket. (Igen jellemző, hogy Kamarás István, könyve tanúsága szerint, még negyven évvel később is élénken emlékezett rá, mennyire sajnálta, hogy testvérétől eltérően ő nem vesz részt hasonló kalandokban.)

A nevelt fiatalok folyamatosan változó köréről is csak töredékes információink vannak. Tudjuk, hogy az első közösség fiúkból állt, de később, amikor már táncórákat is szerveztek nekik, s a vezetők úgy látták, van rá lehetőség, láncsoport(ok) is létesült(ek). Kihallgatása során Gyurka mintegy ötven főben jelölte meg 1961-ben a tagok számát, de ma úgy becsüli, hogy ha beszámítjuk a bonyolult háló minden ágát, ez a szám mintegy kétszáz is lehetett. (Az éppen működő hasonló szervezetek közt olykor tagok, máskor vezetők, sőt egész kiscsoportok időszakos átadás-átvételére, máskor pedig végleges átirányítására is sor került.) A tagok névjegyzékét azonban ma már nem lehet összeállítani. 1961. március 27-i kiegészítő önvallomásában Gyurka vallatói tudtára adta: megfogadta, hogy nem nyilatkozik a tagokról. S a nyomozati anyagokban valóban alig található személyekre vonatkozó információ.

Ugyanakkor az állambiztonságiak „jóvótából” a csoportok vezetőit jórészt megnevezhetjük. Az önvallomás szerint az elsők Kornai Tamás, Ugron Gábor, Vértesi László voltak, de fokozatosan Nagy Zsolt, Sándorfi György és Szemerjay Dénes is hasonló megbízásokat kaptak. Gyurka 1953 őszén rövid időre átadta csoportját Strohoffer Zoltánnak, de 1954 tavaszán újat szervezett. A „második” vezetői ge-

Cserkészek a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban (1946)

neráció tagjai közül Dávid László, Hertelendi Miklós, Jóföldi Tibor, Kornai Tamás, Rátai Csaba, Szebeni Nándor, Vojnits Pál, illetve a lánycsoportot vezető Lányi Ildikó sorolható fel. Később, az 1956 őszén kiesettek pótlására Bezuk Zsolt és Pergovác Erzsébet, majd a növekvő létszám miatt Kamarás János, Lantos Miklós és Nobilis György, 1959-től Halter Zsuzsa és Szentes Ervin, 1960-ban pedig Kiss Márta, Morelli Edit és Szebeni Éva is vezető lett, 1955-től a legtöbbjük képzésben is részesült. Kamarás (1992) szerint a résztvevők huszonöt év után elsősorban Dávid Lászlót és Pergovác Erzsébetet vélték kiemelkedően sikeresnek, karizmatikus vezetőkné. Azonban a többiek teljesítménye sem becsülhető le: többségük kamaszkorúként oldott meg több-kevesebb sikerrel igen nehéz nevelési feladatokat.

A FÓRUM

A Fórum húsz év körüli fiatalok igényeihez szabott kisközösség volt. Rajk András erre vonatkozó ötletét Gyurka örömmel fogadta, s 1957-ben meg is valósította. Tagjai Bánszky

Balázs, Berecz Tibor, Bogárdi István, Dávid László, Nobilis György, Papanek Gábor, Rajk András, Robogány Endre, Szentkúti Pál és Veress Gábor, valamint Rozgonyi György lettek. Ekkoriban szinte valamennyien egyetemre jártak, és szívesen gazdagították tudásukat. A tinédzserek és a Fórum közössége közt egyáltalán nem voltak szoros kapcsolatok. Gyurka vezetői közül hárman lettek Fórum-tagok, akik készséggel segítették őt később is nevelési feladatainak ellátásában. A többieknek azonban alig volt a kerületi átlagénál több ismeretük ezekről, ketten pedig nem is voltak hívók.

A körülbelül havi gyakoriságú közösségi programokon többnyire egy-egy előzetesen kiválasztott témát vitattak meg, de néhány kirándulásra is sor került. A „viták” bevezetőjeként legtöbbször valamelyik tag, olykor pedig egy-egy meghívott állított össze és adott elő egy rövid témaismertetést, majd a résztvevők kötetlen hozzászólások során vázolták az elhangzottakkal kapcsolatos nézeteiket, s mutattak rá a téma lényegesnek vélt összefüggéseire, illetve a hallottak gyenge pontjaira. Esetenként egy-egy közös színházlátogatás élményeit beszélték meg. A témák igen szerteágazók voltak, de pontos felsorolás sohasem készült ró-

luk. Kifejezetten vallásos program talán nem is volt. (Egyszer az egyik előadó a korszerű vallási élettel kapcsolatos előadást ígért, valójában azonban egy formális egyházi közösség alapítását javasolta, amit a tagság a „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: »Uram, Uram«, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát” elv [Mt 7,21] alapján visszautasított). Többen foglalkoztak a tudomány egy-egy általuk szélesebb kör számára is érdekesnek ítélt új megállapításával. Rozgonyi önvallomása szerint például Veress Gábor az atomfizika, Bánszky Balázs pedig a biokémia egyes friss eredményeiről számolt be. Rajk András többször vezetett fel kezdetben inkább a szexuális élettel, később aztán a hazai kórházi gyakorlattal kapcsolatos „orvosi” témákat. Papanek Gábor a gazdaság korszerű szabályozásának tőkés elveit vázolta (jellemző, hogy ez utóbbi téma napirendre vételéről a „tervgazdaság” korában érzékeny volta miatt senki nem tájékoztatta az állambiztonságiakat). Divatosak voltak s a kihallgatásokon sokat emlegették a művészeti témaköröket is. Berecz Tibor irodalmi programokat, Bogárdi István és Nobilis György zenei lemezesteket állítottak össze, Bánszky Balázs pedig vetített képes építészettörténeti előadást tartott. A tagok közösen nézték meg, majd beszéltek meg Ibsen *Peer Gynt*-jét, Dürrenmatt *Az öreg hölgy látogatása* című drámáját, Németh László *Széchenyi*-jét stb. A programoknak mindig fontos sajátossága volt a politikai állásfoglalások kerülése. Rajk András sokszor hangoztatott kívánsága volt, hogy „úgy beszéljünk mindenről, mintha Münnich elvtárs [az akkori belügyminiszter] is köztünk lenne”. S mert Andrisnak az alapítás kezdeményezőjeként jelentős tekintélye volt, ez az igény a legtöbbször érvényesült is az előadásokban, hozzászólásokban.

A Fórum közössége is hamar összeforrott. Az igen különböző szakterületeket tanuló, illetve művelő résztvevők úgy érezték, a látottak-hallottak nagyban előmozdítja látókörük

tágulását, általános műveltségük gazdagodását, s az előadóktól segítséget kapnak szakmájuk alapvető összefüggéseinek jobb megértéséhez, megértetéséhez is. Mindjobban megbecsülték egymást és a többiek szakmáját. A mindenkor élénk hozzászólások tapasztalatai pedig javították vitakészségüket. Rávilágítottak, hogy sok felesleges nézetütközés elkerülhető a szóba hozott fogalmak, illetve megállapítások pontos megfogalmazásával, valamint hogy a fontosabb állítások csak bizonyításuk bemutatása esetén lehetnek meggyőzők. Ha véleményüket kérték valamely írásműről, egyre csiszoltabb állásfoglalásokat adtak. A kirándulások pedig a Fórum-tagok formálódó baráti kapcsolatait is erősítették.

LETARTÓZTATÁS ÉS ELÍTÉLÉS

A téma kutatása még folyamatban van. Így ma még azt sem tudjuk, hogy Gyurka baráti köre mikor került az állambiztonságiak látókörébe. Talán csak 1958-ban. A „Somogyi” fedőnevű hálózati személy 1960 nyarán arról tudósított: megbízása ellenére nem tud jelentést írni a balatonfüredi ifítábor programjairól, mert amikor beszélgetni próbált a résztvevőkkel, akkor azok sürgős teendőikre hivatkozva mindig gyorsan elrohantak valahova. Utal arra is, hogy ez már 1958 nyarán, a szigligeti nemzetközi természetbarát-találkozó idején is így alakult. Mindez persze nemigen akadályozta az információgyűjtést, hiszen a nyomozók a résztvevők körét a turistakedvezményeket igénybe vevők könnyen megszerezhető vasúti dokumentumaiból maguk is beazonosították.

Az idézett közlésből az is kitűnik, hogy a megfigyelés nem érte felkészületlenül a közönséget. Gyurka azonban optimistán ítélte meg a helyzetet. Az volt az álláspontja, hogy tevékenysége nem ütközik törvénybe, s ha a BM nem így gondolja, majd szól. Nos, ez az állambiztonságiak nem kellő ismeretét tanúsító várákozásnak bizonyult. Az 1961. február 6-áról

7-ére virradó éjszaka – egy több száz családot érintő akció keretében – házkutatást tartottak Gyurkánál, illetve körének több tagjánál, s őt, valamint a hasonló közösségek számos vezetőjét és tagját le is tartóztatták. A következő hónapokban továbbiak kihallgatására is sort kerítettek; végül többeket még abban az évben rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre is ítélték, másoknak pedig megnehezítették/megakadályozták egyetemi tanulmányaik befejezését, vagy nehézségeket támasztottak munkahelyi előmenetelükben. A vád a „Fekete Hollók” fedőnevet viselő összeesküvésben (azaz egy államellenes egyházi szervezkedésben) való részvétel volt. Ma úgy látjuk, a vád legsúlyosabb állítása az volt, hogy Gyurka és köre az úgynevezett Keresztény Fronthoz (egy néhány fő által létrehozott, s 1956-ban körülbelül húsz támogatóval párttá alakult csoportocskához) kapcsolódik. Nem számított, hogy a Gyurkához tartozók közül kevesebb mint tízen ismeretek valakit is az egykori pártocska tagjai közül, s a Keresztény Frontról talán egyikük sem tudott semmit. A bíróság államellenes összeesküvésnek minősítette a részvételt a lakásokon végzett hitoktatásban, a Fórum tagjait pedig azért büntették, mert az állambiztonság azt állította (persze érdemi bizonyítékok nélkül, s a valóságtól eltérően), hogy tevékenységük célja a hittanórák megfelelő tananyagának kimunkálása s az oktatóknak e téren nyújtott segítség volt.

A házkutatások, letartóztatások hírére a kerület lakói és Gyurka társaságán is úrrá lett a félelem. Azok a családok, amelyeknek volt valami kapcsolatuk egy-egy „illegális” közösséggel, mint már említettem, minden náluk levő áruló „nyomot” – jegyzeteket, névsorokat, fényképeket – elégettek. A legtöbb hasonló csoport reakcióival egyezően előbb-utóbb Gyurka közössége is megszűntette összejöveteleit.

Az állambiztonságiak viszont tovább ügködtek (tekintet nélkül ennek költségeire és következményeire). Gyűjtötték az adatokat, hogy ki hova megy kirándulni, evezni, síelni,

kikkel találkozik. A korábbi résztvevők széles körének lehallgatták a telefonját. Akit rá tudtak kényszeríteni, azt a közösségből beszervezték besúgónak. Az ügynöki jelentésekből szürreális kép rajzolódik ki: találunk „híreket” például arról, hogy a fiúk mit beszéltek egy lányos mamával, hogy milyen nehézségeket okozott a húsvéti locsolásban, amikor bedöglött a locsolkodók ócska motorkerékpárja, vagy hogy az illetékes tartótiszt egy néhány fős síelés után adatgyűjtést rendelt el arról, ki „szervezte” az utat. Továbbá évtizedekig beleszóltak, hogy ki tanulhat tovább, ki kaphat útlevelet, ki foglalkoztatható valamely intézménynél, kit lehet s kit nem lehet előléptetni.

IRODALOM:

- Bakk István: *A magyar pálos katalombacserkészészet*, 2012: <http://www.szentozeb.hu/modules.php?name=topics&file=olvas&cikk=palosok-4f86a3c951c77>
- Dékány Csaba: *Ciszterci indíttatású mozgalmakról a szorongattatás éveiben, 1949–1989*, Budai Ciszterci Gimnázium, 2005: http://www.dekanysalad.hu/1_2Ciszt%20mozg_dekany.pdf
- Gergely Ferenc: Ávósok az „indián” ösvényen, *Új Pedagógiai Szemle*, 11–12., 288–307.: http://folyoiratok.ofi.hu/sites/default/files/article_attachments/upsz_2011_11-12_28.pdf
- Hollós Ervin: *Kik voltak, mit akartak?* Budapest, Kossuth, 1967.
- Ivasivka Mátyás: A cserkészmozgalom Pécsen és Baranyában, *Pécsi Szemle*, 2002/2., 65–76.: <http://www.pecstortenete.hu/index.php/component/content/article/112-psz2002-2/497-ivasivka-matyasa-cserkeszmozgalom-pecsett-es-baranyaban>
- Jámor Ottó: A „fekete hollók” összeesküvése, *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 9.
- Kamarás István: *Búvópatakok*, Márton Áron, Budapest, 1992.
- Rozgonyi György: Emlékek az 1943–1961 közötti időszakból, in *A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium 100 éve*, Budapest, 2013.
- Tomka Ferenc: A kisközösségek a diktatúra idején, *Új Ember*, 2004. április 4.
- Visontai József: Szentimrevárosi ifjúsági mozgalmak, in *A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium 100 éve*, Budapest, 2013.

IFJÚSÁGI VEZETŐK „BEGYŰJTÉSE”(1961) A „FEKETE HOLLÓK”-ÜGY

A legnagyobb letartóztatási hullámnak, amely a pártállami rendszerben érte a keresztény ifjúsági csoportokat, hosszú és mély előzményei voltak. A közösségek elleni 1960–61-es fellépést évekig tartó nyomozás előzte meg. Az 1956-os forradalom leverését követő folyamatokról a párthatározatok, a belügyi értekezletek direktívái és az egyes ügyekben kialakított koncepciók (vádpontok) bemutatásával kívánunk képet adni.

A POLITIKAI MEGRENDELÉS (1957–1960)

Az 1956-os forradalom után újjászerveződő pártállami vezetés, illetve a politikai rendőrség energiáit hosszú időn keresztül a megtorlás ügyei kötötték le. Az 1957-től indított egyházellenes akciókat is ez határozta meg. A korábban is megfigyelt ifjúsági csoportok elleni fellépésre csak az MSZMP egyházpolitikai elveinek kialakulása után került sor.

A belügyminisztériumi vezetők 1957. július 19-i országos értekezletén az illetékesek még úgy látták, hogy a „klerikális reakcióval”, tehát az ellenségesnek vagy veszélyesnek minősített egyházi kezdeményezésekkel a „pártnak és a kormánynak nem volt hosszú ideig megfelelő ereje” foglalkozni. Igaz, a titkos adatgyűjtés rendszere ismét megszerveződött, a belügynek mind több ismerete volt rölapok, egyházi brosrák terjesztéséről, a volt szervezetek tevékenységéről, ám az állambiztonsági akciók még sokáig alkalmalszerűen folytatódtak. Hiányoztak azok a vezérelvek, amelyek alapján a titkosszolgálati úton szerzett információtömeget hatékonyan tudták volna rendezni és felhasználni. A politikai rendőrség „Fekete Hollók” fedőnéven az egész országban kiterjedt megfigyeléseket kezdett meg az egyházi ifjúsági csoportokkal kapcsolatban, de a központi és megyei politikai nyomozó osztályokon idővel belefulladás a nagy mennyiségű adatba.

Egységes direktíva híján a szolgálatok energiái szétforgácsolódtak.

Azonban az egyházi személyek megfigyelésében, a nyomásgyakorlásban egyre nagyobb szerepet kaptak az elhárító szervek, a vonatkozó párthatározatok nyomán pedig szabad utat kaptak a kisközösségekkel szemben végrehajtott állambiztonsági akciók. Az MSZMP vezetése 1958 nyarára dolgozta ki az egyházak és a vallás kérdésének kezelésével kapcsolatos átfogó politikáját. Az ekkor megfogalmazott elvek az egész Kádár-korszak alatt meghatározók maradtak. Más szocialista országok tapasztalatainak felhasználásával egy többszintű stratégia alapjait fektették le. Elkülönítették az ellenségnek tekintett „klerikális reakció”, az egyházak és a vallásosság kezelését. A megszabott kereteken kívül működő ifjúsági csoportok működését többnyire az első kategóriához kötötték, tevékenységük így elsősorban állambiztonsági kérdéssé vált.

Két héttel az MSZMP egyházpolitikájának megfogalmazása után Hollós Ervin, a belső reakció ellen harcoló BM II/5. osztály vezetője az országos főkapitányi értekezleten már az új elvárásoknak megfelelően adott utasításokat a résztvevőknek, akiket a fiatalok körében népszerű papokkal, szerzetesekkel kapcsolatos adatgyűjtésre utasított. Kritikus felszólalása egy új korszak kezdetét jelentette az egyházi elhárítás munkájában: „Mi tudjuk azt, hogy amit a püspök mond (...) rendkívül fontos, ezt

hangsúlyozhatom, de nagyon nagy hiba, hogy már nem ismerjük azt a plébánost vagy azt a szerzetest, aki tudatos ellenséges tevékenységet fejt ki, és akinél a mi feladatunk lenne azt leleplezni és megfelelő javaslatot tenni, őt felelősségre vonni.”

1958 novemberében országgyűlési és tanácsválasztásokra került sor, amikor is lecseréltek a még Rákosi szempontjai szerint összeválogatott 1953-as parlamentet. Ezután új fejezet kezdődött a belpolitikai életben. Ezenkívül az egyes adminisztratív intézkedések (kihallgatások, rendőri figyelmeztetések, letartóztatások) előtt az állambiztonság munkatársai kötelezően azt is mérlegelték, hogy lépésüknek milyen következménye lehet a diplomáciában vagy a nemzetközi nyilvánosságban. Az egyházak kezelésével kapcsolatban a Belügyminisztérium 1959. február 25-i országos értekezletén már arról tájékoztatták a jelenlévőket, hogy az állambiztonság a „klerikális reakció” harminc csoportját tartja megfigyelés alatt, de nyílt akciókra még nem került sor.

Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1960. március 1-jei határozata már a reakció elleni differenciált fellépést szorgalmazta. Miközben rögzítette, hogy helyi problémákból nem kell országos ügyet csinálni, leszögezte, hogy „azok ellen az aktív reakciós papok ellen, akik nyílt vagy burkolt tevékenységet fejtenek ki államunkkal szemben, mind a politikai leleplezés eszközeivel, mind pedig az adminisztratív rendszabályok alkalmazásával fel kell lépni”. Érdemes megemlíteni, hogy az 1960. március 4-én tartott belügyi értekezleten Hollós Ervin azt taglalta, hogy milyen nehézségekkel járt a behatolás a csoportokba. Referátuma szerint elsősorban nem a papok szolgáltatták a lényeges információkat. Az 1958-tól folyamatos megfigyelés ellenére „a papi ügynökség jelentős része nem jelezte ezeket az illegális szervezkedéseket, sőt ennek jelentős része elvitt bennünket ezektől”. Pedig az egyházi elhárítás belső statisztikái szerint 1957 nyarán csak a katolikus egyházban országosan 143 ügynököt

foglalkoztattak, ebből nyolcvanhat a megyei politikai osztályoknak, ötvenhét személy pedig a központi szakosztálynak dolgozott.

Az egyházi elhárítás (BM II/5-C alosztály) tartótisztjeinek legfontosabb feladata az egyház legfelső vezetésébe való beépülés, az „illegális tevékenység” felderítése és megakadályozása, valamint az illegális külföldi csatornák felderítése és manipulálása lett. Ezek révén az állambiztonság elsődlegesen az egyházi kinevezések, diszpozíciók befolyásolásához járult hozzá, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) munkáját segítve. Ezekben az években különösen egy feltételezett titkos egyházi hierarchia, a titkos püspökkinevezések és papszentelések érdekelték a szerveket. Az ilyen nyomozások már az egyházi utánpótlást, az ifjúsági elhárítást is érintették.

Elsőként a „Teológusok” és a „Kizártak” fedőnevű üggyel mért komoly csapást a papképzésre az állambiztonság. Előbbiben 1956-os röplapok összeállításáért és terjesztéséért ítélték el szeminaristákat, utóbbi alapját pedig a titkos papszentelések adták. A budapesti Központi Szemináriumban 1959. január 23-án a kispapok távol maradtak a békegyűlésről. Az ÁEH a hangadók kizárását követelte, és tizennégy növendéket el is bocsátottak a szemináriumból, majd mivel társaik szolidaritást vállaltak velük, további ötvenkilenc növendék és három előjáró távozását kezdeményezték. Többségüket a püspöki kar 1959 márciusában állami nyomásra kizárta a szemináriumból. Tabódy István vezetésével a kispapok megszervezték további teológiai képzésüket, és sor került titkos papszentelésekre, melyek az állam szemében illegálisak voltak. Mindennek felderítése nyomán születtek meg azok az első ítéletek, amelyek közvetlenül az egyházi utánpótlás keretek közé szorítását célozták. Már a „Fekete Hollók”-ügy részeként zajlott le az illegális hittanárok pere. Az 1961. februári letartóztatást követően, június 29–30-án szervezkedésben való részvétel vádjával Rédly Elemért három év hat hónapra, Hrotkó Gézát három évre, Nagy Imrét pedig

Operatív technikával készített fotó a „Kizártak” fedőnevű ügyben

két évre ítélték. Tabódy István ügyét külön tárgyalták.

Eközben az MSZMP vezetése számára 1960. júniusban készített belügyi helyzetértékelés már a „klerikális illegális szervezkedéseket” tekintette a legfőbb belső ellenségnek. Ideológiai szempontból a fiatalok antimarxista nevelésében, a keresztényszociális, illetve „klerikálfasiszta” nézetek terjesztésében látták a fő veszélyforrást. A politikai bizottság által elfogadott határozat átfogó utasításokat adott az állambiztonságnak: „A fő feladat: az »illegális hierarchia«, a rendi élet vezetése és ellenséges politikai tevékenységük, külföldi kapcsolataik felfedése, dokumentálása.” A pártvezetés a BM és az egyháziügyi hivatalnokok együttműködésével a csoportok operatív bomlasztását kezdeményezte. A párthatározat külön pontban rögzítette, hogy „törekedni kell arra, hogy az illegális munkát végzők egy részét maga a püspöki kar is vonja felelősségre”.

AZ ÁLLAMBIZTONSÁG KONSTRUKCIÓI („FEKETE HOLLÓK”)

A hálózati személyek, lehallgatási akciók, levélelőrzések stb. bevetésével végzett titkosszolgálati megfigyelések adatai alapján, a „Fekete Hollók” fedőnevű nyomozás keretében állították össze a nyílt eljáráshoz szükséges vádpontokat. Ezek a dokumentumok a maguk torz világképe s a fent idézett pártdirektívák szellemében láttatták az egyes autonóm ifjúsági közösségek tevékenységét. A katolikus csoportok létszámuk, szervezettségük, befolyásuk miatt fontosabbak voltak az állambiztonságnak, mint a protestáns közösségek. A „Fekete Hollók”-ügy alapvetően katolikus papok „összszeküvése” volt.

Az állambiztonság által legtovább megfigyelt csoport, a Bulányi Györgyhöz köthető (Bokor) mozgalom 1960-ban legtöbbször mint „piarista szervezkedés” jelent meg a dokumentumokban. Bulányi 1952 óta börtönben volt, igaz, 1956-ban kiszabadult, de visszavitték, és 1960. december 9-éig rab maradt. Az egyes helyi csoportokat úgy írták le, hogy céljuk az ifjúságot „távol tartani a demokratikus szervezettektől – a KISZ-től és úttörő szervezetektől –, ellensúlyozni azok nevelő munkáját”. A megfigyelések során feljegyezték a mozgalmat irányító páter szavait, aki a jelentések szerint a keresztény társadalom kialakításának célkitűzését taglalta, függetlenül a körülményektől. Beszédeiben visszatérően a szovjet megszállás analógiájaként, másokhoz hasonlóan, ő is utalt a százötven éves török hódoltságra.

A ciszterci közösségekkel, illetve Barlay Ödönnel kapcsolatban a nyomozás igyekezett minél részletesebben feltárni a hozzá köthető budapesti, pécsi, egri és székesfehérvári csoportok helyzetét, a különböző társadalmi közegekben (diákok, egyetemisták, üzemi dolgozók, hivatalnokok) folyó közösségi munkát. Az összefoglaló jelentés szerint az „ifjúság közt végzett egész munkájuk cserkész alapon folyt,

papi és világi vezetők irányítása alatt. A budapesti decentrum tagjai különböző hivatali és üzemi turistaegyesületeket használtak fel „fedőszervül”.

Az állambiztonság a piarista „illegáció” területén kifejtett tevékenységet rótta fel Lénárd Ödönnek és társainak is, noha ebben az esetben inkább a korábban az Actio Catholica titkáráként működő Lénárd volt a célpont. Ő kulcsszerepet vállalt egy olyan autonóm szerzetesi kisközösség életének kibontakoztatásában, mely a diktatúra idején formálódott. Ezért mind őt, mind a közösség vezetőjét, Tímár Ágnest a legszorosabb ellenőrzés alá vonták. A közösen vásárolt magánlakásokban szerzetesi fogadalmuk szerint elő, illetve fogadalomtételükre készülő fiatal lányokra az elsők között csapott le az állambiztonság.

A politikai nyomozó szervek kiemelt figyelmet fordítottak az 1945 után betiltott ifjúsági egyesületek egykori tagjainak tevékenységére. A titokban folytatott közösségi munka, a részben megmaradt kapcsolati hálók lehetőséget kínáltak különböző „államellenes” ügyek konstruálására. A fiatalok vallásos nevelésével foglalkozó munkából így lett „KIOE-KLOSZ illegáció” (Katolikus Iparos és Munkásifjak Országos Egyesülete, Katolikus Leányok Országos Szövetsége). A kisközösségek a KISZ riválisaként jelentek meg a dokumentumokban. A csoportokat vezető egyházi személyeket azzal vádolták, hogy egy rendszerváltás számára képeznek „vezető katolikus értelmiségi káderállományt”. Az állambiztonsági nyomozások sajátos módszereikkel leplezték le, hogy a fiatalokat „fedőszervül használt sportegyesületekben tartották össze. Évente ismétlődő kirándulások alkalmával tartottak »lelkigyakorlatokat«, illegális egyházi szertartásokat, s ilyen alkalmakkor ellenséges propagandamunkát folytattak.” A megfigyelések ugyanakkor rögzítették a mozgalom eredeti, saját célkitűzését is: „Minden más dolognál elsőbrendű kérdés most az, hogy erős alapon álló keresztény családokat létesítsünk, mert csak ez mentheti meg

a társadalmat a pusztulástól” – hangoztatták bizalmas körben a közösségek papjai, akik a fiataloknak a kovász bibliai szerepét szánták.

Az állambiztonság illetékesei az egyik legnagyobb hagyománnyal rendelkező ifjúsági mozgalom széttzilálását is megkísérelték. A tömeges letartóztatások révén a Regnum Marianum közösség papjai is a vádlottak padjára kerültek. Velük szemben fogalmazódott meg legerőteljesebben az utánpótlás-nevelés vádjá, például olyan kitétellel, amely szerint „elkezdtek a régi regnumi cserkészekből csoportvezetők kiképzését”. Az illegálisnak minősített rendezvényekkel kapcsolatban az összefoglaló anyagok gyakran ismételték, hogy az atyák „kirándulásokat s úgynevezett szellemi olimpiát szerveztek, ezeken rendszerellenes propagandát folytattak”.

A hidegháborús légkörben csupán néhány valós tényt kellett sajátos módon interpretálni, hogy a nemzetközi ellenséges erők szerepét is be lehessen mutatni. Erre kiválóan megfelelt a Mária Légió „illegáció” leleplezése. A Mária Légió a 20. század elején alapított, nemzetközi szinten elterjedt lelkeségi mozgalom. Bécsi csoportjának tagjai 1958 és 1960 között többször is ellátogattak Magyarországra, hogy segítsék a mozgalom hazai megszületését. Ez a tevékenység az állambiztonság szerint a következőképpen zajlott: a tagokat, de különösen a vezetőket „illegális futárokon keresztül látták el »irodalommal« és szervezett instrukciókkal”.

Az egykori ifjúsági egyesületek, mozgalmak tovább élő hagyományai ellen indított akciókkal egy időben számos egyedi ügy is keletkezett. Az állambiztonság munkatársai ezeket is igyekeztek elrendezni egy nagyobb szabású koncepcióban. Kasánszky Zsombor és társai ügyében a szervek immár rutinszerűen dolgoztak ilyen panelekkel. Az ügy vádlottjai piarista és ferences gimnazisták voltak, akiket osztályidegen származásúként tartottak nyilván. Az állambiztonság feltárta kapcsolataikat az „illegális” klerikális ifjúsági szervezetekkel. A koncepció szerint ez a háttér adta a motivációt a fegyver-

A „Konspirálók” fedőnevű nyomozás megfigyelési fotói

szerzés, -rejtegetés, röpcédulázás vagy emlékműrongálás elkövetéséhez. A diákok „balhéit” tudatosan úgy növesztették rendszerellenes tevékenységgé, hogy a kapcsolódó lejárató kampányokban a szülőket, az iskolákat és az egyházi személyeket is meg lehessen félemlíteni.

A MEGVALÓSÍTÁS – AZ IFJÚSÁGI VEZETŐK „BEGYŰJTÉSE”

A „Fekete Hollók”-ügy végleges koncepciója 1960-ra egy nagyszabású államellenes szervezkedés rémképét vázolta fel. A vád szerint a résztvevők rendszerváltó céljai egy „keresztényszocialista burzsoá demokratikus államrendszer létrehozására” irányultak. Ehhez kapcsolódott az elitnevelés vádjá, azaz a közösségi munka, amely politikai, gazdasági és kulturális kéderképzésként jelent meg. A résztvevők között a szerzetesrendek (ciszterci, jezsuita, bencés, piarista), a felosztatott mozgalmak (KIOE, KLOSZ, Regnum Marianum) és helyi katolikus papok szerepét emelték ki.

Az összegyűjtött adatok alapján, a különböző csoportokkal szemben foganatosított egyidejű fellépés révén a kádári állambiztonsági szolgálatok egyik legnagyobb szabású akciójára került sor. A „Fekete Hollók”-ügy keretében több városban, köztük Pécsen, Egerben, Baján és Székesfehérváron zajlottak összehangolt le-

tartóztatások az 1961. február 6-áról 7-ére virradó éjjel. 1960 novembere és 1961 februárja között összesen több mint kétszáz lakásban tartottak házkutatást, és körülbelül nyolcvan személyt vettek őrizetbe. 1961 és 1962 folyamán tizenhét perben nyolcvanhat főt ítélték egytől tizenkét évig terjedő börtönbüntetésre. Száznolcvan főt vádoltak meg és hallgattak ki, közülük százhusz ellen kezdeményeztek büntetőeljárást. Harmincnégy papot bocsátottak el állásából (az állam megvonta tőlük a működési engedélyt), öt papot áthelyeztek, nyolc esetben letiltották az (egyébként csekélyke összegű) állami támogatást, a kongruát. A civilek közül tizenkét pedagógus veszítette el állását, huszonegy hallgatót pedig kitiltottak az egyetemről. Másik száznolcvan vádlott hasonló büntetésben részesült – bírósági ítélet nélkül.

Kállai Gyula, a minisztertanács első elnökhelyettese 1961. február 7-én – az országos egyházi letartóztatási hullám másnapján – magához hívatta a Magyar Katolikus Püspöki Kar tagjait. A találkozón bejelentette, hogy az államvédelmi szervek államellenes összeesküvés miatt az ország területén több helyen előzetes letartóztatásba helyeztek egyházi és világi személyeket. Megjegyezte, feltételezhető, hogy a püspöki kar egyes tagjainak tudomásuk volt az államellenes szervezkedésről. Kállai a püspöki kart tette felelőssé a szervezkedésért, mivel olyan papokat állított munkába, akiket korábban már elítéltek államellenes magatartásuk miatt. Az előre kidolgozott forgatókönyv sze-

rint az államellenes bűncselekményeket esetenként homoszexuális tevékenység vádjával is összemosták. A püspöki kar, engedve az állam nyomásának, 1961. március 15-én körlevélben ítélte el a letartóztatott papokat és azokat a keresztényeket, akik nem voltak hajlandók behódolni az állampártnak.

A persorozat első tagja az úgynevezett tejfölper volt. Ebben ítélték el azokat, akik világnézeti és hitéleti munkát folytattak. A tárgyalás a Markó utcai törvényszéki teremben zajlott. Az egyes konstruált csoportok pereit a Fővárosi Bíróság Fő utcai épületében folytatták le.

A „Fekete Hollók”-ügyet tekinthetjük a katolikus egyház térdre kényszerítésére irányuló utolsó nagy kísérletnek. A hatalom célja azok megtörése volt, akik egyházi vagy világi személyként nem kívántak beilleszkedni abba a rendszerbe, melyet a pártállam rájuk kényszerített.

IRODALOM:

- Aczél László Zsongor: Parázs a hamu alatt. Dokumentumok és visszaemlékezések a pécsi cserkészek katakombáületéből. (1947)–1952–1965, Budapest, Márton Áron, 2005.
- Balogh Margit: *A magyar katolikus püspöki kar tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok, I–II. 1949–1965.* Budapest–Szeged, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség–Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány–Szeged–csanádi Püspökség, 2008.
- Bánkuti Gábor: *Jezsuiták a diktatúrában.* A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya története 1945–1965, Budapest, L'Harmattan, 2011.
- Dobszay János: *Így – vagy sehogy. Fejezetek a Regnum Marianum életéből,* Budapest, 1991.
- Fejérdy András: Titkos püspökszentelés(ek) Magyarországon 1960 őszén. Az első Regnum-per helye a magyar egyházpolitikában és a szentszéki Ostpolitikban, in Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989,* Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 129–155.
- Gárdonyi Máté: Túlélés – együttműködés – ellenállás. A katolikus egyház stratégiái a „népi demokráciákban”, in Bánkuti Gábor – Gyarmati György (szerk.): *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989,* Budapest, ÁBTL–L'Harmattan, 2010, 31–42.
- Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989. Dokumentumgyűjtemény,* Budapest, 1990.
- Kálmán Peregrin OFM: Dokumentumok Grósz József kalocsai érsek hagyatékából 1956–1957, Budapest, Szent István Társulat–Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet, 2011.
- Kiss Réka: Az egyházpolitika és a református egyház a forradalmat követő évtized egyházi pereinek tükrében, in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László (szerk.): *Egyházüldözés és egyházüldözők a Kádár-korszakban,* Budapest, Szent István Társulat–Luther Kiadó, 2010, 289–305.
- Kiss Réka – Tabajdi Gábor – Soós Viktor Attila: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartóiszteknek,* Budapest, L'Harmattan, 2012.
- Lénárd Ödön: Koncentrált támadás a „hallgató egyház” ellen, *Vigilia*, 1991/6–9.
- A Magyar Szocialista Munkáspárt Országos Értekezletének jegyzőkönyve. 1957. június 27–29.* Kossuth, Budapest, 1957.
- Petes Róbert: *„Egy nagy jó érdekében...” Illegális tevékenység a győri egyházmegyében az 1956-os forradalom után.* Kézirat, 2009.
- Soós Viktor Attila: *A megtorlás éve. Az Állami Egyházügyi Hivatal és a Belügyminisztérium fellépése a „klerikális reakció” ellen,* in: *Amikor „fellazult tételben fogalmazódott meg a világ”. Magyarország a hatvanas években.* Szerk.: Ólmosi Zoltán és Szabó Csaba. L'Harmattan Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, 2013. 84–109.
- Szabó Csaba: Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években, in Rainer M. János (szerk.): *A „hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok,* Budapest, 1956-os Intézet, 2004, 63–95.
- Szabó Csaba (szerk.): *Magyar katolikus egyház 1956,* Budapest, Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány–Új Ember, 2007.
- Takács Tibor: A belső reakció elleni elhárító osztály, 1956–1962, *Betekintő*, 2010/3. http://www.betekinto.hu/2010_3_takacs
- Tímár Ágnes: *Hívatal és küldetés,* Budapest, Kairosz, 2011.
- Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés,* Budapest, 2005.
- Vörös Géza: Állambiztonság és egyházak, Egyháztörténeti Szemle, 2009/4.
- Vörös Géza: Az egyházakban foglalkoztatott ügynökhálózat újjáépítése 1956-tól a hatvanas évek közepéig, *Betekintő*, 2010/2. http://www.betekinto.hu/2010_2_voros
- Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése.* Doktori disszertáció, Budapest, 2015.

AZ ANGLIAI MAGYAR CSERKÉSZET HÚSZ ÉVE (1950–1970)

„Itt minden azon múlik, elfogadnak-e gentlemannek”

Az alcímben szereplő idézet Henkey-Hönig Károly tollából származik, aki 1950-ben Bodnár Gábornak írott levelében ezzel próbált amellett érvelni, hogy a magyar cserkészek angol csapatokhoz való közvetlen csatlakozása jelentheti a megoldást a London környéki szervezeti élet fennmaradására. A magyar cserkészmunka ugyanis, ha nem is megszakítás nélkül, de mindig újraéledve folyt a „ködös Albionban”.

A KEZDETEK

A külföldi magyar cserkészmunka persze jóval korábban kezdődött. Ennek megismeréséhez Marosvári Attila munkája (2004) ad támpontot. Ő igen részletesen dolgozza fel az emigrációs magyar cserkészlet történetét a kezdetektől 1956-ig.

A második világháború végével tömeges kivándorlási hullám indult meg, amellyel számos cserkész és cserkészvezető is menekülni kényszerült a kommunista diktatúra kiépülése elől. Ők nagyrészt nyugat-európai menekülttáborokba kerültek, majd megkapták az úgynevezett DP (*displaced person*) státuszt. A magyar menekültek – mivel a volt ellenséges országok polgárai közé tartoztak – megkapták az *ex-enemy* jelzőt is, amely miatt aztán a hontalanná válók még küzdelmesebb jövőképpel néztek szembe, mint más országok menekültjei. Ez igaz volt a későbbi kivándorlás és társadalmi megbecsülés, de a segélyek kiosztásának tekintetében is. Kisbarnaki Farkas Ferenc szavai tökéletesen érzékeltetik a menekülttáborokba kerültek kilátástalan helyzetét: „Alig akadt magyar család, amely a háború rémségeit érintetlenül megúsza volna. Százvezrek menekültek nyugat felé, hogy ott újabb szenvedéseknek és megrázkódtatásoknak legyenek kitéve. Leron-gyolódtak, lelkiileg és fizikailag letörttek, és szá-

zával hullottak el idegen földön és fogságban” (Marosvári, 2004, 14). Azonban a németországi és ausztriai menekülttáborokban sýnlódó cserkészek az emberpróbáló körülmények között sem hagyták veszni azokat az értékeket, amelyekre fogadalmat tettek, és mintegy a személyes túlélést jelentő reménysugárként elkezdődtek a cserkészmunkára irányuló első szervezkedések. Az első csapatalapítási kísérletek 1945-re tehetők. 1948–49-ben, a kommunista rendszer megszilárdulását látva a hazatérésben reménykedő menekülteknek is új otthon kellett keresniük, s így megindult vándorlásuk a világ különböző részeire. Az ausztriai és németországi menekülttáborok magyar lakóinak fő célpontjai az első időkben európai országok voltak, például Franciaország és Belgium, majd 1948-tól Dél-Amerika, 1949-től pedig Ausztrália, Kanada és az Egyesült Államok. Eközben a szervezkedés egyre nagyobb méreteket öltött. 1947-ben Kisbarnaki Farkas Ferenc főcserkész létrehozta a Teleki Pál Magyar Cserkész Munkaközösséget, ezzel igyekezve összefogni az elszórtan élő cserkészvezetőket és csapatokat. Az emigrációs magyar cserkészlet formális megalakításával a csapatok száma is folyamatos növekedésnek indult. Míg az 1948-as vezetőtiszti beszámoló szerint harmincnégy csapat volt ezerháromszáz cserkésszel, addig 1949-ben már negyven csapat működött több mint

kétezer cserkész bevonásával (Marosvári, 1995, 19). Eközben 1948-ban Magyarországon betiltották a cserkészmunkát, így a Magyar Cserkészszövetség kikerült a Nemzetközi Cserkésziroda kötelékéből. Így a Teleki Pál Magyar Cserkész Munkaközösség a jogfolytonosság biztosítására átalakult Magyar Cserkészszövetséggé, s 1951-ben az Amerikai Egyesült Államokba helyezte át központját. A szövetség magyarországi megszüntetésével a bontakozó magyar emigrációs cserkészlet ifjúságnevelő és a magyar identitást erősítő szerepe mellé még egy felelősségteljes feladatot kapott: a magyar cserkészlet hagyományainak ápolását és átadását a felnövekvő generációk számára. 1949-ben aztán újabb mérföldkőhöz érkezett a szövetség, amikor a „Nemzetközi Iroda igazgatója értesítést küldött, amely szerint a Magyar Cserkészszövetséget a Nemzetközi Iroda DP divíziójának tagjai sorába felvette, amelynek keretén belül a magyar cserkészek mint egyenrangú tagok végezhetik munkájukat”. Ez az emigráció korai időszakában azért volt különösen fontos, mert így a közösségek a felvevő országokban jogosultak lettek önálló cserkészcsapatok alakítására, illetve élvezhették a helyi szövetség anyagi és erkölcsi támogatását (Marosvári, 1995, 30–41).

MAGYAROK AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN A SZÉTSZÓRÓDÁS IDŐSZAKA SORÁN

A szétszóródás során az Egyesült Királyság is népszerű célállomássá vált. Borbándi Gyula összefoglalása szerint (1989) a magyarok 1948-tól kezdtek bevándorolni az országba, ami egyéni vagy szervezett munkavállalás útján volt elképzelhető. Nehezítette a magyarság szerveződését, hogy a brit munkaügyi minisztérium rendelete szerint minden bevándorló köteles volt négy éven át olyan munkát végezni, amelyet a minisztérium kiszabott rá. Főként

vidéki mezőgazdasági üzemekben, farmokon, háztartásokban, bányákban és gyárakban helyezték el őket, s a szétszórtság a különféle szerveződések, így a cserkészlet kialakulásának sem kedvezett. Ebből következik, hogy az új, több ezer fős magyar emigrációs hullámmal érkezettek közül az 1950-es feljegyzések szerint (Marosvári, 1995, 31) mindössze huszonnégy regisztrált cserkészt tudtak számba venni. E nehézségek mellett gondot jelentett, hogy a már korábban letelepedett magyarok és az új magyar emigráció tagjai nehezen találtak utat egymáshoz, aminek egyik fő okaként az egymás iránt mindenhol tapasztalható bizalmatlanság mellett az angol társadalomban betöltött eltérő szerepeket nevezhetjük meg. Az angliai magyar emigrációról jelentő londoni katonai attasé ekképp látta a helyzetet 1966-ban:

„A két háború közt az Angliába kerültek egy része, az értelmiségiek az angol közélet felelős posztjain megtalálhatók. Vannak közöttük neves politikusok, egyetemi professzorok, építészek, írók stb. A legtöbb értelmiségi megtalálta a helyét az angol életben. Egzisztenciát tudott biztosítani magának és családjának. Köztisztviselőként álló személyek lettek. [...] Az 1945 után Angliába kerültek közül kevesebben töltenek be jelentősebb pozíciót az angol társadalomban. [...] Az emigrációban meglévő állandó viták, torzskodások, veszekedések miatt egy részük kivált a politikai szervezetekből, és megpróbált beilleszkedni az angol életbe. Családot alapítottak, és nagy részük angol lett” (ÁBTL 3. 2. 5. O–8–002/7/158–159).

Ezek után nem meglepő, hogy az angliai magyar cserkészlet nem működött zökkenőmentesen. Hogy pontosan miként jött létre a csapat, és hogyan működött 1956-ig, arról Marosvári Attila (2004) adja a legteljesebb képet.

A magyar cserkészlet megszervezése két okból is kiemelten fontos volt. Egyfelől megfogalmazódott, hogy Angliában, a cserkészlet szülőhazájában is legyen jelen a Magyar Cserkészszövetség, ahogy ezt a világ számos pontján sikerült elérni. Másfelől a Nemzet-

közi Cserkésziroda központjában egy helyi csapat eredményesen képviselhette a magyar érdekeket. E kettős feladat teljesítésére 1948-ban Szkalla Lászlót jelölték ki Londonban, majd 1950 elejétől Henkey-Hönig Károly lett a megbízott. Abban az évben úgy tűnt, minden remény megvan a csapatalapításra, ugyanis Szent György napján a magyar cserkészek huszonöt fővel megtartották első londoni összejövetelüket, és számba vették a csapatalapítás lehetőségeit. Henkey-Hönig véleménye alapján arra a döntésre jutottak, hogy akkor lennének a legjobb esélyeik, ha közvetlenül angol csapatokhoz csatlakoznak. Ez az elképzelés szemben állt a szövetség álláspontjával, amely a csapatkeretben való csatlakozást részesítette volna előnyben. Henkey-Hönig azzal érvelt, hogy nincs elég cserkész a csapatalapításhoz: „...a mi vonalunk egészen más itten: nincsen gyerek vagy felnőtt, ezért kell nekünk az angol vezetés. Itt minden azon múlik, elfogadnak-e gentlemannek, akit lehet támogatni az angol életben való érvényesüléshez. [...] ha belemennénk az emigrációs gettóba, az élet nehézségei szétvernék embereinket” (Marosvári, 2004, 164–165). Végül az a hat rovercserkész, aki kitartott, a paddingtoni angol csapathoz csatlakozott. A központ azonban nem adta fel csapatalakítási terveit. Próbálkoztak Ladányi Frigyes londoni cserkészvezetőn keresztül is, de a megvalósításig sajnos ez alkalommal sem jutottak el. Ladányi egy cserkészotthon hiányát emelte ki a legfőbb visszatartó tényezőként. A paddingtoni cserkészekhez csatlakozott roverek azonban helyt álltak a folyamatos magyar cserkész munkában. 1950-től Schmidt Márton vette át vezetésüket. Ebben az időszakban havonta találkoztak, programokat szerveztek, és angol csapatuk munkájában is részt vettek. 1951. március 25-én a zászlószen telésükre is sor került, március 31-én pedig Teleki-ünnepélyt tartottak, amelynek keretében tizenkilenc magyar cserkész tett fogadalmat. Április 29-én a Buckingham-palota és a Westminster-apátság előtt megrendezett Szent

György-napi ünnepségen a magyar zászló alatt vonultak fel.

A biztató kezdetnek azonban véget vetett az alakuló csapat túlnyomó részének Kanadába távozása. Az Angliában maradók az angol csapat tagjaiként folytatták cserkésztevékenységüket. Mindezt az is mutatja, hogy míg 1951-ben húsz *Magyar Cserkész* újságot rendeltek Londonba, addig 1952-ben tíz példányt, 1954-ben pedig már csak négy előfizetője maradt a lapnak. Végül 1953-ban az intézőbizottság az országos képviselet megszüntetése mellett döntött.

AZ 1956-OS MAGYAR EMIGRÁCIÓ AZ EGYESÜLT KIRÁLYSÁGBAN

A következő, az 1956-os forradalom utáni emigrációs hullám Angliát is elérte. Az állambiztonság is kiemelten foglalkozott ezzel az időszakkal, részletesen elemezte a bevándorolt magyarság összetételét, nagy gondot fordítva a „rendszer ellenségeinek” megfigyelésére, valamint a magyar közösségi élet bomlasztására. A jelentések szerint 1957 végére 21 451 magyar érkezett az országba (a második világháború előtt körülbelül ezerhétszáz, 1945 és 1956 között pedig hozzávetőleg kétezer-háromszáz fő). Ez az intenzív bevándorlás azonban nem jelentett ilyen mértékű letelepedést is, hiszen az említett létszámból csak 14 579-en maradtak az országban, a többiek továbbvándoroltak Kanadába, Ausztriába, vagy visszatértek Magyarországra. 1959-ben tizenhétezerre tették az Angliában tartózkodó magyarok számát. A nagyszámú továbbvándorlás nem meglepő annak fényében, hogy az idevonatkozó jelentés szerint a forradalmat követő időszakban az Ausztriába érkező menekült magyarokat sokszor minden tájékoztatás, így a valós úti cél közlése nélkül szállították tovább az Egyesült Királyságba. „Sokan Nyugat-Németor-

Életképek az angliai emigráns magyar cserkészek mindennapjaiból

szágba vagy Franciaországba jelentkeztek, de csak a megérkezésük után tudták meg, hogy nem ott vannak, ahová indultak, vagy ahol lenni szeretnének.” A migrációs hullám során bekövetkező más félreértések is növelték a bevándorlók számát: „...november 25-én jöttünk át Ausztriába, és Eisenstadtban volt a tábor, a menekülttábor, egy volt szovjet lak-tanyában. Bemondták a hangszóróba, hogy aki akar menni az USA-ba Anglián keresztül, az jelentkezzen. Anyám mondta, hogy akkor menjünk. De miután megérkeztünk Angliába, két héten belül jött egy levél magyarul az öfelsége kormányától, hogy kérem, önöket jóindulatú emberek félrevezették, tovább tőlünk nem mehetnek az USA-ba” (Hegedűs István egykori csapatparancsnok visszaemlékezése).

Később már csak azokat a magyarokat fogadták az angol menekülttáborokban, akik aláírásukkal biztosították, hogy a szigetország-

ban kívánnak véglegesen letelepedni, és munkát akarnak vállalni. Nehezítette a magyarok otthonra találását a nyelvismeret hiánya, illetve a sok esetben ebből fakadó elhelyezkedési problémák is: a kiképzett magyar bányászoknak csak a töredéke tudott állást találni az angol bányamunkások szövetségének tiltakozása miatt, a különféle szakembereknek pedig csak nyelvtudással volt lehetőségük a szakmájukban dolgozni, miközben a menekültek nagy része nem beszélt angolul. Éppen ezért legtöbbjük segédmunkát, illetve háztartási munkákat, mosogatást, takarítást kényszerült végezni (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/4/40).

Annak ellenére, hogy az 1956-ban és utána emigrált magyarokat „a magyar forradalom hőseiként fogadták” az Egyesült Királyságban, nagyon sokan csak nehezen tudtak hozzászokni az új körülményekhez. Talán ez is hozzájárult, hogy a magyar közösségi életben is

Fogadalomtétel a londoni Mindszenty Otthonban

változás, mozgolódás, fellendülés következett be. Egy jelentés szerint hetenként jöttek létre szervezetek és emigráns lapok, majd megszűntek, és újak léptek a helyükre (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/4/20). E nagyon aktív időszakban több olyan szervezet is alakult, amely aztán hosszú ideig jelentős szerepet játszott az emigrációban. Már a menekülttáborokban elkezdődtek a szervezési folyamatok: itt alakult meg például a Szabadságharcos Szövetség. E mozgás láthatóan nyugtalanította a magyar állambiztonságot: „Egy tényt le kell szögezni, mégpedig azt, hogy Népköztársaságunk első számú ellenségévé, a legnagyobb veszélyt jelentő erővé az új emigráció lépett [elő]. Az új emigráció tagjainak jelentős hányadánál még nem higgadtak le a kedélyek a folytatott harcot illetően. Az új emigráció tagjait könnyebb mozgósítani egy-egy akcióra, mint a régit” (ÁBTL 3. 2. 5-8. O-002/4/20).

Az 1957. májusi vezetőtiszti beszámoló a cserkészlet területén is pozitív változásokra szá-

mított: *„Különösképpen Aachenben és München környékén remélhető erős fellendülés. De ugyanígy lelkes hangulat mutatkozik Angliában, Franciaországban és Hollandiában is”* (Marosvári, 1995, 71). Eszerint az 1954-ben még a fennmaradásért küzdő angliai magyar cserkészlet is éledzni látszott.

1956-tól főként a jelentések, adatközlőnk visszaemlékezései, illetve kisebb mértékben a Magyar Cserkészszövetség korabeli vezetőtiszti beszámolóí alapján lehet rekonstruálni az angliai magyar közösségi és cserkészlet történetét, ezekből a darabkákból tudunk összeállítani egy teljesebb képet. Az egyesült királyságbeli magyar emigrációval foglalkozó jelentések 1959-ben említik először a cserkészcsapatot (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/4/80). Innen kiderül, hogy 1959 elején még Regöczy-Ritzmann Jenő állt a csapat élén. Munkájuk fellendülését jelzi, hogy az intézőbizottság, néhány más európai ország mellett, 1959-ben Angliában is szükségszerűnek látta a Magyar Cserkészszö-

vetség korábban megszűntetett országos szervezetének újjászervezését (Marosvári, 1995, 73). Az utal arra, hogy Regőczy-Ritzmann ezután átadta a csapat vezetését, hogy míg 1972-ben az angliai magyar cserkészcsapat vezetése miatt tiltójegyzékbe vették személyét (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/5/593), vagyis még átutaznia sem lehetett Magyarországon, addig 1972-ben törölték nevét a jegyzékből (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/5/601), arra hivatkozva, hogy ellenséges tevékenységéről 1960 óta nem rendelkeznek információkkal. Így feltételezhető, hogy 1960-tól már nem vállalta az angliai csapatparancsnokságot.

Az 1950-es évek végétől a magyar cserkésznek, mint más ifjúsági szervezeteknek is, a Mindszenty Otthon adott helyet. Az otthon 1952-ben épült fel katolikus magyarok adakozásából, s a katolikus magyarság összejöveteleinek színtere lett. Mivel azonban 1952 végétől 1953 végéig mintegy 2800-3000 magyar vándorolt tovább, egy időre visszaesett az ottani magyar közösségek tevékenysége (Borbándi, 1989, 195). Az '56-os emigráció azonban újra felfrissítette az otthon működését. Ennek egyik jele, hogy 1957-ben itt alakították meg az Angliai Római Katolikus Magyarok Egyesületét. A szervezet vezetésében már a kezdetektől részt vett az akkori cserkészparancsnok, Regőczy-Ritzmann Jenő, illetve utóda, Hegedűs István is, valamint Némethy Zsolt, aki szintén végzett magyar cserkész munkát.

A hatvanas évektől az akkor Deák Ferenc nevét viselő angliai magyar cserkészcsapat talán a legszebb éveit élte Hegedűs István és Cselik Ferenc vezetése alatt. A jelentések alapján annyi biztosan tudható, hogy a csapat előbb

csak fiúkból állt, a katolikus Mindszenty Ház keretein belül működött, és hogy „a szervezetet mind a magyar, mind az angol szövetség felvette tagjai sorába” (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/7/54). 1966-ban a csapat kibővült, és leánycserkészcsapat is alakult.

Hegedűs István 1956-ban érkezett családjával az Egyesült Királyságba, és hamar bekapcsolódott a magyar közösségi életbe. Az általa vezetett cserkészcsapatban körülbelül húszan lehettek. Pedagógusként nagyon fontosnak tartotta a magyar ifjúság nevelését. Az angliai magyar cserkészek előtt nagyszerű példák álltak: a csapatnak tagja volt Akantisz Rezső is, aki ekkor már öregcserkészként tevékenykedett, s 1913-ban részt vett az első országos magyar cserkész táborozáson, a vági tutajúton is. Ifjabb Hegedűs István visszaemlékezése szerint édesapja többször táboroztatta cserkéseit a kontinensen, Burg Castle mellett, a helyi magyar cserkészekkel együtt. Ebben az időszakban rendszeresen voltak őrsgyűléseik, s közös programokon, kirándulásokon vettek részt. 1964-ben Némethy Zsolt festő és képre Restaurátor, londoni magyar cserkész egy gróf Teleki Pált ábrázoló festménnyel ajándékozta meg a csapatot. A képet egy ünnepség során helyezték el, amelyen Teleki Londonban élő lánya, Márffy Mantuano Tamásné is részt vett (ÁBTL 3. 2. 5-8 O-002/7/128).

Az angliai magyar cserkészek a vezetőképző táborokban is jelen voltak. Az 1966-os évfolyamról talált értesítő tanúsága szerint két londoni magyar cserkészfiú is őrvezetői képesítést szerzett a St. Märgen-i táborban. De nem csupán a vezetőképzőkben tartották a kapcsolatot más országbeli magyar cserkészekkel. A Magyar Cserkészszövetség az 1960-as évek közepén olyan akciót indított el, amelynek keretén belül a különböző országok magyar cserkészeteinek képviselőit hívták meg a központba. Ennek célja fő-

ként az volt, hogy a magyar cserkész munkát az egész világon egységesítsék, de lehetőség nyílt a tapasztalatcserére és a cserkészkapcsolatok élővé tételére is. A tanulmányúton az angliai magyar csapat képviselője is részt vett (Marosvári, 1995, 137), így egészen bizonyos, hogy a csapat a szövetséggel is ápolta a kapcsolatot. A Deák Ferenc cserkészcsapat életéhez továbbá hozzátartozott, hogy rendszeres olvasói voltak a Magyar Cserkésznek: 1966-ban, 1967-ben (huszonöt példányra) és még 1968-ban is előfizetői voltak a lapnak.

Az eddigiek alapján úgy tűnik, minden: a helyszín, az utánpótlás, a vezetők is biztosítva voltak a londoni magyar cserkészcsapat további működéséhez. A csapatparancsnok azonban 1970-ben Kanadába távozott, s ez a helyi cserkészmozgalom lassú végét jelenthette erre az időszakra, ugyanis az általam vizsgált forrásokban legközelebb csak 1972-ből találtam a csapatra vonatkozó adatot: az Európai Magyar Cserkészélet című lap híradását, mely szerint 1972. december 23-án a londoni Mindszenty Ház igazgatója, Selmeczi István a londoni magyar cserkészlet újjászervezéséről tárgyalt. A tárgyalások eredményéről már nem írt az újság, sőt innentől egészen 1994-ig nincs információ a cserkészcsapatról, amikor aztán Kossuth Lajos nevét felvéve ismét újjáalakult.

Láthattuk, az angliai magyar cserkészcsapat minden nehézség ellenére létezett. A letelepedett cserkészvezetőknek köszönhetően 1950-től Angliában is képviselték Isten, a haza és az embertárs szolgálatának hármas egységét, amelyet igyekeztek megőrizni, és tovább-

adni a következő generációnak. Ez küzdelmes munkának bizonyult, mert kevesen voltak, a távolságok pedig hatalmasak, s a szórványcserkészteket igen nehéz volt központosítani. Mégis megértte, és éppen ez az, ami számunka olyan sokat elárul az emigrációs magyar cserkészlet értékéről.

IRODALOM:

- Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza I., 1945–1985*, Európa, Budapest, 1989.
- Marosvári Attila (szerk.): *Szétszórt árvalányhaj. A külföldi magyar cserkészlet 50 éve. Emlékkönyv Bodnár Gábor 75. születésnapjára*, Külföldi Magyar Cserkészszövetség, Garfield, 1995.
- Marosvári Attila: *A magyar cserkészlet az emigrációban 1945 és 1956 között*, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2004.
- Dr. Somogyi Ferenc (szerk.): *A VI. magyar találkozó krónikája*, Árpád Könyvkiadó Vállalat, Cleveland, 1967: <http://www.hungarianassociation.com/site/wp-content/uploads/2014/07/Kronikaja-1966.pdf>

FORRÁSOK:

- ÁBTL 3. 2. 5. O–8–002/4. Angliai magyar emigráció („Dower”)
- ÁBTL 3. 2. 5. O–8–002/5. Angliai magyar emigráció („Dower”)
- ÁBTL 3. 2. 5. O–8–002/7. Angliai magyar emigráció („Dower”)
- Európai Magyar Cserkészélet*. A Magyar Cserkészszövetség I. Kerületének Tájékoztatója, 1966 (1, 1), 17.; 1967 (2, 1), 40.; 1967 (2, 3), 26.; 1968; 1972 (7,20), 21.

A MONTREALI MAGYAR CSERKÉSZ- EMIGRÁCIÓ

A kanadai emigrációban, az anyaországtól több ezer kilométerre szakadt magyarok között évtizedek óta működnek aktív cserkészcsapatok. Ezek a közösségek fennmaradásukat nagyrészt azoknak a parancsnokoknak köszönhetik, akik szinte minden hétvégéjüket és szabadidejüket a cserkészkedésnek szentelik, programokat szerveznek, lelkesítik a gyerekeket, illetve sokszor inkább a szülőket. A mozgalom 1989-es magyarországi újjászervezésében is meghatározó szerepet játszó vezetők motivációit, a cserkészlet túlélésének hátterét visszaemlékezések, levéltári anyagok, cikkek és állambiztonsági dokumentumok alapján mutatom be az alábbiakban.

A tanulmány megírásában a Kőrösi Csoma Sándor-ösztöndíj, személyesen pedig az életükről szünni nem akaró lelkesedéssel beszélő Herédi Istvánné Marika, a 37. számú Szent Margit cserkészcsapat parancsnoka (1982–1999) volt segítségemre.

FOGALMI KERETEK

Általánosan elfogadott szempontok szerint kivándorlóknak a hazájukat gazdasági okok miatt elhagyókat nevezik, akik egy új élet reményében költöznek külföldre, ott telepednek le, alapítanak családot és vállalnak munkát. A kivándorlás mindig önkéntes, szabad döntés eredménye. Az emigránsok ezzel szemben politikai vagy vallási okból üldözött menekültek, kényszerűen kivándorlók. Jellemzően háborúk, forradalmak, rendszerváltások után nagyobb tömegekben hagyják el otthonukat. A tanulmányban szereplő emigránsok, DP-k („*dépik*”) a második világháborút követően hagyták el az országot: Ausztria, Németország, Svájc és Olaszország menekülttáborain ke-

resztül hajóztak a tengerentúlra. Két nagyobb hullámban érkeztek Nyugatra: 1945-ben, majd 1947–1948 folyamán („határátugrók”). Az 1956–1957-ben emigrálókat a szakirodalom a kivándorlás ötödik hullámaként tartja számon. Ők a „hősök”, de nem feltétlenül voltak a forradalmi események résztvevői. Ekkor emelkedett meg hihetetlen mértékben a határon kívül élő magyarság létszáma.

Maga a diaszpóra, „egy népnek az óhazán kívül élő része” általában emigránsokból alakul ki. Fejős Zoltán szerint a kollektív emlékezet tartja össze, elősegíti a traumát okozó történelmi események narratíváinak továbbadását, illetve tágabban értelmezve kulturális örökséget jelent. A diaszpóra tagjai élénken őrzik a szétszóródás történeteit, a szülőföld emlékéből mítosz lesz, valamikori hazatérésük állandó vágyként jelenik meg, kötődésük a szülőföld iránt megmarad, s ezt gyakran támogatás formájában tárgyasítják is. A lelki törés, amit az elvándorlás okozott, erősen meghatározza az egyének etnikai identitásának kialakulását, formálódását (Bába, 2015, 15). Egyértelműen megfigyelhető, hogy a diaszpóra tagjaiban rögzült az a kép, mely akkor élt bennük az óhazáról, amikor elhagyták, ezért a közben bekövetkezett változásokat nehezen, lassabban integrálják szülőföldképükbe, a fiatalabb ge-

neráció számára pedig a ténylegesnél nagyobb generációs szakadást okoz, hiszen a szülők, nagyszülők által lefestett világ számukra ódivatú, elavult. A közösségi szemlélet emiatt nagyon lassan formálható át, s az aktív generáció gyakran emiatt eltávolodik e közösségektől.

MONTREAL

A jelenlegi montreali magyar közösség általam megismert tagjai a Bába Szilvia által leírt negyedik, ötödik és hatodik kivándorlási hullámban érkeztek Kanadába, a második világ-háborút követő évektől kezdődően 1990-ig (Bába, 2015, 21–41). Ők azok, akik kialakították, felépítették, és munkájukkal jelenleg is támogatják a magyarság szervezeti, közösségi formáit. Az ő gyermekeikből, unokáikból állnak a cserkészcsapatok őrsei, a magyar iskolák csoportjai. A másod- és harmadgeneráció számára ezek azok a helyek, amelyek a testközelből általuk már nem ismert anyaországi magyar élethez kapcsolják őket. Itt van lehetőségük a magyar nyelv használatára, a magyar kultúra szeleteinek megismerésére, ismeretek elsajátítására, arra, hogy gyermekkorukra visszaemlékezve felidézzék azokat a táborokat, hétvégi kirándulásokat, foglalkozásokat, amelyek egyértelműen a magyarsághoz kötötték őket. Ezért kiemelten fontos a magyar kultúra tengerentúli továbbélése számára, hogy e fórumok működjenek, s a tudáson kívül élményt adjanak a gyerekeknek. Ugyanilyen jelentősek azok a személyes kapcsolatok, amelyek a cserkészlet berkein belül szövődnek. Barátságok, szerelmek, magyar családok távol a magyar nyelvterülettől.

Saját tapasztalataim alapján nem véletlenül a cserkészletet emelem ki az ifjúságot, a gyermekeket tömörítő három fő intézményből. A hétvégi magyar iskolák csak nagyon ritkán tudják betölteni a hosszú távon összetartó közösség szerepét, erre a cserkészleten kívül

sokszor a néptáncsoportok képesek, melyek viszont kevesebb közösségben vannak jelen, illetve nem ritka, hogy a befogadó ország nyelvén működnek, és részben a befogadó ország nemzetisége számára jelentenek rendszeres elfoglaltságot. Így a magyar kultúra megélésének, népszerűsítésének ugyan kiváló terepei, a nyári táborokkal, kurzusokkal, fesztiválokkal kiegészülve valóban életre szóló élményt adnak, de közösségi szempontból talán mégis a cserkészlet fűzi legerősebbre a szálakat.

MONTREAL ÉS A CSERKÉSZLET

Maday György és Pattantyus Károlyné kezdeményezésére 1953-ban gyűltek össze azok a montreali emigráns szülők és gyermekek, akik úgy érezték, a magyarság fennmaradását, a gyermekek magyarságtudatának és társas kapcsolatainak fejlődését nagyban segítené a cserkészlet, ezért támogatták, szorgalmazták a cserkész-munka beindítását. Az alapító gyűlésnek az akkor már huszonöt éve működő Hungaria Social Club biztosított helyszínt, de hosszú távon nem maradtak itt a foglalkozások: kezdetben egy apácázárda alagsorában kaptak termet, majd a hivatalos megalakulást követően sikerült áttelepülni a magyar református templom egyik helyiségébe. A csapat vezetését Pattantyus Károlyné, „Pati néni” vállalta magára.

A kanadai cserkész-munka szervezőinek a mindennapokban meg kellett küzdeniük a diaszpórára jellemző problémákkal: az asszimiláció, a vezetőhiány gondjaival és a motivációs nehézségekkel (Marosvári, 2004, 257). Toronto, Welland és Hamilton több-kevesebb sikerrel működő csapatai mellett az elsők között indult meg a munka a montreali 37. számú Szent Margit leánycserkészcsapatban. A Szövetség 1954 áprilisában igazolta megalakulását, majd három hónappal később, Bocskai István cserkészcsapat néven, Szalay Zoltán vezetésével megkezdődött a mai 23. számú

Szent László fiúcsapat működése is. Ebben az évben, a szeptember 26-i első fogadalomtételkor Mattyasovszky-Zsolnay Miklós, a szövetség akkori elnöke tíz cserkészt és négy kiscserkészt avatott (Emlékeink, 1985). Ők rögtön a következő évben, a kanadai francia cserkészszövetség tagegységeként lehetőséget kaptak a megjelenésre a Niagara-on-the-Lake városkában megrendezett dzsemborin. (A részt vevő négy magyar cserkész: Ágoston Ferenc, Győrvári József, Szalay André és Tahy Zsiga volt.) Az emigrációban töltött első tíz év után, 1956-ban rendezték meg Wellingtonban az első jubileumi tábort, amelyen Amerikából és Kanadából tizenhat csapat száznyolcvan cserkésze vett részt. Nyolcan Montrealból érkeztek, és őrsvezetői, illetve segédtszti képesítéssel tértek haza.

Az 1956-os forradalmat követő néhány év az egész tengerentúli diaszpóra számára nagy számbeli gyarapodást jelentett. Így volt ez a cserkészcsapatok háza táján is. 1958-ra, az első jubileumi csapattábor idejére a fiúcsapat létszáma elérte a hatvan főt, eddigre nemcsak a cserkészek, hanem vezetőik létszáma is kielégítő lett. 1960-ban, Hajdusik József jezsuita szerzetes parancsnoksága alatt jóváhagyták az intézőbizottsághoz beadott kérelmet, így a fiúk megkapták a 23. számú Szent László cserkészcsapat nevet. Ahogy Bodnár Gábor, a Magyar Cserkészszövetség (KMCSSZ) vezetője az 1950-es landshuti közgyűlésen megfogalmazta, a cserkész munkán túl a cserkészek feladata a magyarságra nevelés, a társadalmi szolgálat, melynek a magyar népi kultúra népszerűsítése, bemutatása, a közösség mozgósítása és életben tartása az egyik legfőbb eszköze (ÁBTL 3. 2. 5. O-8-2001/42 "I"). Ehhez tartották magukat a montreali magyar cserkészek is: azon túl, hogy kötelességüknek érezték a magyar kultúra ápolását, táncalkalmak rendezésével biztosították a működésükhöz szükséges bevételt. Az 1960-as évekre már a katolikus egyházközség vállalta a fenntartó testület szerepét, de a csapatok a pénzügyi alapokat maguknak teremtették meg.

A rendezvények közösségi szempontból is építő jellegűek voltak, hiszen „(...) a montreali magyar kolóniának a mi táncestjeink az egyetlen többé-kevésbé rendszeresen visszatérő társadalmi megmozdulásai” (Emlékeink, 1985). A két csapatból 1960 szeptemberében alakult regőscsapat, így már szervezett, hivatalos kezek között is vállalhattak helyi és távolabbi fellépéseket.

A hatvanas évtized első néhány éve mozgalmasan telt az egyházközség és a cserkészek háza táján. Megalakult egy református vegyes csapat, az 58-as Bethlen Gábor; Varga Tamás, Magyarország területén kívül elsőként, életmentőknek járó kitüntetésben részesült; a magyarok és más nemzetek gyermekei számára megrendezték a „Testvériség Tábort”; új katolikus templom épült, így végre saját otthonot kaptak; csapatzászlót avattak.

1965-től Pelikán Sándor vette át a parancsnokságot Hajdusik Józseftől, Tarziciusz atyától, akit 1970-ben winnipeg-i állomás helyén papi hivatása teljesítése közben egy zavarodott elmeállapotú egyházközségi tag meggyilkolt. Temetése Montreal mellett volt, így cserkészei is elkísérhették utolsó útjára. 1970 és 1976 között Glaser János, 1976-tól 1982-ig Herédi István és Marika vezették a csapatokat. Eddigre már sikerült számban és minőségben megerősíteni a közösségeket. Nagy hangsúlyt fektettek a vezetőképzésre, rendszeres közös vezetői portyákra, kirándulásokra került sor. 1981-ben Deák Ferenc jezsuita atya kezdeményezésére megkezdődött egy új ifjúsági otthon építése, amely méretét tekintve megfelelőbb épületet jelentett, raktárhelyiséggel a sok tábori kellék számára. Az építkezést 1984-ben sikerült befejezni. 1981 októberében a Magyarok Nagyasszonya egyházközség indítványa alapján érettségivel záruló magyar középiskolában indult képzés. A négy féléves program során magyar irodalmat, történelmet és földrajzot tanultak a diákok. Ekkorra már a csapatok, a közösség tagjainak fiataljai java részt az új házában születtek, ami új helyzet elé állította a

vezetőket. Az esetleges nyelvi, magyarságismereti hiányosságokat ezért magyar iskola indításával, más jellegű cserkészprogramok tervezésével kívánták áthidalni.

Az 1982-es nyári nagytáborban a fiúk közül tizenöt cserkész, huszonegy kiscserkész és kilenc vezető, a lányok közül pedig huszonhatan vettek részt. A számok jól mutatják a montreali csapatok magas létszámát. Ugyanebben az évben huszonegy esztendő után felelevenítették a Testvériség Tábor emlékét, és „Etnik cserkésztalálkozó” néven tábortűzi estét szerveztek francia, angol, észt, litván, lengyel, ukrán, vietnami és természetesen magyar fiúk és lányok részvételével. Közel négyszáz cserkész ült a tűz körül az egyházközség kultúrtermében.

A csapatok fennállásának negyvenedik évfordulóját nagyszabású programmal ünnepelték. A magyarországi rendszerváltás lehetővé tette, hogy anyaországi és a szórványban élő cserkészekkel közösen tiszaoérvényi táborozást szervezzenek. Ebben az időben már megvolt az a személyes kapcsolati tőke, ismeretség és lehetőség, amely egy ilyen nagyszabású tábor szervezéséhez szükséges. A kéthetes tábor programja híuen követte a szokásos menetrendet (táborépítés, bemutatkozások, a keretmeséhez kapcsolódó játékok, versenyek), de arra is alkalmat biztosítottak a kanadai fiataloknak, hogy megismerjék Magyarország egy kis szegletét, s elmélyedjenek a magyar népi kultúra egyes ágazataiban. Kirándultak Hortobágyra, Tiszaoérvényre, hajóztak a Tiszán, kerítést fontak, kézműves technikákat tanultak népművészek-től. A táborban száztízen vettek részt.

Napjainkban rendszeresen megszervezett programjaik más külföldi cserkészközösségek eseményeihez hasonlóan alakulnak (kirándulások lehetőleg havonta, őszi és téli portyák, csapattáborok, vezetőképzők, nagytáborok, akadályverseny, karácsonykor pásztorjáték, betlehemezés családoknál, táncestek, cserkészbálók, vacsorák, vásárok, anyák napi ünnepély, nyilvános tábortűzi estek a család és barátok számára stb.). Egy részük jótékonyági ese-

mény, a csapat működéséhez szükséges anyagiakat teremtik elő ilyen formán. Nemzeti ünnepeinken természetesen egyenruhában jelennek meg, s gyakran ők adják elő a műsort.

OTTAWAI KITEKINTÉS

Tegyünk egy kétszáz kilométeres kitérőt Montrealtól nyugatra, és vessünk egy pillantást az ottawai magyarságra! Az ottani cserkészek szerves kapcsolatokat ápolnak montreali társaikkal. Az 1960-as években volt a városban az első kísérlet magyar csapat indítására, majd több évtizedig váratott magára a következő próbálkozás. Az Országos Széchényi Könyvtárban bukkantam rá az *Ottawai Cserkész* című lap töredékes anyagára, melyből kiderül, hogy 1981-ben működött Ottawában a Bethlen Gábor fejedelem nevét viselő cserkészcsapat. Kézíratos lapjukról ott-tartózkodásom alatt nem sikerült információkat kapnom, ezért meglepett a dokumentumgyűjtemény.

1992-ben Ács Szandra és Czeglédi Magdolna alapította meg a 28. számú Kölcsey Ferenc csapatot, amihez Montrealból kaptak bátorítást, segítséget. Szandra Montrealban nőtt fel, és testvérével együtt aktív tagja volt a cserkészetnek. Munkahelye miatt a fővárosba költözött, s egy idő után úgy érezte, nemcsak neki, de az egész magyar közösségnek hiányzik a cserkészkedés, a fiataloknak szükségük van egy építő magyar társaságra. A kezdeti anyagi és szellemi segítséget László László katolikus paptól és Zugor Ernő református lelkésztől kapták, s helyszínt is az egyház biztosított számukra. A kis csapat létszáma 35-45 fő között mozog, éves programjuk pedig hasonló más csapatokéhoz. Jelenleg Adayné Balla Jutka parancsnoksága alatt folyik a munka, akit testvére, Balla Ágnes támogat. Montreali cserkésztestvéreikkel még mindig kapcsolatban állnak, gyakran szerveznek közös táborozásokat, programokat.

Montreáli magyar cserkészek (1955)

TITKOSSZOLGÁLATI AKTÁK AZ EMIGRÁNS MAGYAR CSERKÉSZEKRŐL

A „Szabadságharcosok” fedőnevű terjedelmes állambiztonsági dosszié (ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001) négy fő egységben őrizte meg a Kádár-korszak hírszerző szervei által összegyűjtött anyagokat. Az akták névadása beszédesen jelzi, mi volt a titkosszolgálati munka elsődleges nézőpontja. Az újjászervezett politikai rendőrség kezdetben a rezsim ellen 1956-ban fegyvert fogó személyek után nyomozott. Későbbi szerepük inkább a nyugati emigráció kezelésének (semlegesítésének) a segítése volt. Így kerülhettek a megfigyelt személyek, illetve közösségek közé cserkészek. A belügy által összegyűjtött adatok, belső dokumentumok más állami intézmények, sőt a propagandaszervek tevékenységét is segíthették. Így a dossziék ugyan töredékes, néhol ad hoc jellegű adatgyűjtés eredményeinek tűnnek, bizonyos pontokon mégis értékes forrásai lehetnek az emigráció törtnetének.

A 42-es számú akta mellékletei például tartalmazzák az Amerikai Magyar Szövetség 1950-es hirdetéseit, az antibolsevista nemzetvédelmi előadások szervezésének anyagait, vagy éppen az Ausztráliába tartó első hajó néhány utasának naplószerű beszámolóját is: *„A kilátások jók, az országnak jövője van, a lakosság igen jóindulatú, a klíma kibírható, tehát nem ajánlhatom elég nyomtatékosan, hogy aki csak teheti, vessen véget az európai nyomorúságnak, és jöjjön ide. Nem fognak elveszni!”* (ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/42).

A BENE (Bolsevistaellenes Nemzeti Erők) magyar emigrációban betöltött szerepéről öt lapon olvashatunk. Az 1947 és 1949 közötti időszak magyar szervezeti és politikatörténetéről ad némi áttekintést az anyag. Megtudhatjuk, hogy az első karitatív szervezet Németországban a Vatikáni Iroda, míg Ausztriában az Innsbruck-i Magyarok Egyesülete (1945) volt. A BENE szintén Innsbruckban alakult meg 1947-ben, emellett az Altöttingi Országgyűlés jelenik meg politikai szerveződésként, amelynek vezetésével ideiglenes államfőként azt a

Életképek a montreáli magyar cserkészek mindennapjaiból

Farkas Ferenc vezérezredest bízták meg, aki a hazai, majd később a németországi cserkészmozgalom és a Magyar Szabadságmozgalom élén állt.

1949. május 3-án a Nemzetközi Iroda DP divíziójának tagjai közé vették fel a Magyar Cserkészszövetséget. Ezzel nemzetközi síkon az első magyar szervezatként teljesen egyenrangú tagként végezhettek tovább a munkájukat. Bodnár Gábor értékelését az állambiztonság is rögzítette: *„E tényből azt a számunkra kedves párhuzamot vonhatom, hogy a világháború utáni Magyarország első igazságot hirdető, külföldre kijutott csoportjai hasonlóképpen a magyar cserkészcsapatok voltak. Így akkor is a cserkészlet volt a trianoni érckaput áttörő Botond, mikor is kiváló teljesítményeivel a világ figyelmét a magyarságra irányította”* (ÁBTL 3. 2. 5. O-8-2001/42).

A külföldről megszerzett anyagok révén az államvédelem tisztában volt a mozgalom aktuális méreteivel is, a cserkészek által aprólékosan összeállított dokumentáció a hatalmi szerveknek is jó segítségül szolgált. Az egykori cserkészek személyes adatait a cserkészlet kivándorlási osztályának munkatársai gyűjtötték össze a csapatoktól beérkezett kivándorlási ívek összegzésével. A kikerkező DP-cserkészeket regisztrálták, ezeket az aktákat pedig megküldték az egyes felvevő országok szervezeteinek és az illetékes DP-szövetségnek, hogy az újonnan kikerkezett cserkészeket minél hamarabb beállíthassák a cserkészmunkába. A felvevő országban gond nélkül regisztrálhattak cserkészcsapatokat, egyetlen megkötésként az ottani szövetség tagjai közé is be kellett lépniük.

Az emigráció csapatainak örömteli gyarapodása miatt hamarosan átalakították a szervezetet. Megalakult az európai (I.), majd az amerikai (II.) és az ausztráliai (III.) kerület. Hivatalosan tizenöt országos szerv, negyven igazolt csapat, valamint tizenhét alakuló, bejelentett csapat működött, és természetesen dolgoztak a további bővülésen is.

Az egyik legfontosabb irányelvként kikötötték, hogy megfelelő cserkészképzettséggű és

sziklaszilárd jellemű vezető hiányában nem alakulhat csapat, még akkor sem, ha arra a létszám miatt „égető szükség lenne”. A magyar államvédelem rögzítette, hogy a fő feladatok egyikéül meghirdették a *cserkész-világszolgálat* gondolatát. „*A Magyar Cserkészszövetség legfőbb munkája tehát, a cserkészmunka folytatása mellett, a magyar ifjúság összetartása és a nemzeti gondolat szüntelen hirdetése lesz*” (ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/42).

A beszámoló későbbi részei ismertetik az 1949-es gyakorlati és mozgalmi munkát (például versenyek, táborok, nemzeti ünnepek). Az egyik legfontosabb emigrációs munka az IRO (International Refugee Organization, Nemzetközi Menekültszervezet) központjaiban végzett szolgálat lett. Ennek keretében gondozták, foglalkoztatták, igazolványokkal és hasznos tanácsokkal látták el az oda beérkező cserkészeket. Bagnoliban (Olaszország) tábortúzi esteket rendeztek: ezzel már a táborban összekötötték az Ausztráliába induló cserkészeket, akik nagyrészt ugyanazzal a hajóval utaztak. Így már útközben elindulhatott a munka szervezése. További három táborban végeztek még áldozatos munkát: Amberg, Augsburg (Németország), Asten (Ausztria).

A vezetőképzés során, amellet, hogy a cserkészpedagógia legmagasabb szintű elsajátítását szorgalmazták, célul tűzték ki olyan fiatalok nevelését, képzését, akik a „civil” életben is aktív, kezdeményező szerepet töltenek be az emigrációs magyar társadalomban. Kiemelt fontosságúnak tartották a magyarországi fiataloknak szóló és őket érintő hírek összegyűjtését, elemzését, hogy az otthoni életről mindig aktuális képpel rendelkezzenek, és segítségével azonnal újjáalakíthassák a magyar cserkészetet, amint arra lehetőség adatik. 1949-ben a szövetség munkáját Szántó Lajos amerikai magyar cserkésztestvér, a magyar Caritas, a Magyar Segítőszolgálat, a Bajor Jugendring és IRO-segélyszervezetek támogatták pénzzel vagy élelemmel.

Azokban az években, amikor Magyarországon a totális diktatúra minden civil és keresztény eszmét hirdető megmozdulás felszámolásán dolgozott, s emiatt rejtett csoportokat alkotva próbált túlélni a cserkészmozgalom, a határtól nyugatra élénk, széles körben végzett munka indult be. Az emigrációs élet első ifjúsági szervezeteként a cserkészlet jelent meg, és kijelenthetjük, hogy a diaszpórában élők körében máig ők végzik a legjelentősebb munkát az ifjúságnevelés terén.

Az állambiztonsági dossziésorozat 196-os mellékletében a magyar cserkészmozgalom 1946 és 1975 között megszerzett iratai találhatók (éves jelentések, tisztújítás, újságcikkek a cserkészmozgalomról, beszámolók cserkészrendezvényekről, kiadványok, naptárak, újságok). Ezekből is kiderül, hogy éppen a kanadai cserkészszövetség (Scouts Canada) volt az, amely elsőként, 1971-ben egyen jogú társtagjának fogadta el az összes „menekült” (inexile) nemzetiségi szervezetet. Bodnár Gábor, a KMCSSZ ügyvezető elnöke 1973-as jelentésében már megmutatkoznak azok a problémák, amelyekkel ma is szembesülnek a szövetség vezetői. A cserkészek nagy része addigra származási nyelvként beszélt a magyar nyelvet, nem magyar nyelvterületen született, így nem elsődleges nyelve volt a magyar. Az elnök szavaiból kiérezhető az asszimiláció problémája is. „*Számunkra mindig a minőség volt fontos. Lemondást, áldozatot vállaló, önkéntesen engedelmeskedni tudó emberekből állt és fog állni a cserkészlet. A puhányok feladhatják a magyar nyelvet, eldobhatják erkölcsi normáinkat. Ez nemcsak kényelmes, néha hasznos is lehet. Ám mi tudjuk, hogy lehet a befogadó társadalomban kultúránkra büszkén integrálódni, és hisszük, hogy nincs szebb feladat, mint önmagunk emberségével, magyar kultúránkkal környezetünket gazdagabbá, jobbá tenni. A cserkész közösségi ember. Számára a magyarság és a cserkészlet hivatás*” (ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/196).

Bodnár Gábor egy másik, 1977-ből származó éves jelentése szerint a diaszpórában mű-

ködő kilencven magyar iskolából ötvenet cserkészcsapatok tartottak fenn. Ezek célja a minél nagyobb létszámban teljesített kiegészítő magyar érettségi volt. Ehhez fontos feladatnak jelölték ki a magyar írás és olvasás tanítását, s ennek módszereként hozták létre később az olvasási különpróbát, amely jelvényekkel motiválja a cserkészeket a hatodik életévtől egészen felnőttkorig. Egyre fontosabbnak mutatkozott a magyar népi kultúra ápolása, hiszen a zenét, táncokat, dalokat magyar nyelvtudás nélkül is élvezetesen át lehet adni, azok más nemzetségek számára is érdekesek, illetve látványosak, és örömmel csatlakoznak hozzájuk. Nem volt ritka a teljesen a befogadó ország tagjaiból álló néptáncsoport sem (erre is példa Montreal).

Chászár Ede külügyi jelentése szerint 1963-ra lezárult a „kalandozások kora”, s befelé fordulás, erősödés jellemezte a cserkészetet. 1973 körül elhagyták a „menekült” (inexile) státust, ezzel külföldön működő erős csapatnak kívántak mutatkozni. A magyar cserkészek minden nemzetközi találkozáson tiszteletet vívtak ki maguknak rendezettségükkel, fegyelmezettségükkel, segítőkészségükkel és teljesítményükkel. A KMCSSZ 1984-re a világ legnagyobb emigráns cserkészszervezetévé nőtte ki magát (Ivasivka, 2014). A szövetség New York államban lévő fillmore-i központi cserkészparkja 1977-ben vált saját tulajdonná. Bodnár Gábor, Gerencsér István, James Garvey és Némethy György vásárolta meg a százholdas területet, és önzetlenül a KMCSSZ-nek ajándékozták.

A Magyar Cserkészszövetség a rendszerváltozás során, 1989-ben alakulhatott újjá. Ebben az évben Bodnár Gábor, a KMCSSZ elnöke huszonöt vezetőjelöltet utaztatott a fillmore-i cserkészparkba, hogy kiképzésüket követően segítsék a magyarországi cserkészmunka újraindítását. Anyagi és kiképzési támogatáson túl informatikai eszközöket és mintegy ötvenezer példányt *hozhattak* magukkal Bodnár Gábor *Cserkészkönyvéből*. A következő évben már az osztrák–magyar határ mentén fekvő Eibisbergben rendeztek kiképzőtábort, a szór-

ványban élő cserkészek számára is. E táborok 1994-ig folytatódtak Magyarországon (Gödöllőn) és Szlovákiában. A montreali Herédi házaspár Fillmore-ban és Gödöllőn is segítette a kiképzést. 1989-ben Bodnár Gábor a Magyar Cserkészszövetség pecsétjét átadta a magyarországi cserkészeknek, ezzel szimbolikusan is lezárva az emigrációs cserkészek „lángörző” feladatát. 1990-ben hivatalosan is felvették a Külföldi Magyar Cserkészszövetség nevet.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/42. „Szabadságharcosok”
 ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/106. „Szabadságharcosok”
 ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/196. „Szabadságharcosok”
 ÁBTL 3. 2. 5. O–8–2001/259. „Szabadságharcosok”

IRODALOM :

Bába Szilvia: *Az Óperenciás tengeren túl. Magyar identitás a diaszpórában*, Nemzetstratégiai Kutatóintézet–Méry Ratio, Budapest, 2015.
 Bakó Ferenc: *Kanadai magyarok*, Gondolat, Budapest, 1988.
 Ivasivka Mátyás: *A magyar cserkészlet rövid története (1912–1988)*, Székesfehérvár, 2014.
 Kölley György: *Értetek és miattatok*, Eötvös, Budapest, 1989.
 Marosvári Attila: *A magyar cserkészlet az emigrációban 1945 és 1956 között*, A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Budapest, 2004.
 Szentkirályi Endre (szerk.): *Clevelandben még élnek magyarok?*, 2008.
 Montreali iratanyag-töredékek:
 Emlékeink Könyve, 1985.
 A cserkészlet újraindul a Kárpát-medencében (cikk)
 Mindszenty Magyarjaihoz, 1975 (körlevél)

MONTREALI CSAPATPARANC-
NOKOK A KEZDETEKTŐL

**37. SZÁMÚ SZENT MARGIT
LÁNYCSERKÉSCSAPAT**

Pattantyus Károlyné Magdolna
(1953–1961)

Dukayné Romola (1961–1966)

Pelikánné Vermes Anikó (1966–
1970)

Glaser-Hille Heidi (1970–1974)

Ruff Katalin (1974–1977)

Dukayné Romola (1977–1978)

Thököly Ildikó (1978–1979)

Ráczné Marika (1979–1982)

Herédiné Marika (1982–1999)

Balla Ágnes (1999–2000)

Pelikán Anikó (2000–2003)

Siketné Kati (2003–2005)

A Pillangó órs cserkésztsíztjei
(2005–2006)

Glaser-Hille Ildikó (2006–2009)

Szépne Bernadette (2009–2014)

Kocsisné Csukly Erzsébet (2015–)

**23. SZÁMÚ SZENT LÁSZLÓ
FIÚCSERKÉSZCSAPAT**

Szalay Zoltán (1953–1960)

Hajdusik József SJ (1960–1965)

Pelikán Sándor (1965–1969)

Glaser János (1970–1975)

Csókay Károly SJ (1976–1982)

Herédi István (1982–1998)

Siket György (1998–2005)

A Pillangó órs cserkésztsíztjei
(2005–2006)

Szép József (2006–2007)

Glaser-Hille Imre (2007–2009)

Tökés István (2009–2011)

Ifj. Edvi István (2012–)

*Az 1950. március 15-i nyilvántartás
szerint az aktuális emigrációs (!)
taglétszám 3019 volt.*

Európa1544

Amerika613

Ausztrália510

*Kivándorlás következtében úton van,
illetve hollétéről nem áll rendelkezésre
adat 316*

Megoszlás országoként:

Németország864

Ausztria384

Franciaország155

Belgium39

Olaszország28

Svájc26

Spanyolország6

Anglia24

Skandináv országok18

Algéria és Egyiptom14

USA249

Kanada37

Costa-Rica6

Venezuela43

Brazília91

Peru8

Chile12

Uruguay8

Argentína159

Ausztrália508

Új-Zéland2

CSERKÉSZUTAK 1945 UTÁN

A keresztény ifjúsági közösségek, a cserkészmozgalom történetei 1948 után többségükben szóbeli hagyományként maradtak fenn. A pártállami évek alatt a mozgalom tagjait ért folyamatos retorziók miatt írásos feljegyzések alig őrződtek meg a korszakból. Az elbeszélte múlt feldolgozása, a cserkészmozgalom emlékezete – a szovjet típusú rendszerek más területeinek vizsgálatához hasonlóan – fontos, máshol fel nem lelhető információkkal, tudásokkal szolgálhat a történeti kutatások számára, és mindannyiunkat közelebb vihet közös múltunk megismeréséhez, megértéséhez.

Az 1956-os Intézet Oral History Archívumának életútinterjú-gyűjteményében számos történet olvasható a cserkészetéről, hiszen a 20. század első felében született generációk tagjai közül sokan részt vettek e mozgalomban, és meséltek az ezzel kapcsolatos, többnyire meghatározó élményeikről. Felidéztek, mit jelentett cserkésznek lenni 1945 előtt és után, mit adott nekik a cserkészlet közössége, miként érintette őket a mozgalom többszöri át- és újjáalakulása, betiltása. A visszaemlékezések által bepillantást nyerhetünk abba, hogyan élt tovább a cserkészlet eszménye a pártállami években, miként égett tovább a táborüzemek lángja vagy parazsa negyven éven át itthon és az emigrációban.

Nyilvánvaló, hogy amiként nincs tipikus cserkész, úgy nincs tipikus cserkészlet történet sem, az emlékezet sokféle változata él magáról a mozgalomról is. Itt három egykori cserkész – Bogár Károly (1925–2010), Laurenszky Ernő (1929–2015) és Vigh Szabolcs (1934) – történetét elevenítem fel annak alapján, amit élettörténeti interjújukban elmondtak cserkészéseikről. Elsősorban a cserkészlettel kapcsolatos élettörténeti eseményeikre, illetve az azokkal kapcsolatos reflexiókra koncentrálok – teljes életútjukra, pályájuk alakulására csak vázlatosan térek ki. Tudjuk, hogy minden visszaemlékezés torzít és konstruál, soha nem a tényszerűséget kell tehát számon kérni a személyes történeteken, hanem azt a társadalmi mikrovilágot kell meglátni, amelyre rávilágítanak, és esetünkben megérteni, hogy ez

a három cserkész milyen utat járt be, s miért döntött különbözőképpen élete hasonló helyzetében.

BOGÁR KÁROLY: „NAGYON JÓL ÖSSZE TUDTAM EGYEZTETNI”

Bogár Károly apja gyári munkás volt, aki 1919-ben beállt a Vörös Hadseregbe, és ennek következtében a Tanácsköztársaság után elvesztette munkáját. Mint kovács járta a vidéket Kelet-Magyarországon, így a család folyton vándorolni kényszerült. Bogár Károly 1925. január 4-én született Miskolcon. Gyermekkorra zaklatott volt, nyomorúságos körülmények között éltek. Már ötödik évében járt, amikor a család végre letelepedett Miskolcon. „Hatan voltunk testvérek, tehát nyolcan voltunk egy szoba-konyhás lakásban. [...] Emlékszem rá, hogy olyan hétéves lehettem már, amikor jártunk a református egyház kertjébe gyomlálni, és ezért kaptunk ebédet.” A harmincas évek közepén egy kicsit könnyebb lett az életük, amikor az apa állást kapott a kohászatban. Együttal az illegális kommunista párt tagja lett, és véleményét nemigen rejtette véka alá, így aztán 1943-ban letartóztatták, és kormányzógyalázásért és izgatásért másfél év

kényszermunkára ítélték. Az Izsófalva melletti rabbányába került, ahonnan 1944 végén súlyos betegen tért haza, és egy évre rá meghalt. Anyja mélyen vallásos református családból származott, a gyerekek gondozása mellett alkalmi munkákat vállalt, és egész életében küzdött a nyomor ellen.

Bogár Károly a Horthy-korszak népiskolájában az irredentizmustól áthatva egy „szebb magyar jövő ígéretében” nőtt fel. Katona akart lenni, hogy a hazáért, Nagy-Magyarorszáért harcolhasson. 1938 őszén a cserkészettel való találkozása óriási változást hozott az életében. Először csak az egyenruha vonzotta, de hamar kiderült, hogy itt egy olyan világra lelt, amelyről addig álmodni sem mert. „Amikor hetedikbe kerültem, a tanítónk volt a cserkészcsapat parancsnoka. Jelentkeztem a csapatba. Én ott egy másik otthonra találtam. Nekem a cserkészlet azt jelentette, hogy az otthoni bizonytalanság megszűnt. Itt egyenrangú voltam. Itt barátokra találtam. Szinte menekültem otthonról, amikor kevés volt édesanyámnak az ereje, amit még tudott a családdal kapcsolatban kifejezni. A cserkészlet kárpótolt sok mindenért.”

Nagyon sok egykori cserkész mesélt arról, hogy a csapatban egyenlőnek érezték magukat a többiekkel, ott mintha megszűntek volna a társadalmi, szociális különbségek gazdag és szegény között. A gyerekek – ugyanúgy, mint napjainkban – leginkább a ruházódásukon és az étkezésen keresztül érzékelték az anyagi javak hiányát. Az egyenruha viszont elfedte a társadalmi különbségeket, és erősítette az összetartozás érzését, sőt büszkeséggel töltötte el viselőjét. Sokan mások is úgy tettek, mint Bogár Károly: komoly áldozatokat hoztak az egyenruha megszerzéséért. „A cserkészegyenruha sem volt olcsó. Úgy csináltuk, hogy a hatodikos nyári keresetem az erre legyen. Ott van fönn a kalapom, azt ’38-ban vettem. Öt pengő volt akkor ez a kalap. Ebédet hordtam az egyik szódavízgyártónak, és abból vettem a kalapot. Azt hiszem, ez egy hónapi keresetem lehetett. Mikor megvolt az egyenruhám, akkor

nem volt különbség köztünk.” A testvériséget, az egyenlőség érzetét erősítette az is, hogy egy-egy kirándulás alkalmával „mindenki letette a maga tízóraitját vagy ami ennivalót hozott a pokrócra, és az el lett osztva. Rendkívül jó érzés volt, hogy én lehetek bármilyen csóró, és a másik bármennyivel jobb módon él, akkor is itt egyek vagyunk, és egyformán ettünk mind.” Reggelente, mielőtt iskolába ment volna, újságot hordott ki, a tanítás után pedig szinte minden idejét a 45-ös számú Ávas cserkészcsapatban töltötte társaival. Lelkesedését, munkáját díjazták is, egy év múlva már őrsvezető lehetett, majd segédtiszt.

A magyar cserkészmozgalom a húszas-harmincas években még sikeresen ellenállt a militáns törekvéseknek, a negyvenes évek elején azonban már olyan erővel dühögött a háborús propaganda, hogy az ifjúsági szervezetek sorsát is megpecsételte. 1942-ben megszüntették a Magyar Cserkészszövetséget, és az újonnan szervezett Magyar Cserkészmozgalom élére Teleki Pál utódjaként kisbarnaki Farkas Ferenc katonatisztet nevezték ki. A cserkészlet és a levanteintézmény összetett és sokszor ellentmondásos alakuló viszonyával itt nem tudunk foglalkozni (Kis, 2015), csak annyiban, amennyiben Bogár is részese lett annak a folyamatnak, melynek során a régi levanteoktatók helyére cserkészfiatlokat állítottak. 1942-ben a Hárshegyi Őrsvezetők Köre (HÖK) vezetőképző táborba küldte, ahonnan ekkor már a levante mozgalom új előljárói kerültek ki. Magas szintű katonai kiképzést kapott, rajparancsnok, majd századparancsnok lett, levante képző táborokat vezetett. Mindez hatalmas élmény volt a tizenhét-tizennyolc éves fiatalnak. Kisfiúkorától vonzódott ehhez a világhoz, számára ez a társadalmi felemelkedést hozta. „Mindig újabb és újabb kiképzésen esek át, de emellett cserkészkedünk. Tehát nem térünk át a levante vonalra teljesen, hanem a cserkészlet mellett ezt is csináljuk. A mi rettentő szerény életkörülményeink mellett nekem ez minőségi változás. A táborban ugyancsak egyenruhában

vagyunk. Semmivel se vagyok rosszabb senkinél, sőt mivel beosztásom, rangom van már, és imádom az egyenruhát, a fegyvert, boldog vagyok, hogy valaki vagyok.”

Nem sokkal apja 1943-as letartóztatása után egy rosszul fogalmazott levél miatt ő maga került konfliktusba a miskolci leventevezetőség idősebb tagjaival. Ennek következtében kizárták az ifjúsági mozgalomból, visszavonták képesítéseit, rangjait, eltiltották a táboroktól. Elszakították attól, ami mentstár volt számára, ahol barátokra, megbecsülésre talált. „Akkor aztán én perben-haragban lettem a világgal. Én mindenre haragudtam. Semmi se volt jó, ami a hatalomtól jött.” Ekkor már a diósgyőri DIMÁVAG gépgyár négyéves ipari tanonciskolájában tanult – apja akaratának megfelelően – a szerszámkovács- és az esztergályosszakmát. 1944 novemberében SAS-behívót (névre szóló katonai behívóparancsot) kapott. Boldogan fogadta, rögtön jelentkezett is: végre fegyverrel harcolhatott a hazájáért. Németországba került, majd ott fogolytáborba.

1945 végén, amikor hazaérkezett, internálták, de apja kommunista kapcsolatainak köszönhetően egy hét múltán elengedték. Rögtön munkába állt, a DIMÁVAG-ban dolgozott három műszakban, és bekapcsolódott az újraindult cserkészlet munkájába. Romeltakarítás, az iskolaépület helyreállítása, ételosztás voltak az első feladatok. Aztán a csapatépítéshez is hozzákezdhetek, hiszen újraindult a tanítás, ismét kéznél voltak a gyerekek. Felvették a kapcsolatot a környező városok (Sárospatak, Sátoraljaújhely, Ózd, Eger, Gyöngyös, Hatvan, Mezőkövesd) újjáalakult csapataival. Próbáltak visszatérni a Baden-Powell megfogalmazta eredeti elvekhez, elhagyva a háború alatt eluralkodó militarista tendenciákat.

A kommunista párt erősödése következtében, szovjet nyomásra 1946. július 20-án feloszlatták a „fasisztabarát” ifjúsági szervezeteket, egyesületeket, köztük a Magyar Cserkészszövetséget is, de röviddel utána új vezetői gárdával megalakult a Magyar Cserkészfiúk

Szövetsége, amely már kész volt eleget tenni a kommunista elvárásoknak. Bogár interpretációjában ez az átalakulás nem negatív folyamat. „Egyre jobban tudomásul veszik, hogy vagyunk, annyira, hogy a szövetség is átalakul. Először megy, mint Magyar Cserkészszövetség ’45 után, az reakcióssá nyilvánítatik, megszüntetik, Rajkék betiltják a cserkészletet.” A felszámolás hírére összehívta a megye cserkészvezetőit, s elhatározták, hogy illegalitásba vonulnak, és folytatják a cserkészmunkát. „Szerencsénkre egy pár nap múlva, talán egy hét múlva ismét engedélyezték. De akkor már Magyar Cserkészfiúk Szövetsége címen, egy más vezérkarral. Akkor jött a Karácsony Sándor bácsi, ő lett a főcserkész.”

Az új vezérkar felfigyelt Bogárra. Hamarosan a helyi, majd – a szövetségi közgyűlést követően – 1947 nyarán már a kerületi vezetőségben találta magát. Nagyon fiatal volt még vezetői pozícióra. Azt, hogy ilyen gyorsan jutott előre a ranglétrán, több tényezőnek köszönhető. Egyrészt a korábbi cserkészvezetők nem vállaltak-vállalhattak tisztséget a háború utáni új szervezetben. Másrészt Bogár a cserkészmunka mellett, mintegy azzal párhuzamosan, az apja útját követve, 1946-ban belépett a kommunista pártba. Ez az új vezetés számára kapóra jött, ő volt az a „demokratikus” cserkészvezető, akivel lehetett tárgyalni, aki közvetíteni tudott a két oldal között. A két ellentétes világnézet az ő életében nem okozott konfliktust. „Nyitott kaput kaptam az úgynevezett demokratikus ifjúsági szervek felé. Én vagyok a melós gyerek, én vagyok a kommunista párttag. Persze ezen most lehetne vitatkozni, hogy hogy lehetett összeegyeztetni a valláserkölcsi alapon álló cserkészletet a kommunista párttagsággal... Én akkor nagyon jól össze tudtam egyeztetni.”

A második világháború után először a franciaországi Moisson adott otthont a cserkészvilágtalálkozójának, 1947-ben. Ez volt a Jambooree of Peace, a Béke Dzsemborija Párizstól nyolcvan kilométerre, a Szajna mellett. Ötven-

négy nemzet negyvenezer cserkésze vett részt rajta. Bogár a magyar küldöttség vezetőségi tagja lett. Ez az élmény olyan elementáris erővel hatott rá, hogy alig érzékelte a problémákat. Büszkeséggel tekint vissza erre az időszakra: „Egy gyönyörű dolog volt, úgyhogy talán cserkész munkám koronája volt az, amit ott végigéltünk. Kétszáztíz voltunk. Ötszázat hívott meg a világszövetség. Rákosi azt mondta, hogy nincs annyi pénz, ő csak kétszázat tud engedni. [...] Kétszáztíz mentünk ki lényegében. Két altáborban készültünk egy hétig a hárshegyi táborban. Előzőleg minden kerületben külön volt válogató tábor. Az egyik altábornak én voltam a vezetője. Tildyék [Tildy Zoltán köztársasági elnök] is megsemmisítették, úgyhogy nekem külön élmény volt, hogy én jelentettem a Tildynek, kezdet fogtunk, és beszámoltam, hogy mit csinálunk. [...] Ragyogó élményem volt, és ez volt talán a fizetségem az addigi munkámért.”

Hazajövele után „a szövetség napról napra változott, romlott, egyirányúvá vált”. 1948 nyarán, amikor a szociáldemokrata pártot beolvasztották a kommunista pártba, ő is sok ezer párttársával együtt automatikusan átigazolt a Magyar Dolgozók Pártjába. A megyei ifjúsági tanácsban azonban, ahol mint cserkész küldött tárgyalt a pártok, mindenekelőtt a kommunista párt ifjúsági szervezeteinek képviselőivel, „nagyon-nagyon két tűz közé” került. A kiépülő pártállam egyre jobban terjeszkedett, és a kommunista párt kiszemelte magának Bogárt. Ifjúsági pártiskolára küldték, majd maga a cserkészszövetség rótt ki rá a feladatot, hogy vegyen részt a cserkészcsapatok felszámolásában, próbálja megnyerni a régi cserkészvezetőket az úttörőmozgalom számára. „A csapatok bomlasztását kezdték hivatalosan, a papokat elűldözték a csapatok éléről, a katolikus csapatokat feloszlatták. Ennek a munkának az egyik részét nekem kellett volna vállalni. Tehát én mint a kommunista cserkészvezető a pártnak tartozok azzal, hogy a rendszerellenes, fasiszta beállítottságú, az ifjúságot rossz irányba nevelő vezetőket leváltam.” Konkrét feladata

a felszámolás ellenőrzése volt, minden csapat esetében külön-külön. „A következőt csináltam, csináltuk. A katolikus csapatok voltak a gazdagabbak, a nagyobb csapatok, hivatalosan fel lettek számolva, és a csapatlétszámot átadtuk egy másik csapatba, például a polgári iskolai csapatba vagy a tanonccsapatba. Nem voltak egészen buta gyerekek azok sem, akik az ifjúság eme berkeiben vezérkedtek. Azt tapasztalták, hogy a létszám nem változik. Ugyan a huszonkilenc csapatból már csak húsz csapat van, de még mindig kétezer fő van.” A cserkészátmentés egy ideig még ment, de Bogár számára egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy nem tudja elfogadni az úttörők programját. Olyannyira, hogy 1948. május 5-én – az egyesülés kimondása előtt négy hónappal – bejelentette lemondását. Többszörösen becsapottnak érezte magát. Az utolsó csepp a pohárban az volt számára, amikor a cserkészszövetség függetlenítette, vagyis teljes munkaidőben a cserkésznek kellett (volna) dolgoznia, ám a fizetését az úttörőszövetség utalta. Még utoljára, 1948. július 31-én kíváncsiságból elment a csillebérci úttörőtábor avatására. „Föl is mentünk Pestre a feleségemmel együtt, elmentünk a táborkapuig, és ott a Surányival [Surányi László a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének egyik országos vezetője volt a kommunista párt megbízásából] összehozott a jó vagy rossz sorsom. Ott nagyon összevesztünk, és akkor közöltem vele, hogy most már a szövetségben sem vagyok hajlandó dolgozni. Hazajöttem, meg is írtam a lemondólevelemet, úgyhogy utána már nem is foglalkoztam hivatalosan a cserkészzel. [...] Még egy utolsó táborot csináltunk a fiatal vezetőknek, egy nagyon romantikus, éjszakába nyúló összejövetelt, Tapolcán az egyik házban tartottunk egy búcsúeligazítást, és ezzel befejeztük a cserkészetet.”

Lemondását követően visszament dolgozni a diósgyőri gépgyárba. Korábbi életéhez híven többféle társadalmi munkát végzett, például fotószakkört vezetett. Bár továbbra is párttag volt, nem vett részt a politikában. 1952-ben

behívták katonai átképzésre. Amikor leszerelt, a gyári pártbizottságba rendelték. „Ott hosszú agítálás után belementem abba, hogy függetlenített munkamódszer-átadói cím mellett alapszervi titkárnak engem megválasztottak. Tehát nem választanak, meg vagyok választva rá.” A munkamódszer-átadói feladatokat örömmel végezte, hiszen szerette a szakmáját, és ismét fiatalokkal dolgozhatott, a kezdő szakmunkásokat kellett betanítania. Az eredetileg négyéves képzést az ötvenes években két évre csökkentették le, így volt mit tanítani. És közben alapszervi párttitkárként hű maradt cserkészmúltjához, a cserkészelvekhez: „Az én magatartásomat a cserkészmagatartás határozta meg. Általában szerettem, ha mindenki szeretne egymást, a szeretet jegyében képzeltem el a politikát, ami egy abszolút naiv elképzelés. De hát én így is éltem. Amellett, hogy munkamódszer-átadó voltam, nemcsak a kimondottan szakmai téren foglalkoztam a gyerekekkel, hanem egy kicsit mintha az én cserkészeim lettek volna. [...] Cserkészmódszerrel csináltam. Ha kellett, délután is visszamentem, ha kellett, éjszaka is bementem, ha olyan gyerekek voltak bent éjjel, akiről tudtam, hogy ilyen probléma van. [...] Idővel mindenese lettem ennek a hetvenfős fiatal társaságnak. Húsz év alatt voltak mind. Foglalkoztam a lakásügyükkel is, problémáikkal meg egyéb dolgokkal. Amit én el tudtam intézni, azt elintéztem.” Továbbra is szívvel-lélekkel törődött munkatársaival, ahol csak tudta, segítette őket. Egyre nagyobb lett a tekintélye a gyárban, párttitkári feladatainak is igyekezett a lehető legjobban megfelelni, ám 1954-ben egykori cserkésztestvére, aki időközben a gyár párttitkára lett, mégis leváltatta alapszervi tisztségéről. Szakmai és emberi tekintélyének köszönhetően maradhatott a munkamódszer-átadói beosztásában, sőt pár hónappal később a műhelybizottsági elnök helyettese lett. 1956-ban, a Vasas-kongresszusra készülve kidolgozta azt a panaszlistát, amely a dolgozók legégetőbb problémáit tartalmazta, s a forradalom alatt a gyári követelések közé is

bekerült. Bogár október 2-án a gyárba összehívott ifjúsági parlamenten is felszólalt.

A forradalom idején részt vett a munkások követelések megfogalmazásában. 1956. október 28-ától november 5-éig a Borsod Megyei Munkástanács elnökhelyettese, 1956 decembertől 1957 derekáig a DIMÁVAG munkástanácsának elnöke volt (Kozák–Molnár–Kőrösi, 1993). November 5-én a szovjetek több társával együtt Ungvárra hurcolták, s csak december elején engedték szabadon. Hazaérkezvén részt vett a munka beindításában. Amikor megkezdődött a munkástanács-vezetők letartóztatása, kiállt mellettük, illetve a családtagok segélyezését szervezte. Vállalta, hogy belép az MSZMP-be, azzal a feltétellel, ha a gyárban senkit sem ér retorzió. Amikor nyilvánvalóvá vált számára, hogy az ígéretekkel szemben folytatódnak a letartóztatások, 1957 októberében kilépett a pártból. 1958 februárjában a bíróság az úgynevezett DIMÁVAG-perben tanúként hallgatta ki. A tárgyaláson kiállt munkatársai mellett. „Egyre mérgesebb lettem, és próbáltam mondani a magam igazát. Többek között olyat is mondtam, hogy a vádlottak a beosztottjaim voltak a munkástanácson belül, én voltam az elnök, és ha ők bűnösök, ültessenek engem is melléjük! [...] Amikor rádöbbsen a bíróság, hogy nem felelek meg az elvárásaiknak, az ügyész kérte az azonnali letartóztatásomat.” Tizenöt év szabadságvesztésre ítélték. A családja, a hite és a cserkészlet segítette abban, hogy a börtönben kiállja a megpróbáltatásokat, mert „a cserkészlet nemcsak hitet adott, de erőt is adott a fizikai nehézségek túlélésére, elviselésére” (Arcélek, 2010).

1961. április 1-jén szabadult. Hosszú ideig nem tudott elhelyezkedni. Végül a Lenin Kohászati Művekbe vették fel, de újabb büntetésként nem a szakmájában, esztergályosnak, hanem csak lakatosnak a kovácsműhelybe. Itt dolgozott 1985-ig, amikor nyugdíjba vonult. 1988-ban, amint lehetőség nyílt rá, visszatért régi álmához, a cserkészethez. „Miért ne lennék én kezdeményező továbbra is? Elkezdtük, csináljuk, megy a dolog...” 2000-ben Pro Ur-

be-kitüntetésben részesült Miskolc városától. 2010-ben hunyt el.

Amíg a kisfiú számára a cserkészlet a biztonságot jelentette, az önbecsülést hozta el, addig az ifjú Bogárt önállóságra nevelte, és arra, hogy minden körülmények között a közösséget szolgálja. A mozgalomban a rábízott gyerekeket, a gyárban a munkatársait, a börtönben a börtöntársait tekintette testvéreinek. Ahol csak tudta, segítette őket, szolidáris volt velük, s az önfeláldozástól sem riadt vissza.

LAURENSZKY ERNŐ: „ÉN HITTEM BENNE, HOGY LEHET JÓ MÓDSZERREL CSINÁLNI”

Laurenszky Ernő 1929-ben született Budapesten, egy kárpátaljai görögkatolikus parókus, nyelvész és egy Magyarországra menekült lengyel forradalmár dédunokájaként. Apja

az első világháborúban repülő megfigyelő tiszt volt, főhadnagyi rendfokozattal és kitüntetéssel szerelt le, majd építész-mérnökként dolgozott. 1942-ben meghalt. Anyja tanítónő volt. Szülei röviddel születése után elváltak, édesanyja egyedül nevelte őt és bátyját. Lágymányoson éltek. Anyja görögkatolikus, apja evangélikus vallású volt, így a fiúkat is evangélikusnak keresztelték.

Az elemi iskolában találkozott először a cserkészmozgalommal. A kelenföldi evangélikus egyházközség cserkészcsapatában lett farkaskölyök harmadik elemista korában. Ekkor még csak a hasonló korú gyerekekkel közösen eltöltött időt, az ifjonti cserkészlet romantikáját élvezte. „Ez sok érdekes élményt jelentett, kirándulások, különféle ügyeskedések, mester-munkák és hasonlóak voltak.” Aztán 1940 őszén öt évre megszakadt a kapcsolata a cserkészekkel, mivel a Magyar Királyi Hunyadi Mátyás Honvéd Reáliskolai Nevelőintézet, vagyis a

„kőszegi cőgeráj” növendéke lett. Apja példája okán is vonzotta a katonai hivatás, és nagyon komolyan vette az elsőéves cőgerként kapott utasítást: „A katona teljesíti a parancsot, és nem törődik semmi mással a világon.” Itt egy életre megtanulta, milyen fontos az ember életében a közösség, a közösséghez tartozás, amit később a cserkészek, majd az úttörők között is megélt. 1944 júniusában, amint befejezte a negyedik évfolyamot, a gyorsabb tisztutánpótlás érdekében a nagyváradi hadapródiskolába vezényelték, kérésére a tüzérekhez. November közepén kapta a parancsot, hogy Sümegre vonuljon be. „Mint buzgómócsing és jól idomított katonanövendék szépen bevonultam.” Szerencséjére egy hónap gyakorlatozás után karácsonyra szabadságot kapott, és még az ostromgyűrű bezárulása előtt hazaérkezett Budapestre. Így az ostromot a fővárosban vészelte át.

1945 tavaszán a Lónyay utcai református gimnáziumban folytatta tanulmányait. A tanítás kezdetben a kelenföldi református egyházközség Schönherz Zoltán utcai termében folyt, májustól viszont, amikor a helyreállított Petőfi hídon és az uszályokra felépített Szabadság hídon át lehetett kelni Pestre, már a Lónyay utcai új épületben. Életében meghatározó szerepe volt az egykori alma maternek és az iskolában működő 15. számú Bethlen Gábor cserkészcsapatnak – vallja ő is, mint sok más társa. „Nagyon jó banda volt. Én a bébe jártam, az egy plebejusabb jellegű társaság volt. Ott hivatalsegédék, helyel-közzel munkásgyerekek is voltak, meg kistisztviselők, meg szerényebb jövedelmű értelmiségiek gyerekei. [...] Jófejű társaság volt, és nagyon jó alapokat kaptunk az iskolában. Jó szellem is volt. [...] Az iskolán belül még jobban izgatott minket és a barátaimat a cserkészélet. Egy igen jó cserkészcsapat volt a 15. számú Bethlen Gábor, amibe boldogan csatlakoztam be. Sok kirándulás volt. Többször voltam táborban, őrsvezető is lettem, ami nagyon érdekes dolog volt, és biztos volt némi része abban, hogy a végén a tanári pálya mellett kötöttem ki.”

Gyerekkorában hívő evangélikus volt, gimnázium éveit azonban eltávolodott a hivatalos vallásgyakorlástól. Emlékei szerint az iskola a hitéletet tekintve sem volt rigorózus, ő mégis inkább a cserkészek között találta meg azt a légkört, amelyben hitét meg tudta mutatni. „Annak ellenére, hogy egyházi iskola volt, eléggé liberális volt. Nem törődtek vele, hogy én járok-e templomba, vagy járok-e hit-tanra, vagy nem járok. Volt olyan év, amikor volt evangélikus hitoktatás, volt, amikor nem. Persze ez az én akkori keresztyén meggyőződésemet nem nagyon befolyásolta, mert míg később a cserkészeknél őrsvezető lettem, templomba nem nagyon jártunk, de én tartottam mini-istentiszteletet a gyerekeknek kirándulás közben. Egy textus, egy-két magyarázó szó és saját szavakkal fogalmazott ima formájában. Ez bevett szokás volt ott a cserkészcsapatban.”

A cserkészek szoros kapcsolatban voltak egymással. Önállóságra és ezzel együtt együttműködésre nevelték őket, és arra, hogy szolidárisak legyenek társaikkal. „Még egy érdekesség volt itt a Bethlen csapatnál, hogy tanár ritkán fordult elő. Volt egy csapatparancsnok tanár, de a gyakorlati munkát öregdiákok, egyetemisták végezték, úgyhogy a tanár csak mint jogi személy volt fontos, és nem is szóltak bele a munkába. Meglehetősen nagy önállósággal tevékenykedtünk. Igen sok jó túrát, téli sítáborokat, aztán később az úgynevezett roverkörben tizenhét év felett vízi tábor, vándortáborokat is szerveztünk.”

A kamasz példaképet keres magának, és szerencsés esetben talál is. Laurenszky Ernő ötven év távlatából is név szerint emlékszik három cserkészvezetőre, három kiváló egyéniségre, akiktől sokat tanulhatott. „Egyikük egy joghallgató volt, Asbóth László. Magas, aránylag nagy fejű, emiatt Fafejnek hívták. Kiváló ügyvéd lett belőle később. A másik, a Szalay Gábor, építészmérnök lett. A harmadik egy rendkívül érdekes egyéniség volt, az volt a mi rajunknak a vezetője, Sebők Lajos, becenevén Slézi. Ő gépészmérnök-hallgató volt, aztán tanársegéd, majd adjunktus volt a gépelemek

tanszékén. '56 után kiment Amerikába, és ott a legkülönbözőbb műszaki és kereskedelmi vállalkozásokba fogott.” Ezek a fiatal emberek a sport szeretetére, művelésére nevelték a cserkészeket, tanították őket evezni, vitorlázni, sízni. És figyeltek arra is, hogy tanítványaikat bevezessék a felnőttek társasági életébe. „Az öregdiákok egyesületének voltak havonta vagy kéthavonta úgynevezett Bethlen teái, amikor ezek a huszoneves fiatal emberek a Baár–Madas-i lányokkal vagy a magukkal hozott lányokkal táncoltak, stb. És például Slézi elvitt minket a Bethlen teára ruhatárosnak, és amikor nem volt munka a ruhatárban, akkor csak egyikünk ügyelt, és mi is táncoltunk a lányokkal.”

Laurenszky Ernő érdeklődéssel fordult a népi kultúra felé, és egy regőscserkészcsoporthoz tagja lett. Döntésének, hogy csatlakozik a népi hagyományokat ápoló közösséghez, további sorsára nézve alapvető jelentősége lett. A regősök célkitűzése a falusi nép kultúrájának megismerése és megismertetése, népszerűsítése volt, s tevékenységük mindenekelőtt a népdalra, néptáncra koncentrált. Laurenszkyt – bár sok száz népdalt tudott, és erre nagyon büszke is volt – leginkább a néptáncmozgalom fogta meg. Néptáncos lett, az érettségit követő nyáron elvégzett egy néptáncoktatói tanfolyamot, és az egyetemi évek során mindvégig foglalkozott a táncal: hol tanította, hol maga is művelte. Később táncosa lett a legendás Bihari János Táncgyűttesnek.

A Lónyay utcai református gimnázium az órákon kívüli tevékenység megszervezésében nagy szabadságot biztosított a diákoknak. 1945 után az iskolában (miként máshol is) diákönkormányzatok szerveződtek, választott osztálymegbízottakkal. Laurenszky 1947-ben az iskolai önkormányzat egyik vezetője, később kerületi titkára lett, majd a központi szövetség budapesti központjában kultúros. (A Magyar Diákok Nemzeti Szövetsége a magyar középiskolai tanulóifjúság kezdetben pártoktól független érdekvédelmi ifjúsági szervezete volt, aztán ez is a kommunista párt befolyása alá

került, és 1950-ben a DISZ-ben egyesítették.) Ebben a tisztségben nagyon aktívan tevékenykedett az 1848-as centenáriumi kultúrversenyek szervezésében.

Laurenszky is bekerült az 1947-es cserkészvilágtalálkozóra utazó magyar delegációba/küldöttségbe a regőcsoport tagjaként. A hazai politikai helyzet, a cserkészlet visszaszorítására tett lépések igencsak rányomták bélyegüket a részvételre, de ebből a tizennyolc éves Laurenszky nem sokat érzékelt, az életútinterjú készítésekor emlékezete nem idézett fel ezzel kapcsolatban semmit sem. Szerencsésnek érezte magát, hogy bekerült a csapatba, és büszke volt rá, hogy képviselheti Magyarországot. „Egy frontáttörés volt, hogy egy legyőzött országnak a gyerekei meg a keleti blokknak a gyerekei... Voltak egyébként cserkészek Csehszlovákiából és Lengyelországból, de valahogy a magyarokra jobban ráterelődött a figyelem, részben a regősök miatt, a műsoraink nagyon nagy sikert értek el. Aztán különféle ügyességekben, részversenyeken is sokszor nyertünk, nagyon sok versenyt megnyertünk, úgyhogy igen komoly tekintélyt szerzett a csoport.” Milyen volt a dzsembori politikai légköre? – tette fel magának a kérdést Laurenszky Ernő az *Ifjúsági Szemlé*ben negyven évvel később. „Őszinte béke- és barátságvágy jellemezte a rendezvényeket és a gyerekek magatartását” (Laurenszky, 1987). A Keleti pályaudvaron Nonn György, a Magyar Ifjúság Országos Tanácsának főtitkára fogadta a csapatot, és „közölte, hogy a cserkészletnek van jövője ebben az országban. A következő év nyarán a cserkészletet beszuvasztották az úttörőmozgalomba” – így zárja sommásan a találkozóra vonatkozó emlékeit Laurenszky az életútinterjújában. És valóban, az 1946-tól a cserkészlet felszámolására irányuló, fokozatosan erősödő politikai nyomás 1948-ban oda vezetett, hogy a cserkészlet egyesült a Magyar Úttörők Szövetségével.

Ebben az évben érettségizett, majd összeletörténelem-társadalomtudomány szakra iratkozott be az ELTE-re. A cserkészleten nevelkedett fiatalember ifjúsági vezető akart lenni,

és ehhez ezt a szakot érezte maga számára a leginkább megfelelőnek. Részben egzisztenciális okokból jelentkezett a Népi Kollégiumok Országos Szövetségébe (NÉKOSZ), és bekerült a Petőfi Történész Kollégiumba. Népi kollégistaként részt vett néhány politikai akcióban is. Lelkes híve lett a kommunista ideológiának, és hitt benne, hogy a jövő az egyenlőség és testvériség útján vezet majd. Ebbéli meggyőződését azzal magyarázta, hogy származása ellenére (értelmiségi származásának mondta magát) nagyon szegény körülmények között nőtt fel, gimnáziumi, egyetemi éveit küzdelmek voltak, saját bőrén tapasztalta a társadalmi különbségeket, amelyek mindig is bántották. Az egykori istenhívő cserkészfiúból meggyőződéses, hívő kommunista lett. „Örök szégyenem, hogy együtt üvöltöttem én is lelkesen és hívően a többi diákkal, hogy »Vesszen Rajk!«.” Ám az abban az időben szokásos „éberségmániának” köszönhetően – mint egykori katonanövendék – Laurenszky is gyanússá vált. Az egyetemen már nem kapott társadalmi funkciót, és jobbnak látta, ha – a cögerájában elszajátítottak szerint – hallgat. „Komolyan vettem a hinaus mit uns álláspontot, hogy ahol fát vágnak, hull a forgács. Az kellemetlen, hogy én is forgács vagyok, de majd a nagy jövő stb.” És bár ő is tapasztalta a hibákat, az ellentmondásokat, kritikát nem mert megfogalmazni, állandó félelmek közt élt.

1954-ben diplomázott, majd néptáncoktatóként dolgozott különböző üzemekben. Később a Népművelési Intézetben segédkutatói feladatokat végzett, illetve fél évig félnapos tudományos munkatársi állást töltött be az intézet néprajzi osztályán, melyet a legendás Muharay Elemér vezetett, és Laurenszky itt közreműködött a néptáncgyűjtésben. 1955 és 1956 nyarán a DISZ vezetőképző táboraiba küldték ki, hogy a fiataloknak néptáncot oktasson, amivel a „teljesen sematikussá vált ifjúsági szervezeti életet érdekesebbé igyekeztek tenni”. A táborokban olyanokkal is találkozott, akik már egy kicsit szabadabban mertek beszélni.

1956-ban részt vett néhány Petőfi köri vitán – „feltétlenül rokonszenveztem a fölvetett kérdések és a vitastílus miatt” –, a forradalom alatt pedig közreműködött a Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottságának munkájában. Tagja lett az Egyetemi Zászlóaljnak. 1956. október 29-én egy szerencsétlen félreértés következtében szovjet kiskatonák rálöttek az utcán. Sebesülésével 1957 januárjáig kórházban volt, és a teljes felépülés még hosszú hónapokig elhúzódott.

1957-ben egy cinkotai általános iskolában kapott tanári állást. Ekkor csatlakozott az úttörőmozgalomhoz. Csapatvezető-helyettes lett, egyúttal őrsvezetőképző és néptánccsoportot is vezetett a XVI. kerületi úttörőházban. Csatlakozását egyrészt az úttörőmozgalmon belül 1957-ben bevezetett pedagógiai és szervezeti újításokkal magyarázta: „Trencsényi-Waldapfel [Imre klasszikafilológus, akadémikus, úttörővezető] egy igen komoly pedagógiai értékelést és kemény kritikát gyakorolt a Rákosi-korszak sematikus és agyonpolitizált úttörőmozgalmával szemben, és a cserkészek jó néhány nevelési módszerét és szervezeti formáját javasolta, hogy az úttörőmozgalomba iktassák be.” Az úttörőmozgalom deklaráltan a gyermekek önkéntes tömegszervezeti tömörülése lett volna, de tudjuk, hogy túlnyomó többségük, akárcsak a Rákosi-rendszerben, a „létező szocializmus” éveitől sem önként és dalolva lett a szervezet tagja; csatlakozásuk a legjobb esetben is automatikusan történt. Az önkéntesség elve, amely 1957 után a gyerekekre és a tanárookra egyaránt vonatkozott, Laurenszky emlékezete szerint körülbelül 1960-ig működött is a mindennapokban. „Akkoriban Cinkotán például körülbelül a gyerekek 35-40%-a volt úttörő a mi iskolánkban. Valóban az ment oda, akinek tetszett, nem is a dolog politikai jellege miatt, hanem a kirándulások és egyéb tevékenységek alapján. És a nevelők közül is az vett részt benne, akinek tetszett.”

Másrészt ha egy olyan elkötelezett tanár, mint amilyen ő volt, ebben az időszakban a

gyerekekkel iskolán kívül is akart foglalkozni, erre az egyetlen legális szintér az úttörőélet volt. Az úttörőmozgalmat kezdetben teljes mértékig a kommunista ideológia hatotta át, és fő feladata sokáig az volt, hogy „a haza és a párt iránti szeretetre és hűségre, proletár nemzetköziségre” nevelje a gyerekeket. Emellett azonban a sportolás, a gyermekek közművelése (például a gyermekszínjátszás, néptánc, táborozás, versenyek) és technikai tudásuk bővítésének is a bázisa volt, ahol sok mindent felhasználtak a cserkészlet eszköztárából. Laurenszky is kirándult és táborozott a gondjaira bízott gyerekekkel, miközben vallotta és gyakorolta azt a sokak által hangoztatott elvet, miszerint „az egy dolog, hogy milyen szövegek hangzanak el a nagygyűlésen meg az ünnepélyes csapatgyűlésen, de hogy a kiránduláson meg a tábor-tűznél én miről beszélgetek a gyerekekkel, az a másik dolog”. Vagyis itt is voltak kiskapuk, nem feltétlen kellett az agymosó propaganda szövegeit zengeni.

A hatvanas évek elején már minden általános iskolai diáknak kötelező volt belépnie az úttörőmozgalomba, „igyekeztek mindenkit betelerlni egy akolba”. Egy általános iskolában dolgozó tanárnak nemigen volt választása – kötelező volt részt vennie a mozgalom munkájában, legalábbis papírforma szerint. De hogy ki miként tette a dolgát, az sok mindentől függött. „Én hittem benne, hogy lehet jó módszerrel csinálni. Valami módon be kellett kapcsolódni a dologba. Ha már csinálom, akkor próbálom rendesen csinálni” – vallotta utólag is. Néhány év elteltével csapatvezető lett a Bartók Béla úti ének-zene tagozatos általános iskolában, majd az Aga utcai iskolában tanított. A nyolcvanas években a Jedlik Ányos Gimnáziumban, majd egy borászati szakközépiskolában volt tanár. Mindvégig töretlen lelkesedéssel szervezte a kirándulásokat, a (vándor)táborokat, néptánc- és úttörőkből szervezett közlekedésszervezőcsoportokat vezetett.

Már a rendszerváltás előtt tevékeny szereplője lett a pedagógiai közéletnek. Kereste a

cserkészethez visszavezető utakat, lehetőségeket. „Volt egy olyan koncepcióm, hogy az úttörőkkel bizonyos baráti együttműködés alapján az értelmes úttörő gyerekeket át lehet vezetni ebbe az új szervezetbe. Sőt, egy álmatlan éjszakan kitaláltam és megterveztem egy a cserkészet és úttörő között helyet foglaló, nemzeti jellegű gyermekszervezetnek az erkölcsi kódexét és szervezeti szabályzatát. Vörös sapkásoknak neveztem őket, a '48-as hagyomány alapján és általában a hazaszeretet, a demokrácia és bizonyos értelemben – ahogy még akkor fogalmaztam – az emberarcú szocializmus jegyében.”

1989-től aktívan közreműködött a Magyar Cserkészcsapatok Szövetségének újjászervezésében. A szövetség delegáltjaként a Magyar Gyermek és Ifjúsági Tanács tagja, 1993 és 1995 között pedig soros elnöke volt. Fáradhatatlanul szorgalmazta a magyar gyermekszervezetek együttműködését. Alapító elnöke volt a Magyar Pedagógiai Társaság mozgálmopedagógiai szakosztályának és jelentős részt vállalt még a Makarenko Munkabizottság tevékenységében is. A Kossuth Szövetség választmányának elnökeként, a Magyarország Felfedezői Szövetség munkájának jó ismerőjeként ötleteivel, javaslataival sokat tett azért, hogy e szervezetek programjaiban élményszerű legyen a gyerekek részvétele. Nyugdíjasként mindezek mellett a gyermekmozgalmak történetével is foglalkozott. 1989. június 16-án a Történelmi Igazságtétel Bizottság tagjaként rendezői feladatokat látott el Nagy Imre és mártírtársai újratemetésénél, illetve részt vett annak előkészítésében. A Történelemtanárok Egyletének egyik alapítója, a Nagy Imre Társaság aktív tagja volt. 2004-ben Vasvári-diplomát kapott, majd elméleti és gyakorlati pedagógiai tevékenységének elismeréseként 2010-ben átvehette a Petrikás Árpád-díjat. 2015. június 3-án halt meg Budapesten.

Laurenszky Ernő a cserkészetben tanulta meg, hogy a kirándulásnak, a táborozásnak, az együtt éneklésnek, a néptáncnak, a játékos feladatoknak önmagukon túlmutató, közös-

ségteremtő erejük van. Olyan cserkész- és úttörővezető volt, aki az összetartozás élményét ideológiától függetlenül akarta továbbadni diákjainak.

VIGH SZABOLCS:
„KÉSZÜLÜNK ARRA, HOGY
MÁS LEGYEN”

Vigh Szabolcs 1934. november 19-én született egy budapesti középpolgári, értelmiségi családban. Apja ügyvéd volt, önálló, kiterjedt praxissal, jól menő irodával rendelkezett. Anyja, aki gimnáziumot végzett, az akkori idők szokásához híven otthon volt öt gyermekükkel. Katolikus elvek szerint nevelték őket. A háború előtt a Gellért-hegy oldalában laktak, a háborút Balatonfüreden vészelték át. 1945-ben, a tanév kezdete előtt visszaköltöztek a fővárosba. A Vigadó utcában kaptak lakást, néhány év múlva pedig a Pozsonyi útra költöztek. A háborút követően továbbra is viszonylagos biztonságban éltek, annak ellenére, hogy 1948 után valamilyen formában a család szinte minden tagját üldözték. A nagyszülöktől elvették az üzletüket, a lakásukat, és kitelepítették őket, míg másokat B-listáztak.

1945 szeptemberében kezdte középiskolai tanulmányait. Útja egyenesen vezetett a piarista gimnáziumba. Itt nagy szigorral és merev vallási nevelési elvekkel találkozott, de tanárai között voltak olyan vonzó, sportos, a diáksághoz közel álló személyiségek, akikért lelkesedni tudott. Tizenhárom évesen, a harmadik osztályban lett cserkész. A mozgalom legális létének utolsó perceiben, 1948 tavaszán tett fogadalmat. Aztán jött a fordulat, és minden megváltozott. Az egypárti struktúra erősödése következtében törvényszerű volt, hogy egyet-

len gyermek- és ifjúsági szervezet maradhat meg, és ez nem az egyházi alapon álló cserkészlet lesz. Egy évekig tartó folyamat eredményeként a cserkészcsapatok nagy része egyesült az úttörőmozgalommal, míg az ezt megtagadók (többnyire az egyházhoz és nem iskolához kötődő csapatok) '48 nyarán megszűntek legálisan működni (Miklós, 2007). Majd 1948 júniusában a magyar országgyűlés elfogadta az egyházi iskolák államosításáról szóló törvényt. Ekkor a piarista gimnazisták is áttértek a „kiscsoportos katakombaéletre” (Virág, 2013), vagyis rejtőzködve, cserkész mivoltukat nem hangoztatva folytatták a cserkészéletet, vitték tovább a cserkészeszmenyt.

1948 őszén három lelkes piarista szerzetes – Bulányi György, Juhász Miklós és Török Jenő – előadás-sorozatot, ifjúsági lelkigyakorlatot tartott fiataloknak, ahol többek között a munkáspapi mozgalomról, a munkáspapságot támogató Emmanuel Suhard francia bíborosról és a francia katolikus mozgalmakról beszéltek, és arra biztatták hallgatóikat, hogy illegálisan folytassák az ifjúsági munkát. Vigh Szabolcs is ott ült a hallgatóság soraiban. Ekkor fogalmazódott meg benne az igény, hogy létre kellene hozni valami olyat, ahol a kommunista dominancia ellenében tudnak cselekedni. Társaival úgy érezték, a kommunisták mindent elvesznek tőlük, ami érték számukra, mindenekelőtt a vallásukat és a tudáshoz való hozzájutás lehetőségét. Ezek a 13-14 éves fiúk érdeklődők és tájékozottak voltak, s lelkesítette őket az egyháztörténetből ismert földalatti katakombaegyház eszménye. „Azt akartuk, hogy hozzunk létre egy olyan csoportot, amelyik világnézeti alapon, titokban, lakásokban összejőve próbálja azt adni, amit az iskolában nem lehet. A számtant, a fizikát meg a kémiát nem kell kicserélni, de a történelmet, a filozófiát, az irodalomról való nézetünket próbáljuk helyre tenni!” A fiúk (Vigh Szabolcs mellett többek között Alföldy Géza, Báldi Tamás, Ginter Károly) megkeresték Ördögh (Örkényi) János piarista szerzetest, aki az államosítást követően

került az iskolájukba hittantanárnak és cserkészvezetőnek, és arra kérték, legyen a vezetőjük. Ördögh fiatal volt, a diákok körében népszerűségnek örvendett, és vállalta is a feladatot. Így 1948 karácsonyán megalakult az illegális csoport, amelyet tagjai Pilis cserkészcsapatnak neveztek el.

Mit csinált ez az illegális katolikus ifjúsági bázisközösség a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején? Hetente összejöttek. Volt tanáraiktól előadásokat hallgattak vallási, történelmi, irodalmi vagy akár zenei témákról, majd vitatkoztak, beszélgettek. Deklarált céljuk az volt, hogy keresztény világnézetű értelmiséget műveljenek ki arra az időre, amikor a rendszer megváltozik. „Kialakult egy egész szép, romantikus ideológia, hogy mi vagyunk a Pilis cserkészcsapat, és mi építjük föl a jövő keresztény Magyarországot. És erre készülünk föl, vagy legalábbis a kádereit képezzük ki. Nem volt piros-fehér-zöld sovíniszta romantika, hanem inkább az, hogy el kell mélyülni, az alapokat jól meg kell tanulni, tehát hogy a tudás milyen fontos. [...] Olvastunk Prohászka Ottokárt és más ismert könyveket, például Schütz Antaltól az *Isten a történelemben*, ezekről és hasonló világnézeti könyvekről számoltunk be egymásnak. És vitatkoztunk az új Európáról, hogy annak kereszténynek kell lennie.”

A fiúk nevelésében kiemelt hangsúlyt kapott a hitoktatás, a keresztény erkölcs. Olyannyira, hogy félévente vizsgát kellett tenniük, aminek volt szóbeli és írásbeli része is. Ördögh János a fiatalokat értő, igazi karizmatikus vezető volt, a csoport sokat köszönhetett neki. Akkoriban a kőbányai lengyel templomban szolgált, és a fiúkat is bevonta a liturgiába. Például 1949 tavaszán, a nagyhéten a papok és a kórus mellett civilek is bekapcsolódhattak az asszisztenciába. „Tehát segédkezhettünk a templomi szertartásban. Nagyon jól emlékszem rá, hogy ez valami különleges, új dolog volt abban az időben. Haladó volt az egyházon belül is.”

A reggeli misét követően minden vasárnap kirándultak a főváros környéki hegyekben,

a szünetekben és nyaranta pedig többnapos táborokat rendeztek a hazai hegységekben. Nyilvánvalóan továbbra is használták a cserkészlet hagyományos eszköztárát, voltak kalandos próbatételek, fizikai és szellemi kihívások, megtanulták az alapvető túrázási ismereteket, a térképolvasást, gyakorolták a csomózást, népdalokat énekeltek. „A nyári táborok mindig nagyon izgalmasak voltak. Sátorral mentünk, mi vittünk mindent. Tehát vittünk gúlasátrat, ami olyan, mint egy piramis. Abban az időben még nem volt duplasátor, és alja sem volt. Vittünk viharkabátot, és mondjuk gyékényt, de ha nem akartál túl sokat cipelni, akkor a viharkabátot feküdtél, és pokróccal takaróztál. Mindig elosztva vittük az élelmiszert, a lábost, a főzni-valót. Szabad tűzön főztünk. Emlékszem, nem lehetett csak úgy kenyeret kapni, tehát úgy kellett elindulni, hogy két-három napra annak a nyolc-tíz embernek legyen elég kenyere. Anynyit kellett vinni, hogy majd talán a harmadik faluban egyszer megint lesz kenyér. De ezt mi marhára élveztük. Sokat lelkiztünk, vagyis beszélgettünk mindenről, ami szóba jött. Izzadás, cipelés, sátorverés, főzés, rőzsegyűjtés – mindez kitöltötte az időt.” A közös élmények csapattá kovácsolták a fiúkat.

A Pilis csoport célja tehát az volt, hogy a katolikus világnézet keretei között folytassák a gyerekek tanítását, művelését, mélyítsék tudásukat, elkötelezettségüket, hitüket, felkészülve a diktatúra utáni időkre. Ehhez kapcsolódott egy romantikus elképzelés is, amely sokukat megmosolyogtatta: „Egy kastély a Pilis tövében lesz majd a székházunk. Emlékszem, volt egy ebédlőbútor, amit Ördögh János valakitől átvett, hogy majd az lesz az első berendezése a székháznak. Ezek voltak azok, amiken én akkor nevettem, és nevetségesnek tartottam. Az tényleg olyan romantika volt, amin mi is nevetünk. De mégis szimbólum volt, hogy valami felé készülődünk. A céllal viszont egyetértettünk: hogy készülünk arra, hogy más legyen. Nem fordítottuk le konkrétan, hogy milyen hírek alapján, és hogy mikor lesz a változás,

de a változásban mint olyanban bízunk. Papkoromban már úgy éltünk, hogy az elnyomás örökké tart. De ekkor még bízunk abban, hogy lesz valami változás.”

A szülők támogatása nélkül biztosan nem tudott volna működni a csapat. A gyerekek lakásokon jöttek össze, heti rendszerességgel. Voltak olyan szülők, akik „csak” hallgatólagosan eltűrték ezeket a találkozókat, nyilván többen félték is, más szülők viszont lelkesedtek a gyerekek munkájáért. „Minden szülő érezte azt, hogy ami az iskolában van, az nagyon-nagyon semmi, és ez a kiscsoport, igaz, hogy kicsit rázós, de nem baj, ha van. És volt aztán egy-két szülő, aki nagyon lelkesedett. [...] Azt hiszem, a szüleim igen rámenősek voltak: ki kell tartani, tovább kell menni, meg kell találni itt is az utat. És csinálták is. Lehetetlen lett volna öt gyerekkel, külön nyelvórákkal, illegális csoportokkal másként túlélni. Ha elkeseredettek vagy letörtek lettek volna, akkor én tizenöt éves koromban ezt nem csinálhattam volna. Ha nincs egy legalább hallgatólagos védőgyűrű, aki ezt támogatja.” A csoport, illetve maga a munka az egyik lehetséges út volt, amelynek segítségével túl lehetett élni a diktatúra mindennapjait, és ellensúlyozni lehetett a korszak eltorzult propagandáját, valamint életben tartani a keresztény értékeket. „Annyira le voltam terhelve a mindennapi dolgokkal: angolóra; utána jött franciaóra; aztán jött németóra – mind az iskolán kívül –, plusz az illegális csoportmunka – arra való fölkészülés –, utána pedig a csoportmunkában mint vezető. Nekem nem sok időm volt. [...] Nekem nem kellett kimennem az utcára, hogy én más akarok, mert nekem az életem tele volt minden olyannal, ami vagy jó volt, vagy kötelező volt. És én a 2-es villamoson olvastam *A Thibault család*ot, mert hát csak ott volt rá időm. És azáltal, hogy ennyi elfoglaltságom volt, hozzászóltam egy nagyon jól beosztott és egy jól rendezett élethez, amit szívesen is csináltam.”

A csoporttagok tudták, hogy amit tesznek, illegális. Az idősebbek, a tapasztaltabbak azzal

is tisztában voltak, hogy könnyen bajuk származhat ebből, hiszen a hatalom nem nézi jó szemmel, amit csinálnak. Óvatosságra intették egymást, de különösebb óvintézkedéseket nem tettek. „Emlékszem, apámat időnként nyugtatgattam, hogy »nem lesz ebből semmi«, és ügyeltem arra, hogy a ház előtt mindig körülnézzek, hogy nem követnek-e, és hogy hallgassam a vezetőnek a figyelmeztetését, hogy ne együtt tóduljunk ki a kapun, hanem egyesével.”

A fokozódó politikai nyomás következtében egyre nehezebb lett az élet. 1950-ben elhurcolták a szerzeteseket. Akkor Ördögh János magánlakásba költözött, és onnan szervezte tovább a csoportmunkát. Később Kecskemétre helyezték. Ekkor Loskay Rudolf vette át a szerepét, majd fokozatosan kinevelődtek a fiúk, Vigh Szabolcs és barátai, és ők maguk tartottak előadásokat egymásnak vagy az utánuk jövő fiatalabbaknak. Évről évre bővült a résztvevők köre, mindig csatlakoztak hozzájuk a következő évfolyamokból. Egy piramisszerű szervezet jött így létre. „Volt a három felső tagozat egy-egy csoporttal, és aztán voltak alattunk csoportok, akiket mi vezettünk. Én egy nyáron elmentem kétszer két hétig hátizsákos táborba, egyszer mentem a saját csoportommal, egyszer meg vittem fiatalabbakat, tizennégy éveseket. Sas őrsnek neveztük a mi csoportunkat.”

Vigh Szabolcs az 1948/49-es tanévet az államosított Ady Endre Gimnáziumban végezte el, majd két évig a Fazekas Mihály Gimnáziumban tanult, és az utolsó két évben az Eötvös József Gimnáziumba járt. Az évek múltával egyre jobban érdekelte a keresztény világnézet helyzete, gyakorlati kérdései, és megfogalmazódott benne, majd egyre erősebb lett a készítés, hogy pap szeretne lenni. Ebben tulajdonképpen atyai jó barátja, Loskay Rudolf útját követte. Anyja támogatta fiát, az apa viszont újabb rizikófaktort látott Szabolcs pályaválasztásában. „Nemcsak a vallásosságod gyakorlása által vagy diszkriminálva, hanem azon felül még ezt a foglalkozást is választod. Nem gondolod, hogy ezzel az egész családra veszélyt

hozol?” 1953-ban ez igencsak valós félelem volt. Kompromisszumos megoldás született. Szabolcs elment a jogi karra, hogy apját megnyugtassa, és ne nehezítse tovább családja helyzetét, de titokban, civil egyetemi hallgatóként beiratkozott a teológiára is. Egy év után jelentkezett az esztergomi egyházmegyénél, és szemináriumba vonult. „Miért akartam pap lenni? [...] Ha van Isten, és a kereszténység egy igaz valami, akkor jó az egész társadalmat eszerint fölépíteni. [...] Ha ezt mások felemás, nyárspolgári módon csinálják, én majd megmutatom, hogy kell ezt csinálni. Ez lelkesített. Ha én azt választom, amiről azt gondolom, hogy a legfontosabb, és azt akarom az embereknek adni, akkor ez a legjobb foglalkozás, amit el lehet képzelni.”

1953-tól a budapesti Római Katolikus Hit-tudományi Akadémián folytatta tanulmányait. Az '56-os forradalom lelkesedése őt is magával ragadta, és ki is vette belőle a részét. November 3-án több társával az Állami Egyházügyi Hivatal Pasaréti úti székházához ment, hogy a hivatal iratait megőrizték az egyház számára, vagyis hogy ne kerüljenek kívülállók, illetéktelenek kezébe. A forradalom leverése után családja Hollandiába disszidált. Szülei, testvérei hosszan győzködték, hogy ő is menjen velük, de itthon maradt. Bár volt benne félelem, hogy az ÁEH-ban tett látogatása miatt le fogják tartóztatni, ezt a forradalom eszméje és társai iránti szolidaritása legyőzte. Tépelődései végén arra jutott, van esély a békés kibontakozásra. Romantikus elképzelése – hogy küldetését, hitének hirdetését majd föld alatt teljesítheti – itthon tartotta. „Miért menjek el egy nyugodt, kényelmes világba, hogyha ott vagyok, ahol lenni akartam?”

Aztán '57 májusában nyomozók jelentek meg a szemináriumban is, és egyenként vitték el a kispapokat. Vigh Szabolcsot 1957 júniusában tartóztatták le. A Turchányi Egon és társai elleni pernek, mely decemberben kezdődött, eredetileg a IV. rendű vádlottja volt, ám – vélhetően nemzetközi nyomásra – még a hónap

elején szabadlábra helyezték, és 1958 elején megszüntették ellene az eljárást. 1958-ban pappá szentelték. Tizenhét éven át lekipásztorként szolgált Endrefalván, Táton, Tokodon, majd budapesti plébániákon, valamint ismeretterjesztő cikkeket publikált a születésszabályozás témájáról a *Vigilia* és a *Teológia* című folyóiratokban. Alkalmazkodott a törvényes keretekhez, de nem lett kollaboráns békepap. Többször próbálták beszervezni ügynöknek, de ezt mindig megtagadta. Igyekezett meghúzni magát, nem vállalt nyílt konfrontációt, a maga csendes, kitartó módján állhatatosan tette a dolgát. Templomi hittan csoportokat szervezett, összeállította a vasárnapi diákmisszió tananyagát, helyi katolikus közösségek létrehozásán fáradozott. Büntetésül egyik szolgálati helyről a másikra küldték, a nyugati országokba való kiutazását rendre megakadályozták, így először csak 1968-ban tudta meglátogatni a családját Hollandiában. Hazajött, és folytatta munkáját: a születésszabályozásra és a hitoktatásra vonatkozó egyházi szemlélet megújításán dolgozott. Ám munkájában a BM és az ÁEH nyomására egyházi előljárói állandóan akadályozták, majd leállították. Így jutott arra az elhatározásra, hogy végérvényesen elhagyja Magyarországot, nincs értelme tovább küzdenie. 1975-ben kivándorló-útlevelet kért, és 1976 februárjában Hollandiába emigrált. Felmentést kért a cölibátus alól, és megnősült. 1981-ben elvált, majd néhány év múlva újra nősült; ebből a házasságból született Péter fia 1987-ben. Hollandiában először a Tilburgi Egyetemen folytatott kutatást a családtervezés módszereinek fejlődő országokbeli erkölcsi megítéléséről, majd 1979-től a teológiai fakultás könyvtárában dokumentációs munkatársként dolgozott. 2003-tól közel tíz éven át egy S. O. S. telefonszolgálatnál volt önkéntes. 2006 óta több írást is publikált a születésszabályozás erkölcsi megítéléséről. 2010-ben a Magyar Tudományos Akadémia védnöksége alatt működő Népesedési Kerekasztal 8. munkacsoportja teológus szakértőjeként a mai magyarországi

demográfiai problémák vallás-erkölcsi és egyházfegyelmi vetületével foglalkozó átfogó összeállítást készített.

Vigh Szabolcs cserkészlete az illegalitásban zajlott. Csoportjának célja a hagyományos cserkésztevékenységek művelése mellett az volt, hogy a pártállami tananyaggal szemben alternatív tudáshoz jussanak, hogy a totalitárius rendszer bukása után majd egy új és jobb világ felépítésében tudjanak közreműködni. Itt tapasztalta meg az élő keresztény hitet, a közösségen belüli eleven testvériséget és az összetartozás erejét is a diktatúrával szemben, s mindez a papi hivatás felé irányította. A társaiért, a rászorulóért érzett szolidaritás vezette 1956-ban, és ez tartotta itthon, amikor családjá emigrált.

INTERJÚK:

- Arcélek* – Bogár Károly. Csáky Zoltán műsora, 2010, Duna TV: <http://nava.hu/id/990100/>
- Molnár Adrienne: *Bogár Károly-interjú*, OSZK–1956-os Intézet Oral History Archívum, 253. sz. 1990, 27 ív.
- Gyenes Pál: *Laurenszky Ernő-interjú*, OSZK–1956-os Intézet Oral History Archívum, 362. sz. 1991, 9 ív.
- Kőrösi Zsuzsanna: *Vigh Szabolcs-interjú*, OSZK–1956-os Intézet Oral History Archívum, 840. sz. 2006–2007, 15 ív.

IRODALOM:

- Kis Krisztián Bálint: *A Magyar Cserkészszövetség és a Leventeintézmény*: http://cserkesz.hu/sites/default/files/cikk_fajl/kkb_cserk_es_levint.pdf
- Laurenszky Ernő: *Cserkész-világtalálkozó – 1947, Moisson, Ifjúsági Szemle*, 1987/1., 97.
- P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban*: <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00116/2007-09-mt-PMiklos-Magyar.html>
- Kozák Gyula–Molnár Adrienne–Kőrösi Zsuzsanna (szerk.) *„Szuronyok hegyén nem lehet dolgozni”. Válogatás 1956-os munkástanács-vezetők visszaemlékezéseiből*, Budapest, Századvég–1956-os Intézet, 1993: <http://www.rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/szuronyok.pdf>
- Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok*. Doktori disszertáció, Piliscsaba, 2013.

REGŐCZI ISTVÁN ÁRVÁI

Az 1945 után Magyarországon is kiépülő szovjet típusú rendszer célul tűzte ki a társadalom politikai átnevelését. Az ideológiai célok miatt kategorikusan kizárták annak lehetőségét, hogy az egyházak az ifjúság nevelésével is foglalkozzanak. Minden olyan személyre lecsaptak, aki ilyen tevékenységet folytatott. Ennek példázata Regőczi István római katolikus pap sorsa, aki többször újjászervezett árvaotthonaiban, a „sasfiókákkal” a cserkészettel rokon ifjúságnevelő tevékenységet végzett a diktatúra évtizedeiben.

TANULÓÉVEK

Regőczi István 1915. október 5-én született a Somogy megyei Látvány községben. Édesapja, Regőczi Ákos egy budapesti malomgyárban dolgozott ügyvivőként, édesanyja, Szabó Iлона öt gyereket nevelt otthon. 1915-ben, legkisebb fia, István születése előtt két hónappal az édesapát elvitték az első világháború olasz frontjára, így a családfenntartó szerep az édesanyára hárult. Ezután is nehéz idők köszöntöttek a családra: a frontról egy súlyosan sebesült édesapa tért vissza, István két leánytestvérét elvitte az 1918-as spanyolnátha. A jobb megélhetés reményével a fővárosba költöztek. 1920 decemberében István lehetőséget kapott, hogy egy belga kanonok miséjén ministráljon, aki szegény sorsú gyerekeket juttatott ki Belgiumban élő családokhoz. 1925-ben, az ő invitálását követően bátyjával, Imrével útnak indultak, és Poperinge városába kerültek Richard Vervacke esperes-kanonok házába. Egyévnyi távollét után István hazatért, és tanulmányait az Esztergomi Don Bosco Intézetben folytatta. Az itt szerzett élmények meghatározók lettek számára, és a papi hivatás felé terelték. 1933-ban jutott ki ismét Belgiumba Vervacke kanonokhoz, ahol tíz évet töltött el. Megtanult flamandul, franciául, elvégezte a brugge-i szemináriumot, ahol többször találkozott a vakok Szent Rafaelről elnevezett intézetének igazgatójával,

Arnold Ghesquière atyával. Az ő inspirálására kezdett el még Belgiumban szegény, árva gyerekekkel foglalkozni.

1942-ben meghalt az édesapja, majd a következő év elején az őt patronáló kanonok is elhunyt. Így amikor 1943 áprilisának elején váratlanul lehetővé vált, hogy a háborús események közepette a külföldön élő magyarok egy különvonattal hazatérjenek, Regőczi István az utazás mellett döntött. Ám előtte még kérésére a brugge-i püspök 1943. március 28-án pappá szentelte.

ÚJ SASIOTTHON

Megérkezését követően felvételét kérte a Váci Egyházmegyébe Pétery József püspöktől, aki Pestszenterzsébetre helyezte hitoktató-káplánnak. Itt, a háborús körülmények közt folytatta a Belgiumban megkezdett munkát. Árva gyerekeket gyűjtött össze – akiknek Prohászka Ottokár egyik karácsonyi elmélkedése alapján ekkor adta a „sasfiókák” elnevezést –, és a Dzsó utcában házat kezdett építeni a romokból. A bombázások közepette a környék lakóinak támogatásával tizenöt árva gyermekről gondoskodott, sőt a nyilasuralom alatt több zsidó családot mentett meg a pusztulástól, menedéket biztosítva számukra.

Regőczy István árvái körében (balra) és 2010-ben kitüntetésekor (jobbra)

A Regőczy István által épített kisváci kápolna

A háborút követően, 1945. szeptember 8-ától Pétery püspök plébániaszervezéssel bízta meg Regőczyt Kisvácot. Az árva gyerekek közül azokat, akik követni szerették volna, a pap magával vitte új helyére. A Rákóczi téren, egy elhagyott óvoda épületében letek otthonra a sasfiókák, majd növekvő létszámuk miatt a téren üresen álló házakat vették birtokba. Az elhelyezendő, gondoskodásra szoruló gyermekek száma nemsokára száz fölé duzzadt. A város mérnökének segítségével az óvoda jobb oldalán kápolna, bal oldalán kétszintes árvaház létrehozását tervezték. A kápolnát – amely 1946. szeptember 8-ára épült fel, s freskóit a váci születésű Kemény László festőművész készítette – Pétery József szentelte fel. Az árvák gondozásában csak néhány önkéntes segítette Regőczyt: unokatestvére, Szabó Erzsébet és Kemény Jolán voltak a nevelőnők az intézet-

ben. 1947-ben már kilenc Szalvátor-nővér és egy piarista tanár oktatta a gyerekeket, önkéntesként pedig Kemény Jolán húga, Erzsébet érkezett az otthonba.

Az árvaház működtetésének anyagi feltételei komoly kihívás elé állították Regőczy Istvánt, ám ténykedésének hírére lassan Vác egész lakossága megmozdult, hogy segítse a sasfiókák ellátását. Nemegyszer a polgármester utalt ki számukra élelmiszerjegyeket, sőt a rendőrség is küldött nekik a feketézőktől elkobzott élelmiszerekből. Ahogy nőtt a gyermekek létszáma, egyre szűkösebbé vált a hely. 1947. március 25-én kezdtek az otthon építésébe. Szeptember 8-ára rengeteg segítséggel beköltözhető állapotba került az épület, a „sasiotthon”. (Mind a kápolna, mind az otthon építése során a Naszály hegy lábánál álló – a háború miatt befejezetlenül maradt – katonai laktanya anyagait használták fel, a Hadügyminisztérium engedélyével.) Minthogy folyamatosan fogadták az árva gyermekeket, a létszám lassan kétszáz fölé emelkedett. 1947 karácsonyán Pétery püspök a székesegyház melletti kölcsönkönyvtár épületét bocsájtotta Regőczy és a sasfiókák rendelkezésére, akik január 6-án költöztek be. A lányokat a Rákóczi téri kis épületben szállásolták el, majd amikor itt is szűkössé vált a hely, ismét a váci püspök nyújtott segítő kezét: megengedte, hogy birtokba vegyék a levéltár melletti káptalan földszintes épületének üresen álló szobáit.

Az adományok ellenére a gyermekek eltar-tása folyamatos anyagi nehézségekbe ütközött. Regőczy 1947-ben és 1948-ban is Belgiumba

utazott, hogy támogatást kérjen a további működéshez. Kapcsolatai révén többször kapott adományokat: matracokat, takarókat, lepedőket, ruhaneműket, élelmiszereket, kerékpárokat, sőt futballcipőket, vívófelszerelést és más sporteszközöket is. 1948 nyarán Brugge-ben Arnold Ghesquière Sasfiókák Egylete néven társaságot alapított, amelynek fő feladata adományok gyűjtése és eljuttatása volt a Regőczy által fenntartott árvaház számára. Az egyesület nagymértékben hozzájárult, hogy lassan biztos alapokra helyeződjön az intézet anyagi helyzete.

A sasiotthont több befolyásos személy is meglátogatta: 1948 nyarán Mindszenty József bíboros, majd Pétery püspökkel egyetemben Shvoy Lajos székesfehérvári püspök fordult meg náluk. Ezt követően a belga nagykövet és családja vendégeskedett a sasiknál. A diplomata biztosította Regőczyéket, hogy a katolikus intézmények várható államosítása esetén közbenjár az árvaház fennmaradása érdekében. 1949 márciusára elkészültek egy új, nagyobb otthon tervrajzai, és hamarosan az építkezés is megkezdődött. 1949 nyarára úgy tűnt, Regőczyék helyzete rendeződik. Ám ekkor megrendítő fordulat következett.

AZ OTTHON FELSZÁMOLÁSA

A nyilvánosságban tapasztalható egyházellenes légkör miatt már várható volt, hogy a sasik otthona is rövidesen a kommunista állam áldozatává válik. 1948 karácsonyán az otthonról támadó cikk jelent meg *A Szív* című jezsuita újságban. A szerző a higiéniai viszonyokra hivatkozva kérte az intézmény feloszlatását. 1949 tavaszán felszólították Regőczyt, hogy változtasson nevelési módszerein, és fogadja el az állami felügyeletet, amit azonban ő elutasított. Az 1948/49-es tanév végén munkatársaival Balatonmáriafürdőre vitték nyaralni a gyerekeket. Ekkor a rendőrség már javában gyűjtötte az információkat a sasfiókaotthonról. 1949.

június 22-én kihallgatták Regőczyi segítőit, Kemény Jolánt, Józsa Károlynét és Sipos Jánosnét. A tőlük nyert vallomások szerint közösségeikben, illetve a plébános által vezetett otthonban imádkoztak Mindszentyért, hallgatták az Amerika Hangja rádióadásait, többször felvonnak a város utcáin, s közben flamand és latin nyelvű indulókat énekeltek. Az intézet falaira pedig az alábbi szöveget festették: „Ha ellenség bántja a keresztet, a Sasik csatába mennek.” „Mindent a Sasfiókákért, a Sasfiókák Istenért.” Sipos Jánosné tanúvallomásaiban azonban az is olvasható volt, hogy a nyár elején Regőczy lemeszeltette ezeket a feliratokat. Az említett információk így is elegendőnek bizonyultak, hogy a hatóságok felszámolják az árvaházat.

A plébánost és a gyerekeket nyaralás közben érte a hír, hogy a sasiotthont augusztus 5-i dátummal megszüntették. Regőczy néhány idősebb gyermekkel azonnal Budapestre utazott. Először a belga követségre mentek, ahol a konzul közbenjárását kérték ügyükben. Majd a Művelődési Minisztériumba siettek, ahol egy kérvényt akartak benyújtani az otthon fennmaradása érdekében, azzal érvelve, hogy nem egyházi intézményről van szó, mert minden árva gyermeket felvesznek, tekintet nélkül valásfelekezeti hovatartozására. Elutasító választ kaptak, így eredménytelenül tértek vissza a Balatonhoz. Az ÁVH augusztus végétől kezdte beidézni az árvaház önkormányzatának tagjait. A sasiotthont egy évig tartották zárva, majd pedagógusszállóvá alakították át. A fiókák számára egyedül az a ház maradt meg a Rákóczi tér sarkán, ahol Regőczy unokanővére, Szabó Erzsébet lakott munkatársnőjével, Kemény Jolánnal és két kis árvával.

INTERNÁLÓTÁBORBAN

Regőczy Istvánt először 1949. november 10-én, majd 12-én is kihallgatták az ÁVH Andrassy út 60. szám alatti épületében. Vallatói eleinte a

gyermekotthonról és a Mindszenty bíborosért tartott litániákról faggatták, majd őrizetbe vették, és még 12-én a kistarcsai internálótáborba szállították. Fellebbezéseit, többek között Kádár János belügyminiszterhez írt kérvényeit elutasították, bár korábbi érdemeiről (így zsidó üldözöttek 1944-es bűjtatásáról) többen tanúskodtak.

Regőczit a tábor területén is figyelemmel kísérte az államvédelem. A politikai rendőrség a foglyok közül jó néhányat információforrásként használt fel, s bár 1953 januárja és júliusa között többször is kihallgatták Regőczit, az államvédelemnek minden igyekezete ellenére sem sikerült elégséges bizonyítékot összeszednie, hogy ügyét vádemelési javaslattal átadhasák az államügyészségnek.

ÚJRA SZABADON

A kistarcsai internálótábor iktatókönyve szerint Regőczy István végül 1953. szeptember 16-án szabadult, azzal a feltétellel, hogy korábbi lakhelyére, Vácra nem térhet vissza. Első útja Máriaremetére vitte, ahol egyetlen élő testvére, Imre lakott, majd Makkosmáriára zárandokolt, ahol épp a Fogolykiváltó Boldogasszony búcsúját tartották. Itt sok olyan paptársával találkozott, akikkel együtt raboskodott Kistarcsán, többek között Mócsy Imre jezsuitával.

1953 őszén a váci általános püspöki helynök, Kovács Vince Máriabesnyőre helyezte Regőczit, ahol nemsokára újabb csapás érte a papot: Kovács segédpüspök a Szabó Erzsébet és Kemény Jolán vezette, egyetlen megmaradt sasiotthon felszámolására utasította. Az árvák egyik részét helyi családoknál, a másik részét először Pestszenterzsébeten, majd Máriabesnyőn helyezte el Regőczy. Már nagyjából harminc gyermekről gondoskodott, amikor 1955 novemberében egyházi előljárója Aszódra diszponálta káplánnak. A pap itt is nagy kedvvel vetette bele magát a munkába,

és Máriabesnyő mellett hamarosan az aszódi plébánia filiáján, Domonyban is sasfiókákról gondoskodott, egy elhagyott raktárépületben. A gyermekeket nyaranta a Balatonhoz, Révfülöpre vitte pihenni. Bár az anyagi nehézségek továbbra is fennálltak, részben a helyi lakosság segítőkészségének, részben az újból felélesztett belga kapcsolatoknak köszönhetően úgy tűnt, újra minden jól alakul.

Az internálásból szabadult Regőczy személye már nem volt kulcskérdés az államvédelem számára. A váci árvaház korlátozott keretek között, de 1954 elejéig fennmaradt, azonban tevékenységét továbbra is – elsősorban hálózati úton – ellenőrizték a klerikális reakció elleni elhárító osztály tisztjei. A célszemély – aktív belga kapcsolata miatt – ekkor már inkább az árvaházban dolgozó Kemény Jolán volt, akiről szorgalmasan jelentették az ügynökök, hogy mikor és hol találkozott Regőczyvel, s az hogyan tartja fenn az otthont. Az államvédelem ügynökének jelentései alapján kiderült, hogy Regőczy Kemény Jolán segítségével tartotta a kapcsolatot a belga követség munkatársával, Hegedűs Erzsébettel, aki diplomáciai futárpostával küldte ki Belgiumba a pap leveleit, és a két nőn keresztül jutottak vissza hozzá a Sasfiókák Egyletének adományai.

Az államvédelem nem az egyházi tevékenységet ítélte veszélyesnek: a külföldi kapcsolat miatt ellenséges hírszerzést gyanított a háttérben. Ezért a kémelhárítás is gyűjtötte az adatokat Hegedűsről. Azonban hiába vetettek be különböző operatív eszközöket (külső megfigyelés, ügynökség), Regőczy és Kemény esetében sem sikerült igazolni a külföldi hírszerző szervekkel való együttműködés gyanúját, így a nyomozás eredménytelen maradt.

1955 februárjában egy véletlen levéllenőrzés során Regőczy újból a politikai rendőrség látókörébe került. Egy sorkatona a plébánosnak címzett levelében a váci otthonban eltöltött éveiről és vallásos neveléséről írt. A katonai elhárítás nyomozása végül megállapította, hogy a tizedes ellenséges tevékenységet ugyan nem

végez, de Regőczy továbbra is kapcsolatban áll Ghesquière-rel, és rajta keresztül rendszeresen adományokban részesül. A forradalom kitörése miatt azonban ebből a nyomozásból sem lett komolyabb ügy.

FORRADALOM ÉS MEGTORLÁS

Az 1956-os forradalom eseményeiben Regőczy nem vett részt, de lelkesen üdvözölte a hejcei száműzetéséből kiszabadult, és Aszódon keresztül Vácra tartó Pétery püspököt. A szabadságharc bukását követően pedig *Sasik a viharban* címmel brosúrát állított össze, amelyben a harcokban részt vetteknek, különösképpen saját „fiókáinak” kívánt emléket állítani. Az írást – mintegy híradásként – Belgiumba küldte. 1957. március 10-én a rendőrség emberei házkutatást tartottak máriabesnyői lakásában, a brosúra kézzel írott változatát lefoglalták, őt pedig őrizetbe vették, és visszaemlékezése szerint a budapesti Gyűjtőfogházba szállították, ahol arra akarták rábírní, hogy paptársairól jelentsen.

Az állambiztonsági iratok tanúsága szerint 1957. március 18-án a Belügyminisztérium II/5-c – a klerikális reakció elhárításával foglalkozó – alosztálya beszervezte. Ezt az állítást megerősíti egy másik dokumentum: Regőczyt 1960. december 12-én beidézték a Pest megyei rendőr-főkapitányságra, ahol kihallgatásán elismerte, hogy „Kurucz” fedőnéven államellenes cselekményekre vonatkozóan adatszolgáltatást vártak tőle belügyi tisztek. Mivel nem voltak megelégedve hálózati „munkájával” – hiszen gyakorlatilag semmit sem jelentett –, a gödöllői rendőrkapitányságon az állambiztonsági tisztek, miután titoktartási nyilatkozatot vettek tőle, megszakították vele a kapcsolatot. A kizárás tényét támasztja alá egy másik forrás is. A Pest megyei rendőr-főkapitányság politikai nyomozó osztályának gödöllői kirendeltségén 1958. március 14-én írták alá vele a hálózat-

Regőczy István közösségeinek megfigyelési
fotói

ból való kizárásakor a már említett titoktartási nyilatkozatot. A kizárás indokaként Regőczy ebben azt írja, hogy „kapcsolattartómnak egyetlen alkalommal sem adtam írásban jelentést, és az állambiztonsági szervek részére hasznosnak minősíthető adatokat nem szolgáltattam. A kiadott feladataimat nem hajtottam végre. Tudomásul veszem, hogy eddigi hanyag munkám következtében az állambiztonsági szervek nem tartanak további munkámra igényt, és így a velem való kapcsolatot megszakítják.”

ÚJABB LETARTÓZTATÁS FELÉ

Ezt követően Regőczy életéből egy rövid időre eltűntek a politikai rendőrség emberei. A hatóságok 1957 végén feloszlatták a máriabesnyői otthont, majd figyelmeztették a papot, hogy a révfülöpi táboroztatásokkal is hagyjon fel. Ő azonban folytatta gyermek-

Flamand katolikus fiatalok felvonulása

Regőczi István árvái Aszódón

mentő munkáját, a nehéz sorsú kiskorúak (például kitelepített családok gyerekeinek) gondozását, nyaranta pedig táboroztatásukat a Balatonnál. Ehhez továbbra is Arnold Ghesquière-től kapott anyagi segítséget, aki 1958 augusztusában el is látogatott hozzájuk. Regőczi tehát a figyelmeztetés ellenére sem hagyott fel a „sasik” szervezésével, nevelésével, pedig a váci segédpüspök előbb Nógrádverőce filiájába, Szokolyára helyezte káplánnak, majd 1959-ben Szalkszentmártonba adminisztrátornak. A felszámolt máriabesnyői otthon helyébe a máriaremetei ház lépett. Szalkszentmártoni szolgálati helyére Regőczi négy sasfőként vitt magával Máriabesnyőről. A révfülöpi tábort 1960 nyarán az állambiztonság kérésére a helyi rendőrőrs oszlatta fel. A hatóságok rendelkezéseivel való konok szembe-szegülés, illetve azok figyelmen kívül hagyása ismét mozgásba lendítette a politikai rendőrség gépezetét.

Regőczi Istvánról készített operatív felvételek az Astoria szállóban (1958)

Közben a Pest megyei rendőr-főkapitányság politikai rendőrei 1959. augusztus 1-jétől újabb titkos nyomozást indítottak Regőczi ellen. Az elhúzóódó adatgyűjtés után, 1962. március 26-án került sor őrizetbe vételére, ám a július 18-án megtartott tárgyaláson a budapesti II., XI. és XII. kerületi bíróság az ellene folytatott bünvádi eljárást – elévülés miatt – megszüntette, és szabadlábra helyezéséről, valamint az ingó és ingatlan vagyonára elrendelt zár alá vétel feloldásáról rendelkezett.

NYOLC SZABAD ESZTENDŐ

A bírósági tárgyalás lezárultát követően az egyházi hatóságok úgy gondolták, hogy jobb lesz, ha Regőczit Szalkszentmártonból is elhelyezik. 1963-ban a váci segédpüspök Örkénybe diszponálta káplánnak. Ekkorra a hatóságok intézkedései miatt a gyermekek szétszéledtek, többen közülük állami gondozásba kerültek, de Regőczi nem adta fel, hogy ismét sasikat neveljen. 1963 karácsonyán máriaremetei házába

fogadott két kicsit, 1964-ben pedig már tíz gyermekkel foglalkozott. Mivel azonban nem kapott hitoktatói engedélyt, az idős örkényi plébános kénytelen volt más káplánt kérni helyette. Minthogy Kovács Vince nem volt hajlandó más beosztásba helyezni, Regőczi munka nélkül maradt. Így viszont annál több ideje jutott sasfiókáira, akikkel kerékpáron az ország több táját is (Balaton, Pécs, Baja, Szeged, Kaposvár, Kecskemét) bebarangolta. Anyagi segítséget továbbra is Belgiumból kapott Ghesquière révén, aki majd minden évben nála vendégeskedett egy hónapot. A belga papban ekkoriban fogalmazódott meg az a gondolat, hogy Regőczi korábban írt munkáit és a vele folytatott beszélgetéseket a közelgő ezüstmiséjére kötetbe szerkesztve kiadatja. A könyv *Mi nem hallgathatunk* címmel, 1969-ben jelent meg Belgiumban, nagy sikert aratva.

ÚJRA BÍRÓSÁG ELŐTT

A könyv utolsó cseppként újból mozgásba hozta az állambiztonság gépezetét. A hatvanas években többször, utoljára 1968-ban részesítették rendőrhatalósági figyelmeztetésben Regőczit, hogy hagyjon fel az ifjúsággal való foglalkozással, a kápolnaépítésekkel, ő azonban mindezeket figyelmen kívül hagyta. A politikai rendőrség – tevékenysége miatt – 1968-tól tartotta szoros megfigyelés alatt, személyére októberben figyelő dossziét nyitottak.

A titkos adatgyűjtés után 1970. szeptember 9-e és november 18-a között tizenkétszer hívták be kihallgatásra. Elsősorban könyve megírásának körülményeiről, annak tartalmáról, belga kapcsolatairól, pénzügyeiről, egyházi működéséről, nevelői munkájáról faggatták. Az eljárás során a tanúkihallgatások és a házkutatások mellett ügynökök jelentéseivel, társadalmi kapcsolatoktól nyert értesülésekkel kívánták alátámasztani a vádakat. Az izgatás vádjának megerősítését szolgálta Méray

József önkéntes rendőr jelentése is, amelyben Regőczinek a fiatalokkal való foglalkozásáról és államellenes kijelentéseiről írt. A vádemelés után a budapesti I. és III. kerületi bíróság 1971. február 19-én meghozott döntésében Regőczit főbüntetésként két év két hónapi szabadságvesztésre, mellékbüntetésül pedig a közügyek gyakorlásától való ötévi eltiltásra ítélte. A szabadságvesztést szigorított börtönben kellett letölteni. Regőczi és védője fellebbezett, így ügye másodfokon folytatódott. Az 1971. augusztus 17-én kihirdetett ítélet alapján a Fővárosi Bíróság – bár alapvetően elfogadta az elsőfokú bíróság ítéletét – a büntetés kiszabásánál több enyhítő körülményt figyelembe vett, ezért Regőczi szabadságvesztésének időtartalmát egy év nyolc hónapra, a közügyek gyakorlásától való eltiltását pedig három évre mérsékelte. Az elítéltet a Kozma utcai Budapesti Országos Börtönbe, közismert nevén a „Gyűjtő” épületébe szállították. Itt látogatta meg 1971 karácsonya előtt Bánk József váci püspök, akinek közbenjárására javult az elítélt papok helyzete.

Regőczi személye nemcsak a magyar politikai rendőrség figyelmét vonta magára, hanem a Vatikánét is. 1972. október 3. és 8. között magyar állami vezetők tárgyalásokat folytattak a Szentszék diplomataival. A megbeszéléseken Agostino Casaroli érsek előadta azt a pápai kérést, hogy a magyar kormány „gyakoroljon kegyelmet 3 börtönben lévő pap – Tabódy István, Rózsa Elemér, Regőczi István – ügyében”. A magyar delegáció mindössze annyit reagált erre, hogy megvizsgálják ennek lehetőségét. Végül engedélyezték Regőczi büntetésének harmadolását, így 1972. december 16-án szabadult a Gyűjtőfogházból, és ismét folytatta munkáját.

Még börtönbüntetése előtt elkezdte a Szabadság-hegyen lévő Mária-kápolna felújítását, de végleges berendezését csak szabadulása után fejezhette be. Bár korábbi sasfiókái már felnőttek, az ifjúság nevelésével, az árva gyermekek segítségével nem hagyott fel. Tevékenységét az állambiztonság is nagy igyekezettel

dokumentálta. Egy 1979. február 10-i jelentés szerint „Regőczy István rk. pap, budapesti lakos balatonszárszói házában fiatal egyházi és világi személyek összejöveteleket tartanak. Az összejöveteleken bibliaolvasás és vallási témák megbeszélése folyik.” Mivel Regőczy sokáig nem kapott útlevelet, a belga kapcsolattartás hűséges segítőjére, Kemény Jolánra hárult. Egy másik jelentés szerint Kemény 1979. augusztus 15-étől Belgiumban járt, ahol találkozott a Sasfőkak Egyletének titkárával, aki további anyagi támogatást ígért nekik. Regőczy többször folyamodott útlevélért, hogy személyesen is meglátogathassa belga ismerőseit, de csak 1986-ban teljesítették e kérését.

VÉGSZÓ

Regőczy István sorsa jól példázza, hogy az egyházi személyek a pártállami diktatúra politikai rendőrségének mindvégig kitüntetett figyelemmel követett, „célszemélyei” voltak. A Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még a rendszerváltozás előtti években is szorosan szemmel tartották az immár együttműködésre bírtegyházakat, különösen meghatározó személyiségeiket és a gyermekek nevelését, az ifjúság oktatását végzőket.

Regőczy István, a Kútvolgyi Szűz Mária- (engesztelő) kápolna lelkésze 1992-ben Vác díszpolgára lett, majd 2010. február 27-én életműve elismeréseként Parma fidei – A hit pajzsa díjat kapott mindazért az önfeláldozó

munkáért, amelynek során évtizedeken át árva gyermekeket gyűjtött maga köré, hogy velük és nekik házakat, templomokat, kápolnákat építsen. Ahogyan közismert önéletrajza címében is ő maga nevezte magát, „Isten vándora” életének kilencvennyolcadik évében, 2013. február 28-án halt meg. Március 9-én helyezték örök nyugalomra a Kútvolgyi-kápolna mellett.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

ÁBTL 2. 5. 2. 301045/1950. Regőczy István
 ÁBTL 3. 1. 9. V-55328. Szucsics József és társa
 ÁBTL 3. 1. 5. O-11462. Regőczy István
 ÁBTL 3. 1. 5. O-11718. Hegedűs Erzsébet
 ÁBTL 3. 1. 9. V-147432. Regőczy István
 ÁBTL 4. 1. A-501 A kistarcsai internálótábor iktatókönyve (1950)

IRODALOM:

Regőczy István: *Az Isten vándora*, Szent István Társulat, Budapest, 1991.
 Bánk József (szerk.): Váci egyházmegyei almanach, Váci Egyházmegyei Hatóság, Vác, 1970.
 Sz. F.: 100 éve született Vác legendás főmérnöke, *Váci Napló*, XX/71. (2011. szeptember 6.), 8. http://www.vacnaplo.hu/_vnarchivum/files/2011/71_teljes.pdf
 Bucsy Levente: *Elhunyt a 97 éves Regőczy atya, Isten vándora*: <http://mno.hu/belfold/elhunyt-a-97-eves-regoczy-atya-isten-vandora-1142284> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 31.)
 Tomka Emil: Aszódi iskolaévek, in uő: *Vérünkben van II.*: <http://tomkaemil.tk/index.php/olvasnivalo/konyv/verunkben-van-ii/55-7-fejezet-aszodi-iskolaevok> (Utolsó letöltés ideje: 2016. december 31.)

„RÉZANGYALOK”. EGY IFJÚSÁGI KÖR ÁLLAMBIZTONSÁGI MEGFIGYELÉSE

Az 1960-as években a pasaréti református ifjúsági közösség tagjai minden vasárnap délután bibliaóra gyűltek össze a gyülekezet egykori KIE-termében, az alagsorban. Egy-egy szombaton „társadalmi összejöveteleket”, „bulikat” tartottak, ekkor általában valamilyen irodalmi művet olvastak fel, majd beszélgettek róla. A táncot eleinte tudatosan kerülték, helyette társasjátékokat játszottak. Az egyik ilyen összejövetel során egyik vezetőjük, Uray Géza felolvasta Tamási Áron *Rézangyal* című novelláját, a külön összejöveteleket ezért nevezték el „rézangyalnak”.

Szabadidejükben színházba jártak, hétvégén, állami ünnepnapokon pedig, amikor tanítási szünet volt, és a dolgozó felnőtteknek sem kellett munkába menniük, egynapos kirándulásokat szerveztek. A gyalogtúrák közben mindig szakítottak időt egy rövid igemagyarázatra. „Április 4-én garantáltan kirándultunk, mert szabadnap volt, de nem olyan ünnep, amin ott-hon a templomban vagy a családban részt kellett volna venni” – derül ki Viczián István, a kirándulások egyik fő szervezője emlékezéséből.

Tavaszi kirándulás a Nagy-Kevélyen (1958-1962 között)

A fiatalok aktivitása hamar felkeltette a pártállami szervek figyelmét. Az ellenintézkedések kidolgozásában és végrehajtásában az állambiztonság munkatársai, tartótisztjei kaptak kulcsszerepet.

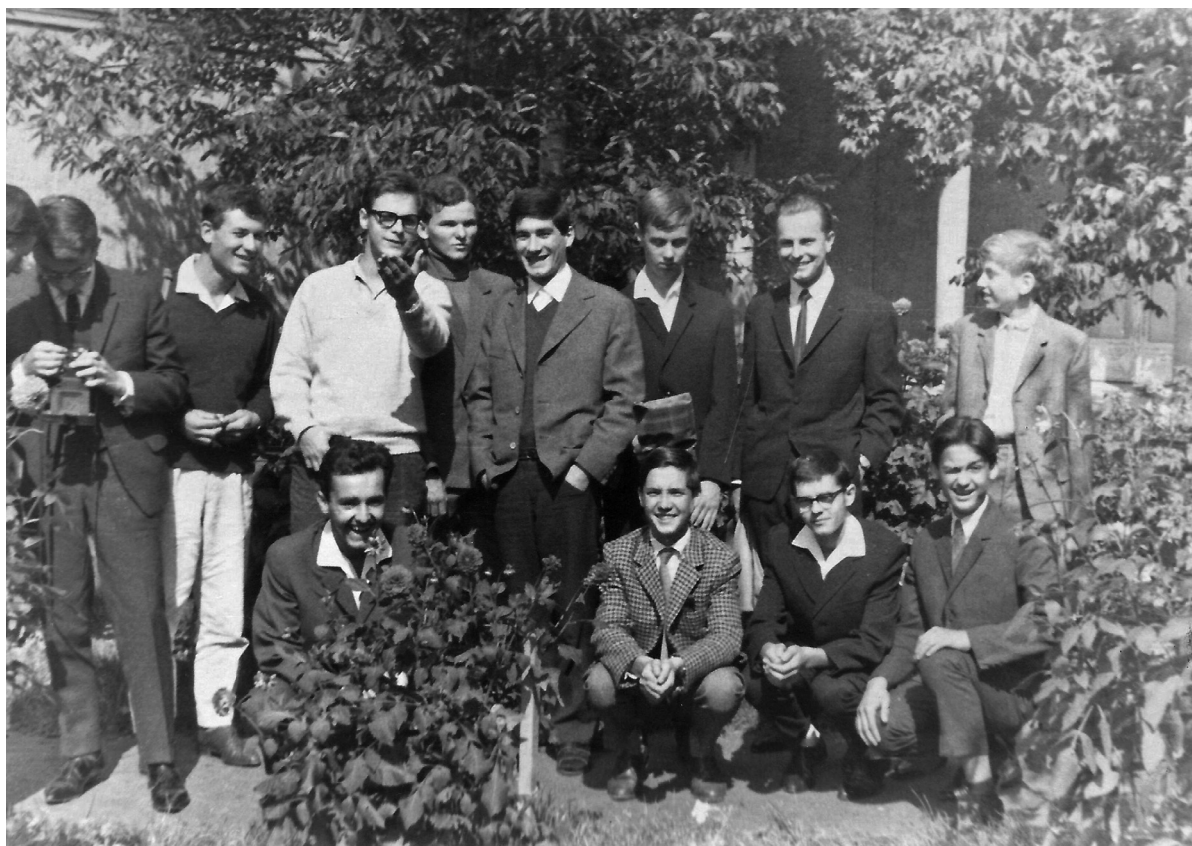

A két Szabó Péter (a „fekete” svájci sapkában, a „szőke” jobbra tőle mosolyog)

A csoportot mindig egy teológus és pasaréti fiatalok vezették. A teológusok általában néhány évig maradtak, amíg tanulmányaik végétével el nem kezdték lelkészi szolgálatukat. Ők az 1960-as években név szerint a következők voltak: Uray Géza, Cseri Gyula, illetve a két Szabó Péter. Utóbbiakat azonos nevük miatt, hajuk színe alapján „fekete” Szabó Péterként (később Kanadában lett lelkész) és „szőke” Szabó Péterként (később Cecén lett lelkész) különböztették meg.

Pálhegyi Ferenc és Uray Géza (Szathmáry Ákos fényképész fotója)

Valószínűleg az ún. nagy serdülő kör 1960 táján (balról jobbra: állnak: Tasnády Imre a fényképezőgéppel, Viczián Miklós, Takács András, Galló Ferenc, Gyenes Károly, Tóthfalusi ?, „szőke” Szabó Péter, Erdélyi András. Guggolnak: Lammel Gábor, Szőlőssy Gábor, Baki István, Pálffy Péter)

A teológusok egy vagy több pasaréti fiatal segítségével vezették az ifúságot: köztük volt Pálhegyi Ferenc, Viczián István, később Viczián Miklós, illetve Gyenes Károly. Gyenes előbb az ún. nagy serdülőkört vezette, amely az évtized elején alakult meg olyan fiúkból, akik már konfirmáltak, és egy csoportban akartak maradni.

Közben az ifúsági kör kettévált kor szerint. Ennek eredményeképpen új csoport alakult a fiatalabbakból. Ennek az úgynevezett kis ifúságnak volt a vezetője többek között Körmen-di Alpár és Matolcsy Erzsébet. Mellettük nem állt teológus, de sok tekintetben Vályi Nagy Ervin teológiai professzort tekintették lelki vezetőjüknek, aki időközben Pasarét területére költözött, és a hatvanas évek végén presbiter is lett a gyülekezetben. Pálhegyi Ferenc Joó Sándor, a gyülekezet lelkészének megbízásából egy idő után átvette a gyermekmisszió irányítását, de megmaradt az ifúság egyik vezetőjének is.

Matolcsy Erzsébet egy dunai hajókiránduláson (1960-as évek)

„ILLEGÁLIS” IFJÚSÁGI MUNKA

A pasaréti ifjúsági kör – a rendelkezésünkre álló források alapján – először 1959 februárjában, indirekt módon került az állambiztonság látókörébe. Balogh Enikő második gimnazistaként, mit sem sejtve, szeretettel invitálta pályakezdő fizikatanárnőjét az ifjúsági bibliaórára. Nem tudhatta, hogy a tanárnő „Gyöngyi” fedőnéven jelentéseket ír kollégáiról tartótisztjének, Kállai Lili rendőr századosnak, aki a budai gimnáziumokban végzett elhárításért volt felelős. Az ügynök beszámolt tanítványa meghívásáról is, amelyet Kállai százados értékesnek tartott, „mivel tudomásunkra hozza, hogy a református egyház keretén belül illegális hitoktatással foglalkozik, ez azt jelenti, hogy templomon kívül foglalkoznak fiatalokkal.” Továbbá feladatul szabta „Gyöngyi”-nek, hogy menjen el „az összejövetelekre, és nézzon körül, kik járnak fel, kik és miről tartanak előadást, milyen korosztály van többségben”.

Az ügynök 1959–1960 során mindössze két alkalommal vett részt a pasaréti ifjúsági bibliaórán, és csak az egyikről írt jelentést. Ebből megtudhatjuk, hogy 1959. március 29-én „egy gyógypedagógiai tanár” Isten országáról és annak állampolgáiról beszélt. Eszerint az ifjúsági órát a közösség egyik vezetője, Pálhegyi Ferenc tartotta, csak az ügynök nem jegyezte fel a nevét. A bibliaóra után az április 4-i kirándulásról egyeztettek, amelyről azonban „Gyöngyi” nem írt jelentést, mivel feltehetőleg nem vett részt rajta.

Bár az ifjúsági kör alkalmaira nem járt el, tanítványán keresztül folyamatosan tájékozódott róluk. Így értesült egy „Géza nevű fiatal lelkészről”, akivel kapcsolatban tartótisztje feladatul szabta, hogy ismerkedjen vele össze, és tudja meg, „mennyire befolyásolja az ifjúságot”. Az ügynök, a munkadoszóiéjában megtalálható jelentések alapján, vélhetően nem találkozott személyesen Uray

Gézával, akiről rossz értesülésekkel rendelkezett, mert ebben az időben még csak teológus volt, nem lelkész.

Uray Géza egy kiránduláson a Mátrában

Kállai százados „Gyöngyi”-n keresztül felderítő munkát kívánt végezni a pasaréti ifjúság vezetőivel kapcsolatban, de ezt egy túlbuzgó pedagógus és a II. kerületi rendőrkapitányság megakadályozta. A történet azzal kezdődött, hogy 1960 áprilisában Balogh Enikőt behívatta magához Turi Lajosné, az iskola KISZ-vezető tanára, és kérdéseket tett fel neki a pasaréti összejövetelekről, az ottani vezetőkről, illetve hogy „mennyit és milyen értelemben politizálnak”. Erre a tizenhét éves lány bátran, hitét nem szégyellve elmondta, hogy annyi mindent meg kell tanulniuk Krisztusról, hogy másra már nem is jut idejük. Enikőt 1960 tavaszán kétszer, egy szintén pasaréti fiút pedig egy alkalommal hallgattak ki a kerületi rendőrkapitányságon. A diáklánynak nekiszegezték a kérdést, „az érettségi kedvéért lemondana-e az összejövetelekről”. Erre ő igennel felelt, de

azt is hozzátette, hogy az elveiről nem mondana le, mert imádkozni nem csak Pásáréten lehet. Balogh Enikő magatartását megerősíti Viczián István is, aki komoly és stabil lányként emlékszik rá. Kállai százados értékelése szerint a KISZ-vezető tanár és a kerületi rendőrkapitányság megzavarta felderítő akciójukat. Mivel a diáklány továbbtanulását tervezte, egy idő után – kényszerűségből – elmaradozott a pásáréti ifjúsági körből. Mivel az iskolai KISZ-szervezet ajánlására volt szükség az egyetemi és főiskolai felvételihez, felkereste Turinét, aki a korábbiakhoz hasonlóan ismét a pásáréti ifjúság tevékenységéről kért tőle beszámolót. Erre Balogh Enikő „nagyon elkeseredett. Mi a Vera néni [Turiné keresztnéve]? Detektív, vagy milyen jogon kéri ezt? S különben sem járok már régen” – olvashatjuk „Gyöngyi” 1961. április 26-án adott jelentésében. Az állambiztonságnak a pásáréti ifjúsági kör vezetőivel kapcsolatban végzett felderítő akciója a rendszer hibái miatt ez alkalommal megghiúsult, mivel ügynökük a túlbuzgó KISZ-vezető és a vele együttműködő kerületi rendőrség miatt elvesztette kapcsolatát Pásáréttal. Az esetből mikroszinten kimutatható a hívő keresztyének stigmatizációja is a korai Kádár-korszakban.

ÜGYNÖKKOMBINÁCIÓK

Két évvel később az állambiztonsági szervek már direkt módon figyelték meg az egyes fővárosi református gyülekezetek ifjúságát: „Jelenleg feldolgozás alatt tartunk több olyan ifjúsági illegációt, melynek az élén dr. Gyököcssy Endre [Újpest-Újváros], dr. Joó Sándor [Pásárét], dr. Farkas József [Gyulai Pál utca] lelkészek, valamint Bugárszky Mátyás [Szilágyi Dezső tér] világi személy állnak” – olvashatjuk egy 1963-as összefoglaló jelentésben. A jelentésben szereplő fővárosi gyülekezetek – köztük Pásárét – ifjúságának és lelkészeiknek az 1960-as évek elején történt megfigyelése nem volt véletlen.

Gyököcssy Endre és Joó Sándor lelkészek Szabó Mihály esküvőjén (1957 ősze)

Az 1960. június 21-én elfogadott párthatározattal a hatalom 1956 után először terjesztette ki a belső reakció elleni harc fő irányait az egyházakra is. Ezután nagyszabású rendőrségi akciókra került sor: 1960 őszén és 1961 elején több száz, az ifjúsággal foglalkozó római katolikus pap, illetve világi hívő ellen indult eljárás. A „református összeesküvés” szálait is elővetették, elsődleges céljuk a Református Megújulási Mozgalom (RMM) tagjainak felelősségre vonása volt. A hivatalos egyházpolitikával szembe forduló, az egyház teológiai, szervezeti és személyi megújítását célként megfogalmazó mozgalomban Joó Sándor is tevékeny szerepet vállalt. Az állambiztonság folyamatos adatgyűjtést végzett Pap Lászlónak, a Budapesti Református Teológiai Akadémia volt dékánjának, Joónak és az RMM más prominens képviselőinek „reakciós” tevékenységére. 1960–1961-ben mégis két, kevésbé ismert vidéki lelkész – Székely Dezső (Bátaszék) és Cseh Benő (Decs) – került bíróság elé. A Székely-perben 1961. január közepén hirdettek ítéletet, de hamarosan már újabb országos méretű református irányítású „államellenes szervezkedés” nyomait fedezte fel a rendőrség, melyet később „Hitvallók” fedőnévvel láttak el. Az állambiz-

tonsági koncepció ennek vezetőiként – egy 1961. június 16-án kelt jelentésben – Ravasz Lászlót, Pap Lászlót, Joó Sándort és Gyökössy Endrét jelölte meg.

A „Hitvallók” ügyben dolgozott a „Pázmándy” fedőnevű ügynök is, mielőtt Bakonyi Lajos rendőr őrnagy 1961 végétől a pasaréti gyülekezet ifjúságának megfigyelésével bízta meg. Az ügynök mind életkorát, mind ismeretségi körét tekintve megfelelőnek bizonyult e feladatra: huszonnégy éves fiatalemberként a Műegyetem gépészmérnök-hallgatója volt, és évfolyamtársa Csécs Lászlónak, aki a pasaréti ifjúsági körbe járt. „Pázmándy” három hónapon keresztül látogatta a vasárnapi istentiszteleteket, jelentett Joó Sándor prédikációról, és szorosabbra fűzte Cséccsel való barátságát. Így jutott el odáig, hogy évfolyamtársa bemutatta Joónak, akivel 1962. február 27-én este már négy szemközt beszélgethetett. Tartótisztje fontosnak tartotta ezt az eredményt, mivel „ügynöki felderítő munkát tudunk végezni az ifjúság között folyó ellenséges aknamunka irányában” – írta a jelentés értékelésében. Az ügynöknek tehát ezen irányvonal mentén kellett végeznie megfigyeléseit. Joó „Pázmándy”-t úgy fogadta, mint bármely más fiataalt, nem sejtve, hogy az állambiztonsági hálózat emberéről van szó. Elmondta neki, hogy a továbbiakban is bármikor forduljon hozzá, illetve Pálhegyi Ferenchez, ha lelki problémái vannak. Az ügynök megemlítette, hogy erkölcsi dilemmái támadtak a Kommunista Ifjúsági Szövetségbe (KISZ) való belépéssel kapcsolatban. Erre a lelkes megnyugtatta, hogy véleménye szerint a KISZ már nem kommunista ifjúsági szövetség, hanem egy egészen felhígított szervezet. Azt tanácsolta „Pázmándy”-nak, hogy nyugodtan lépjen be, mivel „mindent megtehetünk, ami nem ellenkezik krisztusi hitünkkel”. Az állambiztonság – hogy saját fontosságát hangsúlyozza – ebből azt a messzemenő következtetést vonta le, hogy „Joó nagy figyelmet fordít a KISZ-szervezetek munkájára, és azon belül aktívai által

az adott lehetőségeket igyekszik kihasználni” – ahogy egy 1962. április 9-én kelt összefoglaló jelentésben olvashatjuk.

KÖZÖSSÉGI PROGRAMOK MEGFIGYELÉSE

„Pázmándy” először 1962. március 4-én vett részt a pasaréti ifjúság bibliaóráján. Ott ismerkedett meg Pálhegyi Ferencel, aki meghívta a következő vasárnapi bibliaóra előtti imakörökre. Ennek az ügynök külön megörült: „lehet, hogy ez lesz a főnökök klubja” – írta, mivel az ifjúsági kör vezetőinek felderítése a feladatai közé tartozott, így a Pálhegyi Ferencel való „baráti kapcsolat” erősítése is. Az imakör végén, mint új tagot – szokás szerint – megkérték, hogy mutakozzon be. Tartótisztje rendszerellenes csoportként tekintett a pasaréti ifjúságra, ezért az állambiztonsági logika szerint így értékelte a helyzetet: „Pálhegyi azért szervezte meg ezt a megbeszélést, hogy ügynökünket tanulmányozzák, múltját ellenőrizzék a Joó Sándorral történt beszélgetés alapján.”

Az ügynök az ifjúság egynapos kirándulásaira és a „rézangyalokra” is elment, hogy jobban megismerhesse a vezetőket és a kör tagjait. 1962. március 18-i túrájuk során a Normafa felé jártak, ahol „Pázmándy” hátulról megdobta hógolyóval Viczián Istvánt. Erre „Csécs kijelentette, hogy azért ez nem illik egy Keresztyén Ifjúsági Szövetségben” – olvassuk a jelentésben. Bakonyi őrnagy értékelésében felfigyelt erre: talán a Keresztyén Ifjúsági Egyesületre (KIE) vagy az 1956-ban létrehozott, tiszavirág életű Keresztyén Ifjúsági Szövetségre emlékeztette, továbbá megerősíthette benne a pasaréti fiatalok illegális tevékenységéről alkotott elképzeléseit, mivel a korszakban kizárólag a KISZ működhetett ifjúsági szervezatként. Viczián István szerint Csécs csak viccesen mondhatta az idézett mondatot, de arra különösen vigyáztak, hogy tevékenységüknek ne legyen egyesületjellege.

Az állambiztonság koncepciója szerint a pasaréti ifjúság „ellenséges” politikai tevékenységet is kifejtett, de ezt nem sikerült bizonyítaniuk. „...direktben való politizálás semmilyen módon nem folyt, elsősorban azért, mert rendkívül veszélyes lett volna... Másrészt pedig azt őszintén gondoltuk, hogy nem is ez a célunk” – mondja Viczián István. Elvértve akadt erre példa, de abban az esetben rögtön leállították az illetőt, hogy ne kompromittálja őket. „Pázmándy” is jelentett egy ilyen esetről: az 1962. április 4-i kiránduláson Ballagi Farkas orvostanhallgató mesélni kezdett a Miskolci Egyetemen 1956-ban történekről, mire „Uray közbevágott, hogy ezt hagyjuk”.

Pihenő a Csaba-kúti kirándulás közben (1962. tavasz táján)

Az ügynök bibliaórákról szóló jelentéseire jellemző, hogy az órák tartalmáról a legtöbb esetben csak felszínes módon számolt be. Ezeket elolvasva, értékelve egy év elteltével, 1963. március 16-án Bakonyi őrnagy a következő megállapításra jutott: „Az előadások tartalmát tekintve bibliamagyarázatra szorítkozik, ellenséges kitételeket sem tartalmaz.” Az állambiztonság által „ellenségesnek” tartott bibliaóra csupán egy példát találunk a több mint két év alatt megírt jelentések között. Bakonyi őrnagy ezt értékelve megállapította, hogy Joó Sándor „burkolt formában a társadalmi rendszer ellen beszélt. Az ifjúságot abba az irányba befolyásolta, hogy az egyház minden történelmi körülmények között fenn fog maradni. Be-

szédének lényege, hogy az egyházért minden szenvedést vállalni kell.” A lelkész a Jelenések könyve alapján az üldözött egyházzal beszélt, magyarázva az igeszakaszt, melynek egyik lényeges megállapítása „Pázmándy” szerint a következő volt: „mindig a hívők serege és a Sátán küzd egymással itt a földön, napjainkban is...” Jelentette továbbá, hogy Joó a magyarázat során „mindig félreérthetetlenül hivatkozott a jelen kor körülményeire, de nem konkrétan. Pl. ilyen kitélt is mondott: a szenvedés a börtönben addig a legszörnyűbb, míg az ember nem tudja, hogy meddig ül ott, ha már tudja, akkor lényegesen könnyebb.” Joó Sándor ezzel bizonyára személyes, 1957. tavaszi börtönlélményére utalhatott.

Az ügynöknek egy alkalommal sikerült politikai témára terelnie a szót. 1963. március végén egy beszélgetés során felvetette Hruscsov és XXIII. János pápa élenkülő kapcsolatát, mire a „fekete” Szabó Péter azt felelte, hogy nem jó, ha valaki akár egyházi, akár világi területen világhatalomra tör. Az azokban a napokban életbe lépett, az 1956-os elítéltek egy bizonyos körére kiterjedő amnesztiarendeletről kapcsolatban Viczián István fejtette ki véleményét: „ez összefügg szerinte azzal a kijelentéssel, hogy »aki nincs ellenünk, az velünk van« – jobb megbocsátani, és ezzel híveket szerezni, mint eltenni embereket láb alól, és ezzel többet ellenségé tenni” – jelentette „Pázmándy”.

Az ügynök az 1962. március 25-i bibliaórán arról értesült, hogy a pasaréti más református gyülekezetek ifjúságával is tartják a kapcsolatot. Uray Géza hirdette, hogy a külső-józsefvárosiak asztalitenisz-mérkőzésre hívták ki őket, illetve a Szilágyi Dezső térieknél szeretetvendégségre hivatalosak. Bakonyi őrnagy erre felfigyelt: „a Pasaréti gyülekezet nem elszigetelten végzi tevékenységét, hanem szorosan egységben a környező gyülekezetekkel” – írta, de a későbbiek során nem szentelt különösebb figyelmet ennek a területnek. Az ifjúsági kör Simon János teológus javaslatára felvette a kapcsolatot a szokolyaiakkal is,

akik „Pázmándy” jelentése szerint 1962. május 27-én jártak Pásaráten. Részt vettek az istentiszteleten, utána családoknál ebédelték, a délután első felét a budai Várban töltötték, majd elmentek az ifjúsági bibliaórára, amelyet Joó Sándor tartott. Később – tudjuk meg Viczián István visszaemlékezéséből – a pasarétiek egy kirándulás keretében meglátogatták őket, a nap végén pedig a helyi gyülekezeti teremben aludtak. Az ügynök a szentendreiekkel való kapcsolatról is beszámolt. Ők 1962. július 1-jén vettek részt a pasaréti bibliaórán, lelkészük, Pásztor János vezetésével.

A pasarétiek a hatvanas évektől több gyülekezet ifjúságával is szorosabb kapcsolatot alakítottak ki – általában a lelkészekkel való személyes ismeretség alapján –, és ifjúsági bibliaórákat tartottak nekik. Elsőként Matolcsy Erzsébet Szentendrére, Viczián István és Gaál Csaba Pestszentlőrinc-Szemeretelepre, Viczián Miklós pedig Rákoshegyre járt az „apostolok lovának” nevezett motorjával, ugyanis az mindig rossz volt és csak aznapra javult meg, amikor ment hozzájuk.

BEÉPÜLÉS

„Pázmándy” az 1962. április 8-i ifjúsági óra után fél órát sétált Viczián Istvánnal, és a serdülők nyári táboráról beszélgettek. Az ügynök javasolta, hogy az egynapos kirándulásokon kívül is szervezzenek programokat, továbbá érdeklődött, hogy a pénteki összejöveteleken mit szoktak csinálni. Viczián elmondta, hogy ez egy szűkebb körű imaközösség volt, de már csatlakoztak a felnőttek pénteki bibliaköréhez. 1962. június végén „Pázmándy” a lakásán kereste fel Vicziánt. Beszélgettek az előző ifjúsági bibliaóráról, és újra szóba került a nyári tábor. Vicziánnak már kezdettől furcsa volt a fiatal műegyetemista: „Feltűnt, azt hiszem, az imaórára is eljött. Rögtön előadott egy történetet, hogy ő most volt Miskolcon valami

konferencián, és hogy ő megtért, és szeretne járni az órára. Mondtuk, hogy szeretettel fogadjuk, meg örülünk neki. Csak nekem gyanús volt, ahogyan ő előadta ezt a megtérést, olyan feltűnő hibákat csinált... Látszott, hogy nem volt fogalma, hogy miről van itt szó... De hát én nem szóltam senkinek akkor.” „Pázmándy” időről időre, rajtaütésszerűen megjelent Viczián lakásán. Megkérdezte tőle, mit és hogyan terveznek az ifjúsági körben. Egyszer arról is beszámolt neki, hogy „most volt valami katolikus körben, és azok úgy gondolják, hogy hát itten a forradalom szellemét tovább kéne vinni, valami ellenállást kéne szervezni. Mit gondolkunk mi, hogy ehhez nem kéne-e csatlakozni.”

Viczián egy idő után arra a megállapításra jutott, hogy „Pázmándy”-val folytatott beszélgetéseinek keresztül első kézből tudja tájékoztatni a belügyet: „Én ezt tudatosan csináltam, akkor mindig elmondtam neki, hogy nekünk mik a céljaink: mi tényleg az evangéliumot akarjuk terjeszteni, politikával nem foglalkozunk.” Az ügynök mintegy két és fél éven át jelentett a pasaréti gyülekezet ifjúsági köréről. 1963 novemberében írta utolsó jelentését, de 1964 tavaszáig még nyolc prédikáció sokszorosított példányát adta át Bakonyi őrnagynak. Ezek minden valószínűség szerint Farkas József írásai voltak.

„Pázmándy” 1963-ban végzett az egyetemen, 1964-ben pedig a Híradástechnikai Vállalatnál helyezkedett el gépészmérnökként. Hamarosan megválasztották KISZ-titkárnak. Viczián szerint amíg járt az ifjúsági körbe, addig „rettentő buzgó” volt, aztán „mintha elvágták volna, egyszer csak eltűnt. De akkor én az ellenstratégiát csináltam, rajtaütésszerűen időnként meglátogattam. Olyan furcsán viselkedett, mert mikor becsöngettem hozzá, akkor kirohant az előszobába, hogy »jaj, te vagy az, hát nekem most rögtön el kell mennem!«, és akkor együtt elrohantunk.”

Az ügynök jelentéseit felhasználták az állambiztonsági szervek által kreált, „Harcoló” fedőnevű csoport, azaz négy fővárosi gyüle-

kezet ifjúsági körének és egy magánlakásban időnként megtartott önképzőkörnek a feldolgozásához. Ezek az ifjúsági csoportok az állambiztonság szerint „ellenséges magatartást” tanúsítottak, ugyanakkor megfigyelési dossziéjukat később megsemmisítették. Kósa László kutatásai szerint az ügyben tervezett rendőrségi nyomozás a Szilágyi Dezső térieknek, utánuk pedig a Gyulai Pál utcaiaknak szentelte a legnagyobb figyelmet. Az újpest-újvárosiaknak és a pasarétieknek kisebb jelentőséget tulajdonítottak. A „Harcolók” ügyében terjedelmes, huszonhat oldalas összefoglaló jelentést állítottak össze 1964. március 5-én. Ebben azok nevét és címét olvashatjuk, akik a megjelölt ifjúsági csoportokat vezették. Geréb Sándor rendőr őrnagy, a BM III/III/2-a alosztály vezetője, valamint helyettese, Pálfi József rendőr százados célul tűzte ki, hogy a felsorolt vezetőknél négy-öt helyen tartsanak házkutatást, és végezzenek kihallgatásokat. A pasarétiak névsora a következő volt: Viczián István, Pálhegyi Ferenc, Szabó Péter. Azt nem lehet tudni, hogy a két Szabó közül melyikre gondolt az állambiztonság, mivel ekkor mind a „fekete”, mind a „szőke” teológus volt. „Nem tudtam, hogy ilyen közel álltam 1964-ben egy házkutatáshoz és egy kihallgatáshoz. Talán tényleg gondtanabbak voltunk, mint amennyire indokolt lett volna. De Isten kegyelme, hogy megőrzött. Nem hallottam, hogy Ferit vagy Szabó Pétert kihallgatták volna” – emlékezett vissza Viczián István. A „Harcolók” fedőnevű ügyben megfigyeltek ellen indított eljárást az ügyészség végül nem találta megfelelően megalapozottnak. A „Harcolók” fedőnevű ügyben a hatalom – a Kádár-korszak egyházpolitikájának megfelelően – a büntetés végrehajtását nem az állami, hanem az egyházi hatóságokra bízta. Cseri Gyulát és Szarka Miklóst a dunamelléki egyházkerület püspöke Szamosközi István, aki egyben a zsinati lelkészképesítő bizottság elnöke is volt, nem nevezte ki segédlelkésznek, hanem „rendelkezési állományban” tartotta őket egy évig, mialatt diakóniai munkát

kellett végezniük. Jelenleg nem tudjuk, hogy „Pázmándy”-n kívül más hálózati személyt is megkíséreltek-e beépíteni a pasaréti ifjúsági körbe. Az állambiztonságnak ez az akciója sikertelennek bizonyult, mivel nem derült fény „ellenséges” tevékenységre, és az ifjúság belső bomlasztását sem sikerült elérni. Pasaréten ezt követően is aktív ifjúsági élet zajlott.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

- ÁBTL 3. 1. 5. O–13586/2. Református egyházi reakció területén lévő ellenséges személyek elhárítása
 ÁBTL 3. 1. 2. M–17825. „Gyöngyi”
 ÁBTL 3. 1. 2. M–24443. „Pázmándy”
 Erdős Kristóf: *Interjú Dr. Viczián Istvánnal*, Budapest, 2016. december 29. (a szerző birtokában)

IRODALOM:

- Kiss Réka: A „református reakció” az állambiztonsági iratokban (1956–1967), in Ablonczy Balázs – ifj. Bertényi Iván – Hatos Pál – Kiss Réka (szerk.): *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*, Budapest, BIP, 2002, 222–248.
 Kiss Réka: *Az egyházpolitika és a református egyház a forradalmat követő évtized egyházi pereinek tükrében*, in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyházüldözökök a Kádár-korszakban*. Tanulmánykötet, Budapest, Szent István Társulat – Luther Kiadó, 2010, 289–305.
 Kósa László: Református ifjúsági körök bomlasztása Budapesten az 1960-as évek első felében, in Soós Viktor Attila – Szabó Csaba – Szigeti László: *Egyházüldözés és egyházüldözökök a Kádár-korszakban*, Budapest, Szent István Társulat–Luther Kiadó, 2010, 270–288.
 Viczián István: Ügynöki jelentések gyűjteményünkéről I., Áldás, békeség!, XCVI. szám, 2011. Húsvét, 3–4.: http://www.refpasaret.hu/pasaret/index.php?page=aldas2011_02

TANÓRÁN KÍVÜLI FOGLALKOZÁSOK A PANNONHALMI ÉS A GYŐRI BENCÉS GIMNÁZIUMBAN A KÁDÁR-KORSZAKBAN

Az 1948–49-re kiépülő pártállami diktatúra célkitűzései között szerepelt az egyházak, illetve a vallásosság teljes felszámolása, s ezzel együtt a társadalom szocialista átnevelése. E célok megvalósítása érdekében az engedélyezett és egyben ellenőrzött hittanórák keretein túl tiltották az egyházaknak az ifjúsággal való foglalkozást. A diktatúra évtizedeiben elképzelhetetlen volt, hogy egy lelkipásztor vagy világi hívő legálisan vezessen egy fiatalokból álló közösséget, s lelki programokat vagy kirándulásokat, táborokat szervezzen számukra. A hatalom igyekezett mindent megtenni, hogy az oktatás, illetve a nevelés feladatát a saját kezében összpontosítsa. Kivételezett helyzetűnek

Pécsi katakombacserkészek (vízi)táborai
(1946, 1952)

tekinthető az a nyolc középiskola, amelyet a korszakban – az állam és a katolikus egyház között 1950-ben létrejött megállapodás értelmében – működtethettek szerzetesrendek.

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy bepillantást adjak a nyolc közül kettőben: a pannonhalmi és a győri bencés gimnáziumban folyó nevelés egy sajátos részletébe, a tanórák keretein kívüli programokba: a kirándulások, nyári táborozások világába. Közben azt is vizsgálom, kimutathatók-e mindebben az 1948-ban feloszlott cserkészlet nyomai, illetve öröksége.

A kutatás elsődleges forrásaként öt interjút használtam fel, amelyet a téma feldolgozása érdekében készítettem olyan szerzetes tanárokkal, akik a tárgyalt időszakban a két intézmény valamelyikében tanítottak.

A TÚRÁK, KIRÁNDULÁSOK TÖRTÉNETE

A bencés rend nevelői munkájában az egyházi iskolák államosítását megelőzően a cserkészlet komoly hagyományokkal rendelkezett. A mozgalom betiltása után a bencés cserkészlet néhány kis csoportja illegálisan tovább működött, ám ezeket a hatalom 1953–1954 folyamán felszámolta, vezetőit, Pálffy Aurél és Csizmadia Gerő bencés szerzeteseket pedig tíz-tíz év börtönbüntetésre ítélte. (Történetüket kötetünk két tanulmánya is tárgyalja.) Mindez a bencés tanárok számára egyértelműen bizonyította, hogy a cserkészlet mint a nevelés egyik

formája és lehetősége a korábban megszokott módon nem folytatható.

Pannonhalmán és Győrött mégis új lendülettel szervezték a kirándulásokat, nyári táborozásokat az 1950-es és '60-as évek fordulóján, immár nem cserkészlet néven, ám annak hagyományaiban gyökerezve. Két olyan fiatal szerzetes tanár – Pászthory Valter és Lövey Félix – állt ekkor munkába Pannonhalmán, illetve Győrött, akik diákként az 1948-ban államosított budapesti bencés gimnáziumba jártak, és az iskola cserkészcsapatához tartoztak. Nagy hatást gyakorolt életükre, illetve szerzetesi hivatásuk alakulására a cserkészlet és Csizmadia Gerőnek, a budapesti bencés cserkészcsapat parancsnokának a személye.

Lövey 1959 őszén kezdte meg tanári pályáját Győrött. A tanév során többször szervezett egynapos túrákat, nyáron pedig három csoportban vitt diákokat vízitúrára. Győrből kerékpárral tették meg az utat a Balatonhoz, ott csónakba szálltak, megkerülték a tavat, majd kerékpárral tértek vissza Győrbe. A budapesti bencés cserkészcsapat egyik őrsi csónakját használták, amelyet még az iskolák államosítása, illetve a cserkészlet felszámolása idején sikerült megmentenie Löveynek. Később a csapat másik csónakja is a bencés diákok használatába került.

Lövey tanári pályájának húsz éve (1959–1979) idején a nyári szünidő jelentős hányadát a diáktúráknak szentelte. Szám szerint negyvenkét túrát szervezett, amelyeken összesen háromszáztíz diák vett részt, egy-egy tanuló akár több alkalommal is. Tizenegyszer kerültek meg a Szigetköz, hat alkalommal pedig az úgynevezett vízi nagykört járták be. Ez utóbbi három hetet vett igénybe. Győrben szálltak vízre, a Mosoni- és a Nagy-Dunán haladtak a Sióig, innét feleveztek a Balatonra, majd a Zalára. A Zalán mintegy 15–20 kilométerre megközelítették a Rábát, amelyre teherautón szállították át a csónakokat, és innét folytatták útjukat vissza Győrbe. A bencés tanár a vízitúrák mellett kerékpáros és gyalogos kirándu-

lásokat is szervezett. Annak érdekében, hogy a hatalom számára minél kevesebb támadási felületet adjon, a túrákon részt vevő diákokat beléptette a Győr-Sopron Megyei Természetbarát Szövetségbe, amelynek ő nemcsak tagja volt, hanem letette a túrávezetői vizsgát is. Időközben (1966-ban) a pannonthalmi gimnázium tanára lett. Tizenegy diák részvételével innét indult az egyetlen olyan kirándulásuk, amely Magyarország területén kívülre vezetett, és amelyet szintén ő szervezett: egy kerékpáros körtúra Erdélyben, 1973. június 30. és július 18. között. A résztvevők mintegy ezerötyszáz kilométert tettek meg kerékpárral. A túra különlegessége, hogy személyesen találkoztak a mártírsorsú gyulafehérvári püspökkel, Márton Áronnal.

Lövey a kirándulások minden napján, az érintett plébánosokkal előre egyeztetve szentmisét mutatott be útba eső települések templomában. A diákok fakultatív jelleggel, általában nagy arányban vettek részt a szentmiséken. Mindez a plébánosok későbbi visszajelzései szerint pozitív hatást gyakorolt a helybeli hívőkre is.

Visszatérve az 1950-es, '60-as évek fordulójához: a pannonthalmi gimnáziumban Pászthory Valter tevékenységének köszönhetően váltak intenzívvé az iskolán kívüli foglalkozások. A fiatal szerzetes tanár számos kirándulást szervezett, rendhagyó formában is. Szakkört indított, amelynek keretében kipróbálták a sziklamászást, télvíz idején a sátorban alvást, illetve barlangászni is jártak.

Pászthory 1965 szilveszterén mintegy tíz diákkal és egy felnőtt kísérelővel a Baradla-barlangba ment túrázni. Éjszaka a vízben gázolva eljutottak a csehszlovák–magyar határt jelző rácsig, ahol éjfél tájban elénekelték a Himnusz, majd visszaindultak. Útközben a barlangban előtörő gázok hatására fogyni kezdett az oxigén, és a kirándulás tragédiába torkollott: három fiú életét veszítette. A történetek után komoly sajtóhadjárat indult a bencés rend ellen, a hatalom igyekezett minél inkább felhasználni

Portya a Balaton-felvidéken (1958)

a tragédiát – az állam szemében reakciónak számító – Legányi Norbert főapát ellehetetlenítésére. Pászthory nem taníthatott tovább, az ügy következményeképpen börtönbüntetésre ítélték, amelyet 1966 és 1969 között töltött le.

A tragédiát követő években a kirándulások, nyári túrák terén nagyfokú óvatosságot tanúsítottak a bencés tanárok. Változás csak néhány év elteltével kezdődött. Addigra az egykori budapesti bencés cserkészcsapat két őrsi csónakja elhasználódott: újakra volt szükség. Piarista szerzetesek segítségével Lövey megszerezte Parti János magyar olimpikon családja számára tervezett, négyszemélyes túrakenujának sablonját, hogy annak mintája alapján műanyag kenukat öntsenek. Kezdeményezése sikerrel járt: nagy vágya teljesült, amikor az 1973/74-es tanévben – az ő szervezésében, illetve diákok önkéntes munkájával – Pannonhalmán elkészült mintegy tíz csónak. Ennek költségeit – részben vagy egészében – a münsterschwarzachi bencés apátság ötezer nyugatnémet márkás pénzadományából fedezték, amely az egyik fiatal magyar bencés közvetítésével jutott el Pannonhalmára a hetvenes évek elején.

A kenukat a győri papi szeminárium udvarán (a Mosoni-Duna partján) tárolták, majd a nyolcvanas évek második felében Nádas Alfons győri bencés szerzetes pénzadományából telket vásároltak a város egyik peremtelepülésén,

Pinnyéden, és itt építették fel – önkéntes diákmunkát is igénybe véve – a bencés csónakházat.

A Pászthory-ügy hatása Győrött is erőteljesen érezhető volt: minden bizonnyal ez is hozzájárult, hogy az 1960-as évek második felében nem volt jellemző iskolai kirándulások szervezése. A diákok nyaranta a győri rendház alsóőrsi üdülőjében tölthettek egy-egy hetet.

A kirándulások 1971-től, Vidákovics Elődnek a gimnáziumba helyezésével váltak gyakorivá ismét, amit a pannonthalmi csónakok elkészülte is erősített. Vidákovics év közben havi rendszerességgel gyalogos kirándulást szervezett az érdeklődő diákok számára, nyáron pedig gyalog-, kerékpár- és vízitúrákat vezetett, egészen 1989-ig. Legalább harminc alkalommal járt a hat vagy hét napot igénybe vevő úgynevezett vízi kiskörön, azaz a Szigetköz megkerülő túrán, de többször megtette a vízi nagykört is. Egyik kedvence volt a Tisza-túra: Sárospataktól a Bodrogon Tokajig, innét tovább a Tiszán. A tiszalöki vízierőmű előtt behajóztak a Keleti-főcsatornába. Ha szerencsésük volt, tudtak zsilipelni, ha nem – és általában nem volt –, akkor kipakolás és a csónakok átcipelése volt a menetrend. A Keleti-főcsatornából Tiszavasvári alatt kis átemeléssel kerültek át a Hortobágy-Berettyóra. Itt csak a Kilenclyukú híd alatt volt egy átemelés, cipekedés. Kunszentmárton alatt körülbelül tíz kilométerre bejutottak a Körösre. Itt is ci-

pekedniük kellett, bár volt zsilip, de egyszerűen nem működött. A Körösön két zsilip is volt, Békésszentandrásnál és Szarvasnál. Mindkettő mindig üzemelt. Csongrádnál újra elérték a Tiszát, és lementek Szegedig. Mindez két hetet vett igénybe.

Vidákovics Előd jellemzően iskolaszintű túrákat szervezett: más győri tanárok esetén ezekbe kapcsolódtak be, külön kezdeményezések ritkábban fordultak elő. Ez abból is adódott, hogy a pannonhalmi és a győri bencés gimnázium között eltérés volt az osztályfőnök és a kollégiumi nevelő (prefektus) személyét illetően. Pannonhalmán – ahol a diákok egy-egy ritka kivételtől eltekintve kollégisták voltak – az osztályfőnök és a kollégiumi nevelő személye megegyezett. Győrött nem minden osztályfőnök működött prefektusként, ugyanis ez utóbbiból kevesebbre volt szükség, mert Győrött hozzávetőlegesen fele-fele arányban voltak bentlakók és bejárók a diákok. Természetes módon következett ebből, hogy Pannonhalmán az osztályfőnökök intenzívebben foglalkoztak a tanulókkal, így például a nyári túrákat is inkább ők szervezték. Győrött az iskolaszintű szervezésnek nyílt nagyobb tér.

Mind Pannonhalmán, mind Győrött – ahogy már utaltam rá – a tanév során is gyakran (nagyjából havi rendszerességgel) szerveztek egynapos gyalogos kirándulásokat. Erre lehetőség és szükség is volt, hiszen a kollégista diákok nagyon ritkán utazhattak haza – a jelen tanulmányban tárgyalt időszak elején a szeptemberi iskolakezdést követően legközelebb csak karácsonyra.

A tanórák keretein kívüli foglalkozások másik fő területét a hetvenes és nyolcvanas években a kulturális szabadprogramok jelentették Pannonhalmán és Győrött. A heti-kétheti rendszerességgel megszervezett alkalmak szellemi többletet nyújtottak a diákoknak: a programban volt esti beszélgetés meghívott vendégekkel, közös filmnézés, majd a látottak megbeszélése, illetve neves személyek előadásai: Pannonhalmán például Balczó András olim-

piai bajnok vagy Elbert János irodalomtörténész látogatása volt ilyen találkozási lehetőség.

A lelkigyakorlatokat, rekollekciókat a két iskola hivatalos programjába illesztették. Ezek mellett léteztek kisebb imacsoportok is, amelyeket maguk a diákok szerveztek.

A TÚRÁK ÉS A NEVELÉS

A cserkész hagyományok átadását példázza a következő apró mozzanat a hetvenes évek közepéről: az egyik idősebb győri bencés, látva, hogy egy tanári pályája kezdetén álló rendtársa bekapcsolódott a diáktúrákba, átadott neki mintegy nyolc-tíz, a cserkészetről és annak módszereiről szóló könyvet, ezzel a megjegyzéssel: „Az idők megváltoztak, de sok értékes és megszívlelendő található ezekben. Tanulmányozza és használja őket a fiatalok javára.”

Interjúalanyaim közül többen utaltak arra, hogy a kirándulások, nyári táborozások az indirekt nevelés alkalmai voltak. A túrázó csapat, mint láthattuk, akár két-három hetet is együtt töltött, szorosan egymásra utalva. Megtapasztalták a sátorállítást, a közös főzés élményét, néha veszélyhelyzeteket is. Ha felborult egy csónak, mentették egymást. Az esti tábortűzek a vízparton kiváló alkalmat kínáltak a beszélgetésekre, egymás meghallgatására.

A puszta együttlét alakító hatását mutatja az alábbi történet: az egyik osztály két, egymással erősen szemben álló csoportra oszlott. Tagjai szinte szóba sem álltak egymással. A tanév során minden olyan igyekezet kudarcba fulladt, amely a falak ledöntésére irányult. Az egyik nyáron azonban mindkét csoport vezéregyénisége részt vett a vízi nagykörön: személyes barátság formálódott közöttük, és ennek hatására az osztályban lévő ellentétek is kisimultak.

Több interjúalanyom is megemlítette: fontosnak érezték azt a szempontot, hogy a diákok ismerjék meg az országot. A vízitúra nagy ér-

téke volt, hogy a csónakokkal haladva emberre szabott tempóban járhatták be a kiválasztott tájat. Alkalmuk nyílt az apró részletek megfigyelésére, a természet életébe való bekapcsolódásra. Betekinthettek a Szigetköz gazdag élővilágába, a Nagy-Dunán haladva eléjük tárult a táj és a városok panorámája.

Fontos szempontként jelent meg az egyik visszaemlékezőnél a test edzése, a sportra nevelés, illetve ezen keresztül az önuralom fejlesztése.

A táborozások során a szentmiséken való részvétel – vasárnap kivételével – általában nem volt kötelező, az esti és reggeli imádságok pedig gyakran egy rövid imát vagy éneket jelentettek. Előfordult azonban olyan túra is, amelyen naponta egy-egy szentírási résszel készültek a diákok.

Az alábbi történet valamelyest érzékelteti, illetve jellemzi az egyházi iskolák helyzetét a Kádár-korszakban: egy alkalommal a bencés vízitúrázók éppen kikötöttek Sárvárnál a Rábán, amikor arra járt a Rockenbauer Pál rendezésében készülő, nagy sikerű, gyalogos országjáró, ismeretterjesztő sorozat, a *Másfél-millió lépés Magyarországon* stábja. Az operatőr kérte a bencés vízitúrázókat, hogy nyilatkozzanak. A televízióban látni lehetett a diákokat és a csónakokat, de – nyilvánvalóan amiatt, hogy egyházi iskolából érkeztek – semmilyen tájékoztatás nem hangzott el velük kapcsolatban.

által különféle módon ellenőrizve, mégis a hivatalos marxista ideológián alapuló neveléstől eltérően foglalkozhattak. Mindehhez kiváló és élménygazdag közeget biztosítottak a kirándulások, illetve nyári táborozások.

FORRÁSOK:

- Lövey Félix: *Természetjárások a győri Czuczor Gergely bencés gimnáziumban 1960–1966 és a pannonhalmi bencés gimnáziumban 1968–1979 között*. Kézirat.
- Legányi Norbert – Berkó Pál (szerk.): *A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend névtára 1802–1986*, Széchenyi Nyomda, Győr, 1987.
- Petes Róbert: *Interjú Halmos Ábel*l, 2017. február 10. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, gyűjtemények, oral history gyűjtemény.
- Petes Róbert: *Interjú Lövey Félix*szel, 2017. február 9. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, gyűjtemények, oral history gyűjtemény.
- Petes Róbert: *Interjú Pintér Ambrussal*, 2017. február 8. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, gyűjtemények, oral history gyűjtemény.
- Petes Róbert: *Interjú Várszegi Asztrikkal*, 2017. február 8. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, gyűjtemények, oral history gyűjtemény.
- Petes Róbert: *Interjú Vidákovics Előddel*, 2017. február 13. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, gyűjtemények, oral history gyűjtemény.

ZÁRSZÓ

A pártállam a hazai bencések számára meglehetősen szűk keretek között adott engedélyt a diákok nevelésére. Pannonhalmán és Győrött a négyosztályos gimnáziumban évfolyamonként két-két osztályt indíthattak, osztályonként legfeljebb negyven fővel. Ez a szám a magyar ifjúság összlétszámához képest rendkívül csekélynek, elenyészőnek mondható. A szerzetes tanárok e kis létszámú diáksággal a hatalom

TABAJDI GÁBOR

KÁDÁR JÁNOS ÉS A KERESZTÉNY IFJÚSÁG

Kádár János és Farkas Mihály a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) megalakulásának ünneplésekor

A keresztény ifjúsági csoportok helyzete sok szempontból változatlan volt Magyarországon a pártállami időszakban. A diktatórikus rendszerben a megengedett szűk kereteken túl működő (autonóm) közösségekhez tartozás különböző hátrányok vállalását jelentette. A negatív megkülönböztetés formái a megbélyegzéstől, a tanulmányi és munkahelyi előmenetel hátráltatásától a hatósági vegzáláson át a börtönbüntetésig terjedtek. Ugyanakkor a rendszer mindennapi működése fennállásának ideje alatt sok mindenben megváltozott.

A történeti elemzések szerint a szovjet típusú rendszer magyarországi módosulásainak Kádár János megfelelő végrehajtója volt. Hatalomra jutásának és hatalmon maradásának egyik kulcsa az volt, hogy politikáját sikeresen alakította a változó körülményekhez. Az egy-

házipolitikában a XII. Piusz elleni rágalomhadjárattól eljutott a VI. Pál pápával való találkozásig, az egyházi vezetők elleni küzdelemtől a népfrontos együttműködésig, a „klerikális reakció” elleni harctól a Szent István-napi ünnepek engedelgyezéséig. A rendszerével együtt öregedő kommunista vezetőnek az egyházi ifjúsággal kapcsolatos politikáját saját megnyilatkozásai alapján mutatjuk be.

KÁDÁR JÁNOS „KERESZTÉNYSÉGE”

Kádár János személyes életútjáról meglehetősen kevés információval rendelkezünk. Magánéletpontjainak, belső világának védelme – az illegális

kommunista pártban éppúgy, mint a sztálini minták alapján működő állampártban – a fizikai és politikai túlélés feltétele volt; egyszerű pártmunkásként ugyanúgy, mint a hatalom csúcsán eltöltött évtizedekben. Nyilvánosság-nak szánt gondolatait élete végéig gondosan megsűrte.

Kádárnak az egyházakkal és a vallással való kapcsolatáról csak néhány adat ragadható meg közvetlen források alapján. A hivatalos iratai szerint 1912-ben, Fiumében, Csermanek János néven napvilágot látott gyermeket reformátusként anyakönyvezték (apja vallása után). Anyja azonban saját vallása szerint katolikusnak kereszteltette meg. A később nevelőszülőkhöz került gyermek – visszaemlékezései szerint – nem pusztán a paraszti életformával kapcsolatban szerzett mély élményeket, hanem a felekezetek közti ellentétekről is sokat tapasztalt. Gyermekévei meghatározó helyszínén, a Somogy megyei Pusztaszemesen ugyanis a katolikus és református közösség összetett viszonyaival szembesült. A hatalma csúcsán álló pártvezető 1967-ben egyik oldottabb önéletrajzi visszaemlékezésében megemlítette anyja szigorú vallásosságát s az ezzel kapcsolatos gyermeki lázadást: felidézte, hogy az esti ima elmondása helyett ő inkább dacosan vállalta a büntetést (a kukoricán térdeplést). Egy másik története szerint 1919-ben, a Tanácsköztársaság napjaiban egy polgári katolikus családnál töltött néhány napot. Ám sem ez, sem egykori hittanárának tevékenysége nem hatott rá komolyabban. Kádár saját magát, legkésőbb a mozgalomhoz való csatlakozásától, tudatosan ateistának vallotta. Politikai megfontolásból azonban kommunista funkcionáriusként is több alkalommal részt vett egyházi rendezvényeken.

Egyes megjegyzései arra utalnak, hogy milyen éltek benne gyerekkori emlékei, s ezeket politikai céljai szerint igyekezett is hasznosítani. Felszólalásaiban néha „renegát” katolikusként vagy exkatolikusként azonosította magát. Megnyilvánulásaiban olykor teljesen váratla-

nul bukkantak elő a kereszténységhez köthető szimbólumok, a vallási cselekményekhez kapcsolódó motívumok. A bibliai hivatkozásoktól a „klerikális” káromkodásokig terjedő megnyilatkozások vajon mennyire voltak ösztönösek és mennyire szándékosak? Ennek megválaszolása további kutatások tárgya lehet. A hatalmi rendszerének mottójaként elterjedt, illetve elterjesztett bibliai mondás: „aki nincs ellenünk, az velünk van” értelmezésére azonban már sokan vállalkoztak.

Mindenesetre a Kádár János „keresztény imázsához” fűződő elemeknek 1945-től, de különösen 1953 után fontos szerep jutott. A fiatal funkcionárius a döntően zsidó származású emigráns kommunista vezetőkkel szemben a közvélemény számára „keresztény” politikusnak számított. Ez moszkvai kiválasztásánál is meghatározó lehetett 1956-ban. Ugyanakkor személyes imázsának építéséhez számos legenda terjesztése is hozzájárult. A pártvezetőről szóló egyes történetek szerint együtt raboskodott Mindszenty Józseffel (azaz együtt voltak a Rákosi-korszak áldozatai). A rendszer pozitív nyugati képét szolgálta annak az állításnak a terjesztése, amely a sikeres és egyedi magyar egyházpolitikai modell megteremtését is az ő személyéhez kötötte. Az ilyen és ehhez hasonló mítoszok akár a mai napig hatnak. Ugyanakkor tény, hogy a pártvezér több egyházi vezetővel állt személyes kapcsolatban. Velük folytatott, részben fennmaradt levelezése érzékelteti, miként igyekezett hol megnyerő, hol távolságtartó, hol megalkuvást nem tűrő arcát mutatva eredményeket elérni a személyes érintkezésekben is.

A KEMÉNY KÉZ POLITIKÁJA

Kádár János 1945-től négy évtizeden át birtokolt különböző hatalmi pozíciókat Magyarországon. Kezdetben a kommunista párt jelentős, bár nem első számú vezetői közé tartozott.

Kádár János csillebérci látogatása (1973)

A létrejövő pártállami nómenklatúrában megfigyelhető gyors emelkedése után pedig részese volt a totális diktatúra kiépítésének, majd néhány éves börtönbüntetés és az 1956-os forradalom után az MSZMP KB első titkáráként az ország vezetője lett.

Kevésbé köztudott, hogy a kommunista vezető már fiatal funkcionáriusként is kiemelten foglalkozott az egyházakkal és a hozzájuk kapcsolódó ifjúsági mozgalmakkal. Belügyminiszterként felügyelte az egyházi iskolák államosítását kísérő kampányt. Az ÁVH vezetőjének, Péter Gábornak a feletteseként szorgalmazta a kapcsolódó eljárásokat, a papok, diákvezetők ellen konstruált ügyeket. Személyesen jelent meg Pócspetriben, hogy kivizsgálója, jelentéstevője legyen annak az ügynek, amely végső ürügyként szolgált az iskolák államosításához. (Így részese volt annak, hogy a helyi szolgálati balesetben elhunyt rendőr halálára építettek

hisztérikus kampányt, gyilkossággal vádolva a „klerikális reakció” helyi képviselőit.) Miniszterként Kádár helyeselte az ÁVH különleges verőcsoportjának munkáját, s feladatát abban jelölte ki, hogy szükség esetén „ellássa a kulákok baját”, s megtörje a falusi ellenállást a hatalmi intézkedésekkel szemben.

Kádár intézte a szovjetek által meggyilkolt Apor Vilmos püspök újratemetésének „zavaraltan” lebonyolítását, továbbá ő volt a Mindszenty József elleni kampány egyik irányítója. Belügyminiszterként ő felügyelte a bíboros elleni vádak összeállítását. Az MDP KV titkársága 1950 júniusában a klerikális reakció elleni harcot vezető háromtagú operatív bizottságba is bevásztotta. Mindezek alapján Kádár olyan bőséges tapasztalatokra tett szert, amelyeket hatalomra kerülve az egyházpolitika új alapelveinek lefektetésekor jól érzékelhetően hasznosított. Nem hagyható figyelmen kí-

Kádár János a csillebércei Úttörővárosban (1973)

vül, hogy az ekkor még fiatalnak számító káder olyan autodidakta politikus volt, aki elsajátította és felhasználta az előző korszakok történelmi tapasztalatait is, sőt mély személyes emlékei is voltak a rendvédelmi szervek működéséről. Akár a rendőrség, illetve az állambiztonság szervezéséről, akár egyházpolitikáról volt szó, a Horthy-korszak, az 1945 előtti világ a kommunista pártemberek belső vitáiban mindenkor hivatkozási alapul szolgált.

Közben vezető funkcionáriusként a pártfőiskolán és máshol tartott előadásaival oktatta a megjelenteket az egyházi családlátogatások megfelelő kezelésére is. Elsősorban az egykori szerzetesek, apácák, tanítók tevékenységét elemezte, mivel ők a munkáskerületekben is aktívnak bizonyultak a fiatalok körében: „Csepelen, Kőbányán, Angyalföldön és Diósgyőrben arra oktatják ki a papokat, szerzeteseket, apácákat, ha kommunista közhangulattal találkoznak, a

házi agitációt a családon belül kezdjék (...) és amikor beásták magukat vagy a feleség, vagy a fiatal lány, fiatal fiúnál, akkor már otthon vannak.”

Kádár legismertebb egyházellenes kirohanása azonban az MSZMP vonatkozó határozatainak tárgyalásaihoz kötődik. 1958 júniusában a következő direktívát fogalmazta meg: „Meg kell érteni, hogy mi a klerikalizmus ellen tűzzel, vassal, golyószóróval és börtönnel is harcolunk, mert nálunk nem klerikális, tehát papi uralom van, hanem munkás-paraszt uralom. Ők ezt egyébként már tapasztalatból tudják is.” Az „egyházi befolyás”, a „klerikalizmus” vagy éppen a „keresztény Magyarország” későbbi felszólalásaiban is megmaradt ellenségképként. 1964-ben, a Belügyminisztérium országos értekezletén a kétfrontos harc jegyében egyszerre szólított fel az egykori kereszténydemokrata Matheovits Ferenc, valamint a Nagy

Sándor neosztálinista költő elleni eljárások lefolytatására. A keménykezű fellépés igénye, egykori belügyminiszteri reflexei még a hetvenes–nyolcvanas évek pártvezetői értekezletein is előtörtek, akár a belső ellenzék kezeléséről, akár az egyházpolitikát veszélyeztető szakadár egyházi csoportokról volt szó.

KONSZOLIDÁCIÓ ÉS „SZÖVETSÉGI POLITIKA”

Az MSZMP egyházpolitikája 1958-ra kristályosodott ki. Az új irányelvek a rendszer ideologikus célját, a kommunizmus felépítésének tervét a távoli jövőbe tolták. Ebből következően az egyházak és a vallásosság felszámolását többgenerációs folyamatként, feladatként írták le. Így a rendszer mindennapi működtetésének útjában álló „reakciós” egyházi személyek kiiktatásán túl az „idealisztikus világnézettel” szemben folytatott küzdelem döntően ifjúságnevelési, illetve ifjúságpolitikai kérdés lett. Kádár megfogalmazása szerint: „Lehet, hogy a klerikalizmus ellen harcolni kell még 5 évig, és a vallásos világnézet ellen még 2 generáción át. Mindenki tudja, nem úgy van, hogy fogom a löcsöt, és leverem a vallásos világnézetet.”

A pártvezetés direktíváinak megfelelően az ötvenes évek végétől változó intenzitású vallásellenes, illetve a „tudományos” (materialista) világnézetet terjesztő kampányok indultak. Ezek hatásai a könyvkiadásban, a tudományos vagy a kulturális életben is kimutathatók. A mindennapok során azonban leginkább azok a kevésbé megragadható korlátok bizonyultak hatásosnak, amelyek a tanulmányi vagy munkahelyi előmenetelt akadályozták. Bár a korábbi diszkriminatív rendelkezéseket, a származási kategóriák figyelembevételét 1963-tól eltörölték a felsőoktatási eljárásban, a felvételi bizottságoknak továbbra is lehetőségük volt a jelentkezők elutasítására „idealista világnézetük” alapján.

A hivatalos megnyilatkozások eközben a szocialista nemzeti egység kialakulásáról, a párt sikeres „szövetségi politikájáról” szóltak. A társadalmi konszolidáció sikere és egy újabb forradalmi robbanás elkerülése érdekében a hatalom változatos technikákat alkalmazott. Különböző módszerekkel megnyert vagy semlegesített egyházi vezetők, párton kívüli közszereplők, a társadalom különböző csoportjait reprezentáló személyek szerepeltetésével igyekezett legitimálni tevékenységét. Ezzel összefüggésben néhány területen engedményekre is kényszerült. Az állampolgárok magánszférája fokozatosan felszabadult, a szocialista közösségi aktivitás (ideológiai képzések, munkaversenyek, tömegmozgalmak) korábbi kényszere megszűnt.

A konszolidációs törekvésekből, a kétfrontos harcból következően a hatvanas évektől előfordult, hogy Kádár János fogta vissza a régi beidegződések szerint működő politikai rendőrséget. Egyik belügyminisztériumi látogatása során például sajátos szóhasználattal igazította el az éppen keresztény ifjúsági csoportok leleplezésével is foglalkozó állambiztonsági vezetőket. A többek között a Regnum Marianum közösséget érintő megfigyelésekre is utalhatott, amikor kifejtette: „Lehet, hogy úgy van, hogy a Belügyben havonta, mint a málnát, hat szerzetest letartóztatnak. Ha maguknál elcsíp az alosztály előadója egy szerzetest, az már világpolitika. (...) A hitoktatást, a titkos hitoktatást a törvény persze tiltja, de ha (...) az abból áll, hogy inasgyerekeket elvisznek kirándulni, és azt mondják nekik: Ez a Mária hónapja, és mondjatok el hat Üdvözlégy Máriát, attól a rendszer még nem dől össze. Az más jellegű tevékenység, mint ahol a gyutacsokat szedik össze.”

A vallásos rendezvények, ünnepek látogatásának tilalmát a (párt)funkcionáriusok számára mindenestre külön határozat rögzítette. Ezen túl Kádár leginkább az általános modernizációs folyamatoktól várta a vallásosság, az egyházak befolyásának visszaszorulását. Mindezt

elvtársai előtt így fogalmazta meg: „Általában a vallásos szokások elhagyása úgy kezdődik, hogy először rendszeresen jár misére az illető, gyón, áldozik, azután kezdi ezeket elhagyni, de húsvétkor, karácsonykor még eljár a templomba. Azután ezt is elhagyja. A körmenet az már tüntetés, ezt szigorúan kell elítélni.” Az egyházak életét teljes kontroll alatt tartó Állami Egyházügyi Hivatal folyamatosan figyelte a szűk keretek közé szorított hitoktatás alakulását is. Más illetékes szervekkel együtt a vallásgyakorlás alternatív lehetőségeit is szemmel tartották. A folyamatos elvallástalanodásról szóló statisztikák így időnként jelezték, ha például egy búcsújáró helyen növekedett a fiatalok részvételi aránya. Ezenkívül az illetékesek a nyolcvanas évek fordulójától rögzítettek újszerű tendenciákat. Bár a Kádár által irányított apparátus jelentései leszögezték, hogy „vallási reneszánszról” nincs szó, figyelmeztettek, hogy számolni kell a „korábban csak formálisan az egyházakhoz kapcsolódó rétegek vallásosságának intenzifikálódásával, sőt, pl. egyes ifjúsági rétegek új keletű vallásosságával is”.

A NEMZETKÖZI HELYZET

A kádárizmus működése végső soron csak nemzetközi dimenzióban értelmezhető. A keresztény ifjúsági vezetők elleni ítéletekre, majd a bebörtönzött személyek kiengedésére (amnesztia) is döntően hatott a nemzetközi politika. A kádári hatalom itthoni lépései sajátos üzeneteknek számítottak a diplomáciai tárgyalások folyamán. Ez így volt a Szentszékkal kötött részleges megállapodás tárgyalásai során 1964-ben, valamint az utolsó bebörtönzött pap, Lénárd Ödön szabadon bocsátásakor is, amelyre Kádár János római látogatását követően került sor 1977-ben.

A magyar egyházak és az állam „rendezett viszonyának” alakulásáról szóló tézisek, a propaganda frázisai az ország megítélésén is javít-

tani kívántak. A hidegháborús enyhülés (közvetlenül a helsinki értekezlet) következtében a formális jogaikkal élni kívánó állampolgárokkal, kisközösségekkel szemben már nem lehetett a korábbiakhoz hasonlóan fellépni. Mindez a titkosszolgálati manipulációs eljárások erősítését eredményezte. A célkeresztbe immár azok a közösségek és személyek kerültek, amelyek és akik a fennálló helyzetet támadták, vagy kritizálták az államhatalom törekvéseit kiszolgáló egyházi vezetőket. A Kádár János asztalára kerülő állambiztonsági jelentésekben a Bulányi György által vezetett Bokormozgalom létszámát kétezer főre becsülték. (Hatvan „bulányista” papot tartottak nyilván.) A másik nagyobb megfigyelt (kifejezetten) ifjúsági csoport, a Regnum Marianum hatókörét 1500–2000 fősnek gondolták. E szerveződésekben kívül inkább csak egyéni kezdeményezésekkel foglalkoztak. A református lelkészek közül Éliás József és Németh Géza, a metodisták közül Iványi Tibor, valamint az adventista Egervári Oszkár neve merült fel leggyakrabban célszemélyként.

A pártvezetést az egyházak belső „szakadárainak” tevékenységén túl leginkább a kisközösségek nemzetközi kapcsolatai és a veszélyes magatartásformák kezelése foglalkoztatta. Kádár János ezt egy „illegális” zugligeti templomépítés kapcsán így fogalmazta meg: „A protestáns egyházaknál még külön számításba kell venni itt a szakadár mozgalmaknál, hogy ezeknek a forrása és a gyökere; a pénzszekevénye is az USA-ban van (...) onnan pénzeli őket, támogatják, kapcsolatot tartanak velük, ösztönzik, bátorítják őket.” Ugyanakkor az MSZMP illetékesei számára a vallásos fiatalok mint a katonai szolgálat potenciális megtagadói jelentettek országos problémát. A hatalom birtokosai idővel attól is tartottak, hogy ezek a dinamikus, elkötelezett, fiatalokra ható csoportok (a lengyelországi minta alapján) kapcsolatot találnak a rendszer ellenzékével. A meghozott ellenintézkedéseket viszont generációs nézőpontok is befolyásolták.

GENERÁCIÓS KÜZDELMEK

1945-ben, amikor a korábban illegalitásban tevékenykedő kommunisták megjelenhettek a nyilvánosságban, Kádár János fiatal funkcionáriusnak számított. Focistaként még politikusok mérközésein is szerepelt. Gyorsan felfelé ívelő karrierje, majd bukása (börtönbüntetése) és moszkvai kiválasztása után 1956-ban középkorú férfiként került a pártállam élére. A változatlanság megtestesítőjeként a róla elnevezett korszakban együtt öregedett meg vezetőtársaival. Nem véletlen, hogy az MSZMP-t kül- és belhoni kritikusai a hetvenes évektől már gerontokratikus jegyei miatt is támadták. Kádár habitusát, világszemléletét, rendpárti nézeteit ebben az időszakban egyre inkább korával is magyarázni lehet.

A párt vezetése számára az egyházakról és a vallásosság helyzetéről készült felmérésekben folyamatosan jelen volt az ifjúsági munka problémája. 1968-ban az illetékesek például részletesen írtak arról, hogy a hagyományos módszerek mellett milyen új formákat alkalmaznak az egyházak a liturgiában és a közösségi munkában. Különösen az értelmiséggel és az ifjúsággal foglalkozó papok tevékenységét elemezték: „Számos korszerű módszert alkalmaznak. Diavetítőt, magnetofont vesznek igénybe a biblia-magyarázatoknál, TV-klubokat és könyvtárakat szerveznek a plébániákon. A bibliai ki mit tud vetélkedők, a természetjárás, kerékpár- és csónaktúrák főleg a fiatal papok körében elterjedt módszerek.” A hivatalos felmérések fő megállapítása szerint a vallásosság mértéke országos szinten csökkent, de újra és újra kialakult egy „szilárd mag”, amely állhatatosan és szívósan hirdette hitbeli meggyőződését. A tájékoztató jelentések még a hetvenes években is kitértek a szerzetesek aktív közösség-szervező tevékenységére, a megszabott kereteket feszegető programjaira, legyen szó kirándulásokról vagy kulturális alkalmakról. Igaz, a jelentések szerint ezek mértékét mederben tudták tartani (azaz nem keletkezett konfliktus az állam és az

egyház „jó viszonyában”). A felmerülő problémákat többnyire sikerült az egyházakon belül rendezni (áthelyezéssel, egyházfegyelmi eljárásokkal).

Az idősödő Kádár a nyolcvanas években gyakran beszélt a társadalmi lazulásról és egyre kevésbé értette a fiatalok világát, a modern társadalmi jelenségeket. 1981-ben a pártvezetés körében sajátos módon fejezte ki elégedetlenségét a felsőoktatásban kötelező ideológiai oktatással kapcsolatban: „...van egy tantárgy, a marxizmus-leninizmus, de ez nem elég. Lassan oda jutunk mi – már bocsánat a hasonlatért –, mint valaha a hittan volt a fiataloknál. Unalmas, nem veszélyes tantárgy volt, ha a papot meg nem verte az ember, akkor a jó osztályzat garantálva volt, és kész!” Az egyházpolitikáról tárgyalva 1983-ban pedig a sikeres ifjúsági munkát végző papok tevékenysége kapcsán zsörtölődött. Felszólalása szerint egy korszerű pap „összeszed 15 gyereket, nem szégyelli magát, a falu szélén focizik velük. Azok imádják, tűzbe, vízbe mennek értük, és nekünk ilyenek nincsenek, akik a fiatalok közül erre képesek. Mert itt a fiatalokhoz közel kell lenni, mert 20–22 éves, tud velük együtt menni. Bár volnának ilyen KISZ-aktivistáink, akik ilyesmikkel is foglalkoznának!” Az MSZMP KB agitációs és propagandabizottsága szintén arra figyelmeztetett, hogy bizonyos területeken a papoknak még meghatározó befolyásuk van a családok életére. Igaz, az egyes negatív társadalmi jelenségekkel (válás, abortusz, alkoholizmus, öngyilkosság) kapcsolatos egyházi tanítás nem ütközött élesen a hatalom rendpárti elvárásaival. Az ifjúsági ének- és zenekarok, kirándulások és táborozások szervezését azonban még ekkor is veszélyesnek ítélték.

Az egygenerációnyi időn át fennálló kádári hatalom a rendszeridegen kezdeményezések kezelésére a látványos, direkt fellépések helyett kifinomult módszereket alkalmazott. A művelődés-, kultúr- és egyházpolitikával összehangolt titkosszolgálati eljárások kulcsszava a hatvanas évektől a rendszerváltásig a

bomlasztás lett. A korszak eljárásaiban, ügyekben négy szinten próbálták megtörni a bizalmi kapcsolatokat: 1. az egyházak között; 2. az egyházi vezetés és a hívek között; 3. A különböző csoportok, közösségek (egyházközségek, gyülekezetek, szerzetesrendek stb.) között; illetve 4. A közösségeken belül. Az „oszd meg, és uralkodj” ősi elvének modern alkalmazása végső soron a társadalom atomizálását célozta, de közben személyes törekvések megroppantásával is járt. A korszakkal kapcsolatos visszaemlékezések, a hatalom fennmaradt iratainak feldolgozása alapján úgy tűnik, ez változó sikerrel járt. Mindenesetre ezek a manipulációk, a felhalmozódott sérelmek és a bizalmatlanság a rendszerváltás utáni közéletet, közösségi életet is megmérgezték. Vélhetően ez a keresztény (ifjúsági) közösségek számára is a kádári Magyarország legtovább tartó öröksége.

IRODALOM:

- Gough Roger: *Kádár János, a jó elvtárs?*, Budapest, J LX, 2006.
- Havasy Gyula: *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989*, Budapest, 1990.
- Huszár Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. Budapest, Kossuth, 2003.
- Ivasivka Mátyás – Arató László: *Sziklatábor. A magyarországi katakombacserkészlet története. Visszaemlékezések és dokumentumok (1945–)1948–1988*, Budapest, Új Ember–Márton Áron, 2006.
- Kiss Réka – Soós Viktor Attila – Tabajdi Gábor: *Hogyan üldözzünk egyházakat? Állambiztonsági tankönyv tartótiszteknek*, Budapest, L'Harmattan, 2012.
- Rácz Árpád (szerk.): *Ki volt Kádár? Harag és részrehajlás nélkül a Kádár életéről*. Budapest, Rubicon, 2001.
- Rainer M. János: *Bevezetés a kádárizmusba*. Budapest, L'Harmattan, 2011.
- Virág András: *Hálózatok a cserkészletben – cserkészhálózatok*. Doktori disszertáció, Piliscsaba, 2013.
- Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevéű ügy elemzése*. Doktori disszertáció, Budapest, 2015.

Kádár János úttörő lányok körében (1972)

CSERKÉSZEK A TITKOSSZOLGÁLATOK AKTÁIBAN

Az 1945 után kibontakozó ideológiai harc jegyében a kommunisták igyekeztek a keresztény szervezetek, különösképpen az ifjúságot tömörítő mozgalmak működését is ellehetetleníteni. Ha ez nem sikerült közvetlenül akkor először az általuk létrehozott és irányított mozgalomba, a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetségbe tagolták be az egyesületeket.. A második világháború után újjáéledő cserkész mozgalmat is az is a felszámolandó ifjúsági szervezetek közé sorolták. Egy 1946. június 17-ei Teréz körúti merényletre való hivatkozással, (ebben egy, állítólag cserkészruhát viselő fiatal fiú lövésétől egy orosz tiszt életét vesztette), a megszálló szovjet hatalom kérésére Rajk László belügyminiszter több száz szervezetet, zömmel katolikus egyesületeket oszlatott fel köztük július 20-án a Magyar Cserkészszövetséget. Erről az ügyről és a politikai rendőrség elkövetkező évtizedekben végzett tevékenységéről változó mennyiségben maradtak fenn levéltári dokumentumok. Alábbiakban a történeti kutatás rendelkezésére álló állambiztonsági akták különböző típusait mutatjuk be, szemléltető példák segítségével.

Az 1945 és 1990 között Magyarországon működő államvédelmi/állambiztonsági szervek által keletkeztetett iratanyagok őrzése és jogszabályok szerinti kezelése a 2003. évi III. törvénnyel felállított Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) a feladata. A 3949,40 iratfolyóméternyi (ifm) levéltári iratanyag majd minden típusában található az egyházakkal, a vallásos emberek tevékenységének dokumentálásával kapcsolatos forrás. Mindez alátámasztja azt a tényt, hogy a pártállami egyházpolitika megvalósításának, az Állami Egyházügyi Hivatal mellett az egyik legfontosabb eszköze az állambiztonsági szolgálatok voltak. Ezek alapvető feladatai közé tartozott a társadalom szövetébe évszázadok alatt beágyazódott egyházak és a hozzájuk kötődő ifjúsági szervezetek felszámolása, a hitélet és vallásgyakorlás lehetőségének megszüntetése.

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára őrzésében lévő állambiztonsági iratokat, azok rendezésekor kialakított levéltári rendszer négy szekcióba sorolta. Az első szekcióba tartozó 545,55 ifm-nyi levéltári anyag az

állambiztonsági (államvédelmi) szervek szervezetével, működésével kapcsolatos iratokat tartalmazza. Mivel a cserkészmozgalom feloszlását követően elvesztette korábbi, formális társadalmi pozícióit, a „cserkészakták” száma nem túlságosan nagy. A politikai rendőrség fókuszja 1948 után inkább más, a szocialista rendszerre veszélyesnek nyilvánított személye, csoportokra irányult, közülük is hangsúlyosan az egyházakra és a velük valamilyen kapcsolatban álló személyekre. Így az államvédelmi/állambiztonsági szervek működési irataiban az egykori cserkészek a leggyakrabban a „klerikális reakció”, a „fasiszta” vagy „ellenforradalmi szervezkedések” képviselőiként jelennek meg.

E szekcióban található kevés források egyike az 1.2. fondban lelhető fel. E levéltári egység a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának 1,56 ifm-nyi iratait jelenti, amelynek az 5. dobozában található az a töredékes anyag, amely a vidéki rendőrkapitányságok által 1948-ban készített hangulatjelentéseket tartalmazza. Ezek majd mindegyikében olvasható, a 3. alosztály (vonal) által adott, az egyházakra

vonatkozó információ. A dokumentumgyűjteményben a történelmi egyházak tevékenységéről, a különböző gyűléseken elhangzott felszólalásokról, esetenként miséken vagy búcsúban tartott szentbeszédekről, az egyházak belső életéről, az egyházi személyeket foglalkoztató kérdésekről kaphatunk képet az ÁVO szemüvegén keresztül. E dokumentumgyűjteményből kiderül, hogy ebben az időszakban a cserkészzel kapcsolatos információgyűjtést a politikai rendőrség hármasként alosztálya végezte. Az általuk készített dokumentumok között olvasható például egy 1948. október 25-ei jelentés, amely arról tájékoztat, hogy *„szeptember 26-án Gödöllőn 'a világ indiánnap' keretében a magyarországi indiánabroncs gyűlést tartott. Ezen a gyűlésen résztvettek a feloszlatt és a még létező cserkészcsapatok, ill. kongregációk megbízható küldöttei. A résztvevők létszáma kb. 500 fő volt. A gyűlést „Fehér szarvas” vezette le, akinek rende neve Borvendég Deszkás Sándor, Sashalom Ady Endre u. 16. sz. alatti lakos.”* (ÁBTL 1. 2. 1948. október 25.)

E szekció egy másik őrzési egységében is találkozhatunk cserkész vezetővel kapcsolatos dokumentummal. Az 1.11. fondba tartoznak a Külföldiek Ellenőrző Osztály (Országos Központi Hivatal) iratai. A 24,60 ifm-nyi levéltárba került dokumentum a Magyarországra látogatni szándékozó idegen állampolgárságú személyek ellenőrzéséről ad információkat. Így az országot 1967-ben elhagyó Kölley György székesfehérvári egyházmegyes papot, aki 1971-től a Külföldi Magyar Cserkészsövetség európai kerületének parancsnoki tisztét töltötte be, a Belügyminisztérium III/I-7. Osztálya kérésére 1974-ben vették tiltónévjegyzékbe, és onnan csak 1988-ban törölték *„idős korára való tekintettel”*. (ÁBTL 1.11.13. 0018-836-4. Kölley György.)

A második szekció, amelybe a szervezeti egységekhez nem kapcsolódó, 729,71 ifm-t kitevő állambiztonsági iratok tartoznak, nyolc fondra tagolódik. A 2.1. fondban a volt Zárt irattár levéltári anyaga található. A Zárt irattár

37,32 ifm-ében majd minden, az ÁBTL-ben őrzött irattípus fellelhető: internálási anyag, operatív és vizsgálati dossziék, szálas működési iratok. A Zárt irattárban elsősorban a különböző koncepciók peréhez kötődő iratanyagok találhatóak. Ezek egyikében, amely 1962 májusában az egyéni koncepciók ügyekben szereplő személyekről készült kimutatást tartalmaz, olvasható Wiesler József neve, akit 1953-ban a *„demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel és kémkedés büntetéseért 5 év és 6 hónap börtönre”* ítélték. Az ítélet egyik vádpontját az képezte, hogy a feloszlatt cserkészmozgalom egyik csapatát megpróbálta titokban tovább vezetni és az amerikai „Indián szövetséggel” levelezett.

Az állambiztonsági szervek a látókörükbe került személyekről nyilvántartási kartonokat állítottak ki, és attól függően, hogy róluk, vagy tőlük szereztek bizalmas információkat, kerültek a nyilvántartási rendszerükbe. A 2.2.1. állagba az operatív nyilvántartás 110,53 ifm-nyi, a 2.2.2. állagba a hálózati nyilvántartások 16,06 ifm-nyi iratanyaga került. A 2.2.1. állagban az 1967-től vezetett, az állambiztonsági szervek által egy adott személyről terhelő, kompromitáló adatok birtokában, vagy bizalmas nyomozás alá vont állampolgárokról kiállított operatív nyilvántartási karton található, amely lényegében egy kibővített névmutató kartonnak felel meg. A karton „A” oldalára, a személyi adatok mellé a terhelő adatok és azok a dossziészárok kerültek, mely(ek)ben az adott személy megtalálható. A „B” oldalon az esetleges további dossziészárok és terhelő információkat sorolták fel. Ez a kartontípus a rajta lévő adatokkal jelentős segítséget nyújt az adott személyre vonatkozó ügyek felgöngyölítésében. A dokumentumok azonban sok esetben pontatlan információkat is tartalmaznak egy-egy célszemély előéletével kapcsolatban, illetve a hatvanas évek után keletkezett kartokon tényként éltek tovább az ÁVH minősítései, a konstruált perek vádpontjai. Ugyanakkor a belügyi intézkedések feltárásához ezek az adatso-

Baranyai György, Eperjesi László a BM III/III. Csoportfőnökség parancsnokai

rok nagy segítséget nyújthatnak. Jó példa erre a „földalatti” cserkészmozgalomban is jelentős szerepet játszó Kölley György operatív kartonja, amely korábbi cserkésztsízségeit tévesen, míg az ellene indított eljárásokat tényszerűen rögzíti. (ÁBTL 2. 2. 1. Operatív nyilvántartási karton. I/11. 5. Kölley György)

A 2.2.2. állagban találhatóak a hálózati nyilvántartásban szereplő kartonok. Ezek közül csak egy a hétköznapi használatban „ügynökkartonnak” nevezett irat, a 6-os karton, melyen a hálózati személy adatai mellett beszerzésének ideje, alapja, minősítése, foglalkoztatási vonala, fedőneve, dossziéjának élő és irattári száma, naplósám, a beszervezőjének neve, rendfokozata szerepel. A politikai rendőrségnek sikerült többeket beszervezni a cserkészmozgalomhoz kötődő személyek közül is. Így hálózati kartonjuk, természetesen azoké, akiknek a kartonját nem semmisítették meg az állambiztonsági szervek, és 1997 után azokat átadták, az ÁBTL-ben fellelhető.

A 2.5. fondba a személyes szabadságot korlátozó intézkedések 442,96 ifm-nyi iratai kerültek. Ez a fond a jogszolgáltatás hagyományos eljárási eszközein kívül alkalmazott esz-

közök, az internálás, kitiltás, kitelepítés, rendőrhatalósági felügyelet valamint közbiztonsági őrizet során keletkezett dokumentumokat tartalmazza. Sok személy került internálótáborba, kitelepítésre vagy rendőrhatalósági felügyelet alá, akinél indoklásképpen a cserkészzel kapcsolatos tevékenység volt a vád.

A 2.7. fondban a belügyi információs jelentések elnevezésű, három állagra tagolódó 17,46 ifm-nyi iratanyaga található, amely a belügyi felső vezetés informálásán kívül a párt és az állam irányítói számára készült. Az állambiztonsági szervek által bel- és külföldön gyűjtött információk tömegéből kellett az említett felsővezetés részére válogatásokat, elemzéseket készíteni a III. Főcsoportfőnökségen belül különböző neveken működött tájékoztatási rendszernek. A 2.7.1. állag, az 1979. január 2. és 1990. január 12. között, a Napi Operatív Információs Jelentéseken (NOIJ) alapuló tájékoztatási rendszer által keletkeztetett iratokat foglalja magában. A NOIJ kialakításának fő célja a BM vezetőségének rövid, naprakész, gyors tájékoztatása volt. A BM szorgalmasan gyűjtötte mind a magyarországi, mind az emigrációban tevékenykedő cserkészvezetőkkel kapcsolatos

Harangozó Szilveszter, Horváth József, Rácz Sándor a BM III/III Csoportfőnökség parancsnokai

értesüléseket. Egy 1983-as jelentésből kiderül, hogy november 3-án a Hazafias Népfőnt V. kerületi központjában, a „Fényes Szellők” klubjában regőscserkész össejövetelt tartottak. A megjelent közel ötven főből többen is felszóáltak és a cserkészettel kapcsolatos élményeikről beszéltek. A múlt felidéző beszédek mellett Kristó Nagy Gyula irodalomtörténész

igyekezett a jövő útját is felvázolni mikor kijelentette, hogy *„Dühbe jövök, ha a múltunk ilyen-olyan emlékei sorra jönnek... Talán a ma helyett a tegnapkal jobban foglalkozunk! Most kellene a pedagógiában átvenni azokat az 'angol' módszereket, amiket a cserkészzet adaptál minékünk (sic! – V.G.) ifjúságunk számára.”* (ÁBTL 2.7.1. BRFK–174/1/1983.december 9.) A hírszerzés által szolgáltatott információsjelentésből kiderül, hogy az amerikai Magyar Cserkészmozgalom szeretne részt venni a hazai cserkészzet újjáélesztésében, de vezetője Bodnár Gábor szerint *„nem lesz könnyű Magyarországon cserkészkedni. Létezik ugyan egy ideiglenes intéző bizottság, de az abban lévő személyek többsége az „isten, haza és embertárs szolgálata” cserkészkövetelményből nem vállalja isten szolgálatát (a vallást), amely nélkül pedig nincs cserkészzet. Ezért szerinte a magyarországi cserkészeket nem fogja támogatni sem a külföldi cserkészzet, sem a hazai közvélemény”.* (ÁBTL 2.7.1. III/I–45-78/10/3/1988. december 22.) Bodnár a mozgalom magyarországi újjáindításához két területen kíván segítséget nyújtani: egyrészt továbbképzést biztosítana cserkészvezetők továbbképzéséhez az USA-ban, másrészt vállalja nem csak a cserkészettel kapcsolatos könyvek kiadását, hanem azok Magyarországra történő eljuttatását is.

Az ÁBTL dossziéinak majd kétharmada (hálózati, operatív és vizsgálati dosszié) a harmadik szekcióban 2480,86 ifm-nyi anyagban található, mely két fondra tagolódik: az első a központi operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek által kezelt dossziék, a második a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék. A 3.1. fond kilenc állagának jó részében található cserkészzel kapcsolatos dosszié. A 3.1.1. és a 3.1.2. állag az állambiztonsági munka egyik legfontosabb eszközének, a hálózati személyeknek a beszerzési és munkadossziéit tartalmazza. A beszerzési dosszié a hálózati szereplőnek a személyi dossziéja, amelyben minden rá vonatkozó információ megtalálható. Ebben a 115,09 ifm-nyi iratanyagban a tényleges számukhoz képest nagyon kevés a cserkészzel kapcsolatban foglalkoztatott ügynöki beszerzési dosszié maradt fenn. ((Az ÁBTL-ben őrzött beszerzési dossziék közül, a jelenlegi feldolgozottsági szinten mindössze négy ilyen dosszié ismert: ÁBTL 3.1.1. B-78088. „Nagy István”, ÁBTL 3.1.1. B-91051. „Kassai Béla”, ÁBTL 3.1.1. B-91188. „Kiss Ferenc”, ÁBTL 3.1.1. B-91656. „Sárfi”) Terhelő adatok alapján 1953-ban szervezték be a hálózatba Felkai Ervint, hogy a vele kapcsolatban álló bencésekről adjon jelentéseket. Felkai a Pálffy Aurél bencés szerzetes által szervezett és vezetett cserkészcsapat tevékenységének felderítésére akarták felhasználni, azonban pár hónap múlva dekonspirált, elmesélte beszerzését édesanyjának és menyasszonyának. Ezért amikor 1953 nyarán felszámolták Pálffy csoportját és többeket letartóztattak, *„ekkor mint áruló ügynök – és mint a szervezkedés aktív tagja – el lett ítélve Felkay [sic!] Ervin is”*. (ÁBTL 3.1.1. B-78088. „Nagy István”) Felkai csak az 1957-es disszidálását követően zárták ki a hálózatból. „Sárfi” fedőnevű ügynök dossziéja abból a szempontból különösen érdekes, hogy az amúgy kevés forrásban előforduló zsidó cserkészzel kapcsolatos adatokat tartalmaz. „Sárfi” a Budai Izraelita Hitközség által szervezett 311. számú

Vörösmarty cserkészcsapatról adott információkat annak az 1920-as években történt létrejöttétől az 1958-as esztendőig az állambiztonság számára. Az ügynök jelentéséből kiderül, hogy kik azok a személyek, akik még az 1956-os forradalom leverését követő években is aktívan részt vesznek e cserkész találkozókban. (ÁBTL 3.1.1. B-91656. „Sárfi”).

A 3.1.2. állagba tartozó 403,36 ifm-et kitevő munkadossziékon belül már jóval több a cserkészzel kapcsolatba hozható személyek, csoportok tevékenységére vonatkozó jelentéseket tartalmazó iratanyag kutatható. Az állambiztonság igyekezett elsősorban a kvalifikált, magas tisztséget betöltő személyeket beszervezni, hiszen a tőlük kapott információ és a rajtuk keresztül történő dezinformálás, befolyásolás és bomlasztás segítségével könnyebb volt a cserkészmozgalommal szembeni fellépés. Egy jól működő közösség tagjairól nem könnyű információkat gyűjteni, a pártállam titkosrendőrsége kutatott a gyenge láncszemek után, akiknek személyén keresztül behatolhattak az adott csoport belső körébe. „Csapó Géza” fedőnevű ügynök ismerősi körébe tartozó cserkész vezetőkről készített jelentéseket, valamint informálta az állambiztonságot a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége rövid ideig tartó 1956-os működéséről is. (ÁBTL 3.1.2. M-14147. „Csapó Géza”)

Hasonlóképpen nyertek értékes információkat a politikai rendőrség tisztjei „Pákozdi János” fedőnéven jelentő hálózati személytől. „Pákozdi”-t 1953-ban államellenes összeesküvés vádjával 12 évi börtönbüntetésre ítélték, majd 1956-ban a forradalom alatt szabadult ki a fogságból, de a szabadságharc bukását követően az újbóli bebörtönzés helyett az állambiztonsággal való együttműködést választotta. Így jelentéseket készített volt rabtársai, egyházi kapcsolatai és cserkészársai tevékenységéről. (ÁBTL 3.1.2. M-33971/2. „Pákozdi János”)

A fennmaradt dokumentumok alapján két tucat olyan hálózati személyt sikerült eddig azonosítani, aki valamilyen formában adatokat

szolgáltatott az állambiztonsági szerveknek az egykori cserkészcsapatokról vagy az informálisan tovább élő közösségekről.

A 3.1.5. állagba a bizalmas nyomozások különböző fajtájú, de az irattározás után egységesen „O” jellel ellátott operatív dossziék tartoznak. A 479,97 ifm-nyi iratanyag között a nyitás alapján találhatunk személyi, csoport, körözési, rendkívüli események vagy objektum(vonal)–dossziékat. A célszemély(ek) re, vagy célcsoportokra vonatkozó adatgyűjtést általában már korábban megkezdték, és az így fölhalmozódott iratokat helyezték a megnyitott személyi vagy csoportdossziéba. A bizalmas nyomozás alatt álló személyre nyitott dosszié a nyitásról szóló határozatot, környezettanulmányt, kapcsolatrendszerének névsorát, ügynöki jelentéseket, szoba- vagy telefonlehallgatásról készült feljegyzéseket, levéllenőrzés eredményeit tartalmazza. A cserkészzel kapcsolatban alapvetően két forrást szükséges mindenképpen megemlíteni. Az egyik a *„Volt cserkészmozgalom”* címmel nyitott dosszié, amelyben a Magyar Cserkészszövetség 1945 utáni történetére, fontosabb vezetőire vonatkozóan találhatunk benne információkat. A dossziében több tartalmas és a mozgalmat alaposan bemutató összefoglaló jelentés olvasható a Cserkészmozgalomról, annak felépítéséről, országos és helyi vezetőiről illetve a mozgalmakon belüli irányzatokról. Magát a dossziét 1961-ben zárták le és helyezték irattárba, mivel számos célszemélyt már más, elsősorban a *„Fekete Hollók”* fedőnevű ügy kapcsán már eljárás alá vontak. (Wirthné, 2015)

A másik forrás egy három dossziéból álló sorozat, amely *„Cserkész ügy”* néven került megnyitásra 1953-ban az Államvédelmi Hatóság Győr-Sopron megyei Osztálya kérésére. E három kötetes iratanyag elsősorban az 1948 után feloszlott a győri bencés gimnázium diákjaihoz kötődő Pálffy Aurél bencés szerzetes által irányított Jedlik Ányos elnevezésű cserkészcsapat tevékenységének felszámolásáról, valamint a cserkészcsapat egyik vezetőjének,

az 1951-ben külföldre távozott Pázmány Gézának a hazai rendtagokkal és fiatalabb rendi növendékekkel folytatott levelezéséről szól. (ÁBTL 3.1.5. O–9174. Cserkész ügy) Ezen állagban található cserkészzel kapcsolatos iratok közül érdemes még megemlíteni az *„Indiánok”* fedőnevű csoportdossziét, amely Kölley György székesfehérvári egyházmegyes pap és volt cserkész vezető 1956 utáni tevékenységének felderítésének iratait tartalmazza. (ÁBTL 3.1.5. O–11625/1-2. „Indiánok”)

Ha a bizalmas nyomozás során az adott személyt vagy a csoport tagjait a terhelő adatok birtokában letartóztatták, akkor a letartóztatással és a vizsgálattal kapcsolatos dokumentumokat a vizsgálati dossziékban helyezték el. Az ÁBTL levéltári rendszerének 3.1.9. állagában találhatóak az 1226,72 ifm-t kitevő vizsgálati dossziék, amelyek a magyarországi egyházüldözés történetének egyik legfontosabb és legértékesebb forrásai. A cserkészmozgalom tagjai, vagy velük kapcsolatba hozható személyek közül többen kerültek vizsgálati eljárás során gyanúsítottként letartóztatásba. Az egyik ilyen, a már említett Pázmány Géza és társai néven indított vizsgálati eljárás iratait tartalmazó dossziésorozat. Ezen dokumentumok a Rákosi-korszak egy szövevényes államvédelmi nyomozásáról tudósítanak, amely a volt bencés diákokat és bencés szerzeteseket érintő vizsgálati eljárások sorozata. Itt a sokszereplős, az egyházi iskolák államosítása ellen tiltakozó, az illegális cserkésztevékenység és hitoktatás folytató csoportok tevékenységének felderítésében, már a népi demokrácia megdöntésének vádjával mellett a nyugati hatalmak számára történő kémkedés is megfogalmazódott, és velük szemben a rendszer a legsúlyosabb büntetések kiszabásától sem riadt vissza. (ÁBTL 3.1.9. V–116809/1-6. Pázmány Géza és társai) 1950-ben Szegeden indítottak nyomozást az államvédelmi tiszték Sahin Tóth Zoltán főhadnagy és társai ellen fegyveres összeesküvés gyanújával. (ÁBTL 3.1.9. V–22082. Sahin Tóth Zoltán és társai) A politikai nyomozók munkájuk során megállapí-

tották, hogy szervezkedés tagjainak legtöbbje a cserkészmozgalomból ismerte egymást. 1951-ben indítottak eljárást Borvendég Deszkás Sándor és társai ellen, azzal vádolva őket, hogy a cserkészmozgalom keretein belül az általuk szervezett Indián Abroncs elnevezésű indiánmozgalmat a cserkészlet felszámolását követően egy klerikális, jobboldali szervezkedésként tovább folytatták, szemben állva a „demokratikus” ifjúsági mozgalmak céljaival. (ÁBTL 3.1.9. V–19490. Borvendég Deszkás Sándor)

Az állambiztonsági szervek munkájuk során nemcsak a cserkészek itthoni tevékenységét kísérték figyelemmel, hanem külföldi kapcsolataikról, a nemzetközi szervezetek munkájában való részvételükről, továbbá az emigrációban élő cserkészek tevékenységéről is gyűjtöttek információkat. A hírszerzés operatív tisztjei és az általuk irányított hálózati személyek révén szerzett dokumentumokat a 3.2. fondban, a 216,72 ifm-nyi, a III/I. Csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziékban találhatjuk. A kilenc állagra tagolódó fond több állagában található cserkészettel kapcsolatos iratanyag. A 3.2.1. és a 3.2.3. állagban található a hírszerzés által foglalkoztatott hálózati személyek „Bt” jelű beszervezési és „Mt” jelű munkadossszéja. A hírszerzés „*Broger*” fedőnevű ügynöke 1955 novemberétől együttműködve a belső elhárítással a piarista rendről, a hittudományi akadémiáról adott jelentései mellett az illegalitásban működő Pilis nevű cserkészcsapat tevékenységéről is tájékoztatta tartótisztjeit. (ÁBTL 3.2.1. Bt-963/1. „*Broger*”) „*Gál Péter*” fedőnevű, a hírszerzés által foglalkoztatott Belgiumban élő emigráns újságok szerkesztésével foglalkozó hálózati személy volt, aki a magyar emigráció szervezetének tagjairól, így a cserkésekről is készített jelentéseket. (ÁBTL 3.2.3. Mt-496/2. „*Gál Péter*”) Azonban a legtöbb, a hírszerzés által keletkeztetett dokumentum a 3.2.5. állagban az „O–8”-as jelzettel irattározott operatív dossziékban található. Az 53,28 ifm-nyi iratanyagban a hírszerzés számára fontos objektumokban (hivatal, intézmény, vállalat, szervezet

stb.) folyó ellenséges tevékenység felderítésére, valamint különböző témakörök (pl. ügynökhelyzet egy adott országban, hírszerző-tevékenység Magyarország ellen, a külföldön tartózkodó magyar állampolgárok ellenőrzése) feldolgozása közben készített dokumentumok lelhetőek fel. „*Szabadságharcosok*” fedőnéven nyitott dossziésorozatban lelhető fel több a cserkészettel kapcsolatos iratanyag. Így megtalálható a Bognár György által szerkesztett Cserkészkönyv 3. kötete, a Magyar Cserkészszövetség töredékes iratai 1950-ből, a New Brunswick-i Magyar Cserkészekkel kapcsolatos dokumentumok (programok, meghívók), vagy a Cserkészszövetségnek az 1977-ből fennmaradt éves jelentése. (ÁBTL 3.2.5. O–8–2001 „*Szabadságharcosok*”)

A Történeti Levéltárban kialakított levéltári rendszer egyik szekciójába különböző tematika alapján kialakított gyűjtemények kerültek besorolásra. Az ide tartozó 102,93 ifm-nyi iratanyag tizenhárom fondra tagolódik. Ezek közül az első fondban találhatóak cserkészettel kapcsolatos dokumentumok. 2009-ben került besorolásra a 4.1. fondba a korábban az ÁBTL könyvtárában található, a BM-től „örökölt” állambiztonsági szakirodalom. Ezek a könyvek a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tansejkének és más belügyi oktatási intézmények kiadványai, illetve a hivatásos állomány képzéséhez használt oktatási segédanyagok. Az állambiztonsági tankönyvek és kiadványok között néhány tartalmaz a cserkészetre vonatkozó tanulmányt is. Így például az egyik, az 1956 forradalom kitörésének okaival foglalkozó dokumentumgyűjteményben több a népi demokrácia ellenségeként számon tartott szervezet, pl. Fekete Kereszt, Kereszt-Kard Szövetség stb. mellett a Cserkészszövetséggel kapcsolatban is fellelhető iratanyag. A Rendőrtiszti Főiskola hallgatói számára 1972-ben oktatóanyagot készítettek a különböző ellenséges szervezet történetéről és felépítéséről, amelyek között megtalálható a Cserkészszövetség is. (ÁBTL 4.1. A-740/5, A-3829/14)

A fenti vázlatos ismertetés is jól jelzi, hogy a politikai rendőrség által kitüntetett figyelemmel kísért szervezet volt a Magyar Cserkészmozgalom, tagjainak tevékenységét igyekeztek folyamatosan ellenőrizni. Bár a Rákosi- és a Kádár-korszak ugyan eltérő módon közelített feléjük, de még az utolsó negyedszázadban is szorosan szemmel tartották a cserkészethez kötődő személyeket. A pártállam uralmának évtizedeiből jelentős mennyiségű, a cserkészetre vonatkozó irat maradt fenn, s azok – mint jelen tanulmányomban azt érzékeltetni próbáltam – az ÁBTL szinte minden egyes szekciójában fellelhetők.

Azonban ezen iratok tanulmányozásánál nagyon fontos az a kutatói attitűd, hogy a forrásokat kritikával használva, más dokumentumokkal egybe vetve lehet csak felhasználni. A fenn maradt iratok legnagyobb része a titkos nyomozások vagy a vizsgálati eljárások során keletkezett és ezek között is nagy számban található sokszor a pletyka szintjét sem meghaladó ügynöki jelentés, amelyekben az emberek egymás közötti kommunikációját, kapcsolati rendszerét, véleményüket, terveiket, gondolataikat rögzítették. (A Történeti Levéltárban található III/III. Csoportfőnökség hálózati személyeivel kapcsolatos iratanyag a Levéltár összes iratainak mintegy 13 százalékát teszi ki. Bár ez a mennyiség kevésnek tűnik, de a Levéltár állagai közül az ügynökök munkadossziéját tartalmazó állag mennyiségileg a negyedik legtöbb iratanyagot tartalmazó levéltári egység.) Így elmondható, hogy a Történeti Levéltárban őrzött iratanyag elsősorban az 1945 és 1989 közötti Magyarország társadalomtörténetének a „szocialista rendszer egyedi társadalmi megélésének mindennapi jellemzőiről szóló” olyan forrásbázisa, amelyben csak a legszigorúbb szakmai szempontok érvényesítésével, forráskritikával lehet kutatni.

IRODALOM:

- Gyarmati György: Ha tied az ÁVO, tied a hatalom... In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről.* Szerkesztette: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 117–121.
- Tóth Eszter: Zárt irattár a zárt irattárban. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2004. 236–243.
- Jobst Ágnes: A Történeti Levéltár könyvtára. In: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2004. 304–305.
- Petrikné Vámos Ida: Iratok a Történeti Hivatalban. Vázlat a volt állambiztonsági szervek iratanyagának irattani feltáráshoz. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Történeti Hivatal, Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 44–45.
- Bank Barbara: Az internálás és kitelepítés dokumentumai a Történeti Levéltárban. In: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2004. 107–130.
- Müller Rolf: Belügyi információs jelentések, 1964–1990. In.: *Trezor 3. Az átmenet évkönyve, 2003.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2004. 147–163.
- Müller Rolf: Napi Operatív Információs Jelentések, 1979–89. In: *Trezor 1. A Történeti Hivatal évkönyve, 1999.* Szerk.: Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 1999. 251–254.
- Wirthné Diera Bernadett: *Katolikus hitoktatás és elitképzés a Kádár-korszakban. Az 1961-es „Fekete Hollók” fedőnevű ügy elemzése.* Doktori disszertáció, 2015.

AZ ÜLDÖZÖTT CSERKÉSZEK EMLÉKEZETE

Az 1948 után bűvópatakszerűen tovább élő cserkészközösségekben nem csak a mozgalom régi módszerei, illetve emlékei maradtak fenn. A kommunista terror, majd az 1956 utáni megtorlás történetei is sokáig csak szóbeli hagyományként öröklődtek tovább. Miközben a cserkészek 1945 utáni üldöztetése mélyen élt az egyes helyi kisközösségek emlékezetében, a különböző sorstragédiák a kádári nyilvánosságban 1989-ig tabunak számítottak. A konstruált perekben elítélt, kivégzett vagy internálós munkatáborokba hurcolt áldozatok sorsát nyilvánosan elbeszélő emlékezeti munka évtizedekig az emigráns cserkészekre maradt.

A rendszerváltást követően egymás után jelenhettek meg a korszakkal kapcsolatos visszaemlékezések. A cserkészsajtó mellett napilapokban, interjúkötetekben, dokumentumfilmekben nyílt lehetőség a múlt megidézésére. Sok esetben a kommunista diktatúrával kapcsolatos nagy elbeszélésekben, a kortanúk élet-interjúiban fontos összetevőként jelentek meg a cserkészemlékek. Mindezek felszínre kerülését elősegítették a jelentős közszerepet játszó egykori cserkészek (Antall József miniszterelnök, Göncz Árpád köztársasági elnök, Sinkovits Imre, a nemzet színésze és sokan mások) megszólalásai is. A „földalatti mozgalom” emlékezetének alakulására a levéltárak megnyitása után folyamatosan gyarapodó tudományos kutatási eredmények szintén hatottak. (A cserkészmozgalom iratainak legfontosabb hazai gyűjteménye jelenleg a Gödöllői Városi Könyvtárban található.)

A cserkész múlt megidézésének meghatározó színterei is kialakultak: emléktáblák, sír-emlékek, kopjafák, az egykori vezetőkről elnevezett intézmények vagy éppen földrajzi helyek hirdetik azok emlékét, akik ifúságnevelő mun-

kájuk miatt kerültek a hatalom célkeresztjébe. A különböző nemzeti emlékhelyeken is szembeüthetünk egykori cserkészsorsokkal. A Rákosskeresztúri új köztemetőben a 301-es parcella sarkán és a 298-as parcella közepén állított márványtáblán a 2000-es években tizenegy egykori cserkész neve szerepelt. A 2002-ben Budapesten megnyílt Terror Háza Múzeum (Andrássy út 60.) épületén lévő kegyeleti falon is jelentős számban találhatunk fényképeket egykori ifúsági vezetőkről. A megemlékezések egy része az ezredforduló óta a kommunizmus áldozatainak emléknapijához (február 25.) kötődik, de a személyes sorstragédiákhoz kapcsolódva más évfordulók is megszokottá váltak.

Az emlékeket, történeteket a Cserkészkönyvtár vezetője, Bokody József cserkész tisztt (Jóska bá) éveken át gyűjtötte és rendszerezte. Gyűjteményében a nyilas-, illetve a kommunista korszakból, a német, illetve a szovjet megszállás időszakából is összegezte a mozgalmat és annak vezetőit érintő üldöztetést. A személyes interjúk, levelezések révén olyan adatbázist hozott létre, amely a történeti kutatások kiindulópontjaként is szolgálhat. Munkássága részben kapcsolódik Hetényi Varga Károly (a mecseki katakombacserkész egykori őrvezetője) tevékenységéhez, aki már a hetvenes évektől gyűjtötte a nyilas (náci) és a kommunista egyházüldözés magyar mártírjainak történeteit.

Az alább bemutatott életutakban találhatunk kifejezetten a cserkésztevékenység miatt üldözötteket, de olvashatunk közéleti szerepvállalásuk miatt elítélt személyekről, akiknek a környezete számon tartotta cserkész múltjukat. A rövid életrajzok bevezetéseként és Bokody József munkássága előtt tisztelegve közöljük egyik február 25-i megemlékezését is.

EMLÉKEZZÜNK

cserkésztestvéreinkre, akik életüket adták hitükért, magyarságukért, a szabadságért. A háború zaja ugyan lassan elcsitult, a náci csizmák ütemes kopogása is megszűnt. Rövid időre fellelegezhettünk. De csak rövid időre, mert újabb megszállók érkeztek, előzőnlőtte az országot a „felszabadítónak” mondott szovjet hadsereg. Pár hét alatt beláttuk, hogy magyarságunk, cserkészteünk veszélyben van. Eddig a baloldalinak mondottakat, most a jobboldalinak kikiáltottakat üldözték, de a középen álló „igaz magyarokat” sem kímélték.

Már 1945 első hónapjaiban több cserkésztestvérünket le-tartóztatták, bebörtönözték, évekre vagy bizonytalan időre internálták. Sokan a Conti utcai szovjet katonai bíróság ítélete alapján évekre Szovjet-Szibéria valamelyik embertelen Gulag munkatáborába kerültek. A kommunista hatalom szovjet nyomásra különféle kitalált vádakkal sorozatban tartóztatta le fiatal cserkészeinket és cserkészvezetőinket. Voltak olyan cserkészek, akiket vallásosságuk, papi hivatásuk vagy munkahelyi tevékenységük miatt, illetve egy rosszakaró feljelentése alapján vittek el, de sokan voltak olyanok is, akiknek kifejezetten cserkészteük volt a „bűnük”. A kihallgatások általában meztelenre vetkőztetéssel, gumibottal való veréssel, elektromos sokkolással és más kínzásokkal párosultak. Aki nem bírta, összeesett, felocsolták, és folytatták az embertelen módszereket. A nekik tetsző vallomást nem mindig sikerült kicsikarni. Ezért a kihallgatási jegyzőkönyveket is sok esetben meghamisították, hogy a kitalált vádak „igazak legyenek”. Ezeket tizenhat évesen én is átéltem a kerületi kapitányságon, az Andrássy út 60.-ban, mások a Toloncházban, a Gyűjtőfogházban vagy Kistarcsán, az internálótáborban.

A több száz kitelepített, internált, hazai és orosz kényszer-munkatáborban raboskodó vagy bebörtönzött cserkészteből sokan – lelkiileg meggyötörve, fizikailag tönkretéve – évek múltával kerültek csak haza, ha egyáltalán hazakerültek. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után pedig a Kádár-féle „puha diktatúrában” csendben tovább folyt a könyörtelen megtorlás. Többen még ma is jeltelen sírban nyugszanak azok közül, akiket a kivégzés után a budapesti Kerepesi, illetve az Új köztemetőben vagy valamely vidéki város temetőjében, illetve a temető árkában névtelenül hantoltak el.

Emlékezzünk mártírhalt halt cserkésztestvéreinkre, s ha sírjaik felé jártok, gyújtsatok gyertyát, hajtsatok meg fejeteket, és tegyetek a sírra egy szál virágot vagy egy árvalányhaj csokrot.

CSERKÉSZMÁRTÍROK

1945 és 1956 között kivégzett vagy börtönben elhunyt
cserkésztestvéreink

A „KAMARAERDEI GYILKOSSÁG”

Két bencés diákot, **Dietzl Lászlót** és **Unden Miklóst** (a 314. számú Czuczor Gergely cserkészcsapat tagjait), valószínűleg a háború borzalmai elől, a Bakonyban lévő rokonokhoz küldték szüleik. A háború befejezése után visszatértek Budapestre, és folytatták tanulmányaikat. Meggondolatlanságból vagy diáksínyből összegyűjtötték az utcán heverő pisztolyokat, fegyvereket és robbanóanyagokat, azzal, hogy jók lesznek majd valamire, például halászatra. Ez lett a vesztük. A PRO (Politikai Rendőrségi Osztály, az ÁVH elődje) 1946. június 6-án letartóztatta őket, és 15-én bekerültek a Markó utcai börtönbe, kihallgatásukra azonban részben az Andrásy út 60.-ban került sor. Az volt az ellenük felhozott vád, hogy a Bakonyban egy leventetothonban katonai kiképzést kaptak, röpcédulákat gyártottak és terjesztettek, valamint szovjet katonák meggyilkolására szervezkedtek. Később pedig egy kamaraerdei kirándulás alkalmával agyonlőttek egy szovjet őrmestert, és a helyszínen elásták a holttestét. A „fasiszta összeesküvésnek” beállított ügyet kapcsolatba hozták egy „Bakonyi Brigád” néven emlegetett szervezettel.

Az ügyben Olofsson Placid bencés, Vág József jezsuita és Kölley (Köhler) György, a Magyar Cserkészszövetség országos kiscserkész-vezetőtiszte szerepelt „felbujtóként”.

A megfelelő fenyegetés, verés és kínzás után a két cserkészfiúval a Kamaraerdőben, az állítólagos helyszínen eljátszották a gyilkosság véres jelenetét.

A „meggyűrás jól sikerült”, a fiúk „töredelmesen mindent bevallottak”, és ahogy a nyomozók kívánták, be is mutatták a „történetet”. A *Képes Figyelő* címlapján hozta a megdöbbentő képet, a két fiút pisztollyal a kezükben. Erre a korabeli pártsajtó erőteljes cserkészellenes kampányt indított.

Az állítólagos atrocitások miatt Szviridov altábornagy, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetője 1946. június 18-án ultimátumot küldött a magyar miniszterelnöknek, melyben különféle egyesületek (így a cserkészlet) feloszlását követelte. Rajk László belügyminiszter 1946. július 19-én körülbelül ezer társadalmi, egyházi szervezet mellett a Magyar Cserkészszövetséget is feloszlatta. Ez persze nem akadályozta meg, hogy a letartóztatott cserkészfiúk szovjet katonai bíróság elé kerüljenek. Az ügyben a megszállók Conti utcai bírósága 1946. szeptember 9-én olyan személyeket ítél el együttesen, akik korábban soha sem találkoztak és nem is ismerték egymást. Az ítéletet a szovjet büntetőtörvénykönyv alapján mondták ki. Ezek szerint Dietzl Lászlót és Unden Miklóst, valamint Tasch Ferencet halálbüntetésre, a többieket Szovjetunióban letöltendő kényszerszolgálatra ítélték: Hódi Rezső István hét, Kerényi László tíz, Kölley György nyolc, Olofsson Placid tíz, Pregitzer Ernő hét év büntetést kapott, Vág Józsefet pedig szintén deportálták.

Az ügybe kevert további vádlottakat is szovjetunióbeli kényszerszolgálatra ítélték, és valamennyien 1954. februárban térhettek csak haza: Pregitzer Ferenc és fia, Pregitzer Ernő (314. számú cserkészcsapat), Hódi Rezső, Tittel Oszkár, Kerényi László, Pucher János és

Parti György. Többek sorsáról ma sem tudunk semmit. A halálos ítéleteket Sopronkőhidán hajtották végre. A kivégzettek sírhelye ismeretlen. A Sopronkőhidai Fegyház és Börtön közlése szerint „az 1954 előtti iratok – egy tűzeset miatt – nem találhatók.” (A kutatás tovább folyik.)

Ezzel a perrel párhuzamosan, koholt vádak alapján további halálos ítéleteket hozó perek sorozata indult el korábbi cserkészek és cserkészvezetők ellen. Végül az erős kényszer hatására, 1948. június 27-én a „demokratikus” Magyar Cserkészfiúk Szövetségének közgyűlése, a beépített baloldali káderek segítségével, a Magyar Úttörők Szövetségével való egyesülést, gyakorlatilag a cserkészlet megszüntetését határozta el.

Elgondolkoztató, hogy a kiránduló cserkészraj többi tagját nem hallgatták ki, illetve a holttestet nem keresték és soha nem is találták meg, pedig a helyszínt a fiúk „pontosan megmutatták”. Az állítólagos szovjet őrmester a híradásokban hol hadnagyként, hol csak egyszerű katonaként szerepelt. Nem derült ki, nem volt fontos az sem, hogy melyik bakonyi faluban és kitől kaptak az elítéltek katonai kiképzést.

AZ ÁVH PÁRTÓRSÉG ÉS A SZALÉZIAK PERE

1952 július–augusztusában az ÁVH Pártórségéből kilenc, a szalézi rendből öt főt, illetve két civil személyt, összesen tizenhat főt vettek őrizetbe. A Pártórség tagjai közül többen a szalézi rend újpesti árvaházában, a Clarisseumban nevelkedtek, és sorozás útján kerültek az ÁVH kötelékébe.

A perben két cserkész is volt, **Zana Albert**, egy ÁVH-hoz besorozott őrmester és Pokorni János tervezőtechnikus. (Zana Albertet több visszaemlékezésben, tanulmányban szalézi szerzetesnek mondják, de ez tévedés!) A ki-

hallgatások után, 1952. október 28–30-án került sor a szigorúan titkos elsőfokú tárgyalásra a Budapesti Hadbíróságon. A vád a demokratikus államrend megdöntésére irányuló, illetve klerikális szervezkedés, hűtlenség, valamint feljelentési kötelezettség elmulasztása volt. A Kovács Béla hadbíró alezredes vezette bíróság Béres György államvédelmi őrnagy ügyész közreműködésével négy vádlottat – köztük Zana Albert cserkészt – kötél általi halálra ítélt. Később egy fő halálos ítéletét tizenöt év börtönre változtatták. A többi vádlott is hosszú börtönbüntetést kapott, köztük Pokorni János cserkészt tizenkét évre ítélték.

A másodfokú, ugyancsak szigorúan titkos tárgyalásra 1953. március 12-én került sor a Katonai Felsőbíróságon. Itt az államügyész hosszan és szenvedélyesen támadta a per tizenharmadrendű vádlottját, Ádám László szalézi szerzetes tartományfőnököt, és kérte a halálos ítélet kiszabását. Ekkor dr. Ganczaugh Béla kirendelt védőügyvéd rábeszélésére Ádám László visszavonta fellebbezését, s mivel az elsőfokú ítéletet az ügyész már elfogadta, az életbe lépett, ezért Ádám Lászlót elvezették, és így megmenekült a kivégzéstől. A többi elítélt elsőfokú ítéletét jóváhagyták. Zana Albert cserkészt és két nem cserkész társát június 8-án kivégezték. Zana sírját a mai napig nem találták meg. Emléktábláját Budapest XII. kerületében, a Városmajor u. 59/a alatt lévő Kós Károly Általános Iskola udvarán avatták fel 2008. november 21-én.

KÉT BAJAI CSOPORT MÁRTÍRJAI

A Koppándy-csoport

1952-ben az ÁVH a bajai Kard és Kereszt Mozgalom mintegy negyven tagját tartóztatta le. A Katonai Bíróság 1953. április 14–16-án hat fő ügyét a szintén bajai Kosztolányi-

csoport tagjaival összevonva tárgyalta, míg a Markó utcában tizenhárom vádlott ellen folyt eljárás. Összesen két halálos ítélet született, a többiek 3–15 év börtönbüntetést kaptak.

A kivégzett vitéz **Koppándy József** (1900–1953) alezredes, a bajai határvasúti parancsnoka és vitéz **Gramling László** (1909–1953) főhadnagy, aki 1996-ban posztumusz megkapta a Szabad Magyarorszáért érdemkeresztet a nemzeti színű szalagon kitüntetés, mindketten cserkészek voltak.

A „Kosztolányi-csoport”

Az 1952-ben „leleplezett” bajai csoport tagjai a 157. számú Damjanich, illetve az 501. számú Rákóczi Ferenc cserkészcsapat tagjai és/vagy a városi III. Béla király ciszter gimnázium tanulói voltak. Esetükben a népköztársaság megdöntésére irányuló fegyveres összeesküvés volt a koholt vád. A civil személyek kihallgatását Kecskeméten folytatták le az ÁVH hírhedt pribékjei, Németh Győző százados, Pálházi József és Szabó Sándor hadnagyk. A katonákat a Fő utcai börtönben tartották vizsgálati fogásban.

1953 áprilisában a két bajai szervezkedés ügyét egybevonva a Kosztolányi-csoportból kilenc, a Koppándy-csoportból hat fő felett ítéleztek. Összesen öt halálos ítéletet hoztak (három fő ítéletét másodfokon életfogytiglanra változtatták). A többiek 7–15 év börtönbüntetést kaptak.

A kivégzettek között volt Harczos László (1929 – Budapest, 1954. január 14.) is. Őt a Vitézi Rend 1997. szeptember 20-án posztumusz vitézzé avatta. Földi maradványai a 301-es parcella 7. sorának 6. sírjában nyugszanak. A sír korábbi fedőlapján felül keresztrajzolat és „Harczos László cserkésztiszt Baja 1929. VIII. 6. – 1954. I. 14.” felirat volt (utóbb ezt lecserélték).

Kivégezték a csoport névadóját, Kosztolányi Józsefet (1924. július 18–1953. október 24.)

is. Ő fiatakként Budapesten, a piarista gimnáziumban kapcsolódott be a 2. számú BKG cserkészcsapatba, majd Baján előbb a 157. számú Damjanich, ezután pedig az 567. számú Apponyi Albert csapatban működött. A gimnázium után elvégezte a Ludovika Akadémiát. 1941-ben vitézzé avatták. A háború után francia fogásba került. Hazatérése után Baján telepedett le, és a ciszterci gimnázium internátusának prefektusa lett. Itt az 501. számú II. Rákóczi Ferenc cserkészcsapatot szervezte meg, és annak lett parancsnoka. Majd megalapította a Keresztényszocialista Magyar Munkásmozgalom nevű szervezetet. Ezért 1952. november 22-én letartóztatták. A Népbíróság ítélete alapján, 1953. október 24-én a budapesti Gyűjtőfogház udvarán kivégezték. 1996-ban posztumusz megkapta a Szabad Magyarorszáért emlékérem nemzeti színű szalagon elnevezésű kitüntetés. Földi maradványai a 301-es parcella 7. sorának 5. sírjában nyugszanak.

A bajai III. Béla király gimnázium földszinti előcsarnokában 2001. június 20-án emléktáblát helyeztek el a volt bajai ciszterci gimnázium három mártírhalt cserkészeinek emlékére.

VOLT CISZTERCI DIÁKOK

Dr. Melocco János (1909–1951) a budai ciszterci gimnázium tanulója és a 25. számú Szent Imre cserkészcsapat tagja volt. 1947 őszétől az Új Ember című katolikus hetilap újságírójaként dolgozott. Elismert szakember volt a sajtó világának különböző területein, így az MTI-nél, a Magyar Rádiónál és a német nyelvű *Pester Lloyd*-nál. 1950. szeptember 10-én koholt vádak alapján letartóztatták, s egy koncepciós perben a Budapesti Katonai Törvényszék halálra ítélte. 1951. február 22-én végezték ki Budán, a Mártírok útján lévő fegyházban. Emléktáblája a pesti ferences templom oldalán található.

Vitéz Kőszeghy László dr. (1921–1952) ugyancsak a budai ciszterci gimnázium és a 25. számú Szent Imre cserkészcsapat tagja volt. 1952-ben Olty Vilmos tanácsa zárt tárgyaláson ítélte halálra, egy Rákosi Mátyás ellen terezett állítólagos merénylet miatt. A 301-es parcella 4. sorának 1. sírjában nyugszik.

BÖRTÖNBEN HALTAK MEG

Pógyor István (1902–1953) sokgyermekes szegény családból származott. A Keresztyén Ifjúsági Egyesület presbitere, valamint 1932-től nemzeti titkára és az 1. számú BKIE cserkésztszjtje. Sokat tett a falu felemelkedéséért, a népfőiskolák szervezéséért. A második világháború alatt megszervezte a menekültügyi és mentő-segélyszolgálatot. 1951. június 7-én Teleki Lászlóval együtt letartóztatták. Egyik kihallgatója, Lendvay Pál ÁVH-s őrnagy elektrosokkal fenyegette meg, ha nem írja alá a valótlanosságokat tartalmazó jegyzőkönyvet. 1951 novemberében koholt vádak alapján tizenöt évre ítélték. 1952. március 10-én fellebbezését elutasították. 1953. november 7-én a börtönben halt meg, ismeretlen körülmények között. Szülőfaluja református templomának falán emléktábla hirdeti tevékenységét.

Vitéz Somogyváry (Freissberger) Gyula (1895–1953) Somogyváron és Budapesten végezte iskolai tanulmányait. Már tizenhárom évesen feltűnt írói készsége. Újságírónak készült. Az első világháborúban három év frontszolgálat alatt több országban is harcolt. A két világháború közötti időszak kedvelt költője, írója, a népszerű „Gyula diák”. Sorra jelentek meg politikai és esztétikai cikkei, költeményei és prózai írásai, majd színdarabjai, drámái és regényei. 1920-tól az MTI-nél dolgozott, és rövidesen a belpolitikai hírszolgálat vezetője lett.

1928-tól a Magyar Telefonhírmondó és Rádió irodalmi igazgatója volt. 1921-ben vitézzé avatták. 1935-ben kormánypárti ország-

gyűlési képviselő, aki nem szavazta meg a második zsidótörvényt. A felvidéki és a kárpátaljai visszacsatolás alkalmával ismét katona volt. Ő szervezte meg a kassai magyar rádiót. 1940 tavaszától Teleki Pál kérésére titkos rádiószolgálatot látott el. Ezért a Gestapo 1944. március 21-én elhurcolta, de Mauthausenből 1945-ben megmenekült, majd Rákosiék 1950-ben Kistarcsára internálták. 1953. február 12-én, a Gyűjtőfogház rabkórházába szállítása közben vagy a kórházban, ismeretlen körülmények között halt meg. Korábban cserkész volt, majd a mozgalom nagy támogatója. Földi maradványai a 301-es parcella 6. sorának 4. sírjában nyugszanak. Újratemetése 1993. február 13-án volt.

Budapesten, az I. kerület, Ybl Miklós tér 2. szám alatt, egykori lakóháza falán születésének századik évfordulóján emléktáblát helyeztek el, Szigetszentmiklóson pedig szintén emléktábla jelöli egykori alkotóhelyét.

A szombathelyi Antibolsevista Gárda (vagy Antibolsevista Magyar Ellenállási Mozgalom) tagjai a város premontrei gimnáziumába jártak, és nagy részük az 50. számú Hunyadi cserkészcsapat tagja volt. Közülük Gyimesi Szilárd nehezen viselte el az orosz katonák jelenlétét, a kommunista vezetők túlkapásait, pap tanárai meghurcolását, a templomba járás megtiltását, az internálásokat és bebörtönzéseket. Ezért az igazságért harcolva, ifjú idealizmussal és buzgalommal, barátaival és cserkész társaival alakította meg az Antibolsevista Gárdát. Röplapokat írtak és terjesztettek, szabotázs cselekményeket terveztek, a rendszer megdöntésére szervezkedtek.

1950 őszén behívták katonának, közben társait elfogták és letartóztatták. Őt a katonaságnál tartóztatták le. 1951. április 5-én került sor a Markó utcai bíróságon a csoport ügyének tárgyalására. Gyimesi Szilárd (Csorna, 1929 – Budapest, 1951), Matók Leó (Szombathely, 1928 – Budapest, 1951) és Alföldi László cserkészeket halálra ítélték. Kokas János életfogytiglanit kapott. A többi vádlottra 3–17 évi fegyházbüntetést szabtak ki.

Gyimesi Szilárd és Matók Leó sírja között egy hatalmas kopjafa áll. A szombathelyi Premontrei Rendi Szent Norbert Gimnázium első emeleti folyosóján pedig emléktábla örökíti meg a gimnázium három mártírját. Az 50. számú Hunyadi cserkészcsapat otthona a gimnázium udvarában található. Ennek falán is elhelyeztek egy márvány emléktáblát.

AZ 1956-OS SZABADSÁGHARC ALATT ÉLETÜKET VESZTETT VAGY UTÁNA BEBÖRTÖNZÖTT, ILLETVE KIVÉGZETT CSERKÉSZTESTVÉREINK

Czermann Lajos (1926–1959) szállítómunkás a ciszterci gimnáziumban tanult, és a 25. számú Szent Imre cserkészcsapat tagja volt. Ezután beiratkozott a jogi egyetemre, ahonnan 1950-ben politikai okok miatt kizárták. Még ugyanazon év októberében letartóztatták, és a Grósz-per harmadrendű vádlottja lett. Az eljárás során tizenkét évre ítélték. 1956. október 27-én szabadult. Nem kapcsolódott be a fegyveres harcokba. November 3-án találkozott régi rabtársaival, és elhatározták, hogy megalakítják a volt politikai foglyok szövetségét, de a szovjet csapatok visszajövele miatt már semmit sem tudtak tenni. 1956. november 17-én jelentkezett a Fővárosi Ügyészségen, ahol közölték, hogy egyelőre szabadon maradhat.

1957. július 4-én ismét letartóztatták, és tizenöt évre ítélték. A magyar forradalmat követő megtorlás során, másodfokon a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma 1959. március 25-én halálbüntetésre változtatta az ítéletet, és 1959. március 28-án kivégezték Czermann Lajost. A Rákoskeresztúri új köztemető 301-es parcellájában nyugszik.

Oláh Miklós (1935–1957) miskolci cserkész volt. 1956-ban egy ideig tagja lett a nemzet-

őrségnek. Munkahelyén beválasztották a forradalmi bizottságba. A forradalom leverése után társaival folytatta a fegyveres ellenállást. Részt vett a Tizeshonvéd utcai laktanya előtti tüntetésen és a tűzharcban is, ahol egy tiszt életét vesztette. Ezzel kapcsolatban gyanúsították, szervezkedésben való részvétel vádjával gyorsított eljárásban halálra ítélték, és 1957. április 12-én kivégezték. A sors kegyetlensége, hogy azon a napon kapott kegyelmet, de már késő volt. Később kiderült, hogy nem ő adta le a halálos lövést. Sírja a miskolc-avasi református (műemlék) temetőben található.

Hegedüs István (1924 –1956) az általános és a középiskolát Nyíregyházán végezte. Ezután a Testnevelési Főiskolán (TF) szerzett diplomát. Fiatalkorában Demecserben volt cserkész. A magyar öttusabajnokságok során 1948-ban egyéni bajnokságot nyert, 1949-ben és 1950-ben második helyezést, 1951-ben és 1952-ben pedig harmadik helyezést ért el. A csapatbajnokságok során 1950-ben az első helyezést, 1951-ben és 1952-ben a második helyezést elért csapat tagja volt. Többszöri lovasbalesete miatt hamar abba kellett hagynia a versenyzést. A TF tanára lett. 1956. október 24-én gyalogosan indult az uszodába. A VI. kerületben, a Szófia utca 7. szám előtt, a kapun kilépve, a Nagykörút felől géppisztolysorozat oltotta ki életét. Gerendás László úszóedző szemtanúként vallotta, hogy egy teherautónyi ávos terítette le. Ő vitte haza a holttestet egy targoncán, és az Izabella utca 50.-ben, ideiglenesen az udvaron temették el. 1957-ben a Kerepesi úti temető 17/3. parcellája 2. sorának 32. sírjában helyezték örök nyugalomra.

Hegedüs István portréja, melyet Füle Mihály grafikusművész alkotott, az 1957-ben kiadott húszforintos papírpénzen látható.

Hegedüs halálának színhelyén ifj. Tóth Béla szobrászművész emléktáblája hirdeti: „Ezen a helyen érte halálos lövés 1956. október 24-én Hegedüs István öttusa magyar bajnokot.” 2003-ban a Magyar Testnevelési Egye-

tem (TF) udvarán szobrot emeltek emlékére. A TF elesettjeinek emléktábláján is szerepel a neve.

Batka Ferenc (1929–1956) a kecskeméti református tanítóképző gyakorlóiskolájában végezte az elemi, majd gimnáziumba is oda járt, s ott lett cserkész. 1947-ben részt vett a franciaországi Moissonban megrendezett dzsemborin. 1948–49-ben a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója, majd 1949–51-ben a sárospataki teológián tanult tovább. Ezután Debrecenbe küldték a hallgatókat, ahonnan titokban visszatértek Sárospatakra. Ezért többüket kizárták, Batka Ferencet pedig félévvesztésre ítélték. Ezután két évig Debrecenben tanult. 1954-től Hatvanban, 1956-tól Külső-Csepelen, 1956. október 1-jétől pedig Monoron volt segédlelkész. A forradalom alatt, 1956. október 25-én a Kossuth tér környékén járt, és a tömegbe sodródott. A több irányból rájuk zúduló sortűzben vesztette életét. Tíz nap múlva a Rákoskeresztúri új köztemetőben, hatszáz névtelen, ácsolt deszkakoporsó egyikében találták meg a holttestét. A család Budán, a Farkasréti sírkertben temette el. 2007 októberétől a Kecskeméti Református Gimnázium falán márványtábla örökíti meg emlékét.

Kormos Zoltán (1933–1956) 1944-től a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium (az államosítás után József Attila Gimnázium) tanulója volt. Itt a 25. számú Szent Imre cserkészcsapat Szent György rajának Kócsag őrsében lett cserkész. 1951-ben származása miatt családjával együtt kitelepítették Budapestről. Kétéves késedelemmel Berettyóújfaluban érettségizett. Egyetemre nem vették fel. Két évig honvédségi munkaszolgálatos, majd segédmunkás volt egy vegyi üzemben.

1956. október 23-ától 30-áig, majd november 4. és 7. között a Corvin közben harcolt. Az egyik löveget kezelte a szovjet csapatokkal szemben. „Öcsi” a november 7-i küzdelemben hősi halált halt.

1956. december 8-án helyezték örök nyugalomra a Kerepesi temetőben. A SOTE emléktábláján a hősi halottak között az ő neve is szerepel. 1991-ben a köztársasági elnök posztumusz a Hazáért és Szabadságért emlékérmel adományozta neki. Ugyanekkor dr. Jankó Béla, volt évfolyamtársa létrehozta a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium Kormos Zoltán Tanulmányi Ösztöndíj Alapítványt.

Vitéz Hargitay Lajos (1928–1956) részt vett a bajai Kosztolányi-féle szervezkedésben. A 157. számú Damjanich cserkészcsapat tagja volt. 1956-ban Salgótarjánba került, ahol a nemzetőrség parancsnokhelyettese lett. A forradalom bukása után decemberben letartóztatták, kegyetlenül megverték, és 1956. december 16-án, bírósági ítélet nélkül, Hugyag határában, az Ipoly partján agyonlőtték. Holttestét a mai napig nem találták meg, elsodorta a víz.

Dr. Brusznay Árpád (1924–1958) gimnáziumi tanár, cserkészvezető. 1934 és 1942 között Szentesen végezte középiskolai tanulmányait. A Mária-kongregáció prefektusa lett. Zenei képzettsége is kiváló volt, jól zongorázott, zenekart szervezett, és iskolai énekkart vezetett. A 275. számú Pusztaszer cserkészcsapat segédtisztje volt. Az Eötvös József Kollégiumba került, de a baloldal előretörése miatt 1948-ban távoznia kellett. Végül 1949-ben görögéből doktorált. Ugyanabban az esztendőben feljelentették, és egy évre a szegedi Csillagbörtönbe zárták.

1952 őszétől Veszprémben tanított. Egy nyilvános előadása alkalmával vitába keveredett egy felszólalóval, Pap Jánossal, aki később a megyei pártbizottság első titkára, majd belügyminiszter és miniszterelnök-helyettes lett. 1956-ban Brusznayt a forradalmi tanács elnökhelyettesének, majd elnökének választották. November 5-én letartóztatták, és Debrecenbe vitték. A kihallgató orosz tiszt hazarendelte. December 12-én ismét elvitték, de megint elengedték.

Ezután gondolva, hogy megszabadul rosszakarójától, a váci gimnáziumba kérte át-helyezését. Innen vitték el 1957. február 6-án, ismét kihallgatták, majd újra hazaengedték. Pap János itt is utánanyúlt. Előbb április 9-én, majd 19-én újfent letartóztatták és elengedték. Végül április 25-én újból elvitték, de többé nem engedték haza. Tárgyalásain hangoztatta, hogy megverték, beteg lábát ütötték, állkapcsát eltörték, de ezt nem vették figyelembe. Koholt vádak alapján és bizonyítékok ellenére élet-fogytiglani börtönre ítélték. Pap János ismét akcióba lépett, és az 1958. januári fellebbviteli tárgyalásra kieszközölte, hogy halálra ítéljék. A kivégzést 1958. január 9-én hajtották végre. Pap János a *168 óra* című hetilap 1989. június 13-i számának interjújában tagadja érintettségét, szerinte „a [megyei] pártértekezlet foglalt állást ebben a kérdésben”.

1992. január 9-én a szentesi Horváth Mihály Gimnázium falán avatták fel az 1934 és 1942 között ott tanult Brusznai Árpád emléktábláját. Szülőházán is emléktábla hirdeti mártírságát.

Földesi Tibor (1923–1958) villanyszerelő az 585. számú báró Tallián Béla cserkészcsapat őrsvezetője volt. 1934 és 1938 között a szegedi Szent Imre polgári iskola tanulója. 1943-tól a budapesti Gammában dolgozott.

1944-ben a nyilasok bevonultatták, orosz fogságba került, de megszökött. Ezután Szőregen, Győrben, Esztergomban és Szegeden dolgozott. 1956-ban részt vett a szegedi eseményekben. A helyi kisiparosok szövetsége delegálta a munkástanácsba, amely később néptanácsként, végül pedig szegedi forradalmi bizottmányként tevékenykedett. Később a szervezet elnökségi tagja lett. Leszerelte a nyugati rádióadások zavarására telepített berendezéseket, és a bizottmány rendelkezésére bocsátotta őket. Lakásán rejtegette a szegedi börtön parancsnokát, hogy megvédje az inzultusoktól. November 23-án kénytelen volt Ausztriába, majd az NSZK-ba távozni. Decemberben visz-

szajött Magyarországra, de mivel az ávó kereste, újból az NSZK-ba távozott. Majd Magyarországra csalták, de 1957. március 24-én már a határon letartóztatták. 1957. november 2-án a Szegedi Katonai Bíróság, Jáger László alezredes tanácsa elsőfokon tizenöt év fegyházra ítélte. 1958. január 30-án a Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma, Szimler János alezredes tanácsa az ítéletet másodfokon halálbüntetésre változtatta, és azt másnap, 1958. január 31-én végre is hajtották. Földi maradványai a 301-es parcella 16. sorának 35. sírjában nyugszanak. Szeged-Szőregen avatták fel emléktábláját 1995-ben.

Kósa Pál (1921–1959) asztalosmester, 1956-ban az újpesti forradalmi bizottság elnöke volt. Újpesten rendet tartott, volt élelmiszer, gyógyszer és biztonság. Kezdeményezte a Felsőpetényben őrzött Mindszenty József bíboros kiszabadítását. 1956. november 12-én szovjet katonák tartóztatták le a tanácsháza épületében. Százkét napi tárgyalás után, 1959. március 15-én született meg az elsőfokú ítélet. Másodfokon hat társával együtt halálra ítélték. Augusztus 5-én a bitófa alatt kezet nyújtott a hóhérnak, és azt mondta „Önre nem haragszom, teljesítse kötelezettségét!” A 301-es parcella 28. sorában lévő sírban nyugszik. Leánya, Szendiné Kósa Katalin Sólyom László köztársasági elnöktől vehette át a Magyar Köztársaság Ezüst Érdemkereszt polgári tagozata kitüntetését. Kósa Pálnak több emléktáblája is található Újpesten.

Csonka Ferenc (1924–1986) esperesplébános, cserkészvezető. A pécsi 217. számú Keresztény Munkás Ifjú cserkészcsapat tagja. 1948-tól a katakombacserkészlet egyik vezetője.

1954 októberétől a pécs-belvárosi templom káplánja. 1956. november 2-án részt vett a pécsi cserkészkerület újjászervezésében. Az 1961. február 6-án éjjel végzett nagy országos razzia alkalmával őt is letartóztatta az ÁVH. A pécsi rendőrség föld alatti börtönében vallatták. Az

1961. június 7-étől július 27-éig tartó koncepció perben a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés és az ifjúsági munka miatt ítélték el. A zárt tárgyaláson hatévi börtönbüntetést kapott. A Markó utcai fellebbviteli tárgyaláson az ítéletet jóváhagyták. Ezután Márianosztrára, a pálos kolostorból átalakított börtönbe került. 1963-ban, amnesztiával szabadult. 1964-ben Lengyelországon át Nyugatra akart szökni. Már a hajón elfogták, és újabb másfél évet töltött lengyel börtönben. 1973-ban tért haza, és több helyen szolgált. Végül 1973-ban Kővágószőlőstre helyezték plébánosnak. Sokáig minden mozdulatát figyelték. Mái is vitatott körülmények között halt meg. 1986-ban az Országos Egyházművészeti Tanács ülésére utazott Budapestre. A Rákóczi út sarkán a hivatalos közlés szerint „figyelmetlenül” lépett le a járdáról, de szemtanúk szerint lelökték az úttestre, ahol halálra gázolta egy gépkocsi, amely továbbhajtott.

Működésének helyszínén, a pécsi plébániatemplomon két emléktábla is megörökíti munkásságát. 2006. október 14-én a pécsi cserkészek a Komlóhoz tartozó Kisbattyán környékén forrást neveztek el emlékére. 2014-ben Udvardy György pécsi megyés püspök vette át Csonka Ferenc plébános posztumusz Magyar Örökség-díját.

A FÉNYKÉPEK FORRÁSAI

ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK TÖRTÉNETI LEVÉLTÁRA

13, 15, 20, 26, 47, 55, 69, 70, 86, 111, 112, 126,
134, 136, 169, 173, 174, 199, 200

ANGYALFÖLDI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY (FORTEPAN)

57, 60, 129

BUDAPEST FŐVÁROS LEVÉLTÁRA (FORTEPAN)

37

CSEKÉSZ KÖNYVTÁR ÉS LEVÉLTÁR (GÖDÖLLŐ)

58

EVANGÉLIKUS ORSZÁGOS MÚZEUM

33, 34

FÁNGLI MÁRTA MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

141

FORTEPAN

62 (Hetényi Zsuzsa), 96, 191, 192, 196
(Urbán Tamás), 97 (Kovács Márton Ernő),
99 (Kotnyek Antal), 103 (Berkó Pál), 106,
109 (Nagy Gyula)

GERŐ ZSOLT MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

41, 42, 44

IFJ. HEGEDŰS ISTVÁN MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

142

HERÉDI ISTVÁNNÉ MÁRIA MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

149, 150

IVASIVKA MÁTYÁS GYŰJTEMÉNYE

14, 15, 73, 75, 78, 92, 184, 186

MAGYAR RENDŐR (FORTEPAN)

36, 189

PAPP VILMOS HAGYATÉKA (PAPP KORNÉL TULAJDONÁBAN)

29

VICZIÁN ISTVÁN MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

116–119, 121–124, 176–179, 181

TELEKI LÁSZLÓ ÉLETRAJZA (WIKIPEDIA)

25, 30

TORONTÓI CSEKÉSZEK ADATBÁZISA

150

